

ОБРАЗОВАНИЕ,

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 53
Часть-3_ Сентябрь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Сентябрь - 2024 год

ЧАСТЬ - 3

ТРАНСФОРМАТОРЛАРНИ ЕНЕРГИЯ ИНТЕНСИВЛИГИНИ ОШИРИШДА СОВУТИШ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ

Муртазоев Фирдавс Феруз ўғли

Бухоро муҳандислик технология институти ўқитувчи- стажёри

Аннотация Саноат электр таъминоти тизимларида умумий технологик йўқотишларнинг муҳим улуши тарқатиш трансформаторларидаги йўқотишлар билан боғлиқ. Шунинг учун дунёнинг барча ривожланган мамлакатларида бундай трансформаторларнинг энергия самарадорлигига қўйиладиган талаблар доимий равишда кучайтирилмоқда. Бироқ, тарқатиш трансформаторларига қўйиладиган талаблар бўйича ички стандартлаштириш глобал тенденциялардан орқада қолмоқда.

Аннотация Значительная доля общих технологических потерь в системах электроснабжения промышленных предприятий приходится на потери в распределительных трансформаторах. Поэтому требования к энергоэффективности таких трансформаторов постоянно ужесточаются во всех развитых странах мира. Однако отечественная стандартизация требований к распределительным трансформаторам отстает от мировых тенденций.

Значительная доля общих технологических потерь в системах электроснабжения промышленных предприятий приходится на потери в распределительных трансформаторах. Поэтому требования к энергоэффективности таких трансформаторов постоянно ужесточаются во всех развитых странах мира. Однако отечественная стандартизация требований к распределительным трансформаторам отстает от мировых тенденций.

Қувват трансформаторлари юқори самарадорликка эга, аммо улардаги йўқотишлар беҳуда иссиқлик шаклида атроф-муҳитга тарқалади. Чулғамлардаги қоғоз суюқ иситиш мосламасига эга қувват трансформаторининг маълум дизайнини таклиф қилади, бу трансформаторни нафақат электр энергияси ўзгартгичи, балки иссиқлик энергияси манбаи сифатида ҳам ишлатишга имкон беради. Иссиқлик алмаштириш схемаси ва математик модел ишлаб чиқилган, бу эса қувват трансформаторида суюқ иситиш мосламасидан фойдаланиш имкониятини асослашга имкон берди. Иситиш мосламасининг иссиқлик қувватидан фойдаланиш коэффицентининг совутиш суви оқим тезлигига боғлиқлиги, қувват трансформаторидаги йўқотишлар ва фойдали иссиқлик энергияси ўртасидаги нисбат олинади, бу белгиланган шартларга қараб иш режимлари бўйича тавсиялар ишлаб чиқишга имкон беради.

Энергияни тежаш ҳар қандай турдаги энергияни ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчи олдида турган ёқилғи-энергетика ресурсларини оқилона истеъмол қилишнинг мураккаб вазифасидир. Энергияни тежаш тадбирларини амалга ошириш энергия интенсивлигини ва шунга мос равишда ишлаб чиқарилган маҳсулот таннархини пасайтиришни таъминлайди. Электр энергиясига нисбатан энергия тежаш, биринчи навбатда, электр энергиясини манбадан истеъмолчига узатиш пайтида ҳам, истеъмолчининг электр таъминоти тизимида ҳам электр йўқотишларини камайтириш бўйича чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш орқали таъминланади.

Ҳар қандай йирик саноат корхонасида трансформаторлар, коммутация ускуналари, кабел тармоқлари ва кўпинча реактив қувват компенсацияси қурилмаларини ўз ичига олган жуда мураккаб электр таъминоти тизими мавжуд. Электр таъминоти тизимларининг схемалари одатда ишлаб чиқариш ва технологик ускуналар ва ёрдамчи хизматларнинг электр таъминоти ишончлилигини таъминлаш талабларини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилади. Саноат корхонасининг электр таъминоти тизимидаги асосий йўқотишлар трансформаторлардаги йўқотишлардир. Трансформатор йўқотишлари трансформатор тармоққа уланганда ҳар доим мавжуд бўлган ЮК йўқотишларидан ва чулғамлардаги йўқотишлар иборат. ПК йўқотишлар вақт ўтиши билан доимий бўлиб, ускунанинг қариши ва эскириши билан катта тарзда ўзгариши мумкин. Юклама йўқотишлари трансформатор чулғамларида оқайтган оқим квадратига тўғридан-тўғри пропорционалдир, трансформаторнинг 100% юкланишида улар қисқа туташув йўқотишларига тенг. Трансформатор ускуналарини захиралаш талаби йўқотишларининг ошишига олиб келади.

Трансформаторларнинг йўқотишларини камайтириш йўллари қуйидагилардан иборат: - магнит ядроларнинг узаклари ва ярмоларининг кесимларининг кўпайиши, бу умумий ўлчамлар, вазн ва нархнинг номуносив ўсишига олиб келади; – магнит ядроларни ишлаб чиқариш учун трансформатор пўлатининг махсус синфларидан фойдаланиш; - магнит ядроларнинг камайиши магнит ядро плиталарининг қалинлиги; - магнит ядроларни ишлаб чиқариш учун аморф материаллардан фойдаланиш.

Трансформаторларнинг юкламали йўқотишларини камайтириш йўллари қуйидагилардан иборат:

–ўраш ўтказгичларининг тасаввурларини ошириш, бу ҳам умумий ўлчамлар, оғирлик ва харажатларнинг номуносив ўсишига олиб келади;

-электр ўтказувчанлиги ошган материаллардан фойдаланиш, масалан, Суперўтказувчилар (лекин бу технологиялар ҳали ҳам жуда қиммат ва тарқатиш трансформаторлари учун иқтисодий жиҳатдан асоссиз).

Бугунги кунга келиб, магнит занжирларни ишлаб чиқариш учун аморф

материаллардан фойдаланиш тарқатиш трансформаторларига нисбатан энергия тежашнинг энг истикболли йўналиши ҳисобланади.

Тарқатиш трансформаторларининг хусусиятларига қўйиладиган талабларнинг аксарияти миллий ёки халқаро стандартлар билан белгиланади. Европада тарқатиш трансформаторларига уч даражали стандартлар қўлланилади: – халқаро стандартлар (ISO, IEC); – Европа стандартлари ва нормалари (EN, HD); - миллий стандартлар (BSI, NF, DIN, NEN, UNE OTEL).

Ушбу маълумотларнинг таҳлили шуни кўрсатадики, маҳаллий ишлаб чиқарувчилар томонидан ишлаб чиқарилган деярли барча трансформаторлар самарадорликни йўқотиш бўйича деярли максимал қийматларга эга ва ГОСТ стандартлари талабларига фақат +10% бардошлик билан жавоб беради. Электр трансформаторлар салт ишлаш ва қисқа туташининг йўқотишлари учун талабларга жавоб беради.

Қувват бўйича:

Ҳаммаси бўлиб 6 та трансформатор гуруҳи мавжуд:

- 1- гуруҳ (қуввати 100 кВА гача бўлган турлари)
- 2- гуруҳ (қувват даражаси 160 дан 630 кВА гача)
- 3- гуруҳ (1000 дан 6300 кВА гача)
- 4- гуруҳ (10000 кВА дан юқори қувват кўрсаткичи)
- 5- гуруҳ (қуввати 40000 кВА дан юқори бўлган барча

трансформаторлар)

- 6- гуруҳ (100000 кВА дан қувват)

Трансформаторларнинг совитиш тизимлари ҳақидаги маълумотлар куйида келтирилган.

Мойли трансформаторлар Чулғамдаги ҳарорат-65 °С.

Қурилмадаги қисмлар ва магнит ўтказгичнинг ҳарорат -75 °С. Юқори қатламларда ёғ:

трансформатор версияси муҳрланган ёки кенгайтиргич билан таъминланган ҳарорат — 60 °С;

кенгайиш бакисиз трансформаторларда — 55 °С.

Қуруқ трансформаторларда чулғамлар-ГОСТ 8865-70 бўйича иссиқликка чидамлик синфлари куйидаги синфларга бўлинади: синф А — 60 °С; синф Е — 75 °С; синф В — 80 °С; синф F — 100 °С; синф Н— 125 °С.

Юқоридаги маълумотлардан совитиш тизимида фойдаланиладиган ташқи ҳаво ҳарорати баландлигини эътиборга олиб қаралганда совитиш даражаси ва ҳароратнинг тескари ўзгаришини кўришимиз мумкин. силлиқ қисмининг алмашинув юзаларининг йиғиндиси конвекциянинг яхшиланиши ёки ёмонлашиши коэффициентларини ҳисобга олмаган ҳолда; k_1 — табиий ёғни совутиш билан 1,0 га ва зарба билан совутиш билан 0,9 га тенг коэффициент.

Атрофдаги ҳаво ҳароратидан юқори қатламларда ёғ ҳароратининг ортиқча бўлиши

$$\theta_{M.b.b} = \sigma(\theta_{b.h} + \theta_{M.h})$$

Қувурли баклар ва радиаторли танклар учун σ коэффициентни 1,2 га тенг деб тахмин қилиш мумкин.

Чулғамлар ҳароратининг атрофдаги ҳаво ҳароратидан ошиб кетиши ЮК ва ПК чулғамлари учун алоҳида ҳисобланганда қўшимча совитиш қурилмаларига бўлган талаб ортади. Бунга сабаб совитувчи ҳаво ҳароратининг мавсумий ҳолларда ортишини эътиборга олиб самарадорликни ошириш талаб этилади. Бунинг учун, R-407C ҳавони кондиционерлаш тизимларида ва ўрта температурали совитиш машиналарда фойдаланиладиган R-22 нинг муқобилидир. Таркибида R-134a нинг кўплигидан паст температурали режимларда совитиш унумдорлиги ва совитиш коэффициенти пасаяди.

Қўшимча совитиш тизимининг жорий этилиши натижасида трансформаторларнинг ёзги мавсумлардаги қизишдан юзага келадиган исрофларнинг олди олинади ва бунинг натижасида 7% гача ўтказиш қобилияти ортади. Шу билан бирга, трансформаторларнинг ишончли ишлаш муддатлари қўшимча совитиш қурилмасининг жорий этилиши натижасида 30% гача ортишини тахмин қилиш мумкин бўлади.

Адабиётлар рўйхати

1. Денисевич, В.Ю. Способы автоматизации потребительских трансформаторных подстанций сельскохозяйственного назначения напряжением 10/0,4кВ / В.Ю. Денисевич ; науч. рук. Д.А. Кулаковский // Энергетика в АПК : сборник тезисов докладов студенческой научной конференции, Минск, 18–29 мая 2020 г. – Минск : БГАТУ, 2020. – С. 43.
2. Китаев Е.В., Грещев И.Ф. КУРС Общей электротехники, Москва -С. 337.
3. Жуковский, А.И. Экономия электроэнергии в системах сельскохозяйственного электроснабжения. Методические указания к практическим занятиям по курсу «Экономия электроэнергии в системах сельскохозяйственного электроснабжения» для студентов специальности 74 06 05 специализации 74 06 05 04 «Электроснабжение сельского хозяйства». – Мн.: БГАТУ, 2002. – 96 с.
4. Berdiev U.T., Pirmatov N.B. Elektromexanika. Texnika oliy oquv yurtlarining «Elektr texnikasi, elektr mexanikasi va elektr texnologiyalari» va ” elektr energetika” yonalishi talabalari uchun darslik.– Т.: Shams-Asa. 2014. –386 b.
5. Пирматов Н.Б., Мустафакулова Г.Н., Махмадиев Ғ.М. «Электр машиналари» курсидан «Асинхрон моторларни лойиҳалаш». Ўқув қўлланма. -Т.: ТошДТУ, 2013. – 95 б.
6. Кацман М.М. Сборник задач по электрическим машинам. Учеб. пособие для вузов. – Москва.: – Издательский центр «Академия». 2012. –154 с.

MOLIYAVIY HISOBOTLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TUZISHNI MUAMMO VA YECHIMLARI

Eshonqulov Azamat Abdiraximovich

TDIU Buxgalteriya hisobi va hisoboti kafedrasida

Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori

Abdullaev Avazbek Abdurozxoq o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya

Akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tuzishda yuzaga keladigan asosiy muammolar ko'riladi, shu jumladan, standartlararo farqlar, turli mamlakatlarda qo'llaniladigan amaliyotlar va ularning tasirini ko'rib chiqadi. Shuningdek, maqola bu muammolarni hal qilish uchun taklif qilingan yechimlarni va ularning amaliyotdagi samaradorligini baholaydi. Moliyaviy hisobot xalqaro standartlarini qabul qilish va amalga oshirish jarayonidagi qiyinchiliklar va ularning yechimlariga oid tavsiyalar taqdim etiladi. Moliyaviy hisobotlarni xalqaro talablar asosida yanada sifatli va aniq qilish uchun muhim tavsiyalar beradi va moliyaviy hisobotlar bo'yicha xalqaro standartlarga muvofiqlikni oshirish yo'nalishidagi istiqbollarni ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Moliyaviy hisobotlar, xalqaro standartlar, muammolar va yechimlar, standartlararo farqlar moliyaviy hisobotlarni tuzish.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi jahon iqtisodiyotiga faol integratsiyalashmoqda, bu esa buxgalteriya hisobi va audit tizimini xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirishni talab qiladi. Bu jarayonda aktsiyadorlik jamiyatlari (AJ) mamlakat iqtisodiyotining muhim segmenti sifatida asosiy ro'l o'ynaydi. Moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlari (MHXS) joriy etilishi moliyaviy ma'lumotlarning shaffofligi va ishonchliligini oshiradi, investorlarning ishonchini mustahkamlaydi va chet el kapitalini jalb qilishga yordam beradi. Moliyaviy hisobotlar har qanday tashkilotning iqtisodiy holatini va moliyaviy faoliyatini aks ettiruvchi muhim hujjatlardir. Ular investorlar, kredit beruvchilar, boshqaruvchilar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun tashkilotning moliyaviy holatini tushunishga yordam beradi. Biroq, moliyaviy hisobotlarning sifatini va taqqoslanish imkoniyatini ta'minlash uchun xalqaro standartlarga muvofiqlik juda muhimdir. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS) kabi xalqaro standartlar moliyaviy hisobotlarni tuzishda yagona va bir xil qoidalarni belgilaydi, bu esa global miqyosda hisobotlarni solishtirishni osonlashtiradi. Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlar va tashkilotlar xalqaro standartlarga o'tish

jarayonida bo'lib, bu jarayon bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Standartlararo farqlar, milliy qonunchilik va amaliyotlar, hamda hisobotlarni tayyorlashda yuzaga keladigan texnik va metodologik qiyinchiliklar ushbu muammolarni tashkil etadi. Xalqaro standartlar asosida moliyaviy hisobotlarni tayyorlashdagi qiyinchiliklar va ular bilan bog'liq muammolar hamda bu muammolarni bartaraf etish uchun amaliy tavsiyalar va yechimlar taklif etilishi lozim. Hisobotlarning xalqaro standartlarga muvofiqligini ta'minlash orqali tashkilotlar o'rtasidagi moliyaviy shaffoflikni oshirish va global iqtisodiy o'zaro aloqalarni yaxshilash imkoniyatlari baholanadi.

Adabiyotlar sharxi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, ularning qo'llanilishi va jahon miqyosida tan olinishi hamda ushbu standartlarga o'tishning dolzarbligi va ahamiyati borasidan iqtisodchi olimlar va mutaxassislar tomonidan keltirilgan fikr-mulohazalari va tadqiqot natijalariga to'xtalib o'tiladi. M. Marpatov moliyaviy hisobotning kontseptual asoslarini quyidagicha ta'riflaydi: "Kontseptsiya lotincha "conceptio" so'zidan olingan bo'lib, o'zbek tilida to'plash, birlashtirish, tizim yoki ibora ma'nosini anglatadi. Mazmunan esa biror fan yoki tadqiqot asoslari bo'yicha umumqabul qilingan qoidalar to'plami, shuningdek, biror predmet yoki voqeani tushunish, ko'rib chiqish usullari yoki unga nisbatan yondashuvlar va qarashlar tizimi sifatida izohlanadi. Moliyaviy hisobot nuqtai nazaridan moliyaviy hisobot tuzishda qo'llaniladigan amaldagi qoidalarni baholash va ularni rivojlantirish asoslaridir. A.A.Karimov A.K.Ibragimov N.K.Rizayev N.M. Imamovalar tomonidan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) – bugungi kunda jahon mamlakatlarida qo'llanilayotgan buxgalteriya hisobining xalqaro etaloni hisoblanadi. Hozirgi kunda 60 dan ortiq shunday standartlar ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan. 90 ga yaqin davlat Xalqaro Buxgalteriya Standartlari Kengashi tomonidan e'lon qilingan MXHSlarga to'liq mosligini va audit hisobotlarida bunday muvofiqlikni tan olishi, taxminan 120 davlat va hisobot beruvchi yurisdiksiyalar mahalliy listing kompaniyalari uchun MXHSlar bo'yicha hisobotlarni ishlab chiqishiga ruxsat berishi yoki talab qilishi bu mulohazani to'la qonli oqlaydi. Bugungi kunda ochiq moliya bozorlariga talab har qachongidan ham kuchliroq. Fredrick D.S fikricha Globallashuv buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni solishtirish va uyg'unlashtirishni birinchi o'ringa qo'yadi. Shu sababli, ko'plab davlatlar moliyaviy hisobning xalqaro standartlarini joriy etishda juda ko'plab o'ziga xos yo'llarni bosib o'tgan va endilikda qo'llashni boshlayotgan davlatlar ham bunga intilmoqda. Emmanuel T. De Jorj ta'rif berishicha, MHXS ning asosiy maqsadi – butun dunyo bo'ylab yagona standartlar orqali moliyaviy hisobotlarning solishtirilishini yaxshilash va yuqori sifatli buxgalteriya hisobini rag'batlantirish ekanligidir. Shuningdek, MHXS maqsadi, dunyodagi barcha mamlakatlarning moliyaviy hisobotlarining eng yaxshi jihatlarini inobatga olgan holda, ularni takomillashtirib hamma uchun maqbul bo'lgan moliyaviy

hisobotlarning universal standartlarini yaratish va hayotga joriy qilish yo‘llarini izlab topishdir. Yason Gordon takidlaganidek, MHXS xalqaro darajada tushunarli bo‘lgan va taqqoslanadigan biznes masalalari uchun umumiy global moliyaviy tildir[8]. U shuningdek, MHXSni butun dunyo bo‘ylab moslashtirishning quyidagi afzalliklarini sanab o‘tdi: aksiyadorlar va tartibga soluvchilar uchun sifatli moliyaviy ma’lumotlar, yaxshilangan taqqoslanuvchanlik, natijalarning shaffofligi oshishi, transchegaraviy listingni himoya qilish qobiliyati oshishi, global operatsiyalarni yaxshiroq boshqarish va kapital xarajatlarni kamaytirish. Shu sababli ham bugungi globallashuv jarayonida moliya tashkilotlari, yirik korporatsiyalar va hatto mamlakatlar miqyosida MHXSlar tan olinib, hisobot tizimini yuritishda tayanib kelinmoqda. Xususan, O‘zbekistonda ham bu jarayonda faol ravishda iqtisodiy islohotlar olib borilmoqda. Ma’lumotlarga ko‘ra, mamlakat darajasida MHXSni qabul qilish bo‘yicha o‘tkazilgan turli tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, MHXSni qabul qilgan mamlakatlar bo‘ylab to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar oqimining o‘shishini boshdan kechirgan. Xususan, Buyuk Britaniya, Italiya va Germaniya kabi mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar ko‘ra, MHXSni joriy etish buxgalteriya hisobi ma’lumotlarining sifati yaxshilanganligi aniqlangan. Bu shuni anglatadiki, MHXS asosida tayyorlangan moliyaviy hisobotlar yuqori sifatli, shaffof va taqqoslanadigan moliyaviy ma’lumotlarni taqdim etadi. Bu xalqaro tashkilotlar uchun foydalidir, chunki u investorlar, kreditorlar, moliyaviy Tahlilchilar va moliyaviy hisobotlarning boshqa foydalanuvchilariga o‘z investitsiyalari samaradorligini har tomonlama baholashga yordam beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ishini bajarishda kuzatish, ma’lumotlarni to‘plash, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, monagrafik kuzatish usullaridan foydalanilgan.

Taxlil va natijalar. Moliya hisobotlari tashkilotlarning moliyaviy holatini va faoliyatini aks ettiruvchi hujjatlardir. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari (IAS) yoki moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (IFRS) bu hisobotlarning global darajada yagona talablarga javob berishini ta’minlash uchun ishlab chiqilgan. Biroq, ushbu standartlarga o‘tish va ularni to‘liq qabul qilish jarayonida bir qancha muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu maqolada bu muammolarni ko‘rib chiqamiz va ularni hal qilish yo‘llarini tavsiya qilamiz. Standartlarga moslashishdagi qiyinchiliklar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarga moslashtirish ko‘plab tashkilotlar uchun murakkab jarayon bo‘lishi mumkin. Yangi standartlarga o‘tish va mavjud tizimlarni qayta ko‘rib chiqish zarurati ko‘p vaqt va resurslarni talab qiladi. Tashkilotlar uchun bu jarayonni soddalashtirish va yaxshilash uchun maxsus treninglar, konsultatsiyalar va tizim integratsiyasi bo‘yicha mutaxassislar bilan ishlash tavsiya etiladi. Har bir tashkilotning moliyaviy faoliyati va strukturasi o‘ziga xos xususiyatlar mavjud. Bu, standartlarga moslashishni qiyinlashtirishi mumkin. Tashkilotlar o‘ziga xos sharoitlarini hisobga olgan holda, moslashtirilgan yechimlarni

ishlab chiqish va xalqaro standartlarni amalda qanday qo'llashni o'rganish muhimdir. Shuningdek, xalqaro tajriba va maslahatlardan foydalanish mumkin. Ba'zi mamlakatlarda xalqaro standartlar mahalliy qonunchilik bilan to'liq mos kelmasligi mumkin, bu esa muammolarga olib keladi. Mahalliy qonunchilik va xalqaro standartlar orasidagi farqlarni aniqlash va zarur bo'lgan muvofiqlikni ta'minlash uchun huquqshunoslar va moliya ekspertlari bilan maslahatlashish kerak. Xalqaro standartlarga muvofiq moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda hisobotlarning to'g'riligi va aniqligini ta'minlash muhimdir. Bu, ayniqsa, murakkab va noaniq moliyaviy operatsiyalarni hisobga olishda qiyin bo'lishi mumkin. Hisobot tayyorlash jarayonida sifat nazoratini kuchaytirish, malakali auditorlar va nazoratchilar bilan ishlash va doimiy ravishda standartlarga moslashishni tekshirish lozim. Yangi moliyaviy standartlarga o'tish uchun zarur bo'lgan texnologik infratuzilma va dasturiy ta'minotni yangilash qimmat va murakkab bo'lishi mumkin. Zamonaviy moliyaviy dasturiy ta'minotlarni joriy etish va avtomatlashtirilgan yechimlarni qo'llash orqali texnologik muammolarni kamaytirish mumkin. Shuningdek, texnologik integratsiya va treninglarga sarmoya kiritish muhimdir.

XULOSA

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish tashkilotlar uchun bir qator muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, ushbu muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun aniq strategiyalar va yechimlar ishlab chiqish mumkin. Tashkilotlar uchun xalqaro standartlarga moslashish, ularning global moliyaviy hisobotlarni yaxshilash va xalqaro bozorlar bilan raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Buning uchun mutaxassislar bilan maslahatlashish, malakali auditorlar va nazoratchilarni jalb etish, hamda zamonaviy texnologik yechimlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi 4611- son "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. <https://lex.uz/acts/2931253>.
3. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari. Tarjima. A. Rizaqulov, B.Xasanov, A.Usanov, Z.Mamatov. T.: - 2004.
4. Jalolova D. Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari - T.: Moliya instituti, 2004. - 25 b.
5. Tashnazarov S.N. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida moliyaviy hisobot: muammo va yechimlar. Monografiya. - T.: —Navro'z, 2016 y.

6. Karimov A.A., Ibragimov A.K., Rizayev N.K., Imamova N.M. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari, Darslik, - T.:2021, 332 b.

7. .AICPA, IFRS FAQs, www.ifrs.com.

8. Fredrick D.S. Choi & Gary K. Meek (2005) International Accounting, Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, pp.4- 18.

9. Aralov Sobir Javli o'g'li o'zbekistonda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishning dolzarbligi va ahamiyati. Iqtisodiyot va ta'lim / 2023-yil 3-son.

10. Azamat Abdirakhimovich Eshankulov. Buxgalteriya balansi: turlari, tarkibiy tuzilishi va unga qo'yiladigan talablar. Talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali №11.

11. DENorbekov , A.T.To'raev , Sh. Sh.Rahmonov . Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisodiyot va moliya , 2019. -332 b.

12. Alisher Komilovich Baxadirov "Xalqaro standartlar asosida lizing operatsiyalari hisobi va auditini takomillashtirish" Iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent - 2022 .

13. Rahmonov Sherzod Sherkulovich "Xo'jalik yurituvchi subyektlarda moliyaviy resurslar hisobi va tahlilini takomillashtirish" mavzusida falsafa doktori (falsafa doktori) dissertatsiyasi, Toshkent sh. – 2023 yil.

14. Eshonqulov Azamat Abdiraximovich "Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotni xalqaro standartlar asosida takomillashtirish" Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi, Toshkent shahri – 2023 .

MOLIYAVIY HISOBOTLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TUZISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Abdullaev Avazbek Abdurozzoq o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Bank-Moliya
Akademiya magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) kompaniyalarning moliyaviy ko'rsatkichlarini yanada aniqroq aks ettirishga va ularni xalqaro miqyosda taqqoslash imkoniyatini ta'minlashga xizmat qiladi. Maqolada MHXS joriy etilishi jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo'llari ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, moliyaviy hisobotlarning sifati va ishonchliligini oshirishda xalqaro standartlar asosida hisob-kitoblarning ahamiyati, shuningdek, ushbu standartlarga rioya qilishning afzalliklari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq ravishda tuzish iqtisodiyotni rivojlantirish va xorijiy investitsiyalarni jalb etishda muhim omil ekanligi aniqlangan.

Kalit sozlar. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, moliyaviy hisobotlarni takomillashtirish, xorijiy investitsiyalar, auditning xalqaro standartlari.

KIRISH

Respublikamiz aksiyadorlik jamiyatlarida buxgalteriya hisobi va audit tizimini xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirish mamlakatning jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuvi yo'lidagi muhim qadamdir. MHXS va AXSning joriy etilishi moliyaviy axborot sifatini oshiradi, investorlarning ishonchini mustahkamlaydi va O'zbekistonning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Mamlakatimizda xalqaro standartlarni joriy etish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu jumladan Prezidentimiz Sh.Mirzaev tomonidan ushbu masalada 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-sonli "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaror qabul qilindi. Bunda "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, hisob va audit sohalari mutaxassislarini xalqaro standartlar bo'yicha tayyorlash tizimini takomillashtirish maqsadida: Belgilansinki, aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari va yirik soliq to'lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar: 2021 yil 1 yanvardan boshlab, MHXS asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etadi va 2021 yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlaydi, qonun hujjatlarida MHXSga o'tishning ertaroq muddatlari

nazarda tutilgan yuridik shaxslar bundan mustasno.”¹ Ushbu Farmonga ko‘ra, aktsiyadorlik jamiyatlari 2021 yil 1 yanvardan boshlab buxgalteriya hisobini yuritish va moliyaviy xo‘jalik faoliyatini moliyaviy hisobotlarini tayyorlashni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida amalga oshiradi. Lekin bunda ayniqsa xalqaro standartlarga o‘tish jarayonida joriy yilda ta’sir qiluvchi omillar turkumiga koronavirus pandemiyasi salbiy ta’sirini alohida ko‘rsatish mumkin. Shu jumladan O‘zbekistonda ham karantin joriy etilishi natijasida ko‘pgina aktsiyadorlik jamiyatlarining to‘liq quvvat bilan ishlash imkoniyati chegaralangan yoki umuman vaqtincha to‘xtab qolishi iqtisodiyotga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Masalan: o‘tgan 2019 yilda korxonaning likvidligi, foyda darajasi va to‘lov qobiliyati ko‘rsatkichlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, yaxshi va ijobiy natijalarga erishganligi bilan 2020 yilda aksincha ushbu ko‘rsatkichlar bo‘yicha salbiy holatni kuzatish mumkin. Shu sababli moliyaviy hisobotning xalqaro standartida alohida ushbu masalaga e’tibor qaratilgan. Ushbu holat bevosita ta’sirini belgilash maqsadida IAS №10 “Hisobot davridan keyingi hodisalar” nomli standartdan foydalanishni taqozo qilmoqda.

Dunyo mamlakatlarida chuqurlashib borayotgan globallashuv va integratsiya jarayonlari umumtan olingan xalqaro me’yorlar va standartlarga o‘tish hamda ularga amal qilishga bo‘lgan talablarning kuchayishiga sabab bo‘lmoqda. Dunyoda turli sohalarda faoliyat yuritayotgan barcha aktsiyadorlik kompaniyalari, 45 mingdan ortiq transmilliy korporatsiyalar va yirik kompaniyalar o‘zlarining 250 mingdan ortiq sho‘ba va boshqa bog‘liq kompaniyalari bilan birgalikda MHXSlariga muvofiq moliyaviy hisobotlarni ixtiyoriylik asosda tuzmoqdalar. Shu bois, MHXSlarini e’tirof etuvchi mamlakatlar soni oshib bormoqda. Hisob va hisobotni xalqaro standartlar talablariga muvofiqlashtirish, shu asosda moliyaviy hisobotning dunyo miqyosida garmonizatsiyasiga erishish, ilg‘or tajribalardan milliy darajada samarali foydalanish barcha mamlakatlar uchun eng dolzarb masaladir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli «O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida»gi, 2015 yil 24 aprelda PF-4720-sonli “Aktsiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari, 2020 yil 24 fevraldagi PQ-4611-sonli “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi, 2018 yil 19 sentyabrdagi PQ-3946-sonli “O‘zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 28 iyuldagi 207-conli “Davlat ulushi bo‘lgan aktsiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to‘g‘risida”gi Qarori hamda mazkur

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2020 yil 24 fevral, PQ-4611-son Qarori.//Lex.uz.

sohaga oid bo'lgan boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni bajarishda ushbu dissertatsiya ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Shuningdek, yuqoridagi bayon etilgan masalalarni ijobiy hal etish mazkur mavzu bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishni taqozo etadi va magistrlik dissertatsiya ishda aynan ushbu masalalarni yorish zaruriyatini belgilab beradi.

Tahlil va natijalar. Maqolada moliyaviy hisobotning xalqaro standartlar (MHXS) joriy etilishi natijasida kompaniyalar o'zlarining moliyaviy ahvolini aniq va ishonchli ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning xalqaro miqyosda raqobatbardoshligini oshiradi. Tahlilda, MHXS joriy etilishidagi asosiy qiyinchiliklar – mahalliy qonunchilik va standartlarga moslashish, mutaxassislarining malakasini oshirish, texnologik infratuzilmani takomillashtirish kabi omillar o'rganilgan. Shu bilan birga, xalqaro standartlar asosida hisobotlarni tayyorlash jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Tahlil natijalariga ko'ra, moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlarga muvofiq tayyorlash quyidagi natijalarga olib kelishi mumkin:

1. Kompaniyalarning moliyaviy holatini xalqaro mezonlarga muvofiq tarzda ifodalash shaffoflikni ta'minlaydi.

2. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq tayyorlangan hisobotlar xorijiy investorlar uchun ishonchli ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi, bu esa investitsiyalar oqimini ko'paytiradi.

3. MHXS asosida tayyorlangan hisobotlar kompaniyalarni xalqaro bozorga kirishga va u yerda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlaydi.

4. Mahalliy qonunchilik va standartlarni xalqaro me'yorlarga moslashtirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar hal etilishi natijasida, kompaniyalar xalqaro bozorda muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Umuman olganda, maqola moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tuzishning iqtisodiy samaradorligi va amaliy ahamiyatini yoritib beradi.

XULOSA

Moliyaviy hisobotlarni xalqaro standartlar asosida tayyorlash zamonaviy iqtisodiy muhitda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayonni takomillashtirish orqali nafaqat milliy iqtisodiyotning shaffofligini oshirish, balki xalqaro miqyosda ham raqobatbardoshlikni kuchaytirish mumkin. Shu sababli, milliy va xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish, mutaxassislarining malakasini oshirish va texnologik imkoniyatlardan samarali foydalanish muhim vazifalar hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni.
<https://lex.uz/acts/2931253>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son qarori. 2020 yil 24 fevral.

3. D.E. Norbekov, A.T. To'raev, Sh.Sh. Rahmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisodiyot va moliya, 2019. -332 b.

4. Azamat Abdirakhimovich Eshankulov. Buxgalteriya balansi: turlari, tarkibiy tuzilishi va unga qo'yiladigan talablar. Talqin va tadqiqotlar respublika ilmiy-uslubiy jurnali №11.

5. «Moliyaviy hisobotni taqdim etish» 1-son Moliyaviy hisobotning xalqaro standarti. №1. <http://www.mf.uz>.

6. International Financial Reporting and Analysis, 4- Edition. D. Alexander, A. Britton, A. Jorissen. 2009. 17-p

MOLIYAVI INSTRUMENTLARNI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MAVZUSIDA MAQOLAGA ANNOTATSIYA

*TDIU “Buxgalteriya hisobi”
kafedrası Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori
Eshonqulov Azamat Abdirachimovich
“HIDOYA LOGISTIK” mas`uliyati
cheklangan jamiyat Direktori
Madumarov MuxammadYunus Ibragimovich*

Annotatsiya. Moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish mavzusida yozilgan maqola moliyaviy hisobotlarda ko`rsatiladigan aktivlar, majburiyatlar va boshqa moliyaviy vositalarning to`g`ri baholanishi hamda ularning aniqligini oshirish masalalariga bag`ishlangan. Ushbu maqolada moliyaviy instrumentlarning hozirgi holati, ularni hisobga olishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va kamchiliklar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada xalqaro standartlarga mos ravishda moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish bo`yicha takliflar berilgan. Maqolada, ayniqsa, moliyaviy risklarni boshqarish, ularning ta`sirini aniqlash va ularni hisobga olishda yangicha yondashuvlar hamda innovatsion usullarni qo`llash ahamiyatiga alohida e`tibor qaratilgan. Maqola, moliyaviy hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini oshirish orqali investorlarga va boshqa manfaatdor tomonlarga to`g`ri qaror qabul qilish imkoniyatini yaratish uchun zarur bo`lgan amaliy choralarni yoritadi.

Umuman olganda, maqola moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish bo`yicha nazariy va amaliy bilimlarni o`z ichiga oladi hamda moliyaviy menejment sohasida ishlovchi mutaxassislar uchun foydali bo`lishi mumkin.

Kalit so`zlar. Moliyaviy instrumentlar, moliyaviy hisobotlar, moliyaviy hisobot xalqaro standartlari (MHXS), baholash usullari risk menejmenti, bozor qiymati, moliyaviy risklar, sun`iy intellekt.

KIRISH

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va ularni to`g`ri baholash bugungi kunda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashning asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi. Globalizatsiya jarayonlari, moliyaviy bozorlarning kengayishi va murakkablikning oshishi moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimlarini doimiy ravishda takomillashtirish zaruratini tug`diradi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va ularni baholash tamoyillari tobora murakkablashib borayotganligi sababli, kompaniyalar uchun bu jarayonlarni samarali boshqarish katta ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotda moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Bunda hozirgi amaliyotda uchrayotgan kamchiliklar, ularni bartaraf etish yo‘llari va xalqaro tajribalar asosida rivojlantirish usullari o‘rganiladi. Ushbu masalaning dolzarbligi shundaki, moliyaviy instrumentlarning noto‘g‘ri hisoblanishi yoki noto‘g‘ri baholanishi kompaniyaning moliyaviy holatini noto‘g‘ri aks ettirishi mumkin, bu esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning noto‘g‘ri qaror qabul qilishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonlarini takomillashtirish nafaqat moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirish, balki kompaniyalar uchun ham moliyaviy risklarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligiga ta’sir ko‘rsatadi. Quyida ushbu muammolar asosiylari keltirilgan:

➤ Ko‘pgina kompaniyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) moslashishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu standartlar murakkab bo‘lib, ularni to‘g‘ri qo‘llash uchun yetarli bilim va tajriba talab etiladi. Natijada, moliyaviy instrumentlar noto‘g‘ri baholanishi yoki noto‘g‘ri aks ettirilishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni baholashda sub’ektiv yondashuvlar keng tarqalgan. Masalan, ba’zi moliyaviy aktivlar va majburiyatlarning bozor qiymati yo‘q bo‘lganda, ularni baholash uchun sub’ektiv usullar qo‘llaniladi. Bu esa moliyaviy hisobotlarning aniqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

➤ Ba’zi moliyaviy instrumentlar, ayniqsa, murakkab derivativlar va strukturaviy mahsulotlar, bozor qiymatini aniqlashda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ushbu instrumentlar uchun bozor ma’lumotlarining yetishmasligi yoki murakkabligi hisobga olish jarayonini yanada murakkablashtiradi.

➤ Zamonaviy moliyaviy instrumentlar, masalan, derivativlar va qarz vositalari, ko‘pincha murakkab tuzilishga ega. Ularni to‘g‘ri baholash va hisobga olish uchun yetarli bilim va texnik imkoniyatlar talab etiladi, bu esa kompaniyalar uchun katta yuk bo‘lishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda risklarni to‘g‘ri aks ettirish katta muammo hisoblanadi. Xususan, kelajakda yuz berishi mumkin bo‘lgan moliyaviy risklarni baholash va ularni hisobotlarda aks ettirish murakkab vazifa bo‘lib, noto‘g‘ri yondashuvlar katta moliyaviy yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish bo‘yicha malakali mutaxassislarning yetishmasligi ham muhim muammolardan biridir. Ko‘pgina kompaniyalar ushbu sohada mutaxassislarni jalb qilish va ularning malakasini oshirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Ushbu muammolar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini kamaytirishi va kompaniyalar uchun turli xil moliyaviy va huquqiy xatarlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu boisdan, ularni bartaraf etish uchun tegishli choralar ko‘rish muhimdir.

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

✓ Kompaniyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) moslashishni ta‘minlash uchun malakali mutaxassislar bilan ishlashlari kerak. Buning uchun doimiy ravishda kadrlarni o‘qitish va MHXS bo‘yicha treninglar o‘tkazish zarur. Bu nafaqat moliyaviy hisobotlarning sifatini oshiradi, balki kompaniyalarni xalqaro bozorga chiqishiga ham yordam beradi.

✓ Moliyaviy instrumentlarni baholashda sub‘ektivlikni kamaytirish uchun xalqaro darajada qabul qilingan baholash usullarini joriy etish lozim. Baholash usullarining standartlashtirilishi moliyaviy hisobotlarda aniq va bir xil ma‘lumotlar berilishini ta‘minlaydi. Shuningdek, ichki nazorat va audit jarayonlarini kuchaytirish orqali baholash natijalarining ishonchliligini ta‘minlash mumkin.

✓ Bozor qiymatini aniqlashda aniq va ishonchli ma‘lumotlar manbalariga ega bo‘lish muhimdir. Bu uchun kompaniyalar moliyaviy ma‘lumotlar xizmatlaridan foydalangan holda bozor narxlari va boshqa tegishli ma‘lumotlarni muntazam ravishda kuzatib borishlari lozim. Bozor ma‘lumotlarining ishonchliligini oshirish uchun moliyaviy instrumentlar bozorini rivojlantirish ham muhimdir.

✓ Murakkab moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholashda zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun‘iy intellekt va mashinani o‘rganish kabi usullardan foydalanish mumkin. Bu texnologiyalar murakkab moliyaviy instrumentlarni yanada aniqroq baholash va hisobga olishda yordam beradi.

✓ Moliyaviy risklarni baholashda ilg‘or modellashtirish vositalaridan foydalanish zarur. Risklarni to‘g‘ri aks ettirish uchun kompaniyalar risklarni baholash bo‘yicha maxsus dasturlar va usullarni joriy etishlari kerak. Bu vositalar moliyaviy instrumentlar bilan bog‘liq risklarni yanada aniqroq baholash va hisobotlarda to‘g‘ri aks ettirishga yordam beradi.

✓ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish sohasida yetakchi mutaxassislarni tayyorlash uchun universitetlar va professional ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikda maxsus kurslar va dasturlar tashkil etish zarur. Shuningdek, doimiy ravishda malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Bu yechimlar moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi mavjud muammolarni samarali hal qilishga yordam beradi va kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarining aniqligini oshiradi. Shu bilan birga, ushbu yechimlar moliyaviy risklarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytirib, kompaniyalarni bozor raqobatida ustunlikka erishishiga ko‘maklashadi.

XULOSA

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish kompaniyalarning moliyaviy holatini aniq va ishonchli aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi asosiy muammolar va ularni hal qilish uchun taklif qilingan yechimlar tahlil qilindi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv, baholash usullarining standartlashtirilishi, bozor qiymatlarini aniqlashda aniqlik va ishonchlilikni ta'minlash, texnologiyalardan foydalanish, risklarni to'g'ri aks ettirish va malakali kadrlarni tayyorlash moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonini samarali boshqarish uchun zarur choralaridir.

Bu chora-tadbirlar nafaqat kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarini yanada ishonchli qilishga, balki ularga bozor raqobatida ustunlik berishga ham yordam beradi. Shu bilan birga, moliyaviy instrumentlarni hisobga olishning takomillashuvi investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun yanada aniqroq ma'lumotlar taqdim etish imkonini yaratadi. Bu esa to'g'ri investitsiya qarorlarini qabul qilishga ko'maklashadi va umumiy moliyaviy barqarorlikni oshiradi.

Umuman olganda, moliyaviy instrumentlarni hisobga olishni takomillashtirish nafaqat hisob va hisobot jarayonlarini soddalashtiradi, balki global moliyaviy bozorlarda ishonchli va shaffof moliyaviy ma'lumotlarni ta'minlash orqali iqtisodiy rivojlanishga ham hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>.

2. D.E. Norbekov, A.N. To'raev, Sh.Sh. Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2019. -332 b.

3. Abdurakhim Turaev, Tae-Hyoung Mun. Impact of the Introduction of New ISA on Uzbekistan's Auditing Environment. Journal of international trade and commerce. Vol 16, 4, Avgust 2020 (pp61-73).

4. BHXS (IAS) 32 "Moliyaviy instrumentlar: tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

5. MHXS (IFRS) 7 "Moliyaviy instrumentlar: axborotni oshkor qilish". tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

6. MHXS (IFRS) 9 "Moliyaviy instrumentlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.

7. Фельдман А.Б., Производные финансовые и товарные инструменты. - М.: 2003

“KECHA VA KUNDUZ” ROMANI UMRBOQIYLIGIDA MAVZU VA G’OYANING O’RNI

Axmadjonova Muslimaxon

Namangan davlat universiteti Filologiya va tillarni o‘qitish

O‘zbek tili yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lponning asrlar davomida kitobxonlar qalbidan chuqur joy olgan, millat va bashariyat ruhiga uyg‘onish nurini bergan “Kecha va Kunduz” romanining o‘ziga xosligi, shuningdek, g‘oya va mavzuning asar umrboqiyligida tutgan o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: obraz, Akbarali, Zunnun, Miryoqub, Zebi, Razzoq so‘fi, Qurvonbibi, O‘lmas, Xolmat, shaxsiy manfaat, iymon, milliy his

Cho‘lpon o‘zini qiynagan muammolarini, o‘z davridagi manaviy tanazzulni, xalqni “uyg‘otish”dek murakkab va jasoratli ma‘rifiy jarayonni o‘zining bir qancha she‘rlarida aks ettirgan. Shoirning lirik qahramoni faqat o‘ziningina emas yon atrofdagilarni ham o‘ylaydigan, barchani ezgulikka chorlaydigan, xalqning dardi bilan yonuvchi shaxsdir. Uning ma‘naviy yuksakligi, qalban jasurligi bevosita muallifning o‘zi bilan bog‘liq ekanligiga hech shubha yo‘q, albatta. SHoir ayni shu obrazlar orqali o‘zi anglagan haqiqatni badiiy fikr tarzida ifoda etadi. Ma‘lum bir asar yoki she‘rdagi obrazlarda adibning hissiy munosabati ham o‘z aksini topadi. Ijodkorning hissiy munosabati badiiy konsepsiyani shakllantirishda, asar mazmunining o‘quvchiga yetkazilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani o‘zbek adabiyoti durdonalaridan biri bo‘lib, bu asar o‘zbek kitobxonlari va adabiyotshunoslarining e‘tiroflariga sazovor bo‘lgan. Roman asr oshgan asarlar sirasiga kiradi. Bu asarni qanday sifatlar yashovchan qildi? Quyida mavzu va g‘oyaning asar umrboqiyligini ta‘minlashdagi o‘rnini ko‘rib chiqamiz. Romandagi bosh mavzu inson tabiatini oydinlamoqlik. Inson yaralganidan buyon uning tabiatidan chiqib ketmaydigan manfaatparastlik, nafsga erk berib yuborish romanda eng mayda epizodlargacha singdirilgan, eng ko‘p ishlangan, me‘yoriga yetkazilgan. Mana shu me‘yoriga yetish asarning eng katta yutug‘i bo‘lib, asarning qimmatli g‘oyasi ham shu mavzu ortidan keladi. Miryoqub o‘zidan ancha pastda hisoblaydigan, xohlasa, bir kunda eski joyiga o‘tkazib qo‘ya oladigan Akbaraliga qulluq qilishdan or qilmaydi, shuncha yil bir dasturxondan choy ichsa- da, uning pullarini o‘zlashtirishni ko‘zlaydi, xotinini rad qilmaydi. Miryoqubning noyib to‘ra bilan munosabatlari manfaatlar asosiga qurilgan, ammo bundan ko‘p foyda topgan. Shunga qaramay, u nafsni jilovlashni istamaydi, noyib to‘raning xotinidan ham

ishi uchun foyda kelishini o'ylaydi. "Miryoqub kishilar bilan munosabatga kirisharkan, avvalo, undan keladigan foydani – o'z manfaatini ko'zlaydi" Zunnun esa uylanmoqchi, uylanish uchun bu xotinni o'zidan biroz uzoqlashtirishi kerak. U nega uylanish uchun shunchaki ketib qo'ya qolmaydi. Tayyor ish. Rus xotindan pul undirib turishi ham tayin. Hayotida o'zidan boshqasi yo'qligiga amin bo'lsa- da, to'yini o'tkazib berishni aytgan Miryoqubga bu rus ayolni bemalol tortiq qiladi. Akbarali sodda, ammo ahmoq emas. U mulohazalaridan ma'lumki, u ham rusni yoqlamaydi, ammo u amalidan ayrilib, dushmani deb bilganlari oldida uyalib qolishni istamaydi. Shuning boisdan hech narsaga aqli yetmaydigan mingboshi bo'lish uning manfaatlariga to'g'ri keladi. U uchun aqlni urintirmay, uxlatib qo'ygan ma'qul. Razzoq so'fining qizini qamashganida taqsiri haqida "Faqat ne chora, u kishi berib o'rganmaganlar, olib o'rganganlar; "O'rgangan ko'ngul o'rtansa qo'ymas", "U kishini berishga o'rgatish qiyin! U kishi shuncha badavlat bo'lib turib, eshikdan gadoy kirsas, qo'lga qaraydi, nazri yo'qmikin?" qabilida yuritgan fikrlariga e'tibor bersak, u shunchaki ko'r murid emas, u piringning qanday ekanligini yaxshi biladi, ammo uning etagidan ishlaymay non yeb yurgani, u orqali so'fi bo'lib, jaamoat ichida qandaydir o'ringa ega bo'lgani, oila ichiga yuqoridan kelolgani uchun piringning asl yuzi haqida o'ylash manfaatlarini bezovta qiladi. Qizining qaro baxti evaziga pul ishlashdan uyalmaydi. Sadri cho'loq kabi. U ham qizining ortidan shaharga ko'chishni orzulaydi. Otalar farzandini o'z manfaatlariga qurbon qiladi. Ular egasi yomon parazitga o'xshaydi, bironing hisobiga kun ko'rishga harakat qiladi. Razzoq doim eshon va xotinidan foydalanib, tekinxo'r bo'lib yashaydi. Miryoqub mingboshining, mingboshi esa Miryoqub hisobiga kun ko'radi. Asarda o'z kunini ko'radiganlar sanoqli. Qurvonbibi, O'lmas, Xolmat, dehqonlar, lekin ular juda nochor yashaydi. Eshon necha yillik muridi dardini eshitmoqlikni bejizga "Bolasining yoniga nima uchun otasini jo'natmaydi bu ahmoq o'rus?" qabilida kesmaydi. Elga doston qilingan qotil uning shogirdiga aloqador ekanligi uning obro'si uchun to'g'ri kelmaydi, yana bu taqsirga pulni qo'ldan chiqarish juda og'ir. Poshshaxon shaxsiy manfaati – o'ch olish uchun yosh qizni qurbon qiladi. Pullar sharofati bilan Miryoqubga turmushga chiqish maqsadida Zebini o'ldirish qasdiga tushadi. Akbaralini rashk qilish orqasidan Sultonxonga shunchalik qasdlashgan xotin Miryoqubning rus ayoli bilan ketganiga qattiq kuymaydi. Axir Poshshaxon "Miryoqubday qora chiroy- u ko'zli, tanijoni sog', o'zi bardam, bazmchi, aysh- u ishratni hamma vaqt shirin suhbat bilan boshlaydigan, ozoda va shirin so'zli erkakni qanday" topadi?! "Xadichaxon alamini yo'qotish uchun qizi kabi bir qizni baxtsiz qilayotgani haqida o'ylab o'tirmaydi, unga o'z alamini tarqatish muhim. Hakimjon Akbarali dargohida tuz totuvchilardan. U ham Zunnun, Miryoqub kabi nafsini qadriyatlardan ustun qo'yadi. Sultonxon Poshsha kabi o'zini chalg'itish uchun gunohga botishdan tap tortmaydi. Mariya Ostrovanning xo'jayini gapiga qaraganda, u qilayotgan ishini o'z xohishi bilan pul topish maqsadida tanlagan.

U xiyonat tufayli xo'jayini qo'l ostiga kelgandir, ammo uni biz tanigan paytda ishratxonada ishlashga hech kim majbur qilmaydi. Hatto xo'jayin tomonidan unga "Oson pul topish olchoqlik bo'lsa, mardikorlik qilishga nafsingiz ko'nadimi?" savoli beriladi. Afsuski, Mariyaning tez katta pul topish manfaatiga mardikorlik ishi to'g'ri kelmaydi. Umrinisa Sul-tonxondan narsa undirish payida unga girdikapalak, jadidlar Abdusamaddan manfaatdor bo'lgani uchun uning ko'pxotinligini boshqalarniki kabi ovoza qilmaydi, Qosim laylak o'zini ko'rsatib olish umidida xabarchilikka chopadi. Umuman, asarda o'smir qizlarning samimiy munosabatlaridan boshqa samimiy munosabatlarni topish mushkul. Imomlarning biri vaqfni o'zi uchun ishlatsa, biri o'ziga ziyon yetmasligi uchun ochiq- oydin adolatsizlikka unsizgina ko'nadi. Buni qarangki, unda aybni yuvmoqlik uchun imkon tug'iladi, ammo u Razzoqqa bo'lgan voqeani aytish o'rniga tezgina xonaqodan chiqib ketishni tanlaydi. Xullas, asardagilar shaxsiy manfaati- yu, nafsini tinchitish uchun hech narsadan tap tortmaydi. To'rt zinokor ayol, manfaatparast to'rt din vakili anchagina bo'rttirilgan, biroq shu bo'rttiqlik Markesning kinoyalari kabi kitobxonga kuchli ta'sir etadi. Inson borlig'ini yaxshiroq ko'ra olish uchun oyna bo'ladi. Inson zoti o'z foydasi uchun boshqalarga ozor berar, foydani qadriyati, iymon e'tiqodidan ustun ko'rar ekan o'zi va yaqinlarini baxtsiz qiladi. Nafsiga cho'kib ketgan insoniyat takrorlanuvchi baxtsizlikni yaratadi. Fojialarini muqarrar qiladi: Akbarali nafsini zaharladi, Razzoq qotil bo'ldi, xotini va qizini yo'qotdi, eshon nomiga nomunosib holda qazo qilmadi, Miryoqub oilasini buzib, farzandlarini yetim qilib, o'g'lini fohisha qo'lga topshirish arafasida, Poshsha vijdon azobi o'rta b, ado qilishi tayin, boylarning masjidida mingboshining xotinlari buzuqligi haqida gapirganiga, qaraganda, Sul-tonxon ham, Poshshaxon ham el og'ziga tushib, otalari tomonidan voz kechilish oldida... Ular yashovchi makon Makonda kabi vayron bo'ladi. Vayrongarchilik sababiyati tuzum, din, madaniyat emas, insonga yopishib olgan nafsga bo'sh kelishdir. Nafsga qarshi turilmas ekan, tuzum, tizim, madaniyat, zamon, makon almashadi, baxtsizlik, insonning ichki va tashqi vayronaligi almashmaydi. Cho'lpon jadidlik e'tiqodi- yu, tuzum talabi ortiga qatlagan asosiy fikrdan biri – shu. Va bu muammo Odamdan uning so'nggi avlodigacha bo'lgan bandayi ojizlarni bezovta qilar ekan, bu mavzu umrboqiydir. Muammoning asosiy sababi iymonning zaiflashuvidir. Romanda millatning ayanch ahvoliga "ota- bobolar, burungilar yo'lidan" chiqmaslik emas, undan uzoqlashib ketish ham sabab ekanligi tasvir etiladi. Noyib to'ra shunday deydi: "Biz ruslar aroq ichishni hammadan yaxshi bilamiz... Senlar ham iste'dodli xalq ekansan, bizdan o'tkaza boshlading" Ayni boshi namozga yetmaydigan Akbarali ko'p ichishi bois yaqin orada olamdan o'tishi haqida o'y suriladi. Bu o'zlikdan ayrilishning eng yuzaki tasviri xolos. Millat iymonni paranji, soqolda deb biladi. Ular asl o'zligidan Allohdan uzoqlashgan. Din peshvolarining biri bachchaboz, biri xotinboz, yurt ustiga kun ko'ruvchi, biri o'n so'mlik uchun indamay kofir bilan musulmon nikohini o'qib qo'yuvchi, biri o'ziga bu dunyoda zarar yetishidan

qo'rqib, Allohdan o'zgasi oldida ham tizzalari qaltirayveradigan shaxs. Mana shu tasvir iymondan uzoqlashgan eski avlod tasviri edi. Yangi avlod vakili nima qilyapti? Jadidlar ham rivojlanish yo'lini, avvalo, Allohdan uzoqlashganlarni iymonga qaytarish va ta'limni targ'ib qilish yo'lidami? Sharaffidin tilidan asarning asosiy g'oyalaridan biri beriladi: "Ibtidoiy tarbiyani rus maktablaridan boshlab bo'lmaydi, uni milliy maktablarda berish kerak. Ilgari milliy hisni o'stirib, o'z millatini tanigandan keyin rus maktabiga berish kerakki, hunarga ixtisosga tegishli ilmlarni o'qisin".. Millatni asramoq uchun millat bolalari ongini begonaga berib qo'ymoq mumkin emas. Ammo shunday dohiyona fikr sohibi bo'lgan jadidlarga ham Cho'lpon bekam- u ko'st fikr egalari sifatida qaramaydi. Bola taniydigan millat qay holda? Iymonidan uzoqda, shariatini uylanish- u ayollarni paranjiga solish, arabcha yozuvni ko'zga surtib qo'yishdan iborat deb biladigan holdami?. Iymoni to'liq bo'lmagan, jadidlik bilan endi tanishgan bir insonga gimnaziyani ham tugata olmagan, tuzuk quruq o'qimagan, Arsibashevning buzuqlik targ'ib etilgan kitoblari mutolaasida ulg'aygan rus ayoliga farzandi tarbiyasini topshirishni maslahat qilmoqlik Cho'lponning jadidlar ham shoshma- shosharlikda, tuzuk- quruq o'ylamay harakat olib borayotganiga qilingan ochiq kinoyasi edi. Aks holda, Mariyaning buzuq kitoblar mutolaasi tarixi nima uchun kerak? Ikki xiyonatchining farzandsizligi, rus xiyonatchisining farzandi bor bo'lsa ham, shu bilan ovunmasligi, xiyonat sheriklarini osongina almashtirishi tasviri- chi? Xo'jayinning Mariyaga qilgan va'zi- chi? Mariyaning qarta o'ynashi, fol ochishi, ichishi yoki fohishalik qilgani uchun sira qiynalmagan vijdoni- chi? Uning ichki nutqida fohishalik qilgani uchun uyatni ham, azobni ham topib bo'lmaydi. "Chindan ham Turkiston kelajagi bo'lmish Miryoqub farzandiga fohisha o'z onasidan ortiq tarbiya bera olishi mumkinmi?". Nahot Cho'lpon shunday ayollarni musulmon bolasiga tarbiya berishini yoqlagan?! Cho'lponning ajdodlari so'filar bo'lib, iymonga mahkam insonlar bo'lgani, otasi halol savdogarlik bilan kun ko'rgani ma'lum. Gen haqiqati bor ekan Cho'lponning iymoni ham mahkam bo'lgani haqiqatdir. Bu gaplardan maqsad shuki, Cho'lpon ba'zi yelkadoshlariga qarshi o'laroq Yevropa madaniyatini millatga olib kirishga mutlaqo qarshi bo'lgan. U iymon asosiga qurilgan, ayollarga hurmat va erkinlik berilgan, ilm- ma'rifatga ega, tadbirkor, iqtisodni yaxshi tushunuvchi yangi milliy qadriyatlaridan uzilmagan jamiyatni qurishni istaydi va bu yo'lda erkin fikr bildirishdan hech qachon qo'rqmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Adabiyotga e'tibor – ma'naviyatga, kelajakka e'tibor – T: Ma'naviyat, 2010.
2. Adabiyot nazariyasi. 1-tom – T: Fan, 1978.
3. Adabiyot nazariyasi. 2-tom – T: Fan, 1979.
4. Adabiy turlar va janrlar – T: Fan, 1991.
5. Bahodir Karim. Abdulla Qodiriy – T: Fan, 2006.
6. Mirvaliyev. O'zbek adiblari. – T: Yozuvchi, 2006.
7. Murodov G`. Moziy va badiiy adabiyot. – Buxoro, 1994
8. O.Sharafiddinov. Cho'lponni anglash.-T: 1994;

USTOZNING MAQOMI ULUG` SANALGAN YURT

*Yakubova Sitara Sharifovna**BMTI akademik litsey tarix fani o`qituvchisi*

Ilm-fan va ta'lim tizimi rivoji insoniyat rivojining asosi hisoblanadi. Jumladan, har qanday davlatning rivojlanishi, farovonligi bevosita shu davlatda ta'lim-tarbiyaga qanday munosabatda ekanligi bilan bog'liqligini hozirgi kunda rivojlangan davlatlar misolida ko'rishimiz mumkin. Ta'lim tizimining taraqqiyoti jamiyatning barcha sohalaridagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Zero, ilm yo'q joyda o'zgarish va yangilanish bo'lmaydi. Bugungi dunyo tez suratlarda o'zgarmoqda, globallashtirish jarayoni, taraqqiyot har daqiqada ilgirilarmoqda. Davlatimiz o'zligimizni saqlab qolish, jahonda o'z o'rnimizga ega bo'lish uchun hamma sohalarida, jumladan ta'lim sohasida xalqaro darajada islohotlar olib borilmoqda. Ilm-fan va ta'lim-tarbiyaga mamlakatimizda davlat miqyosida ulkan e'tibor qaratilmoqda. Qayerdagi, yoshlar ta'lim-tarbiyasi o'z holiga tashlab qo'yilsa, shu joyda jamiyat tanazzulga uchraydi. Shuning uchun ham azaldan yurtimizda ta'lim-tarbiya, uni olib borishda mas'ullikni oluvchi tarbiyachilarning, ustozlarning maqomi ulug` sanalgan.

Buyuk mutafakkir Forobiy inson kamolotga yolg'iz o'zi erisha olmaydi. U boshqalar bilan aloqada bo'lishi, ularning ko'maklashuvi yoki munosabatlariga muxtoj boladi. Uning fikricha, tarbiya jarayoni tajribah pedagog, o'qituvchi tomonidan tashkil etilishi muhim. Chunki har bir odam ham baxtni va narsa-hodisalarni o'zicha bila olmaydi. Unga o'qituvchi lozim.[1]. Qomusiy olim Ibn Sino o'qituvchining qanday bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritir ekan, shunday yol-yo'riqlar beradi. Bular quyidagilardan iborat: - bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lish; - berilayotgan bilimning talabalar qanday o'zlashtirib olayotganiga e'tibor berish; - talimda turh metod va shakllardan foydalanish; - talabalning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilish; - fanga qiziqitira olish; - berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olish; - bilimlarni talabalarga tushunarh, uning yoshi, aqhy darajasiga mos ravishda berish; - har bir so'zning bolalar hissiyotini uyg'otish daraj asida bo'lishiga erishishi zarur[2]

O'zbek pedagogikasi tarixida Abdulla Avloniy birinchi marta pedagogikaga «Pedagogiya», ya'ni bola tarbiyasining fanidir», deb ta'rif berdi. Tabiiy bunday ta'rif Avloniyning pedagogika fanini yaxshi bilganligidan dalolat beradi. Bolalarda fikrlash qobiliyatini o'stirish va bu tarbiya bilan muntazam shug'ullariish benihoya zarur va muqaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimlarning «diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas vazifadur... Negaki, fikrning quvvati, ziynati, kengligi, muallimning tarbiyasiga bog'liqdur». Darhaqiqat, ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning «Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo

saodat — yo falokat masalasidir” [3] degan chuqur ma’noli so’zlari zamonlar osha o’z qimmatini yo’qotmagan va yo’qotmaydi ham. Biz farzandlari kelajagi va baxti uchun yashaydigan bolajon xalqimiz. Shu ma’noda, bolalarimiz taqdiri va kelajagini “Otangday ulug’” deb hisoblaydigan ustoz qo’liga ishonib topshiramiz. Ularni yoshlarning porloq kelajagi yo’lida chekkan mashaqqat va to’kkan ko’z nurini hech narsa bilan qiyoslab ham, baholab ham bo’lmaydi. Bugun qanday yutuqqa erishgan bo’lsak, bularning zamirida qadrdon o’qituvchi va ustozlarining hissasi beqiyosdir.

Yurtimiz hududida IX-XII asrlarda birinchi Renessans, XV asrda ikkinchi Renessans porlagani, ilm-fan rivojlangani tarixiy fakt. Yangi O’zbekistonda yangi Uyg’onish davri, ya’ni uchinchi Renessans poydevorini yaratish davlatimiz siyosiy dasturining asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilanishi muhim tarixiy jarayondir. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev 2020 yil 1-oktabr “Ustoz va murabbiylar kuni” munosabati bilan o’tkazilgan tadbirga yig’ilgan o’qituvchi va ziyolilarga murojaatini boshlar ekan, “Biz har birimiz hayotda qanday muvaffaqiyat va natijalarga erishgan bo’lsak, bu yutuqlarda sizlarning beqiyos hissangiz borligini doimo minnatdorlik bilan e’tirof etamiz, – deb aytar ekan, ustoz va murabbiylar uchun davlat ahamiyatidagi vazifalarni belgilab quyidagi fikrlarni ta’kidlab o’tdi: “-Buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma’naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o’lmas meros hamisha yonimizda bo’lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag’ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta’lim tizimini ana shunday ruh bilan sug’orishimiz kerak”[4]. Davlat ahamiyatidagi islohot va e’tirofning yana bir ko’rinishi shu yili 1-fevral kuni 21 moddadan iborat “Pedagogning maqomi to’g’risida”gi[5] qonunni imzolanishi bo’ldi.

Ushu qonun bilan pedagoglarning huquqlari, majburiyatlari, faoliyatining asosiy kafolatlari, mehnatiga yarasha haq to’lash, rag’batlantirish va ijtimoiy himoya qilish tamoyillari belgilandi. Hujjatda pedagogning huquqlari, sha’ni, qadr-qimmati va ishchanlik obro’si davlat himoyasi ostida bo’lishi qat’iy belgilab qo’yildi.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, dunyoda har tomonlama globallashuv avj olayotgan ushbu zamonda davlatimiz tomonidan ilm ahliga, pedagoglarga ko’rsatilgan yuksak darajadagi e’tibor va g’amxo’rlik – ishonamizki, albatta o’z natijasini beradi. Xususan, Vatanimizda ezgu niyatlar bilan boshlayotgan III Renessans poydevorini yaratishda dasturul amal bo’lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. “Sharq” nashriyoti.-T., 2004.-12 - b.
2. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. “Sharq” nashriyoti.-T., 2004.-16 - b.
3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. Toshkent.:O’qituvchi, 1992. 7-b
4. Shavkat Mirziyoyev. O’qituvchi va murabbiylar – yangi O’zbekistonni barpo etishda katta kuch, tayanch va suyanchimizdir. O’qituvchi va murabbiylar kuniga bag’ishlangan tantanali marosimdagi tabrigi,” Xalq so’zi”, 2020-yil 1-oktyabr. № 207. (7709) 3-bet
5. O’zbekiston Respublikasining 2024 yil 1 fevraldagi O’RQ-901-sonli “Pedagogning maqomi to’g’risida”gi Qonuni. <https://lex.uz/docs/-6786401>

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОЧАГОВЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕЧЕНИ

Латыпова.Ю.Ж

*Центр развития профессиональной квалификации
медицинских работников*

Очаговые образования печени доброкачественной, злокачественной природы составляют 51% по данным аутопсий и 10% диагностических находок, что делает их раннюю диагностику, дифференциальную диагностику актуальной задачей лучевых методов исследования. Первичный рак печени составляет 3-5% всех злокачественных поражений. Метастатические изменения составляют от 5 до 35% в зависимости от основной локализации опухоли. Почти у 55% пациентов выявляют метастазы в печень после хирургического лечения злокачественного процесса толстой кишки при отсутствии впоследствии рецидивов. От 20 до 50% больных колоректальным раком при первичном обращении уже имеют метастатическое поражение печени. По данным аутопсий доброкачественные опухоли печени - гемангиомы, нодулярная гиперплазия обнаруживаются в 52% случаев. Таким образом, необходимы дифференциально-диагностические критерии очаговых образований печени при неинвазивных методах исследований.

Ультразвуковое исследование - ведущий метод ранней диагностики очаговых изменений в печени. Внедрение в практику новых высокоинформативных, компьютеризированных методов получения ультразвукового изображения требует дальнейшего изучения дифференциально-диагностических критериев доброкачественности и злокачественности образований печени.

Научно-технический прогресс открыл перед медициной широкие возможности для совершенствования дифференциальной диагностики заболеваний печени. Раннее выявление очаговых образований в печени неинвазивными методами исследования, дифференциальная диагностика доброкачественных и злокачественных образований у больных являются одной из важнейших проблем современной лучевой диагностики. Диагностика и оценка характера очаговых изменений печени сопряжены с большими трудностями: необходимостью учета разнообразия заболеваний, сопровождающихся очаговой патологией печени; возможным сочетанием доброкачественных и злокачественных изменений, отсутствием высокоспецифичных признаков. Основными методами диагностики очаговых образований печени являются: ультразвуковая томография (УЗТ), рентгеновская

компьютерная томография (РКТ), магнитно-резонансная томография (МРТ), а также методы ядерной медицины. Тем не менее, ни один из перечисленных методов не позволяет, в ряде случаев, однозначно судить о характере изменений в печени. Таким образом, разработка новых методик и совершенствование уже имеющихся, является актуальной проблемой диагностической радиологии.

В настоящее время ультразвуковой метод занимает ведущее место в первичной диагностике очаговых изменений в печени. Достоинствами его являются доступность, простота выполнения исследования, возможность проведения повторных контрольных исследований в короткие промежутки времени, отсутствие лучевой нагрузки на пациента, достаточно высокая чувствительность.

В последние годы внимание исследователей привлекают технологии отображения механических свойств тканей, которые наиболее широко используются в клинической практике для определения степени фиброза при цирротической трансформации печени (профессор Уильям Лис, Лондон, 2008 г.).

Ультразвуковые технологии отображения механических свойств тканей подразделяются на качественные и количественные методики. К качественным методикам относятся: соноэластография в режиме ручной компрессии и акустическая импульсно-волновая эластография (АКР1). К количественным методикам — акустическая импульсно-волновая эластометрия (З^МУ).

Эластография позволяет в режиме реального времени с максимальной степенью точности определить наличие новообразований в печени, оценить их форму, размер, эластичность и самое главное в большинстве случаев позволяет дифференцировать доброкачественные и злокачественные новообразования. Опыт клинического применения соноэластографии показывает, что очаги поражения могут быть обнаружены данным методом чаще и с большей степенью точности, чем в стандартном В-режиме, что особенно важно, с визуализацией ранее неопределяемых патологических изменений. Есть уверенность, что эти новые методики смогут существенно сократить количество диагностических биопсий.

Акустическая импульсно-волновая эластография (АКТ!) по сравнению с эластографией в режиме ручной компрессии имеет ряд преимуществ и дает более качественные критерии плотности очага поражения печени.

На ряду с качественным отображением жесткости ткани, используется количественная методика — акустическая импульсно-волновая эластометрия (определение скорости распространения поперечной волны — стри-волны).

Таким образом, высокая частота встречаемости и разнообразие очаговых поражений печени, недостаточная результативность применяемых лучевых

методов при данной патологии, необходимость повышения эффективности диагностики опухолевых поражений печени обуславливает актуальность разработки новых методик и оценку их эффективности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Атьков О.Ю., Смолянинова Н.Г. Клинические возможности использования эхоконтрастных средств // Визуализация в клинике. 1998.-№12.- С. 49-53.
2. Белолопотко Е.А. Регионарная гемодинамика у больных с очаговыми поражениями печени по результатам комплексного ультразвукового исследования: Автореф. дис. . канд. Мед. Наук. М., 1997.
3. Белолопотко Е.А., Кунцевич Г.И., Скуба Н.Д. Сопоставление данных комплексного ультразвукового исследования и морфометрического анализа в диагностике очаговых поражений печени // Ультразвуковая диагностика. 1998.- № 4.- С. 5-13.
4. Брюховецкий Ю.А. Ультразвуковое исследование печени // Ультразвуковая диагностика в акушерстве, гинекологии и педиатрии. 1994.-№1.- С. 98-111.
5. Буланов М.Н., Анисимов А.В., Бабкин А.Е. Значение второй гармоники в диагностике очаговых поражений печени. Эхография. 2000. -Т.1 -№ 3.-С. 315-319.
6. Власов В.В. Введение в доказательную медицину. М.: Медиа Сфера, 2001.- С. 175-184.
7. Гаврилов А.В., Сандриков В.А. и др. Автоматизированная компьютерная система для трехмерной визуализации ультразвуковых изображений в медицине: основные характеристики и перспективы клинического применения//Ультразвуковая диагностика. 1996.-№1.- С. 6-13.
8. Гранов А.М., Борисов А.Е. Эндоваскулярная хирургия печени. Л.: Медицина. 1986. -С. 5-222.
9. Камалов Ю.Р. Абдоминальное комплексное ультразвуковое исследование при опухолевых поражениях печени и ее трансплантации: автореф. дис. ... д-ра мед. наук: 14.01.13 / Камалов Юрий Рафаэльевич. - М., 2000.-319 с.
10. Кармазановский, Г.Г. Компьютерная томография печени и желчных путей / Г.Г. Кармазановский, М.Ю. Вилявин, Н.С. Никитаев // М.: Паганель-Бук, 1997.- 358 с.
11. Кармазановский, Г.Г. Гемангиома печени: компьютерно-томографические и морфологические сопоставления (лекция) / Г.Г. Кармазановский, И.О. Тинькова, А.И. Щеголев и др. // Мед. визуализация. - 2003.-№4.-С. 37-45.

12. Кармазановский, Г.Г. Лучевая диагностика гиперваскулярных образований печени / Г.Г. Кармазановский, И.В. Шипулева, Е.Е. Сидорова и др. // Сборник научно-практических работ «20 лет клинической больницы № 1».-М., 2008.-С. 228-230.

13. Китаев, В.М. Компьютерная томография при заболеваниях печени / В.М. Китаев, И.Б. Белова, С.В. Китаев. - М.: Изд. Александр Воробьев: Орлик, 2006.- 115 с.

14. Колганова, И.П. Очаговые образования печени. Вопросы лучевой диагностики. Классика. Будущее / И.П. Колганова, Н.Ю. Осипова, Е.Е. Сидорова и др. // Мед. визуализация. - 2008. - № 2. - С. 139-142.

15. Колганова, И.П. Протокол заседания МОМР: Очаговые образования печени. Вопросы лучевой диагностики. Классика. Будущее / И.П. Колганова, Н.Ю. Осипова, Е.Е. Сидорова и др. // Мед. визуализация. - 2008. - № 5. - С. 131-134.

16. Лазебник, Л.Б. Ультразвуковая эластометрия в оценке фиброза при хронических диффузных заболеваниях печени / Л.Б. Лазебник, Е.В.

TRANSLATION AND ETHICS: DISCUSSING SPIRITUAL RESPONSIBILITY IN CONDUCTING LANGUAGE

Amirova Nigora

Student of Tashkent State Transport University

Abstract: Translation is a practice that goes beyond mere linguistic conversion. It involves the delicate task of conveying meaning across cultural, ethical, and even spiritual boundaries. In recent years, the discussion around ethics in translation has extended into the realm of spiritual responsibility. This paper delves into the ethical considerations faced by translators, especially when dealing with religious or spiritually significant texts. We explore the role of spiritual responsibility in translation, examining how translators navigate the complexities of faith, belief, and moral obligations. Through an analysis of case studies and translation theories, the article argues that translation, especially of spiritual texts, requires deep ethical reflection and awareness of the transformative power of language.

Keywords: Translation ethics, spiritual responsibility, sacred texts, moral obligation, cross-cultural communication, ethical translation, linguistic conduct.

Introduction

Translation is often viewed as a neutral process of rendering meaning from one language into another. However, as many scholars and practitioners have emphasized, translation is far from neutral. It is an act laden with ethical and cultural responsibility. When the texts in question are of spiritual or religious significance, the ethical demands placed on the translator intensify. Translators are not merely conveying words; they are transferring the essence of faith, belief, and sometimes divine communication.

This article explores the intersection of translation and ethics, with a focus on the spiritual responsibility that comes with translating religious texts. We examine how translators navigate the ethical dilemmas that arise when working with sacred materials and discuss the broader moral obligations that translators face. By incorporating insights from both translation theory and case studies, we aim to provide a comprehensive understanding of the ethical framework required to approach the translation of spiritually significant texts.

Ethical translation is a term that has gained prominence in recent years, particularly in the context of globalization and increasing cross-cultural interactions. Ethical translation extends beyond accuracy and fidelity to the source text. It involves the consideration of the translator's responsibilities to both the source and target communities, ensuring that the translation respects cultural, moral, and linguistic nuances.

Ethical translation is especially critical in sensitive contexts, such as medical or legal translation, where lives and legal rights may be at stake. However, the ethical dimension becomes even more pronounced when translating spiritual or religious texts. The translator must not only be concerned with linguistic accuracy but also with preserving the spiritual integrity and intent of the original.

When it comes to translating sacred texts, the stakes are higher. Sacred texts are often considered divine or inspired, and altering their meaning can have serious spiritual or even political consequences. The Quran, the Bible, the Bhagavad Gita, and other religious scriptures have been translated numerous times, yet each translation is met with scrutiny and, at times, controversy. The reason for this is simple: translating these texts involves more than transferring words. It involves interpreting and conveying sacred truths.

One key challenge in translating religious texts is the vast array of interpretations attached to sacred words. For example, the Quran is written in Classical Arabic, a language that has rich semantic layers. Each word may have multiple meanings depending on context, and these nuances must be carefully weighed when translating the text into other languages. Translators often struggle with whether to prioritize the literal meaning or the spiritual intent behind the words.

The cultural context of the target audience is also crucial in spiritual translation. Translators are tasked with maintaining the original text's meaning while ensuring that it resonates with the target culture's spiritual and moral values. This balancing act is fraught with ethical challenges. For example, certain concepts or practices in one culture may be viewed differently in another, and translating such content requires careful consideration of how to preserve the sanctity of the original while making it accessible to the target audience.

In some cases, translators may face personal moral dilemmas, especially if the content of the text conflicts with their own beliefs. This raises questions about whether a translator should accept work that challenges their spiritual or moral views and, if so, how they can ethically navigate such situations.

Language is more than a tool for communication; it is a conduit for expressing and transmitting spiritual experiences. This view is particularly important when translating spiritual texts, as the translation process itself can shape the spiritual message being communicated. As Walter Benjamin famously argued in his essay "The Task of the Translator," translation is a transformative act. The translator does not merely convert words but recreates the text in a new cultural and linguistic context, which may alter the reader's spiritual understanding.

This transformative aspect of translation places an enormous ethical responsibility on the translator. The act of translation becomes one of spiritual stewardship, where

the translator must not only preserve the original meaning but also consider how their translation will influence the spiritual lives of those who read it.

The Bhagavad Gita, a central text in Hinduism, has been translated into numerous languages and interpreted in countless ways. Each translation brings new insights, but also new challenges. For example, the concept of *dharma*—a key theme in the Gita—has no direct equivalent in English. Translators must choose between rendering it as "duty," "righteousness," or "cosmic order," each of which carries different connotations and affects the reader's understanding of the text's spiritual message.

This case study illustrates the ethical challenges involved in translating spiritually significant texts. The translator must not only convey the literal meaning but also ensure that the translation aligns with the spiritual intent and significance of the original.

Every translator, regardless of their background, brings their own biases and interpretative lens to the translation process. In the context of spiritual translation, these biases can significantly impact the final product. For example, a translator working on the Bible who adheres to a particular denomination may consciously or unconsciously emphasize certain theological aspects over others, thereby shaping the spiritual message in a way that aligns with their own beliefs.

This raises important ethical questions about the role of objectivity in translation. Should translators strive for complete neutrality, or should they embrace their interpretative role? Some scholars argue that complete neutrality is impossible and that translators should be transparent about their interpretative choices. Others maintain that translators have a moral obligation to minimize their biases and prioritize the integrity of the original text.

The rise of machine translation tools has further complicated the ethical landscape of spiritual translation. While technology can assist in the translation of religious texts, it lacks the human capacity to interpret spiritual nuance. Machine translation tools, such as Google Translate, often struggle with culturally specific or spiritually significant content, leading to mistranslations that can distort the original message.

Translators who use machine translation as part of their workflow must therefore be cautious about the limitations of these tools. Ethical translation in this context requires careful oversight to ensure that the spiritual integrity of the text is not compromised by automated processes.

Conclusion

The ethics of translation, particularly in the context of spiritual texts, is a complex and multifaceted issue. Translators of religious and spiritually significant materials carry a deep moral responsibility not only to the source text but also to the target audience. Their work shapes how sacred knowledge is understood, interpreted, and transmitted across cultures and languages. In a world that is increasingly

interconnected yet divided by cultural and spiritual differences, the role of the ethical translator becomes ever more critical.

Spiritual responsibility in translation demands more than linguistic accuracy; it requires a deep understanding of the cultural, spiritual, and ethical dimensions of the text. As the world continues to globalize and machine translation becomes more prevalent, the role of human translators in preserving the sanctity and ethical conduct of sacred texts remains indispensable.

References:

1. Benjamin, W. (1923). *The Task of the Translator*. In *Illuminations* (pp. 69-82). Schocken Books.
2. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1982). *The Theory and Practice of Translation*. Brill.
3. Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.
4. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. Routledge.
5. Tymoczko, M., & Gentzler, E. (2002). *Translation and Power*. University of Massachusetts Press.
6. Cronin, M. (2003). *Translation and Globalization*. Routledge.
7. Pym, A. (2012). *Exploring Translation Theories*. Routledge.
8. Baker, M. (2006). *Translation and Conflict: A Narrative Account*. Routledge.
9. Ricœur, P. (2006). *On Translation*. Routledge.
10. Spivak, G. C. (1992). *The Politics of Translation*. In *Rethinking Translation: Discourse, Subjectivity, Ideology* (pp. 179-204). Routledge.

ONA TILI VA ADABIYOT FANINI OQITISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH MASALASI

Dehqonova Munajatxon Komiljonovna

Qo'qon shahar kasb-hunar maktabi ona tili va adabiyot fani oqituvchisi

Annotatsiya:Maqolada muallif tomonidan ona tili va adabiyot fanini o'qitishda innovatsion metodlar - texnologiyalardan foydalanish masalasi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch so'zlar: metod, ona tili va adabiyot fani, o'quvchi, innovatsion texnologiya, o'qitish, o'qituvchi, innovatsion faoliyat.

KIRISH

Millatning ruhi sanalmish ona tili va adabiyot ta'limida nafaqat aqliy idrok, balki ruhiy idrok ham shakllanadi. Demak, tilning mohiyatini anglash uchun aqliy omilning o'zigina etarli emas, ruhiy sezgilarsiz esa uni tasavvur etish qiyin. SHu sababdan ta'limda aqliy idrok birlamchi bo'lsa, tarbiyada ruhiy idrok etakchidir.

Biz yosh avlodga aynan ona tili va adabiyot fanlari asosida milliy tarbiya beramiz. Ona tili va adabiyot fanlari o'quvchida til sevgisi, so'z sevgisi va ravon nutq malakalarini shakllantiribgina qolmasdan, milliy o'zlik va ma'naviy komillikka eng qulay va samarali usullar yordamida erishiladi. Shu sababdan ona tili va adabiyot fanlarini o'qitish jarayonida o'quvchining o'zini o'zi takomillashtirish, yangi vaziyatda birgalikda ishlash, echimlarini izlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan o'quv topshiriqlarini tanlash va o'quv materiallarining o'zaro bog'liqligi, ilmiy asoslanganligiga e'tiborni qaratish lozim. Biz shu o'rinda quyidagi innovatsion metodlar to'g'risida to'xtalib o'tmoqchimiz:

Ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda "Topqirlar bellashuvi", konferensiya, bahs- munozara, sirtqi sayohat metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu noan'anaviy darslarning har biri o'ziga xos ko'rinishga ega bo'lsa-da, ammo ular bir maqsadga, ya'ni darsda o'quvchilarni ta'lim jarayonining sub'ektiga aylantirish, til hodisalarini mustaqil izlanish orqali o'rganishni ta'minlash, o'quvchilar tafakkuri qobiliyatini o'stirishga qaratilgan. Ona tili va adabiyot fanini o'qitishda "Topqirlar bellashuvi" metodi o'yin tarzida o'tkazilib, unda o'quvchi o'zligini namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bellashuv muayyan bo'lim yoki yirik mavzular o'rganilgandan so'ng o'tkaziladi. O'quvchilar birgalashib aylana diametri 30 sm bo'lgan mix atrofida aylanuvchi fanera tayyorlab, uni 16 ta qismga ajratadilar va uni 16 ta son bilan raqamlaydilar. Keyin diametri 40 sm bo'lgan ikkinchi kattaroq aylana tayyorlab, uni birinchi aylananing tashqari qismiga joylashtiradilar. Katta doiraning yuqori qismida kichik doira tomon yo'naltirilgan ikki yo'nalish chizig'i, ya'ni strelka

chiziladi. So'ngra sinfdagi o'quvchilar 5 nafardan iborat guruhlarga bo'linadi. Har bir guruh tilning biror bo'limida o'tilgan ma'lumotlar bo'yicha 16 tadan savol-topshiriq tuzib, 16 ta xatjildga soladi va har bir xatjildni 16 ta son bilan raqamlaydi. Uyin guruhlar orasida o'tkaziladi. Qur'a tashlanib, guruhlarning tartibi belgilanadi. 1- va 2-navbatni olgan guruh o'yinni boshlaydi. Dastlab 1-navbatni olgan guruh so'raydi, 2-guruh javob beradi. 2-guruhdan bir kishi kichik doirani aylantiradi. Doira aylanishdan to'xtagach, 1- guruh yo'nalish chizig'i ostidagi raqamga mos kelgan topshiriqni o'qiydi. 2-guruh bir daqiqadan keyin o'qib eshittirilgan savol-topshiriqqa javob beradi. Har bir guruh ikkinchisiga 5 marta savol beradi. Sinalayotgan guruh noto'g'ri javob bersa, savol bergan guruhning o'zi uni tuzatadi. Agar bir soatda g'olib guruhni aniklash imkoniyati bo'lmasa, o'yin davom etgirilishi mumkin. Hakamlar har bir savolni 0-3 ball bilan baholaydilar. Savol-topshiriq noto'g'ri tuzilgan bo'lsa, hakamlar bu guruh ballaridan har bir noto'g'ri savol uchun kelishilgan miqdorda ball kamaytiradilar. Mukofot va jarima ballarining miqdori har bir mashg'ulot uchun alohida kelishiladi. Kelishilgan miqdorda kop ball to'plagan guruh o'yinni navbatdagi guruh bilan davom ettiradi. Sirtqi sayohat metodi muayyan bir mavzu yuzasidan bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilingandan keyin o'tkaziladi. O'quvchilar «Bilimlar mamlakati»ga sayohat qilib, turli holatlarga duch keladilar. Yo'lda duch kelgan qiyinchiliklarni enggan, ya'ni o'quv topshiriqlarini mustaqil bajargan o'quvchilarga tangalar bilan ballar qo'yib boriladi. Topshiriqlarni tez va to'g'ri bajargan o'quvchilar sayohatni davom etgiradilar. Topshiriqlar darsliklardan tanlanishi yoki o'qituvchi tomonidan tuzilgan bo'lishi lozim. Masalan, sifatlarning ma'no guruhleri o'rganilgach, shunday sayohat darsi rejalashtirilishi mumkin. Bu darsda o'quvchilar quyidagi topshiriqlarni bajaradilar:

Topshiriq.

Berilgan sifatlarning ma'nosiga qarab:

- 1) rang-tus sifatlari;
- 2) belgi- xususiyat sifatlari;
- 3) maza-ta'm sifatlari;
- 4) shakl-hajm sifatlari singari guruhlar tuziladi.

Sifat ma'nolaridan kelib chiqib har bir guruh nomi belgilanadi va bu ko'kragi nishonida yozilgan bo'ladi.

Topshiriq. Partadoshingiz bilan yoki guruhlararo sifatlarni o'z va ko'chma ma'noda qo'llash bo'yicha bellashing.

Topshiriq. «Ot+rang» qolipli beshta qo'shma sifat hosil qiling.

Topshiriq. «Kamalak» mavzusida tasviriy matn yarating.

Konferensiya metodi koproq 7-9-sinflarda o'tkaziladi. Mazkur metod katta mavzu o'rganilgandan keyin ma'lum bir til sathidayoki o'quv mashg'ulotining yakunlovchi qismida qo'llaniladi. SHuningdek, konferensiya metodini bitta sinf

doirasida yoki ikkita parallel sinflar bilan birgalikda o'tkazish mumkin. Bu darsda o'quvchilarning ona tili va adabiyot fanlaridan tayyorlab kelgan kichik ilmiy ma'ruzalari tinglanadi, ular birgalikda muhokama qilinadi. Konferensiya darsiga tayyorgarlik kamida bir oy oldin boshlanadi. O'qituvchi ma'ruza mavzularini belgilab, o'quvchilarga topshiradi va zarur adabiyotlarni tavsiya qiladi. Vaqti-vaqti bilan ular tayyorgarligini nazorat qilib turadi. O'qituvchi esa avval adabiyotlar bilan puxta tanishib chiqib, ma'ruza rejasini belgilaydi. Har bir masala yuzasidan material tayyorlaydi. O'quvchilar ilmiy ma'ruzayozish tartibini bilishlari kerak. Avval tadqiqot mavzusi bilan bog'liq til hodisasi puxta va asosli o'rganiladi, o'qituvchi bilan material to'plash yuzasidan suhbat o'tkaziladi, tahlil qilinayotgan badiiy asar o'qib chiqiladi, misollar alohida-alohida yozib boriladi va nihoyat ular saralanib, matnni yozishga kirishiladi. Konferensiya metodining murakkab jihatlaridan biri o'quv jarayonida barcha o'quvchilarning faolligini ta'minlashdir. Ko'p hollarda ma'ruzachi faol bo'lib, qolgan o'quvchilar shunchaki tinglovchiga aylanib qolishi mumkin. SHuning uchun o'qituvchi barcha o'quvchilarning muzokara iiggirokchisiga aylantirishi, ularning o'z fikr-muloxazasi bilan ishtirok etishini ta'minlashi zarur. Yana shunday metodlardan biri bahs-munozara metodidir. Bu metod ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda eng maqbul bo'lgan oquvchilar tanqidiy fikrlashini rivojlantiruvchi metod hisoblanadi. Munozara lotincha so'zdan olingan bo'lib, u o'rganish, tahlil qilish, har qanday masalani muhokama qilish degan ma'nolarni anglatadi. Bahs-munozara metodi ona tili va adabiyot fanlarini o'qitish jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Albatta, bu ko'p jihatdan o'quvchilarning mustaqil ijodiy fikrlashi bilan bog'liqdir. Ijodiy fikrlashga o'rgatishda bahs-munozara muhim ahamiyatga ega. Uning o'ziga xos xususiyati shundaki, o'rganiladigan material o'quvchilarga oldindan ma'lum qilinadi, muhokamaga tashlanayotgan masala xususida har bir o'quvchi o'zining shaxsiy fikr-mulohazasini bildiradi. Muhokama nutqning eng qiyin turlaridan biri bo'lib, uni o'zlashtirish uchun o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etishga yordam beradigan nutq malakalari bilan oldindan tayyorlanish kerak. Ushbu metod, ayniqsa, badiiy asarni muhokama qilish va tahlil qilishda adabiyot darslarida samarali bo'ladi. Guruh muhokamasidan qiyinchiliklar bosqichida ham, mulohaza yuritish bosqichida ham foydalanish mumkin. Bundan tashqari, birinchi holda, uning vazifasi: birlamchi ma'lumot almashish, qarama-qarshiliklarni aniqlash, ikkinchidan, bu olingan ma'lumotni qayta ko'rib chiqish, muammoga o'z qarashlarini boshqa qarashlar va pozitsiyalar bilan taqqoslash. Guruh munozarasi shakli dialogik muloqotni rivojlantirish va mustaqil fikrlashni shakllantirishga yordam beradi. Bahs-munozara uchun tanlanadigan savollar o'qituvchi tomonidan puxta o'ylangan bo'lishi lozim. Masalan, «Olinma so'zlar» mavzusi yuzasidan bahs-munozaraga quyidagi muammolar o'rtaga tashlanishi mumkin: "Boshqa tillardan so'z olish zarurmi? Ayrim hollarda rus tili va boshqa tillardan kirgan so'zlarning o'zbekchalashtirish borasida urinishlar

mavjud. Sizningcha, hamma soʻzlarni ham oʻzbekchalashtirib boʻladimi? Hozirgi ijtimoiy-iqgisodiy sharoitda boshqa tillardan soʻz olmaslikning iloji bormi? ” kabi savollar har bir oʻquvchining oʻz nuqtai nazarini bayon qilishini talab etadi. Bahs-munozara oʻquvchiga erkinlik berishni talab qiladi. Chunki oʻzfikr-mulohazalarining haqligini isbotlash ijodiy faoliyat mahsulidir. Yana bir ona tili va adabiyot fanlarini oʻqitishda samarali qoʻllaniladigan metod – Amerikalik pedagog olim tomonidan yaratilgan Blum taksonomiyasidir. Taksonomiya - borliqning murakkab tuzilgan sohalarini tasniflash va sistemalashtirish nazariyasi. Blum taksonomiyasi oʻquvchilar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Blum taksonomiyasi oʻquv maqsadlarining aniqlashtiribgina qoʻymay, balki ularni tartibga ham soladi. Oʻquv maqsadlarini aniq toifalash bilan birga oʻqituvchiga oʻz harakatini bosh maqsadga yoʻnaltirish va oʻquv materialini aniq tushuntirishga imkon yaratadi. Blum taksonomiyasi boʻyicha oʻquv maqsadlarining asosiy toifalari: bilish, tushunish, qoʻllash, analiz (tahlil), sintez va baholash.

Bilish - bu toifa oʻrganilgan materialni muayyan bir omildan boshlab butun bir nazariyagacha esda saqlash va qayta tiklashni anglatadi. Ishlatiladigan termin, muayyan bir omil, uslub, jarayon, asosiy tushuncha, qoida va tamoyillarni biladi.

Tushunish - uning koʻrsatkichi, materialni bir shakldan boshqa shaklga oʻtkazilishi (ifodaga), materialni interpretatsiyasi (tushuntirish, qisqa bayoni) yoki hodisa va voqealarning kelajagini oqibatlarini (natijalarni) bashorat qilish. Ogʻzaki materialni interpretatsiya qiladi, sxema, grafik diagrammalarni interpretatsiya qiladi, ogʻzaki materialni materialni matematik ifodaga oʻtkazadi, mavjud materialga asoslanib kelajagini taxminan bashorat qiladi.

Qoʻllash - bu toifa oʻrganilgan materialni muayyan sharoit va yangi vaziyatlarda qoʻllash koʻnikmalari. Tushunchalar va tamoyillardan yangi vaziyatda foydalanadi. Qonun va nazariyalarni konkret amaliy vaziyatda ishlatadi, usullar va anglatadi. Bunga qoida, usul, tushuncha, qonun, tamoyil va nazariyalarni toʻgʻri qoʻllashni namoyish etadi.

Tahlil - bu toifa oʻrganilgan material tarkibini boʻlaklarga boʻlib, uning tuzilmasini yaqqol koʻrsatish koʻnikmalarini anglatadi. Bunga butun qismlarini hisoblash, ular orasidagi bogʻliqlikni aniqlash yaxshilik tamoyillarini anglash kiradi. Yashirin tahminlarni belgilaydi. Mantiqiy xatolar va kamchiliklarni koʻradi, fakt va natija oʻrtasida farqni aniqlaydi, olingan natijalar ahamiyatini baholaydi.

Sintez - bu toifa element va boʻlaklardan yangilikka ega boʻlgan yaxlitlikni yaratish koʻnikmasini anglatadi. Bunday yangi mahsulot: maʼruza ish rejasini, umumlashtirilgan majmuasi boʻlishi mumkin. Tegishli oʻquv natijalari sxema va tizimlarni tuzishga yoʻnaltirilgan ijodiy faoliyatni taqozo etadi. Hajmi katta boʻlmagan ijodiy ishlar yozadi. Eksperiment rejasini tuzishni taklif etadi. Bu yoki u muammoni echish rejasini tuzish uchun turli sohalaridagi bilimlarini qoʻllaydi.

Baholash - ushbu toifa bu yoki u o'rganilgan materialni aniq maqsad uchun baholash malakasini anglatadi. Baholash aniq mezonlarga tayanishi lozim. Yozma matn shaklida tuzilgan materialning mantiqiyiligini baholaydi, xulosalarning mavjud ma'lumotlarga mosligini baholaydi, u yoki bu faoliyat natijasining muhimligini baholaydi. Ona tili va adabiyoti fanlarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlarining zamonaviy talablaridan biri bu matn bilan ishlashdir. Mana shunday holatlarda dars shakli sifatida tadqiqotdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. "Tadqiqot" darsining asosiy vazifasi - badiiy matnlarni lingvistik tahlil qilishdan iborat. O'qituvchi bunday darslarga tayyorgarlik ko'rishda matn tanlashga alohida e'tibor qaratishi lozim. Shuningdek, matn yuqori darajada badiiy bo'lishi bilan birga o'quvchilarning yosh xususiyatlari va o'rganilayotgan material hajmi inobatga olinishi zarur. Keyinchalik taqqoslash va qiyosiy tahlil qilish uchun umumiy mavzuda birlashtirilgan bir nechta mualliflarning turlicha uslub va nutq turlaridagi matnlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ya'ni, bunday darsda o'qituvchi zimmasida "lingvistik mikroskop ostida" adabiy matn tilidan bir vaqtning o'zida bir nechta badiiy asarlarning she'riy jozibasini va yaxlitligini o'rganish vazifasi turadi. Matn bilan ishlashning asosiy qoidalaridan biri - o'quvchilar asar haqida umumiy tasavvurga ega bo'lishlari uchun adabiyot darslarida oldindan mazkur asar bilan tanishtirilgan bo'lishlari lozim. O'quv mashg'ulotlari xilma-xilligi va samaradorligini ta'minlashga qaratilgan bu kabi noan'anaviy darslardan har doim ham foydalanib bo'lmaydi. Biroq har qanday o'qituvchi har bir darsni o'ziga xos noan'anaviy tarzda o'tkazishni xohlaydi. Shu sababli biz shu o'rinda nostandart va ijodiy elementlarga murojaat qilgan holda noan'anaviy darslarni taklif qilmoqdamiz. Ona tili va adabiyot fanlarida noan'anaviy dars shaklida qo'llash mumkin bo'lgan yana bitta uslublaridan biri - bu leksik diktant yoki diktantdir.

Bunda o'quvchilar darsda:

jumboqlarni tuzishni o'rganish maqsadida krossvord;

izohlovchi xat yoki ogohlantiruvchi diktantlar;

ma'lumotlarni anglash va umumlashtirish ko'nikmasini shakllantiruvchi "ortiqchasinini toping";

topqirlik va faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi;

tafakkurni rivojlantiradi optimallashtirilgan (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiqini tanlash);

maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiruvchi kreativ (ijodiy) tadqiqot xarakteriga ega bo'lgan topshiriqlarni bajarishlari mumkin. Ko'rinib turibdiki, bugungi kunda ona tili va adabiyot fanlarini o'qitishda qo'llaniladigan innovatsion metodlar judayam ko'p. O'qituvchi o'quv materiallarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ushbu metodlarni puxta bilishi, har bir o'quv mashg'uloti uchun eng qulay va maqbullarini tanlay olishi lozim. Agar o'quv jarayonida qanchalik mazmunga

mos turli xil metodlardan foydalanilsa, o'quvchilarning shu fanni o'zlashtirish darajasi shuncha yuqori bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, nostandart o'quv elementlari yordamida tashkil etilgan noan'anaviy mashg'ulotlar odatda, muvaffaqiyatli vaziyatlarni keltirib chiqaradi va o'quvchilarning darsda zerikishlariga umuman vaqtlari bo'lmaydi. Shuningdek, ularda o'qish va ishlashga bo'lgan ishtiyoqlar uyg'onib, mustaqil faoliyat yuritishga odatlanib borishadi. Faqat mana shunday ijodiy topshiriqlar o'quvchilarda ona tili va adabiyot fanlari o'qitish jarayonida kreativ qobiliyatlarni shakllantiruvchi ijobiy munosabat tarbiyalanadi.

ADABIYOTLAR:

1.G'ulomova M.X., Sobirova N.K. Yangi innovatsion texnologiya yordamida ta'lim samaradorligini oshirish usullari. - T.: 2009.

2.Innovatsion ta'lim texnologiyalari /Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. - Toshkent: 2015. - 208 bet.

3.Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi /Met.qo'll. - T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. - 115 b.

ELEKTROTEKNIKA VA ELEKTRONIKA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Yunusaliyev Rahmatjon Dilmurodjon oqli

Qo'qon shahar kasb-hunar maktabi maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: maqolada elektrotexnika va elektronika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasi bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan

Kalit so'zlar: pedagogik texnologiyalar, innovasiya, metodlar, interfaol, intellektual, integrativ, elektronika fani.

An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli – tuman ta'lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasining ko'tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik–kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs – munozara, muammoli vaziyat, yo'naltiruvchi matn kabi metodlarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. Interfaol metodlar deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida ta'lim oluvchi bo'lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo'llanilganda ta'lim beruvchi ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta'lim oluvchi markazda bo'lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo'lgan o'qish – o'rganish;
- ta'lim oluvchining yuqori darajada rag'batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;
- o'qish shiddatini ta'lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlash-tirilishi;
- ta'lim oluvchining tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo'llab – quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o'rganilishi;
- ikki taraflama fikr – mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Mavjud texnologiyalarning xilma-xilligi orasida o'quv materialini taqdim etish shaklini o'zgartirishga, ko'rinishni oshirishga, o'quvchining ijodiy salohiyatini rivojlantirishga qaratilganlarini ajratib ko'rsatish kerak .

Ushbu maqolada pedagogik texnologiyalarning mavjud innovatsion yo'nalishlari, keyinchalik ularni elektrotexnika va elektronika fanlarini o'qitish sifatini oshirish jarayoniga integratsiyalashuvi muhokama qilinadi. Biz pedagogik texnologiyalarning asosiy innovatsion yo'nalishlarini shartli ravishda tizimlashtiramiz - o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro tushunish muvaffaqiyatiga qaratilgan psixologik va pedagogik yondashish - o'quv materialini taqdim etish shaklini o'zgartirish - o'quv materialining ko'rgazmaligini oshirish - ijodiy salohiyatni rivojlantirish Pedagogik texnologiyalarni quyidagicha tasniflash mumkin.

Структуравий- mantiqiy texnologiyalar: bu har bir bosqichda shakllari, usullari, mazmuni, metodlari va o'quv vositalarini tanlash asosida didaktik masalalarni qo'yish va yechishning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlaydigan o'quv tizimlarini

shakllantirish. Integratsiya texnologiyalari: fanlararo bilim va ko'nikmalarni, integratsiyalashgan kurslar, o'quv dasturlari, darslar va boshqalar darajasidagi turli xil faoliyat turlarini birlashtirishni ta'minlaydigan didaktik tizimlar. O'yin texnologiyalari: turli xil o'yinlardan foydalanadigan didaktik tizimlar, bunda murosali tanlov asosida muammolarni hal qilish qobiliyati shakllanadi.

Trening texnologiyalari: kompyuter yordamida odatiy amaliy masalalarni yechish uchun ma'lum algoritmlarni qayta ishlash bo'yicha faoliyat tizimidir.

Muloqot texnologiyalari: o'qitishning o'zaro ta'sirida subyekt-predmet darajasidagi (o'qituvchi-o'quvchi, muallif-o'quvchi, muallif-o'qituvchi va boshqalar) didaktik tizimlarida interfaol fikrlashga asoslangan o'qitish usullari va shakllari majmui. Dialog shakllari boshqa zamonaviy texnologiyalar orasida eng keng tarqalgan hisoblanadi.

Zamonaviy ta'limning o'ziga xos xususiyati shundaki, amalda turli texnologiyalar faol va juda samarali birlashtirilishi mumkin.

So'nggi innovatsion tendentsiyalar orasida zamonaviy ta'limda ustun bo'lishi kerak bo'lgan pedagogik jarayonning shaxsiy yo'nalishiga asoslangan pedagogic texnologiyalarni ta'kidlash kerak. Ta'lim jarayonining eng muhim tarkibiy qismi o'qituvchi va o'quvchining o'quvchiga yo'naltirilgan o'zaro ta'siridir. Ta'lim jarayoni o'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotiga asoslanadi. Ko'pgina psixologlar va o'qituvchilarning fikriga ko'ra, muvaffaqiyatli muloqot uchun uchta omil muhim ahamiyatga ega: gapiradigan odamning ishonchliligi; xabarlarining qanchalik to'g'ri tushunilganligi haqidagi fikr-mulohazalarni hisobga olgan holda tushunarlilik. Shu bilan birga, muloqot etikasining universal qoidalarini esga olish kerak. Ammo muloqotning pedagogik shartlariga mansub asosiy omil - bu o'qituvchining fanni chuqur bilishi. O'qituvchi oliy o'quv yurtidagi o'quv jarayonining markaziy shaxsidir. U mustaqil ravishda ta'lim maqsadlarini qo'yadi, o'z faoliyati vositalarini tanlaydi, o'quvchilarning nafaqat kelajakdagi kasbiga, balki umuman fanga qiziqishini rivojlantiradi. Aynan o'qituvchining intizomga erkin ega bo'lishi o'quvchilarda bilimga bo'lgan qiziqishni, o'qituvchi va uning talablarini hurmat qilishni uyg'ota oladi.

Ma'lumotni taqdim etish shakllarini o'zgartirishga kelsak, mavjud texnologiyalarning xilma-xilligini ta'kidlash kerak. Masalan, samarali (birinchi navbatda, innovatsion va interaktiv) kasbiy tayyorgarlik usullari: audiovizual, muammoli (muammo-qidiruv), situatsion (keys usuli), kichik guruhlarda ishlash, o'quv maydonchasi, qarorlar daraxti, munozaralar, muhokamalar, taklif etilgan ekspertlar bilan munozaralar, modellashtirish, loyiha usuli, intervyu usuli (intervyu) va maslahat, xatolarni tahlil qilish (to'qnashuvlar, hodisalar), sharhlash va ishtirokchilarning harakatlarini baholash (yoki o'z-o'zini baholash), mahorat darslari, individual va guruh treninglari va boshqalar.

Zamonaviy o'quv jarayoni ham texnik, xususan, kompyuter va dasturiy ta'minot innovatsiyalari bilan modernizatsiya qilinmoqda. Aynan shuning uchun ham dastlab bilimlarni ommalashtirish va keng auditoriyani o'rganishga jalb qilish uchun

mo'ljallangan audiovizual usul oliy texnik yurtlarida dars berishda tobora ko'proq foydalanilmoqda. Mutaxassislarni kasbiy tayyorlashda texnik o'quv qo'llanmalarining keng joriy etilishi, internet tarmog'idan foydalanish, elektron ma'lumotlar bazalari bilan ishlash, o'quv jarayonida televideniye, video, audio, foto va boshqa materiallardan foydalanish o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi, bu katta hajmdagi o'quv materialini o'zlashtirish, ijodkorlikni, tasavvurni rag'batlantirish, ilmiy faktlarni umumlashtirish va aniqlashtirish ko'nikmalarini rag'batlantirish uchun vaqtni maksimal darajada tejashga erishishga imkon beradi. O'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishga o'quvchilarning ko'zi oldida dars rejasini tuzish, maqsadni shakllantirish, olimlarning ismlari, iqtiboslar, muhokama uchun savollar, hujjatlar fragmentlari va boshqalar yordam beradi. Bu tinglovchilarni materialga yaxshiroq yo'naltirishga va uni o'zlashtirishga yordam beradi. Ko'rgazmali qurollar har qanday ommaviy nutqqa hamroh bo'lishi mumkin. Ilmiy tadbirlar va taqdimotlar davomida texnik vositalardan ham ko'proq foydalanilmoqda.

Audiovizual metod barcha fanlarni o'qitishda qo'llash uchun katta imkoniyatlarga ega. Lekin bu o'qituvchidan kompyuter bilimi va texnologiyalariga ega bo'lishni, fanga tizimli va ijodiy qarashni ham talab qiladi. Usulning samaradorligi o'qitish vaqtining minimal qiymati va o'quvchilar va o'qituvchilarning sa'y-harakatlarini tejash bilan belgilanadi. Kursning har bir mavzusi bo'yicha o'quv fanlari materiallarini o'quv filmlari, kompakt disklar, multimedia paketlari ko'rinishida taqdim etish, kompyuter texnologiyalari yordamida bilimlarni nazorat qilishni amalga oshirish sharti bilan, o'quv jarayoni miqdoriy va sifat jihatidan sezilarli darajada yutuqqa erishiladi.

Bugungi talabchan va tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda ta'lim darajasi ko'p jihatdan ta'limga faol yondashuvni rivojlantiruvchi yangi uslubiy tamoyillar va psixologik-pedagogik nazariyalarga asoslangan ta'lim texnologiyalarini joriy etish samaradorligiga bog'liq bo'ladi.

O'quvchilarning malaka va kasbiy ko'nikmalarini shakllantirishga ijtimoiy foydali mahsulotlarni yaratish jarayonida eng yaxshi erishiladi, bu esa o'qitishning faoliyat usulining mohiyatidir. Agar an'anaviy tarzda o'rganish, ma'lumotni o'zlashtirish, bilimlarni shakllantirish va ko'nikmalarni keyingi egallash orqali amalga oshirilsa, u holda faoliyat usuli o'quv jarayonida ijtimoiy foydali ahamiyatga ega bo'lgan aniq ko'nikmalarni egallashni nazarda tutadi, masalan, elektron darslik, o'quv taqdimotini yaratishda foydalanish kerak. Elektrotexnika va elektronika fanlari bo'yicha bilimlarni o'zlashtirish xususiyatlari, ya'ni metallar o'tkazuvchanligining elektron nazariyasi, yarim o'tkazgichlar nazariyasi, elektr toki, Om qonuni, Kirxgof qonunlari, elektr va magnit maydonlarini hisoblash usullari, Maksvellning elektromagnit nazariyasi, quvvat koeffitsienti, kommutatsiya qonunlari va boshqalar, bu asoslarni o'rganmasdan turib, elektrotexnika muhandisi bo'lish mumkin emasligi ayondir. Shuning uchun nazariy materialning taqdimoti, albatta, tasvirlangan jarayonlarning illyustrativ yoki sxematik tasvirini namoyish qilish bilan birga samara beradi. O'qitishning faoliyat usuli elementlarini o'quv jarayoniga tadbiiq etish o'quvchilarga fanlar doirasida o'rganiladigan asosiy elektr tushunchalarining kompyuter modellarini yaratishni ta'minlashdan iborat. Modellashtirish uch o'lchovli modellashtirish tizimidan foydalangan holda amalga oshirilishi kerak, bu ko'nikmalar o'quvchilar tomonidan "Muhandislik va kompyuter grafikasi" fanini o'rganish

jarayonida olingan. O'quvchilarning ijodiy ishining natijasi ko'rgazmali o'quv materialini olish, o'rganilayotgan texnologik jarayonlarni, hodisalarni va ob'ektlar o'rtasidagi munosabatlarni vizualizatsiya qilish bo'lib, ular keyinchalik taqdimot yoki masofaviy ma'ruza kurslarida o'z ifodasini topadi. O'quv jarayoniga faollik yondashuvini qo'llash elektrotexnika va elektronika fanlari bo'yicha nazariy materialni o'zlashtirish sifatini oshirishga va kompyuterda uch o'lchamli modellashirish bo'yicha amaliy ko'nikmalarni egallashga olib keladi.

Shunday qilib, olib borilgan tadqiqot natijasi oliy texnik yo'nalishlarida elektrotexnika va elektronika fanlarini o'qitish jarayonida yuqorida qayd etilgan innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash argumentidir. Buning natijasi bo'lajak mutaxassislarning mustaqil ijodiy faoliyatga tayyorligini, o'z tashabbusi bilan savollarga javob topish, mantiqiy bilim va ko'nikmalarni qo'llash, o'z faoliyatini tanqidiy fikrlash va tanqidiy baholash qobiliyatini shakllantirish bo'lishi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Shaymatov B.X. Xafizov I.I. Xolmurodov M.B., Sattorov T.A., Darslik-"Elektr mashinalari" Buxoro.: "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdoni nashriyoti, 2021.635.b
2. Jo'rayev M. Q. "Oliy ta'lim muassasalarining elektr energetika yo'nalishi o'quvchilariga elektr mashinalari fanini hozirgi kunda o'qitish tahlili". Toshkent 2021 1-son 18 bet
3. Jo'rayev M. Q. "Elektr yuritmalari tezligini roslash usullari" Ilmiy-nazariy va metodik jurnal Buxoro 2021, № 5 114 bet
4. Development of teaching methods in the field of "electrical machines" using new pedagogical technologies 1Jorayev M. K, 2Husenov D. R, 3Sharopov F.K. International Engineering Journal For Research & Development 584-586 p.

CORPUS OF NEOLOGISMS IN UZBEK LANGUAGE

Ergasheva Mushtariy Abdulzoxid qizi

ABSTRACT

This article investigates the neologism corpus in the Uzbek language, exploring its formation, sources and role in language development. Neologisms, which are newly coined words or expressions, arise as languages adapt to new realities such as technological advances, globalization, and cultural shifts. Using corpus linguistic methods, this research analyzes the integration of neologisms in Uzbek, focusing on terms borrowed mainly from English due to the influence of technology, science, and the internet. The article delves into the processes through which these terms are assimilated into the language and examines the broader implications of their incorporation for Uzbek linguistic evolution.

Keywords: Neologisms, Uzbek language, corpus linguistics, borrowing, language change, globalization, English influence, technology, assimilation.

O'ZBEK TILIDA NEOLOGIZMLAR KORPUSI

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola o'zbek tilidagi neologizmlar korpusini tadqiq qilib, ularning shakllanishi, manbalari va til rivojlanishidagi rolini o'rganadi. Neologizmlar, ya'ni yangi yaratilgan so'zlar yoki iboralar, tillar texnologik taraqqiyot, globallashuv va madaniy o'zgarishlarga moslashgani sari paydo bo'ladi. Ushbu tadqiqot korpus lingvistika usullari yordamida neologizmlarning o'zbek tiliga integratsiyasini tahlil qiladi, asosan texnologiya, ilm-fan va internetning ta'siri tufayli ingliz tilidan olingan atamalarga e'tibor qaratiladi. Maqolada ushbu atamalar tilga qanday singib ketish jarayoni va ularning o'zbek tili rivojiga kengroq ta'siri o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Neologizmlar, o'zbek tili, korpus lingvistika, o'zlashma so'zlar, til o'zgarishi, globallashuv, ingliz tili ta'siri, texnologiya, assimilyatsiya.

КОРПУС НЕОЛОГИЗМОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

Эта статья исследует корпус неологизмов в узбекском языке, изучая их формирование, источники и роль в развитии языка. Неологизмы, то есть вновь созданные слова или выражения, появляются по мере того, как языки адаптируются к новым реалиям, таким как технологический прогресс, глобализация и культурные изменения. Используя методы корпусной лингвистики, это исследование анализирует интеграцию неологизмов в узбекский язык, с акцентом на термины, заимствованные в основном из

английского языка под влиянием технологий, науки и интернета. Статья исследует процессы, через которые эти термины ассимилируются в язык, и рассматривает более широкие последствия их включения для эволюции узбекского языка.

Ключевые слова: Неологизмы, узбекский язык, корпусная лингвистика, изменение языка, глобализация, влияние английского языка, технологии, ассимиляция.

INTRODUCTION

Language is a dynamic and ever-evolving system, constantly adapting to new societal, cultural, and technological realities. In this context, neologisms—newly created or borrowed words—play a vital role in keeping a language up-to-date. These new terms arise when existing linguistic resources are insufficient to express novel concepts, often triggered by technological progress, scientific discoveries, and global communication trends. The Uzbek language, like many others, has experienced a significant influx of neologisms, particularly in recent decades due to its increased exposure to global culture and technology.

Historically, Uzbek has integrated words from Arabic, Persian, and Russian, but today, many of the neologisms are of English origin. The rapid growth of the internet, globalized markets, and the digital revolution has led to the incorporation of terms that reflect modern realities. Words such as "kompyuter," "chat," "blogger," and "online" are becoming commonplace in Uzbek speech, demonstrating how deeply global influences have penetrated the language.

This article explores the development of a neologism corpus for the Uzbek language, focusing on how new words are identified, borrowed, and integrated into everyday usage. Through the use of corpus linguistics, the study seeks to answer key questions regarding the frequency of neologisms, the domains from which they originate, and their long-term impact on the structure and evolution of the Uzbek language.

MATERIAL AND METHODS

To comprehensively understand the role of neologisms in the Uzbek language, this study utilizes corpus linguistic methodologies. A variety of sources were employed to build a neologism corpus, including:

Textual Data: A corpus consisting of texts from Uzbek newspapers, online articles, blogs, and academic journals was compiled. These sources provided a broad overview of how neologisms are used in formal and informal contexts.

Social Media Platforms: Social media was particularly important in tracking the spread of neologisms, as platforms like Facebook, Instagram, and Telegram often serve as conduits for the rapid adoption of new terms. Posts and discussions were analyzed to identify commonly used neologisms.

Specialized Dictionaries and Glossaries: Dictionaries, especially those focused on technical fields like information technology and medicine, were used to compare how new terms are being translated or borrowed.

Statistical Analysis: A quantitative approach was adopted to evaluate the frequency and context of neologisms in the collected corpus. Special attention was given to borrowed terms from English and Russian, and how they adapted to the syntactic and morphological structures of Uzbek.

Expert Consultations: To ensure the accuracy of data collection, interviews with linguists, educators, and language technology experts were conducted. This helped clarify the role of neologisms in professional and academic settings, particularly regarding their long-term viability and integration into the language.

By combining these methods, the study was able to gather a robust dataset of neologisms currently in use, analyze their origins, and examine the social factors driving their spread.

DISCUSSIONS

The study of neologisms in the Uzbek language reveals significant insights into how languages evolve in response to external influences like globalization, technology, and cultural exchanges. Various scholars have contributed to the broader understanding of this phenomenon, and their perspectives provide a foundation for analyzing the linguistic changes happening in Uzbek today.

Language Evolution and Globalization

John Sinclair, a pioneer in corpus linguistics, emphasized the importance of analyzing large corpora to uncover patterns in language evolution. He argued that corpora allow linguists to track the real-time development of new words and phrases, providing empirical evidence for how neologisms spread. In the context of the Uzbek language, corpus linguistics can similarly be applied to study how English neologisms—such as "online," "hashtag," and "blogger"—are being assimilated into everyday speech. Sinclair's approach is essential here because it offers a data-driven method to analyze how frequently and in what contexts these words are used in Uzbek, giving a clearer picture of their role in the language.

Drawing from Sinclair's views, I believe that the development of a comprehensive neologism corpus for the Uzbek language would offer invaluable insights into the adoption of foreign terms. This corpus would allow linguists to monitor the frequency and distribution of neologisms over time, providing a clearer understanding of how external influences are reshaping the language.

Neologisms and Linguistic Borrowing

Laurie Bauer's work on word formation and neologisms highlights the intricate processes by which new words are either borrowed directly or adapted into the host language. Bauer emphasizes that linguistic borrowing can occur in various forms, from

direct loans (e.g., "kompyuter") to subtler adaptations that fit the phonological and grammatical rules of the recipient language. In the case of Uzbek, many borrowed terms from English, such as "chat" and "blogger," have been directly adopted without significant modification. However, as Bauer notes, the degree of assimilation often depends on the cultural and linguistic flexibility of the borrowing community.

Applying Bauer's insights to Uzbek, it becomes evident that while many neologisms are borrowed in their original form, they eventually undergo adaptation to fit the Uzbek linguistic system. For instance, plurals of borrowed words like "bloggerlar" (bloggers) are formed following Uzbek morphological rules. This highlights Bauer's point that borrowed neologisms, even when initially foreign, are often integrated into the linguistic fabric of the borrowing language. From my perspective, Bauer's framework can help linguists in Uzbekistan focus on the assimilation process of neologisms and evaluate how well these borrowed words integrate into the everyday usage of the Uzbek-speaking population. While direct borrowings are common, the future development of Uzbek may involve coining more localized terms, similar to the way "foydalanuvchi" (user) is sometimes used instead of the English "user."

Cultural and Linguistic Identity

Suzanne Romaine, in her work on language change and borrowing, emphasized the tension between linguistic modernization and the preservation of linguistic identity. She argued that while borrowing new words is essential for keeping a language relevant in a fast-changing world, it also risks diluting the unique cultural and linguistic identity of the host language. This observation is highly relevant to Uzbek, where the rapid influx of English neologisms reflects broader cultural shifts. Younger generations, in particular, are more inclined to use English-derived words in social and digital interactions, potentially distancing themselves from traditional Uzbek vocabulary. Romaine's perspective prompts an important question for the future of Uzbek: How can the language balance the adoption of global neologisms with the preservation of its cultural and linguistic heritage? While borrowing words is inevitable in a globalized world, Romaine's insights suggest that it is equally important to promote language planning strategies that ensure a balance between borrowing and maintaining native expressions. In Uzbekistan, efforts to create Uzbek equivalents of foreign terms (such as "foydalanuvchi") represent a way to resist the complete dominance of English neologisms. In my view, Romaine's emphasis on the cultural implications of linguistic borrowing is critical in the case of Uzbek. Neologisms play a vital role in modernizing the language, but a thoughtful balance between borrowing and localization is necessary to maintain the unique identity of the Uzbek language. Language planners, educators, and policymakers should collaborate to ensure that

while Uzbek remains open to global influences, it also fosters the development of indigenous linguistic innovations.

RESULTS

The analysis revealed several key findings regarding neologisms in the Uzbek language:

1. Predominance of English Borrowings

The majority of new terms identified in the corpus originated from English, particularly in the domains of technology, business, and social media. Words like *□blogger□*, *□start-up□*, *□streaming□*, and *□cloud computing□* have been directly borrowed with little to no modification. These terms have become prevalent due to Uzbekistan's increasing participation in the global digital economy and reliance on Western technology platforms.

2. Assimilation into Uzbek Syntax and Morphology

While many neologisms are borrowed in their original form, they often undergo adjustments to fit the grammatical and phonetic structure of Uzbek. For instance, the English suffix *-er* in words like "blogger" is often adapted to Uzbek plural forms such as *□bloggerlar□* (bloggers). Additionally, terms are often modified to comply with Uzbek phonological rules, ensuring that they can be easily pronounced by native speakers.

3. Sector-specific Usage

The use of neologisms is especially pronounced in specific sectors such as technology, business, and media. For example, within the IT sector, terms like *□software□*, *□hardware□*, *□app□*, and *□platform□* are widely used in their English forms. This is largely due to the dominance of English in these fields globally, which has led to limited attempts to translate or localize these terms in Uzbek. Meanwhile, scientific fields such as medicine have also seen the adoption of English terms, although Russian remains a significant source of neologisms in these areas.

4. Neologisms in Everyday Speech

Through analysis of social media platforms and conversational Uzbek, it was found that many neologisms have moved beyond specialized domains and into everyday language. Words like *□online□*, *□hashtag□*, and *□viral□* are now commonly used by a wide range of speakers, including those with limited English proficiency. This demonstrates the deep penetration of global culture into Uzbek society.

5. Resistance to Borrowing

In certain cases, there is resistance to adopting foreign neologisms. Efforts have been made by language purists and educational institutions to coin native Uzbek equivalents for foreign terms. For example, *□foydalanuvchi□* is sometimes used in place of the English *□user□*. However, these efforts have seen limited success in

sectors dominated by English-speaking markets, where borrowed terms are preferred for their international recognition.

CONCLUSION

The development of a neologism corpus in the Uzbek language reflects broader trends in globalization, technological advancement, and cultural change. As more foreign terms, particularly from English, are integrated into Uzbek, the language evolves to meet the needs of its speakers in the digital era. While this process brings many benefits, such as linguistic modernization and internationalization, it also poses challenges for language preservation. Future research on the neologism corpus will be essential for understanding how these changes affect the long-term development of Uzbek and how to strike a balance between global influences and the maintenance of linguistic identity.

REFERENCES

- Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge University Press.
- Leech, G. (1991). The State of the Art in Corpus Linguistics. In Aijmer, K. & Altenberg, B. (Eds.), *English Corpus Linguistics: Studies in Honour of Jan Svartvik* (pp. 8-29). Longman.
- Romaine, S. (1995). *Bilingualism* (2nd ed.). Blackwell Publishers.
- Sinclair, J. M. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
- Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge University Press.
- UzDictionary. (2020). *Online Uzbek Dictionary: Neologisms*. Retrieved from <https://uzdictionary.com/neologisms> (Example reference for Uzbek online resources).
- Ismatullaev, B. (2018). The Influence of English on Modern Uzbek Language. *Uzbekistan Academy of Sciences Linguistics Journal*, 12(3), 54-69.
- Madrahimov, U. (2021). The Integration of Foreign Terms in the Uzbek Language: A Corpus-based Approach. *Turkic Languages and Modern Linguistics*, 45(1), 89-104.

UDK:635.1 /.9.

**MANZARALI QAYRAG'OCH NIHOLLARNI
YETISHTISH USULLARI***Sultonov Xumoyun Mahmudjon o'g'li¹**Nazirjonov Ibrohimjon Anvarjon o'g'li²**Abdurahmonov Muhammadmo'ydin Bohodirjon o'g'li³**Yulbasov Avazbek Muhtarovich⁴**xumoyunsu@gamil.com³**nazirjonovi@mail.ru²**muhammadmoydinbdurahmonov@gmail.com³**avazbekakayulbarsov@gmail.com⁴**O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti**Andijon filiali ilmiy xodimlari*

Annotatsiya: Maqolada qayrag'och ko'chatlarini yetishtirish usullari xalq xo'jaligidagi ahamiyati xamda dunyo miqyosida yetishtirilayotgan manzarali daraxt xaqida qisqacha ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: qayrag'och, nihol, ko'chat, yog'och mahsuloti, xaq xo'jaligi, o'rmon.

Annotation: The article discusses the importance of pine in the country's economy. Brief information about decorative datras grown in our country and around the world.

Keywords: wood, seedlings, saplings, wood products, agriculture, forest

Davlatimiz rahbarining 2017 yil 11 maydagi farmoni bilan O'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi tashkil etilgani bu borada muhim qadam bo'ldi. O'rmon xo'jaligini rivojlantirish maqsadida sohaga oid huquqiy asoslar yanada takomillashtirilmoqda. Bu borada 2018 yil 17 aprelda yangi tahrirdagi "O'rmon to'g'risida"gi qonun kuchga kirdi. O'zbekistonning barcha viloyatlarida ekish mumkin bo'lgan Qayrag'ochdoshlar oilasiga mansub barg to'kuvchi daraxtlar turkumi, manzarali o'simlik. Asosan, O'rta Osiyo va Ozarbayjonda o'sadi. 400-500 yil yashaydi. Qayrag'och yorug' sevar, qurg'oqchilikka chidamli. Tog'larning 1500 m gacha baland yerlarida ham uchraydi. O'zbekistonda Qayrag'ochning mayda barg Qayrag'och, silliq Qayrag'och, bujun Qayrag'och, dala Qayrag'ochi, ayniqsa, sada Qayrag'och keng tarqalgan. Buning bo'yi 10-15 m, shox-shabbasi qalin, sharsimon, barglari ketma-ket joylashgan, tuxumsimon ko'rinishga ega. Qayrag'och 13 turkum 140 tur, dan iborat. Har ikkala yarim sharda tarqalgan. O'zbekistonda 2 turkumi 10 turi, uchraydi, shundan 9 turi ekiladi. Sadaqayrag'och, g'ujum qayrag'och, burj yoki O'zbekiston qayrag'ochi, po'kak

qayrag'och va qatrang'ining ahamiyati katta. Daraxt turlari to'g'risidagi ma'lumotlar qadimgi zamonlarda o'simliklardan oziq-ovqat, hayvonlarni ovlash, o'rmondan noqulay ob-havo sharoitlarida daraxt tanasidan kovaklarga berkinishi bilan bog'liq bo'lgan omillar bilan ma'lum bo'lgan. Odam ko'chmanchi holdan o'troq holga o'tishi bilan o'rmon ekinlarini yarata boshladi. Xar xil daraxt turlari, mevali, manzarali va boshqa xillarini ekib, o'stira boshlandi. Eramizdan avvalgi V asrda qadimgi Yunoniston va qadimgi Rimda zarang, Qayrag'och, daraxtlarining ko'chatlari ekila boshlanib, ulardan o'rmonzorlar barpo qilingan. Bizning eramizga qadar IV asrda yashagan "Teofrastning Issledovaniya orasteniya" degan asarida daraxt va butalar xaqida bir qancha ma'lumotlar bayon etilgan. Keyingi vaqtlarda shved olimi K.Linney o'simliklarning sun'iy sistemasini tuzdi va daraxt hamda butalarni aloxida ajratib, ular xaqida asar yaratdi. Lekin Teofrast, Linney va undan keyingi botaniklarning asarlarida daraxt va butalarning morfologik, sistematik, biologik xususiyatlari xakidagi, xo'jalikdagi ahamiyati to'g'risidagi tushunchalar sxema tarzida berilgan.

Ba'zi shaxarlarda botanika bog'lari barpo qilindi va daraxt hamda butalar shu bog'larda o'stirilib, o'rganila boshlagan. Qayrag'och (*Ulmus*) Turkumi Qayrag'och urug'idan yaxshi ko'payadi, ildizidan bachkilaydi. Qurg'oqchilikka chidamli. Uning shox-shabbasi ancha chiroyli. Uni joylami ko'kalamzorlashtirishda, ayniqsa, qurg'oqchil hududlarda ekish tavsiya etiladi. Shaharlarda, parklarda, ihota o'rmonlarida ko'plab ekiladi. Qayrag'och ko'kalamzorlashtirish maqsadida ilgaridan ekilib kelinadi. Respublikamizda issiq va quruq iqlimga chidamli bo'lganligi uchun yuqori baholanadi. Yog'ochi silliq bo'lib, silliq qayrag'ochnikiga o'xshaydi. Undan duradgorlikda, mashinasozlikda, mebel ishlab chiqarishda foydalaniladi. O'rmonshunoslik ishlarida kam qo'llaniladi. Yog'ochi o'zakli, qattiq, pishiq, egiluvchan bo'lib, yaxshi yorilmaydi. U duradgorlikda, mashinasozlikda ko'p ishlatiladi. Eng yaxshi o'tin bo'lib hisoblanadi. Respublikamizda daraxtini yetishtirish Qayrag'och, hajmi urug'lik zahiralarning shakllanish darajasi va ularni yetishtirishning mintaqaviy agrotexnologiyalarining ishlab chiqarilmaganligi bilan belgilanadi. Shu bois **Qayrag'och** ko'chatini biologik xususiyatlarini aniqlash va ularning yetishtirishda samarali usullarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy izlanishlar amalga oshirilmoqda.

Respublikamizda **Qayrag'och** ko'chatlariga bo'lgan talab xom-ashyosiga bo'lgan talabining keskin ortib borishiga qaramasdan **Qayrag'och** ko'chatini yetishtirish texnologiyalari shu vaqtgacha mukammal ishlab chiqilmagan shu bois **Qayrag'och** ko'chatlarini yetishtirish agrotexnologiyalarini takomillashtirish hamda o'simliklarning turli tuproq-iqlim sharoitlaridagi bioekologik xususiyatlari o'rganiladi. Andijon davlat o'rmon xo'jaligi Niyozbotir, Baliqchi o'rmon bo'limlarida xamda O'rmon xo'jaligi ilmiy-tadqiqot instituti Andijon filiali Seleksiya urug'chilik va ko'chatchilik laboratoriyasi issiqxonasida olib borildi. Tadqiqotlarni amalga oshirish

natijasida o'rganilayotgan Qayrag'och o'simligi turli tuproq-iqlim sharoitida o'simligi urug'idan, hamda ildiz bachkisidan, ko'paytirishning 3 ta nav, 2 xil usulda yetishtirish texnologiyasi sifatida olingan.

Quyida tajribada qo'llanilgan qayrag'och navlarini yetishtirish tajriba tizimi

№	Xudud	Navlar	Yetishtirish usullari
1	Niyozbotir o'rmon bo'limi	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
2	Baliqchi o'rmon bo'limi	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
3	Issiqxona sharoitida	Silliq qayrag'och (<i>Ulmus laevis</i> Pall.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Tik qomatli qayrag'och (<i>Ulmus procera</i> Sabisb.)	Urug'idan
			Ildiz bachki
		Bujunqayrag'och (<i>Ulmus Uzbekistanica</i> Litv.)	Urug'idan
			Ildiz bachki

Qayrag'och urug'lari bahorgi va kuzgi muddatlarda ekilganidagi o'sishi, rivojlanishi va xususiyatlar ini aniqlash. Urug'larning unuvchanligi hamda o'sish

1 rasm Qayrag'och urug'lari

jadalligi, ontogenez davrlarining muddatlari, namlik va mineral oziqlanishga, kasallik va zararkunandalarga chidamliligi aniqlandi. Qayrag'och urug'ini ekish muddatlari, miqdorlari va ekish usullari, o'sishi hamda rivojlanishini o'rganish. Turli tuproq-iqlim sharoitlarida urug'larni ekish muddatlari, meyorlari va ekish usullarining o'simlik o'sishi va rivojlanishi jadalligiga ta'siri tahlil qilinadi. Agrotexnik tadbirlar ekish muddatlari va meyorlari, ekish usullari, o'simliklarni sug'orish va oziqlantirish muddatlari va usullari o'rganildi. Qayrag'och, turli tuproq va iqlim sharoitlaridagi bioekologik xususiyatlari aniqlanadi. Bahor oylarida terib olingan urug'larni ekishdan oldin laboratoriya sharoitida unuvchanligi aniqlandi.

2-rasm Labaratoriya sharoitida qayrag'och urug'larini unuvchanligi aniqlanmoqa

Andijon, Asaka va Baliqchi tumanlarda Qayrag'och, urug'larini turli muddatlarda bahorda va kech kuzda ekib, ularning o'sishi, rivojlanishi o'rganiladi. Buning uchun ekishdan oldin tuproqlar agrokimyoviy tahlil qilinadi. Vegetatsiya davomida fenologik kuzatuvlar, biometrik o'lchov ishlari olib boriladi. Xududiy yaqin joylashgan meteostansiyadan iqlim ko'rsatgichlari yig'ib boriladi. Qayrag'och, vegetatsiya davomida tegishli agrotexnik tadbirlar (sug'orish, begona o'tlardan tozalash, chopiq qilish, go'ngli sharbat suvi berish va h.k) o'z muddatlarida amalga oshiriladi.

Belgilangan o'lchov va tahlillar umum qabul qilingan metodlar hamda davlat standartlari bo'yicha amalga oshiriladi.

1-rasm Qayrag'och daraxtlarning isiqxona sharoitida ekish ishlari fenologik kuzatuvlar olib borilmoqda

Respublikamiz sharoitlarida **Qayrag'och** ko'chatlarini yetishtirish texnologiyalari amalda ishlab chiqilmagan. Hozirgacha bu o'simliklarni yetishtirishda Rossiya, va boshqa davlatlarda yaratilgan tavsiyalardan foydalanib kelinmoqda. Respublikamizda hamda Andijon viloyati tuproq iqlim sharoitida hamda avtomobil yo'llarini ko'kalamzorlashtirishda, o'rmon xo'jaliklarini yanada rivojlantirishga qaratilgan bo'lib o'simliklarning bioekologiyasi o'rganiladi va ko'chatlarini yetishtirishning samarali agrotexnologiyasi ishlab chiqilib joriy etiladi. Olingan natijalar asosida manzarali o'simliklar yetishtiruvchi fermer xo'jaliklariga tavsiyalar holida yetkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "O'rmon to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda. – B. 25–28. Dendrologiya, A.K.Qayumov,
2. Mirziyoev Sh.M. PF-4947-son. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" Prezident Farmoni. – Toshkent, 2017 yil 7 fevral.
3. Andreeva N.V. Sposob opredeleniya morozostoykosti kornevoy sistema klonovx podvov yabloni. Metodicheskie rekomendatsii. – M.: Kolos, 2003. – S. 27-38
4. Y. X. Yuldashov Ko'chatchilik va gulchilik ishlari" Kasbhunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma Toshkent «davr nashriyoti»
5. E.T. Berdiyev , X.F.Xamroev „Dendrologiya"Uslubiy ko'rsatma Toshkent 2016.

MOZIYGA QAYTIB ISH KO'RISH HAYRLIKDIR YOXUD ABDULLA AVLONIYNING XOTIRLAB...

Marjona Chorchanbiyeva

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Maxsus pedagogika va inkluziv ta'lim fakulteti

Surdopedagogika yo'nalishi talabasi

ANNOTATSIYA

Vatanining mustabidlar zulmidan ozod bo'lishini, millati farzandlarini sharafiga to'lganlar qatorida ko'rishni orzulagan xalqimizning qalbi uyg'oq farzandlarini tarbiyalagan adib Avloniy xalq ma'naviyatini boyitish yo'lida olib borgan kurashlar, milliy matbuot adabiyot va teatrning odamlar tafakkurini oshirishdagi ahamiyati haqida asarlari bilan yuzlashamiz.

Kalit so'zlar: She'rlar, pedagogik asarlar, maqolalar, teatr, drama.

ANNOTATION

We are faced with the struggle of our motherland for freedom from the oppression of the mustabids, the struggle of adib Avlani, who raised the awake children of the heart of our people, who dreamed of seeing the children of his nation among the honored, the National Press about the importance of literature and theater in enhancing people's thinking.

Key words: Poems, pedagogical works, articles, theater, drama

Xalq ma'naviyatini boyitish yo'lida olib borilgan kurashlar, milliy matbuot, adabiyot va teatrning odamlar tafakkurini oshirishdagi ahamiyati haqida asarlarida kuyunib yozgan, bu borada fidoyilik ko'rsatgan, aloqibat qatog'onga uchraganlar haqida so'z borarkan, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Usmon Nosir, siymolari ko'z oldimizda gavdalanadi. Ular o'z asarlarida ko'targan muammolar hamon bizning qarshimizda bo'y ko'rsatib turibti. Biz hamon "millatni uyg'otish uyg'onganlarning vazifasi" degan chorlovga munosib javob qaytarolganimiz yo'q.

Tarbiya bizlar uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir. Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyatan turlicha ifodalanib kelingan bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan. Tarbiya maqsadi ijtimoiy buyurtma asosida belgilanadi. Eng oddiy harakatdan tortib, keng ko'lamlı davlat dasturi asosida tashkil etiluvchi tarbiya

doimo muayyan maqsadga qaratilgan bo'ladi. Maqsadsiz, ma'lum g'oyani ifoda etibmaydigan tarbiya bo'lmaydi. Tarbiya asosida uning mazmuni asoslanib, maqsadni amalga oshirishga xizmat qiluvchi metod va usullar aniqlanadi. Tarbiya maqsadining muommosi pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning, umuman, jamiyat a'zolarining tarbiyasi bilan yetarlicha shug'ullanmagan mamlakat turg'unlik va inqirozga mahkumdur. Negaki, o'sishi va rivojlanishi uchun har qanday jamiyatda ham moddiy va ma'naviy boyliklar ishlab chiqarish to'xtovsiz ravishda yuksalib borishi lozim. Buning uchun yosh avlod moddiy va ma'naviy boyliklar yetishtirishni ajdodlari darajasida, ulardan ham yaxshiroq ishlab chiqara bilishlari kerak. Yosh avlodda ana shunday moddiy va ma'naviy qobiliyatlarni shakllantira bilish uchun esa jamiyat uzluksiz ravishda samarali faoliyat ko'rsatadigan tarbiyaviy intizomlar tizimiga ega bo'lishi lozim. "Tarbiya", "Tarbiyalash" tushunchalarini tahlil etib ko'radigan bo'lsak, pedagogik adabiyotlarda bu so'z odatda ongli ravishda shaxsga uni biror bir ijtimoiy rol ni bajarishga tayyorlash uchun ijtimoiy ta'sir etish buning uchun o'sha shaxsda zarur bo'ladigan sifatlarni paydo qilish yaratish tarzda ifodalanadi. Tarbiya borasida Sa'diy Sheroziy shunday misralarni bitgan:

Minbarning poyida tursa ham eshak,
Tarbiya yuqmaydi, bo'lmaydi odam.
Tarbiya ko'rmayin ulg'aysa kishi.

Eshak bo'lib qolur yuzga kirsam ham Tarbiyaga e'tiborsizlikning oqibati nimalarga olib kelishini o'z vaqtida Abdulla Avloniy kuyunib, "Bugungi kunda jamiyatimizning yuzini qora qiluvchi pastkashlar, yomonlar, beboshlar, o'g'rilar, g'iyohvandlar va nashavandlar... kecha tarbiyalariga e'tibor berilmagan bolalardir", deb yozib qoldiradi. Adabiyotshunos olim Abdurauf Fitrat "Xalqning harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi, zaif bo'lib xorlikka tushishi, faqirlik jomasini kiyib, baxtsizlik yukini tortib e'tibordan qolishi, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi bolalikdan o'z ota-onalaridan olgan tarbiyalariga bog'liq. Bolalar axloqiy tarbiyani muhitdan oladilar, boshqacha qilib aytganda, bolalar suvga o'xshaydi, suv idishning shaklini olganidek, bolalar ham muhitning odob-axloqini qabul qiladilar", deydi. Alixonto'ra Sog'uniy tarbiya xususida shunday yozadi: "Yolg'iz insonga emas, barcha jonlik mavjudotlarda ta'lim-tarbiya ta'siri ko'z oldimizda ko'rilib, buning natijalari butun dunyoga tarqalib turmoqda. O'qitish-o'rgatish buyon tursin, suhbat o'zi ham, suhbatdoshlarga o't bilan suvdek tez o'tadi. Shuning uchun ham har kimga, suhbat yo'ldoshlariga qarab baho beriladi". Darhaqiqat, nafaqat bir oila, balki er sayyorasidagi har bir mamlakatning gullab-yashnashi, undagi yashovchi xalqlarning farog'ati ham shak-shubhasiz ta'lim va tarbiya

tufaylidir. Ma'lumki, ulug' mutafakkir Abu Ali ibn Sino merosida ilm va axloq uyg'unligi masalasi alohida o'rin tutadi. Allomaning "Tadbiri manzil" risolasida tarbiya masalasi ko'proq tahlil etilgan. Xususan, "Tadbiri manzil"da inson tayyor shaxsiy sifat, odat va ko'nikmalar bilan tug'ilmasligi qayd etiladi. Bunday xususiyatlar odamning ijtimoiy hayotida sekin-asta shaxsiy va o'zgarlar tajribasi, avvalgi ajdodlar an'analari, ta'lim-tarbiya o'zgalarning ta'siri ostida shakllanadi. Shaxs kamolotida ijobiy fazilat va odatlarni qaror toptirish qanchalik qiyin va mushkul bo'lsa, ma'naviy qiyofaga yopishib olgan salbiy jihat va odatlardan xalos bo'lish shunchalik murakkabdir. Bunda tarbiya ishi bilan maxsus tuzilgan ijtimoiy muassasalar shug'ullanishi nazarda tutiladi. Shunga ko'ra tarbiya va ta'lim berish yozilganda turlicha yozilsalarda ammo ma'nosiga ko'ra bir biriga juda yaqin turadilar. Yosh avlodni tarbiyalashda barcha jihatlariga amal qilinishi lozim.

Har kishining dunyoda oromijoni tarbiyat,

Balki oxirida erur dorulamoni tarbiyat.

Tarbiyat hamroh etadur hur ila ruzvonlara,

Gar desam bo'lmas xato Jannat makoni tarbiyat.

Avloniy pedagogik asarlarida tarbiyani yuksak darajada shug'ullanishishi bevosita insonni ulug'lash bilan uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlagan. Chunki Oллоh insonni barcha mavjudotlardan, mahluqotlardan ulug' qilib yaratdi. Unga ikki dunyo saodatiga erishishdek, buyuk maqsad uchun aql beradi. Tarbiya ana shunday mo'jizalar uchun kalit hisoblanadi. Tarbiya shaxsni tarbiyalashda yetakchi o'rin tutadi. Tarbiyaning pedagogik texnologiyasi inson shaxsining tarbiyalanishidagi birinchi bosqich oiladir. Oila jamiyatning barqaror va betakror bo'g'inidir. Tarbiya qilguvchilar tabib kabi, tabib xastaning badanidagi kasalliklariga davo qilgan kabi tarbiyani bolaning vujudidagi jahl markaziga yaxshi xulq davoni bermoq lozimdir. "Inson javhari qobildir, agar yaxshi tarbiya topib buzuq xulqlardan saqlanib go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa har kim qoshida maqbul baxtiyor bir inson bo'lib chiqar". Darhaqiqat, Avloniy satrlaridagi yozuvlar shunchaki siyoh emas, balki uning qorachig'idan qora qon bo'lib oqqan ko'zyoshlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xodjayev "Pedagogika" 1-Jild.
2. B.Qosimov O.Oltinbek "**Jadid adabiyoti namoyandalari**", "Abdulla Avloniy". Toshkent-2022.
3. R.A.Mavlanova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov "**Umumiy pedagogika**" Toshkent-2018.

SARLAVHALARDA TAG MA'NONING IFODALANISHI

O'tanova Shaxnoza Maxmudovna

Andijon davlat universiteti tayanch doktoranti

Tag ma'no o'zbek tilida ham boshqa tillardagi kabi nutqiy tushunish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Uning to'g'ri tushunilishi kontekstga bog'liq. Bunda nutq vaziyati, so'zlovchi va tinglovchilarning umumiy bilimlari muhim ahamiyatga ega. Nutqda tag ma'no gap tarkibida bevosita ifodalangan bo'lsa-da, uning asl ma'nosini anglash uchun mazmun kontekst orqali ochiladi. Masalan, yozuvchi obyektiv bir axborotni to'g'ridan-to'g'ri ifodalashni istamasa, u tag ma'no orqali buni amalga oshiradi, va o'quvchi bu axborotni kontekstga qarab tushunadi.

Tag ma'no shakllari lingvistik pragmatika yo'nalishining asosiy muammolaridan biri sanaladi. Tag ma'no o'zining turlicha ko'rinishlari bilan xarakterlanib, u piching, kinoya, kesatq tushunchalarini ham qamrab oladi.

Kinoya lingvistik vosita sifatida so'z yoki iboraning to'g'ridan-to'g'ri ma'nosidan farqli ravishda, yashirin, qarama-qarshi ma'noni ifodalaydi. Sarlavhada kinoya qo'llanganda, o'quvchi sarlavhaning chuqurroq yoki ikkilamchi ma'nosini izlashga undaladi. Bunday uslubiy figura matnga kinoyaviy ohang beradi va o'quvchida matn mazmuniga nisbatan tanqidiy yondashuv shakllantiradi. Masalan agar sarlavhada ***“Xotirjam hayotda umuman muammo yo'q!”*** kabi ibora ishlatilgan bo'lsa, bu kinoyaviy ohangda bo'lib, aslida o'quvchiga muammolar mavjudligi va muammo yuzasidan kinoyali e'tirozni ifodalashga qaratilgan bo'lishi mumkin.

Kinoyaviy sarlavha o'quvchining qiziqishini oshiradi, chunki sarlavha ortida yashirin ma'no borligini anglash qiziq. Kinoya yordamida sarlavha o'quvchiga matn mavzusiga nisbatan muayyan nuqtai nazar bilan yaqinlashish imkonini beradi. Bu esa matnni chuqurroq tushunishga yordam beradi. Sarlavha va matnning umumiy mazmuni o'rtasida kontrast o'quvchini sarlavhani to'g'ri talqin qilishga undaydi.

Kesatq kinoyaga yaqin bo'lgan lingvistik vosita bo'lib, u ham yashirin ma'noni ifodalaydi, ammo kinoyadan farqli ravishda, kesatq odatda o'tkir va tanqidiy xarakterga ega bo'ladi. Kesatq sarlavhalarda bevosita mazmun bilan qarama-qarshi bo'lgan va ko'pincha masxara ohangida ifodalanadi. **Masalan** sarlavha ***“Eng yaxshi xizmat: mijozlarga umuman e'tibor bermaslik!”*** kabi shaklda bo'lsa, u kesatq ohangida bo'lib, mazkur xizmatning sifati yoki mijozlarga nisbatan hurmatsizlikni o'tkir tanqid qilishni ifodalaydi.

Kesatqli sarlavha orqali yozuvchi muayyan holat yoki shaxsga nisbatan o'tkir tanqid va norozilikni ifodalaydi. Kesatq o'quvchida hissiy javob uyg'otadi, chunki u odatda qizg'in muhokama qilinadigan yoki bahsli masalalar bilan bog'liq bo'ladi.

Бunday sarlavhalar o'quvchini o'ziga jalb qilib, matnning mazmunini chuqurroq o'qishga undaydi.

Kinoya va kesatiq bir vaqtning o'zida bir nechta ma'nolarni qamrab oladi, bu esa matn mazmunini murakkablashtiradi. O'quvchi bu ma'nolarni kontekst orqali to'g'ri tushinishi kerak. Bunday vositalar, ko'pincha, muayyan madaniy va ijtimoiy bilimga ega bo'lgan auditoriya uchun tushunarli bo'ladi. Kinoyaviy yoki kesatiqli sarlavhani to'g'ri tushinish uchun o'quvchi o'z bilimini va matnni qabul qilish tajribasini ishlatadi. Ikkala uslubiy figura ham yozuvchining yoki so'zlovchining mavzuga qarshi yoki tanqidiy munosabatini ifodalaydi. Bu esa o'quvchini ham shu munosabatni qabul qilishga yoki o'z munosabatini aniqlashtirishga undaydi.

Sarlavhada kinoya va kesatiqning qo'llanilishi, ko'pincha, yuzaki ma'no bilan matnning yashirin ma'nosi o'rtasidagi ziddiyatni keltirib chiqaradi. Sarlavhada qo'llanilgan kinoya yoki kesatiq matnning asosiy g'oyasi bilan o'zaro aloqada bo'lib, uning chuqurroq tahlilini talab qiladi. Bu tahlil matnning asosiy xabari va yozuvchining pozitsiyasini tushunishga yordam beradi.

Sarlavhada bu vositalar yordamida o'quvchi dastlab ma'noni bir yo'sinda qabul qilishi mumkin, lekin matnning o'zini o'qigach, aslida bu tushuncha kinoya yoki kesatiq ekanini anglaydi. Sarlavhadagi kinoya yoki kesatiq, ko'pincha, mazmunan qarama-qarshi ma'noni ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Азнаурова, Э.С. Прагматика художественного слова Текст. / Э.С. Азнаурова. Ташкент: Фан, 1988. - 121 с.
2. Апресян Ю.Д. Прагматическая информация для толкового словаря Текст. // Прагматика и проблемы интенциональности. М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1988. - С. 7-44.
3. Арнольд, И.В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения // Вопросы языкознания, 1982.- №4.-С. 83-91.
4. Арутюнова, Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики. // Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1985. - Вып. XVI: Лингвистическая прагматика. - С.3-42.
5. Багдасарян В.Х. Проблема имплицитного (Логико-методологический анализ). / Отв. ред. Г.А. Геворкян. Ер: Изд-во АН Арм. ССР, 1983.- 138с.
6. Долинин, К. А. Имплицитное содержание высказывания Текст. / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. 1983. - № 6. - С. 37 - 47.
7. Кухаренко В.А. Типы и средства выражения импликации в английской художественной речи (на материале прозы Э.Хемингуэя) // Филологические науки. М., 1974. - №1

FACTORS FOR THE FORMATION OF THE LOCAL ECONOMIC BUDGET IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Sanobarkhon Nosirova

Researcher of Tashkent State Pedagogical University

E-mail: sanobarnosirova@mail.ru

Annotation:

This article examines the various factors that contribute to the formation of the local economic budget and their impact on entrepreneurship development. It highlights the significance of fiscal policy, revenue generation, public-private partnerships, and government expenditure in creating a supportive business environment. By analyzing these elements, the article provides a comprehensive understanding of how local governments can influence entrepreneurship and, in turn, drive economic growth. The findings underscore the importance of targeted fiscal measures and public investments to foster a robust local entrepreneurial ecosystem.

Keywords: local economic budget, entrepreneurship development, fiscal policy, revenue generation, business environment, local government, economic growth, tax incentives, public-private partnerships.

The development of entrepreneurship is vital for local economies, contributing to job creation, innovation, and overall economic growth. However, the sustainability and growth of local businesses often depend on the local economic budget. This article explores key factors influencing the formation of local economic budgets in the context of entrepreneurship development. By analyzing the role of fiscal policies, revenue generation, and the importance of a supportive business environment, the article highlights the ways in which local governments can foster entrepreneurial ecosystems. The study also examines the impact of public-private partnerships, tax incentives, and government expenditure on infrastructure and services as tools for enhancing entrepreneurship. Understanding these factors is essential for policymakers aiming to build resilient local economies driven by vibrant entrepreneurial activity.

Introduction

Entrepreneurship is a critical driver of economic development, particularly at the local level. As cities and municipalities strive to create environments conducive to business innovation and growth, the structure and allocation of the local economic budget become essential elements of success. This article seeks to identify and analyze the primary factors that shape the local economic budget and their influence on entrepreneurship development.

Local governments play a crucial role in establishing the economic conditions necessary for businesses to thrive. They control a significant portion of public spending, influence local taxation policies, and provide essential infrastructure and services that businesses rely on. However, the ability of local governments to effectively manage their budgets is often challenged by competing demands for resources. Therefore, understanding the factors contributing to the formation of these budgets is fundamental to fostering sustainable entrepreneurship.

Key Factors in the Formation of the Local Economic Budget

1. **Revenue Generation Mechanisms** Local governments derive their revenues from various sources, including taxes, fees, and transfers from higher levels of government. Taxation policies, especially those targeting businesses, directly influence the financial health of enterprises. Municipalities with diversified revenue streams are better equipped to support entrepreneurial ventures by funding infrastructure, services, and development programs.

2. **Fiscal Policy and Incentives** The local fiscal policy, including tax incentives and subsidies, plays a pivotal role in shaping the business climate. Tax breaks for startups, reduced property taxes for businesses, or grants for innovation can significantly reduce operational costs, encouraging new ventures and expansion.

3. **Government Expenditure** The allocation of the local budget for public services such as transportation, utilities, and communication infrastructure impacts the ease of doing business. Investments in these areas improve access to markets, reduce operational costs, and facilitate smoother business operations, directly supporting entrepreneurship.

4. **Public-Private Partnerships (PPPs)** Public-private partnerships are an innovative mechanism to develop local infrastructure and services without placing excessive strain on public finances. By collaborating with private enterprises, local governments can leverage additional resources to enhance the entrepreneurial ecosystem. PPPs can help finance major projects like technology parks, business incubators, and transportation networks, which are essential for entrepreneurial activity.

5. **Business Environment and Regulatory Framework** The regulatory framework within which local businesses operate also affects the local economic budget. Simplifying business registration, offering one-stop-shop services for licenses and permits, and providing access to legal support can attract more businesses. A favorable regulatory environment reduces administrative costs for both the government and entrepreneurs, making the local economy more attractive to investors.

6. **Economic Growth and Employment** A growing local economy typically results in higher employment levels and increased consumption, which in turn generates higher tax revenues. This cyclical relationship between economic growth,

employment, and the local economic budget is crucial for the long-term sustainability of entrepreneurship.

Conclusion

The formation of the local economic budget is influenced by a variety of factors, all of which play an integral role in the development of entrepreneurship. Through effective fiscal policy, strategic public investment, and fostering a supportive business environment, local governments can create the conditions necessary for businesses to thrive. Understanding the interplay of these factors enables policymakers to design targeted interventions that not only support entrepreneurs but also contribute to broader economic development goals. Future research should explore how specific budgetary decisions in different local contexts directly impact entrepreneurship outcomes, offering insights into best practices for fostering local business ecosystems.

References

1. Audretsch, D. B., & Thurik, R. (2001). What's new about the new economy? Sources of growth in the managed and entrepreneurial economies. *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267-315. <https://doi.org/10.1093/icc/10.1.267>
2. Fritsch, M., & Storey, D. J. (2014). Entrepreneurship in a regional context: Historical roots, recent developments and future challenges. *Regional Studies*, 48(6), 939-954. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.883376>
3. Glaeser, E. L., Kerr, W. R., & Ponzetto, G. A. (2010). Clusters of entrepreneurship. *Journal of Urban Economics*, 67(1), 150-168. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2009.10.007>
4. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill.
5. OECD. (2019). *Entrepreneurship and Local Economic Development*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/entrepreneurship-local-economic-development>
6. Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector* (3rd ed.). W.W. Norton & Company.
7. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424. <https://doi.org/10.1086/257839>
8. World Bank. (2020). *Local Economic Development: A Framework for Supporting Local Enterprises*. World Bank Publications. <https://www.worldbank.org/local-economic-development>
9. Van Stel, A., Storey, D., & Thurik, R. (2007). The effect of business regulations on nascent and young business entrepreneurship. *Small Business Economics*, 28(2), 171-186. <https://doi.org/10.1007/s11187-006-9014-1>

THE MAIN FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Sanobarkhon Nosirova

Researcher of Tashkent State Pedagogical University

E-mail: sanobarnosirova@mail.ru

Annotation: This article explores the main factors contributing to entrepreneurship development, such as access to financial resources, education, regulatory frameworks, market access, innovation, and social networks. It provides an in-depth analysis of how these factors interact to create an environment conducive to entrepreneurial success. By understanding these elements, policymakers and business leaders can create more supportive ecosystems for entrepreneurs, fostering innovation, job creation, and economic growth. The article offers valuable insights for stakeholders interested in promoting sustainable entrepreneurship at local, national, and global levels.

Keywords: entrepreneurship development, innovation, economic growth, business environment, financial support, regulatory framework, education, market access, risk-taking, social networks.

Introduction

Entrepreneurship is a key driver of economic progress, facilitating job creation, innovation, and productivity growth. The development of entrepreneurship is contingent on several critical factors that shape the capacity of individuals and businesses to start and scale ventures. This article explores the primary factors contributing to entrepreneurship development and discusses the role these factors play in fostering successful entrepreneurial ecosystems. By understanding these factors, policymakers, educators, and entrepreneurs can work together to create favorable conditions for business formation and growth.

Key Factors for the Development of Entrepreneurship

1. **Access to Financial Resources** One of the most significant barriers to entrepreneurship is the availability of financial resources. Startups and small businesses require funding to launch and scale their operations. Access to venture capital, angel investors, bank loans, and government grants is essential for entrepreneurs. Financial institutions and policies that support lending to small businesses play a pivotal role in fostering entrepreneurship.

2. **Supportive Regulatory Framework** A clear and efficient regulatory framework encourages entrepreneurship by reducing the costs and complexity of starting and running a business. Simplifying business registration processes, offering

tax incentives, and minimizing bureaucratic red tape are key to creating a favorable business environment. Countries with transparent and flexible legal systems tend to foster higher levels of entrepreneurial activity.

3. **Education and Skill Development** Education plays a vital role in entrepreneurship development. Entrepreneurial skills such as problem-solving, leadership, and risk management are crucial for success. Educational institutions that provide entrepreneurship programs, mentorship, and practical training help equip individuals with the skills they need to succeed. Lifelong learning opportunities and access to business networks further contribute to entrepreneurial success.

4. **Innovation and Technology** Innovation is a driving force behind successful entrepreneurship. Entrepreneurs who are able to introduce new products, services, or processes can disrupt markets and create competitive advantages. Access to technology, research and development (R&D) infrastructure, and innovation hubs can significantly enhance entrepreneurial activities by enabling the creation of unique solutions that address market needs.

5. **Market Access** Entrepreneurs need access to markets to grow their businesses. This includes local, national, and international markets. Infrastructure, trade agreements, and logistics systems play a crucial role in enabling market access for entrepreneurs. In addition, digital platforms and e-commerce have opened new avenues for reaching customers globally, thereby expanding opportunities for entrepreneurial growth.

6. **Social Networks and Mentorship** Social networks, including personal and professional relationships, are invaluable for entrepreneurs. Connections to mentors, investors, and other entrepreneurs provide guidance, advice, and support, which can be critical during the early stages of business formation. Networking opportunities, incubators, and accelerators offer entrepreneurs a platform to collaborate, share resources, and build a community of support.

7. **Cultural and Social Norms** Cultural attitudes towards risk-taking and innovation greatly influence entrepreneurship. In societies where entrepreneurial activity is celebrated and failure is not stigmatized, individuals are more likely to take the leap into starting their own businesses. Governments and educational systems that encourage creativity, experimentation, and resilience tend to foster more robust entrepreneurial ecosystems.

8. **Risk-Taking and Resilience** Entrepreneurship inherently involves risk, and the ability to manage risk and recover from failure is a critical factor for entrepreneurial success. A supportive ecosystem that provides resources for risk mitigation, such as insurance schemes or government-backed funding for high-risk ventures, encourages entrepreneurs to take calculated risks and innovate. Resilience in the face of challenges is a defining trait of successful entrepreneurs.

Conclusion

The development of entrepreneurship is driven by a variety of interrelated factors, including access to financial resources, education, regulatory support, market access, and innovation. Creating an environment that fosters these elements is essential for the sustainable growth of entrepreneurship and economic development. Policymakers, educators, and business leaders must work together to remove barriers to entrepreneurship and provide the necessary resources for individuals to succeed. By doing so, they will enhance innovation, create jobs, and contribute to long-term economic growth.

References:

1. Audretsch, D. B., & Thurik, R. (2001). What's new about the new economy? Sources of growth in the managed and entrepreneurial economies. *Industrial and Corporate Change*, 10(1), 267-315. <https://doi.org/10.1093/icc/10.1.267>
2. Fritsch, M., & Storey, D. J. (2014). Entrepreneurship in a regional context: Historical roots, recent developments and future challenges. *Regional Studies*, 48(6), 939-954. <https://doi.org/10.1080/00343404.2014.883376>
3. Glaeser, E. L., Kerr, W. R., & Ponzetto, G. A. (2010). Clusters of entrepreneurship. *Journal of Urban Economics*, 67(1), 150-168. <https://doi.org/10.1016/j.jue.2009.10.007>
4. Musgrave, R. A., & Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*. McGraw-Hill.
5. OECD. (2019). *Entrepreneurship and Local Economic Development*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/entrepreneurship-local-economic-development>
6. Stiglitz, J. E. (2000). *Economics of the Public Sector* (3rd ed.). W.W. Norton & Company.
7. Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy*, 64(5), 416-424. <https://doi.org/10.1086/257839>
8. World Bank. (2020). *Local Economic Development: A Framework for Supporting Local Enterprises*. World Bank Publications. <https://www.worldbank.org/local-economic-development>
9. Van Stel, A., Storey, D., & Thurik, R. (2007). The effect of business regulations on nascent and young business entrepreneurship. *Small Business Economics*, 28(2), 171-186. <https://doi.org/10.1007/s11187-006-9014-1>

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА МЕНЕЖЕРЛИК ВА МЕНЕЖМЕНТ TUSHUNCHASI VA UNING XUSUSIYATLARI

Ismoilova Dilfuza Axmatjonovna

Farg'ona viloyati Rishton tumani 50-DMTT direktori

Annatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida "menejerlik va menejment" tushunchalariga asoslangan holda ta'lim jarayonlarini samarali boshqarishni tashkil etishdan iborat ekanligi tahlil qilingan.

Аннотация: в данной статье анализируется организация эффективного управления образовательными процессами на основе понятий «менеджмент и менеджмент» в системе дошкольного образования.

Abstract: this article analyzes the organization of effective management of educational processes based on the concepts of "management and management" in the preschool education system.

Kalit so'zlar: pedagoglar, rahbarlar, boshqaruv, menejment, menejerlik, boshqaruv tamoyillari, boshqaruv funksiyalari.

Ключевые слова: педагоги, лидеры, менеджмент, менеджмент, менеджмент, принципы управления, функции управления.

Key words: pedagogues, leaders, management, management, management, management principles, management functions.

Agar biz "management" so'zi "hukmronlik qilish", "boshqarish" fe'llaridan kelib chiqqanligini va "harakat, yo'l-yo'riq berish, sizni to'g'ri yo'lga qo'yish, boshqarmoq, boshqarmoq, qilmoq" ma'nolarini anglatishini ko'rishimiz mumkin. Boshqaruv fani umumiy muammoni hal qilish uchun bir guruh odamlarni tashkil qilish shartlari paydo bo'lishi bilanoq paydo bo'ldi. Boshqa fanlar qatori bu fan ham vaqt o'tishi bilan rivojlanib, takomillashib bordi. Bugungi kunda zamonaviy adabiyotlarni o'rganib chiqadigan bo'lsak, menejmentning turli xil ta'riflarini topishingiz mumkin. Uzoq yillar davomida menejment eng kam xarajat evaziga eng yaxshi natijalarga erishish uchun bir guruh odamlarga ishlab chiqarish jarayonida o'z faoliyatini tashkil etish va muvofiqlashtirishga ta'sir qilishning uzluksiz va maqsadli jarayoni sifatida ta'riflangan. Bugungi kunnig zamonaviy tadqiqotchilar menejmentni quyidagicha ta'riflaydilar: Maxsus faoliyat odamlarning birgalikdagi faoliyati va maqsadlariga erishish jarayonida o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan. Menejer va boshqariladiganlar o'rtasidagi murakkab ierarxik munosabatlarni muvofiqlashtirish faoliyat deb qarashimmmiz mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarining boshqaruv harakatlari pedagoglarining bolaga uning rivojlanishi va shakllanishida pedagogik yordam ko'rsatish, takomillashtirish istagi

bilan uyg'unlashganda bolaning shaxsini - maktabgacha tarbiyachini shakllantirish vazifasi eng muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. ish usullari, ta'lim muassasasining o'z boshqaruv konsepsiyasini amalga oshirish. Bunday kontseptsiyani amalga oshirish ko'p jihatdan boshqaruv tamoyillari yig'indisiga bog'liq. «Boshqaruv tamoyillari deganda boshqaruv subyekti o'z faoliyatida rahbarlik qiladigan, uni muayyan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda amalga oshiruvchi asosiy qoidalar tushuniladi». Maxsus adabiyotlarni tahlil qilish va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik jarayonni tashkil etish tajribasi quyidagi boshqaruv tamoyillarini ajratib ko'rsatishga imkon berdi: maqsadni belgilash, murakkablik, demokratlashtirish, o'qitish va tarbiya modellarini psixologiyalashtirish. Ushbu tamoyillarning barchasi rivojlanayotgan va rivojlanayotgan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida harakat qilish uchun qo'llanma bo'lib, uning faoliyatini yangilashning asosini tashkil etadi. Zamonaviy sharoitlarni hisobga olgan holda mahalliy va xorijiy fandagi boshqaruv funktsiyalarini taqqoslash quyidagi tarkibni aniqlashga imkon beradi: axborot-tahliliy, nazorat-dagnostika, rejalashtirish va prognostik, tartibga solish va tuzatish, motivatsion va maqsadli.

"Natijaga asoslangan boshqaruv" tushunchasining o'zi tashkilotning barcha a'zolari tomonidan belgilangan va kelishilgan natijalarga erishadigan boshqaruv va rivojlanish tizimi sifatida belgilanishi mumkin. Har bir rahbar o'zmaktabgacha ta'lim muassasasini rivojlantirishning asosiy maqsadlarini belgilab, pedagogik jamoa bilan birgalikda butun pedagogik jarayonni tashkil qiladi, ya'ni u doimiy ravishda olingan natijalarni rejalashtirilgan natijalar bilan taqqoslaydi. Bu vaziyat bo'yicha aniq natijalar uchun tezkor qarorlar qabul qilishni talab qiladi. Natijaga asoslangan menejment, dastlab jamoaga maqsadga erishish uchun barcha resurslar bilan ta'minlangan haqiqiy berilgan deb taxmin qilnadi. Bunday resurslarga odamlar, vaqt, moliya, moddiy-texnika bazasi, texnologiyalar, usullar va boshqalar kiradi. Natijalar bo'yicha boshqarishda pedagogik jarayonning har bir ishtirokchisi umumiy ishdagi ishtirokini jamoaning boshqa a'zolari bilan bog'lay olishi kerak. Samarali fikrlash, rahbar va bo'ysunuvchi natijani belgilashini nazarda tutadi, keyin esa ijrochining o'zi unga erishish yo'llarini tanlaydi, ya'ni, vaqt, texnologiya va boshqa resurslar. Natijaga asoslangan boshqaruv kontekstida tashabbuskor va ijodiy jamoa qimmatli manba hisoblanadi.

Ushbu boshqaruv funktsiyalarining xususiyati ularning o'zaro bog'liqligi:

- axborot-tahlil funktsiyasi o'z hajmi va o'ziga xosligi bo'yicha to'liq bo'lishi kerak bo'lgan axborotni tanlash asosida demokratlashtirish sharoitida boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirishni nazarda tutadi; ta'lim muassasasining har bir bo'g'ini faoliyati haqidagi ma'lumotlarni pedagogik tahlil qilish natijasida rahbarning boshqaruv harakatlari shakllanadi;
- motivatsion-maqsadli funktsiya istalgan natijaga erishish istagini nazarda tutadi (bu funktsiya jamoaning barcha a'zolari o'zlariga topshirilgan mas'uliyat va

rejalarga muvofiq ishni bajarishlarini ta'minlashga yordam beradi, o'z va jamoaviy maqsadlarga erishish ehtiyojlarini o'zaro bog'laydi);

➤ rejalashtirish va prognozlash funktsiyasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini uzoq muddatli prognozlash va joriy rejalashtirishning kombinatsiyasini ta'minlaydi;

➤ tashkiliy va ijro etuvchi funktsiya boshqaruvning har bir tsikliga taalluqlidir va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyatni tashkil etishning shaxsga yo'naltirilgan modelini amalga oshirishni o'z ichiga oladi; vazifalarni amaliy taqsimlash, ishni oqilona tashkil etish;

➤ Nazorat-diagnostika funktsiyasi maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ma'muriy va jamoatchilik nazoratini pedagogik jamoa ishtirokchilarining o'zini o'zi tahlil qilish bilan uyg'unligini o'z ichiga oladi (o'qituvchilar o'rtasida bolalar faoliyatining turli turlarini tashkil etishda o'zaro tashriflar, ochiq eshiklar kuni, otanalarni so'roq qilish, va boshqalar.);

➤ tartibga solish va tuzatuvchi funktsiya operatsion liniyalardan foydalangan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarishga tuzatishlar kiritishni o'z ichiga oladi.

Pedagogik tizimning tizim yaratuvchi omili boshqaruv, o'quv jarayonini boshqarish san'ati esa pedagogik boshqaruv, ya'ni. ta'lim jarayonini boshqarishning, uning samaradorligi va sifatini oshirishga ko'maklashuvchi tamoyillari, usullari, tashkiliy shakllari, texnologik usullari majmui. Pedagogika menejmenti pedagogika fani va ta'lim tashkilotlari amaliyotida o'z pozitsiyalarini endigina himoya qila boshlaydi. Pedagogik menejment o'z maqsadi sifatida ta'lim tashkilotlari va o'quv jarayonini boshqarishni qo'yadi, uning mohiyati shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va faoliyatni doimiy nazorat qilish va sozlash bilan yakuniy maqsadga yo'naltirishdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik boshqaruvning maqsadlari quyidagilardan iborat.

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruvni tashkil etishning oqilona usullarini aniqlash, o'qituvchining saviyasini oshirishga yordam beradi. Menejmentni rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish: pedagogik jarayondagi yangiliklar, o'qituvchining kasbiy darajasini oshirish, ijtimoiy sheriklik, iqtisodiy faoliyatning yangi shakllari.

Tashkiliy madaniyatning menejerlikning to'rt turi (modellari) mavjud:

➤ hokimiyat madaniyati (avtoritar) - rahbar qo'lida to'plangan; muhit raqobatbardosh; bir nechta qoidalar va tartiblar mavjud.

➤ rol o'ynash madaniyati (byurokratik) - hokimiyat rahbar va byurokratik tuzilma o'rtasida muvozanatlangan; hokimiyat, vakolat va mas'uliyat odamlar bilan emas, balki lavozim bilan bog'liq;

➤ muvaffaqiyat madaniyati (vazifalar madaniyati) - jamoani yaratishga imkon beradi; motivatsiya va majburiyatga e'tibor berish; rahbariyat harakat, tashabbusni yuqori baholaydi;

➤ qo'llab-quvvatlovchi madaniyat (shaxs madaniyati) - shaxsga, shaxsiyatning asosiy qadriyatiga qaratilgan.

Xulosa qilib aytganda, boshqaruvchi va boshqariluvchi o'rtasidagi o'zaro hurmat, samimiy munosabatlar ta'lim samaradorligini oshirishda muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov U.I. "Экономика и социум" №12(91)-1 2021
2. Troyan A.N. Maktabgacha ta'limni boshqarish: darslik. - M.: Sfera TC, 2005.- - 160 b. (Qo'llanma)
3. Xoshimova M Maktabgacha ta'lim muassasasini boshqarish "menejment" tushunchasi va uning xususiyatlari. O'zbekistondafanlararoinnovatsiyalarva8-son ilmiytadqiqotlarjurnali 20.05.2022.
4. Rustamovna, U. N., & Toxirjonovna, M. O. (2022). Polysemy-Semantic Universal. International Journal of Culture and Modernity, 14, 11-15.
5. Umarova N., Maxmudova O. Tilshunoslikda leksik ma'no va tushunchaning umumiy va xususiy xarakterlanishi. O`zMU xabarleri (2022. 1/3)

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV ТА'ЛИМ TIZIMIGA ETIBOR VA UNI TAKOMILLASHTIRISH

Iskandarova Gulsara Xoliqovna

Samarqand viloyati Jomboy tumani 28- son DMTT direktori

Аннотация. Мақоллада инкlyузив та'лим расмий та'лимда тushunchasi ancha kengroq. Bu та'лимда ko'proq o'qishda, o'rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyузив та'лим orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, bolalarning sifatli maktabgacha та'лимда qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini та'minlash ko'zda tutildi.

Аннотация. В статье понятие инклюзивного образования в формальном образовании гораздо шире. Это образование в основном работает с детьми с ограниченными возможностями обучения. Посредством инклюзивного образования предусматривалось создать условия для всестороннего интеллектуального, нравственного, эстетического и физического развития детей дошкольного возраста, повысить доступность детей к качественному дошкольному образованию, обеспечить равный доступ к нему.

Abstract. In the article, the concept of inclusive education in formal education is much broader. This education mainly works with children with learning disabilities. Through inclusive education, it was envisaged to create conditions for all-round intellectual, moral, aesthetic and physical development of preschool children, increase children's access to quality preschool education, and ensure equal access to it.

Kalit so'zlar: inklyузив та'лим, maxsus та'лим, uydagi та'лим, resurs pedagog, integratsion та'лим, imkoniyatlar, maktabgacha та'лим, jismoniy rivojlanish.

Ключевые слова: инклюзивное образование, специальное образование, домашнее образование, ресурсный педагог, интегрированное образование, возможности, дошкольное образование, физическое развитие.

Key words: inclusive education, special education, home education, resource pedagogue, integrated education, opportunities, preschool education, physical development.

Inklyузив та'лим va uning mohiyati: Har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni mas'ulaylatni his etadigan, ularni davlat taraqqiyoti va gullab-yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib etishishlariga katta umid bilan qaraladi. Dunyoga "O'zbek modeli" deb nom olgan rivojlanish yo'li bilan tobora ko'proq tanilayotgan O'zbekistonda ham bolalar huquqlarini himoya qilishga juda katta e'tibor berilmoqda. Mamlakatimizda maktab, litsey, gimnaziya, kollej kabi

bilim dargohlari bilan birgalikda turli maxsus maktab internatlar, mehribonlik uylari faoliyat ko'rsatayotganligi ham fikrimizning isbotidir. Ko'plab davlatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus tashkillangan maktablar bor. Ularning vazifasi bolalarni maxsus o'quv yurtlariga tayyorlashdir. Bolalarni himoya qilish xalqaro tashkiloti Konvensiya tizimiga o'zining asosiy maqsadi etib bola huquqlarini asos etib oladi. Bola huquqlari xalqaro Konvensiya hamma bolalarning ehtiyojini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat qiladigan ta'lim tizimini yaratish g'oyasini ilgari surdi. Chunki har bir bolada – u sog'lommi yoki nogironmi – takrorlanmaydigan xarakter, qiziqish, imkoniyat va bilimga ehtiyoj bor. Hamma bolalarning ehtiyojlarini hisobga olgan, huquq va qobiliyatlarini hurmat

qiladigan, ijtimoiy adolat hamda tenglikka erishishni maqsad qilib olgan ta'lim tizimi inklyuziv ta'lim deyiladi. Inklyuziv ta'lim nogiron bolalarni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish hamda umumta'lim maktablarini nogiron bolalarga moslashtirishni ko'zda tutadigan, ijtimoiy adolat va tenglikni

bosh maqsad qilib olgan jarayondir. Inklyuziv ta'lim ijtimoiy modelga asoslanadi va u muammoni bolada emas, balki dastur va metodologiyada deb hisoblaydi. Bunday ta'lim tizimiga ba'zi bir o'zgartirishlar kiritishni taqazo etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini takomillashtirish hamda ularga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash maqsadida 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqildi.

Inklyuziv ta'lim bu o'zi nima? **Inklyuziv** - (inklyuziya - inglizcha [inclusion] - uyg'unlashish) Hamkorlikdagi ta'lim bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng samarali, eng insonparvar ta'lim sifatida tan olingan. Imkoniyati cheklangan bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlariga sog'lom tengdoshlari bilan birga ta'lim olishidir. Inklyuziv ta'lim pedagog xodimlar va ota-onalar tomonida ta'lim jarayoniga ijodiy yondashuvni o'zida aks ettiradigan tabiiy jarayon hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim rasmiy ta'lim tushunchasidan ancha kengroq. Bu ta'limda ko'proq o'qishda, o'rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyuziv bog'chada tarbiyachi qanday sifatlarga ega bo'lish kerak? Inklyuziv ta'limda pedagogning kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi. Avvalo, pedagoglar inklyuziv taffakkurga ega bo'lishi va ta'lim sifati ma'suliyatini o'z zimmasiga olishi shart. Bu konsepsiyada alohida ta'lim ehtiyojlari

bo'lgan maktabgacha ta'limda bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

➤ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim tashkilotlari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

➤ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim tashkilotlarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

➤ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim tashkilotlarini maxsus moslamalar (ko'tarish

qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;

➤ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Inklyuziv ta'limda jarayoni imkoniyati cheklangan tarbiyalanuvchilarga nima beradi?

➤ o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi

➤ mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;

➤ dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

➤ o'qishga bo'lgan ehtiyeji va qiziqishlari ortadi;

➤ o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;

➤ ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;

➤ yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda bolaning psixologik va aqliy rivojlanganligi muhim ahamiyatga ega. Zero, aqliy intellekti joyida lekin jismoniy rivojlanishdan ortda qogan bolalar ta'lim jarayonidagi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtira olishlari mumkin. Shunday ekan maktabgacha ta'lim tashkilotida bunday bolalarni sog'lom bolalar orasida ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish orqali samarali natijaga erishishimiz mumkin. Maktabgacha ta'lim tashkilotida yosh murg'ak qalbli bolajonlarga ta'lim berish bilan bir qatorda tarbiyaning bir qancha turlari ham shakllantirilib boriladi. Alohida ehtiyojga muhtoj bo'lgan bolalarga o'z nomi bilan ularga yon-atrofdagilarning ko'magi kerak bo'ladi. Demak sog'lom bolalar o'z guruhlarida tarbiyalanayotgan alohida e'tiborga muhtoj bolalargahar qanday vaziyatda qo'ldan kelgancha yordam berishlari, amaliy ko'maklashishlari muhim ahamiyatga ega. Bunday paytda tarbiyachining

mahorati juda muhim o‘rin tutadi. Ushbu jarayonda sog‘lom bolalarning ongida alohida e‘tiborga muhtoj bolalarga to‘g‘ri munosabatda bo‘lishga, ularni o‘zlari bilan teng huquqlilikda ta‘lim olish huquqiga ega ekanliklari haqida hamda do‘stlashish, yordamga muhtojlarga mehr ko‘rsatish, ko‘mak berish kabi bir qator ma‘naviy-ahloqiy sifatlarning ilk bosqichlari shakllanishini ta‘kidlash joiz.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, maktabgacha ta‘lim tizimida inklyuziv ta‘limning ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog‘lom bolalar qatoriga qo‘shib sifatli ta‘lim olishini ta‘minlagan holda bolada ruhiy va jismoniy hissiyotlarini va haraktlarini rivojlantirishdir. Nuqsoni bor bolalarni har tomonlama tarbiyash orqali ularni ona-Vatanga, tabiatga nisbatan go‘zallikni his etishga, tafakkurini rivojlantirishga, bolalarning talab-ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2022). Nutq ustida ishlashning tizimli yondashuvlari orqali eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta‘limga tayyorlash. *Pedagogik ta‘lim innovatsiyon klasteri*, 1(1), 350-352.
2. Ibadullayeva, S. N., Masaliyeva, S. (2022). Inkluyziv ta‘lim sharoitida maktabgacha yoshdagi bolalarning matematik tasavvurlarini rivojlantirish omillari. *Inklyuziv ta‘lim*, 1(2), 111-113.
3. Qodirova, F., Ibadullayeva, S. N. (2021). Nogironligi bo‘lgan ota-ona qaramogida bo‘lgan yetim bolalarni ijtimoiylashtirishning metodik klasteri. *Ta‘lim va innovatsion tadqiqotlar*, 6(1), 280-286.
4. Sh.N.Ibadullayeva magistrlik dissertasiya “ Ta‘lim klasteri asosida inklyuziv ta‘lim samaradorligini oshirishning samarali omillarini aniqlash”2022 y.
5. D.S.Qaxarova “Inklyuziv ta‘lim texnologiyasi” o‘quv va metodik qo‘llanma 2014-yil.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА МАШГ'УЛОТЛАРДА ТА'ЛИМ СИФАТИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ ВА ТАШКИЛ ЕТИШ

Nurmamatova Sadoqat Tog'ayevna

Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani 22-son DMTT direktori

Аннотация: Мақоллада мамлакатимизда мактабгача та'лим тизimini yanada takomillashtirish va rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar, boshqaruv ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarishtashkil qilish xususida fikr bayon etilgan.

Аннотация: В статье описаны реформы, которые проводятся с целью дальнейшего совершенствования и развития системы дошкольного образования в нашей стране, а также управления и контроля качества образования.

Abstract: The article describes the reforms that are being carried out with the aim of further improving and developing the preschool education system in our country, as well as managing and monitoring the quality of education.

Калит so'zlar: maktabgacha ta'lim tizimi, tashkilot, menejment, boshqarish metodlari, kadrlar, ta'lim sifati, ilmiy yondashuv, jarayon, vaziyatli, dasturiy-maqсадli yondashuv, kadrlar siyosati.

Ключевые слова: система дошкольного образования, организация, менеджмент, методы управления, персонал, качество образования, научный подход, процесс, ситуационный, программный подход, кадровая политика.

Key words: pre-school education system, organization, management, management methods, personnel, quality of education, scientific approach, process, situational, programmatic approach, personnel policy.

Maktabgacha ta'lim konsepsiyasi zamonaviy ta'lim siyosatining asosiy vazifalari – ta'lim muqobilligi, samaradorligi va sifatini oshirishga qaratiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning individual rivojlanish ehtiyojlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda boshqaruv yondashuvlarini amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yuritayotgan rahbar va pedagog xodimlaridan yuqori malakalar talab etiladi.

Zamonaviy boshqaruv bu maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbarining tashkilot oldidagi burchi bu uning o'zi boshqarayotgan tashkilotning rivojlanishida turli vaziyatlarda tashkilot tashqi omillarini tashkilot ichki omillariga, ya'ni pedagogik xodimlar, ta'lim texnologiyalar, ta'lim jarayonini rejalashtirish boshqarish mexanizmlarini erta ang'lay bilishi va shu asnoda oqilona qarorlar qabul qilishi bilan belgilanadi. Prezidentimizning quyidagi berilgan fikrlari maqolamizning kirish qismida berib o'tishni joiz topdik: "Har bir fuqaro qabul qilayotgan qarorlarimiz real

foйда berayotganini bilishi kerak. Boshqaruv boshqariladigan obyektidagi jarayonlarning aniq maqsadga qaratilganligini va uyushganligini ta'minlashi lozim. Boshqaruv o'zining bu vazifasini bilishi kerak bo'lgan narsaning qiyofasini (maqsadlar va ularga erishish rejalarini) shakllantirish; ijrochilar o'rtasida vazifalar va vakolatlarni taqsimlash (rasmiy tuzilmani yaratish va saqlab turish); ijrochilarning samarali mehnatdan manfaatdorligini ta'minlovchi sharoit yaratish (rag'batlantirish); jamoada umumiy kadriyatlar va qulay munosabatlarni shakllantirish (norasmiy tuzilma yaratish va saqlab turish); ishning borishini nazorat qilish kabi va boshqa maxsus boshqaruv vazifalarini hal qilish orqali amalga oshiradi.

Ta'lim mazmuni, ta'lim tashkilotlari tartibini va ta'lim sifatini boshqarishni alohida faoliyat sifatida belgilash mumkin. Bunda uning subyekti boshqaruv vazifalarini hal qilish orqali pedagoglar, ota-onalar, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarning birgalikdagi faoliyatining uyushqoqligini hamda ta'lim maqsadlari va rivojlanish maqsadlariga erishishga yo'naltirilganligini ta'minlaydi.

Ta'limni boshqarish metodlari — bu boshqaruv subyekting muayyan maqsadlarga erishish uchun boshqarilayotgan obyektga ta'sir ko'rsatish metodlaridir.

Iqtisodiy metodlar- moddiy motivatsiyani, ya'ni muayyan ko'rsatkichlar yoki topshiriqlarni bajarishga va, ular bajarilgach, ish natijalari uchun iqtisodiy taqdirlashga yo'naltirishni taqozo etadi.

Tashkiliy-boshqaruv metodlari qonunga, xuquq-tartibotga, lavozimi bo'yicha o'zidan yuqoriroq bo'lgan xodimga bo'ysunishga, ya'ni hokimiyat motivatsiyasiga asoslanadi.

Ta'lim sifatini boshqarish, eng avvalo, boshqaruv kadrlari tomonidan ta'lim va kadrlar tayyorlash jarayonini kuzatish kabi faoliyat turidan foydalanishni ko'zda tutadi. Buning uchun ular tegishli metodlarni, jumladan, kvalimetriya asoslarini, ya'ni sifatni miqdoriy baholash metodini qo'llash orqali ta'lim sifatining boshlang'ich va berilgan holatini aniq belgilashlari lozim bo'ladi.

Ilmiy adabiyotlarda mahsulot, xizmatlar sifatini baholash, boshqaruv faoliyatining baholash ob'ekti to'g'risida qadriyat borasidagi mulohazalarni shakllantirishga qaratilgan funksiyasining alohida tipiga kiritiladi. *Ta'lim sifatini o'lchash sifat o'lchovini belgilash va uning qiymatini maxsus algoritmlar yordamida olishni ko'zda tutadi. Bunday jarayonning samaradorligi baholashning statistik metodlarini qo'llash orqali ta'minlanadi.* Bu baholanayotgan ob'ektning sifat ko'rsatkichlari qiymati aksariyat hollarda tasodifiy kattaliklar deb hisoblanishi bilan bog'liqdir. Bunday holat ana shu sifatga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatuvchi ko'plab omillar va shart-sharoitlar bilan izohlanadi. SHu bois boshqaruv

tarkibi ta'lim sifati haqidagi axborotni olish va ishlashning statistik metodlarini qo'llay bilishi kerak. Shu jihatdan olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatini ta'minlashda zamonaviy yondashuvlar, boshqaruv, innovatsiya va axborot texnologiyalarini ta'lim-tarbiya jarayoniga joriy etishda rahbarlik layoqatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur vazifani amalga oshirishda maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbar xodimlarining har biridan yuksak kasbiy salohiyat va insoniy sifatlarga ega bo'lish talab etiladi. «Avvalambor, uning vatanparvar va yurtparvarlik fazilatlariga ega bo'lishi, ona yurtini chin qalbidan sevishi va ardoqlashi, el-yurti uchun o'zini ayamassligi, kerak bulsa, bu yo'lda jonini ham fido qilishiga tayyor bo'lishini, o'z kasb-korining ustasi, shu ishning chinakam bilimdoni, bu borada boshqalarga o'rnak bo'lishini kutadi.

Shu bilan birga maktabgacha ta'limni isloh qilishning asosiy shartlaridan biri - buyuk ma'naviy fazilatlarga ega, insoniy fazilatlarni o'zida mo'jassamlashtirgan, yetuk kadr sifatida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar avlodini yetishtirishni talab etadi. Hozirgi davrning bu talabi – maktabgacha ta'lim tarbiyalanuvchilarini axloqan va ma'nan yetuk, komil insonlar qilib tarbiyalash vazifalarini bajarishni talab etadi. MTT rahbarlari va pedagog kadrlari oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri – erkin fuqaro ma'naviyatini, ozod shaxsni shakllantirish masalasidir. Boshqacha aytganda, o'z xaq-huquqlarini taniydigan, o'z kuchi va imkoniyatlarini anglagan, atrofda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarga mustaqil munosabat bilan yondashgan, ayni zamonda shaxsiy manfaatlarini mamlakat va xalq manfaatlari bilan uyg'un xolda quradigan erkin, har jihatdan barkamol insonlarni tarbiyalash lozim. Shu jihatdan olganda, barkamol insonni tarbiyalash avvalo, pedagoglardan ulkan mahorat va mas'uliyatni talab qiladi. Ustozlik mahorati va tarbiyachilik san'atining tayyor

andozasi yoki qolipi mavjud emas. Ushbu san'atni egallash uchun insondan katta kuch, ijodkorlik va ko'p yillik tajriba talab etiladi. onini rejalashtirish, uni amalga oshirish, o'quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan emas, balki bolalarning olgan bilimlari, malaka va ko'nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog'liq ta'lim natijasi sifati bilan belgilanmoqda. Har tomonlama taraqqiy etgan,

aqlan va ma'nan barkamol, jismonan va ruhan tetik farzandlarni maktabgacha tarbiya tashkilotlarida kamol toptirish ahamiyati, Vatanimizning ravnaqi bugungi kunda yosh avlodlarga bergan ta'lim sifati va tarbiya mohiyati bilan chambarchas bog'liqligi alohida dolzarblik kasb etadi. Mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar buyuk ma'naviy fazilatlarga ega, insoniy fazilatlarni o'zida mo'jassamlashtirgan, yetuk kadr sifatida faoliyat yuritishga zamin hozirlaydi.

O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini tubdan isloh qilishda ta’lim jarayonning barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo‘naltirish, tarbiyalanuvchilarda dunyoqarash, qobiliyatni shakllantirish va ularda jamiyat uchun zarur bo‘lgan faoliyatga moyillik uyg‘otishdir. Pedagogning ko‘p qirrali faoliyati va uning qobiliyati, ijodkor va fidoiy bo‘lishi hamda

shogirdlarni barkamol insonlar qilib tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan biridir. Pedagogik mahoratga ega bo‘lgan pedagog tarbiyadagi qiyinchiliklarni yengishga qodir bo‘lgan nufuzli rahbar, o‘sib kelayotgan yosh avlodning ma’naviy dunyosini tushuna oladigan, ularning tuyg‘ularini his qila oladigan, ichki dunyosi nozik bo‘lgan bola shaxsiga mohirlik bilan avaylab yondashadigan, donolik va ijodiy dadillik, ilmiy tahlil, xayol va fantaziya, chuqur ilmiy tafakkurga ega bo‘lgan shaxslardir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari o‘quv faoliyatining sifati o‘quv jarayonini rejalashtirish, uni amalga oshirish, o‘quv reja, dasturlarining mazmun mohiyati bilan yemas, balki tahsil oluvchilarning olgan bilimlari, malaka va ko‘nikmalari, mustaqil ravishda olgan bilimlari bilan bog‘liq ta’lim natijasi sifati bilan belgilanmoqda.

Xulosa: Yuqoridagilardan kelib chiqib, bugungi kunda davlat va nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim va tarbiya sifatini takomillashtirish muammosini alohida tadqiqot predmeti sifatida o‘rganish ehtiyoji sezilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori, 2019., 13 may, PQ 4312 son.
2. Narimbaevva L.K Maktabgacha ta’lim sifatini nazorat qilish va boshqarishning mexanizmlarini takomillashtirish. "Экономика и социум" №9(88) 2021 www.iupr.ru 944-945b
3. Mirziyoev SH.M. “Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz” ” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqi Toshkent-“O‘zbekiston” -2016, 11-bet, 20-bet.
4. Mirziyoev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob halqimiz bilan birga qo‘ramiz. –Toshkent:O‘zbekiston, 2017.-488 bet.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ТА'ЛИМ-ТАРБИЯНИ ТАШКИЛ ETISH PRINSIPLARI

Duvlanova Dilorom Mamirovna

Samarqand viloyati Jomboy tumani 7-son DMTT direktori

Annotatsiya: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida, ta'lim-tarbiyani tashkil etish prinsplari va tarbiya konsepsiyalari haqida so'z yuritib o'tilgan.

Аннотация: в данной статье говорится о принципах организации обучения и концепциях обучения в системе дошкольного образования.

Abstract: this article talks about the principles of organization of education and the concepts of education in the preschool education system.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, prinsplar, konsepsiya, tarbiya prisplari, tarbiyalanuvchi, tarbiya konsepsiyasi.

Ключевые слова: образование, воспитание, принципы, концепция, принципы воспитания, студент, концепция воспитания.

Key words: education, education, principles, concept, principles of education, student, concept of education.

Yurtimizda olib borilayotgan davlat siyosatining markazida inson va uning manfaatlarini ta'minlash ustuvor vazifa etib belgilangan. Shu yurtda yashayotgan har bir insonning tinch va baxtli hayot kechirishi uchun, sog'- salomat bo'lishi va farzandlarimizning sifatli ta'lim olishi, oilalarning farovon hayot kechirishi uchun zarur sharoitlar yaratilmoqda. Buning asosi sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28 - fevraldagi PF-27-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan 2022-2026- yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi, "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturida belgilangan vazifalarni ko'rishimiz mumkin. Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev Yangi O'zbekistonni barpo etish haqidagi dasturul amal so'zlari diqqatga sazovordir: "Yangi O'zbekistonni barpo etish – bu shunchaki xohish-istak, sub'ektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamlakatimizdagi mavjud siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy vaziyatning o'zi taqozo etayotgan, xalqimizning asriy orzu-intilishlariga mos, uning milliy manfaatlariga to'la javob beradigan ob'ektiv zaruratdir. Biz bu yo'lda islohotlarimizning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan jamiyatimiz a'zolarining bilim va salohiyati, kuch va imkoniyatlarini, butun azmu shijoatimizni ishga solishimiz lozim. Shundagina mamlakatimiz xalqimiz orzu qilgan, jahon maydonida kuchli salohiyat, munosib obro'-e'tiborga ega bo'lgan, har tomonlama obod va farovon davlatga aylanadi". Ushbu ulug'vor maqsad "Yangi

O‘zbekiston”, “Inson qadri”, “Ma’rifiy jamiyat” g‘oyalarining ilgari surilayotganligida ham tobora namoyon bo‘lmoqda.

Bugun biz tarixiy davrning mas’uliyatli va hal qiluvchi pallasida turib, mamlakatimiz taraqqiyotida yangi davrga qadam qo‘ymoqdamiz. Xalqimiz intilayotgan ijtimoiy davlat va ma’rifiy jamiyat qurish kabi buyuk maqsadni amalga oshirishga munosib hissa qo‘shadigan yoshlarni tarbiyalashimiz va ularga sifatli ta’lim berishimiz lozim. Ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda fanlararo integratsiya muhim ahamiyatga ega. Ta’lim tizimida fanlararo integratsiyani amalga oshirish hozirgi davrdagi dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Ta’limda integratsiyani amalga oshirish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini oshirishda va dunyoqarashi keng mustaqil fikrli shaxs bo‘lib yetishishida o‘ziga xos rol o‘ynaydi.

Ta’lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

- ❖ ta’lim ustuvorligining tan olinishi;
- ❖ ta’lim olish shaklini tanlash erkinligi;
- ❖ ta’lim sohasida kamsitishlarga yo‘l qo‘yilmasligi;
- ❖ ta’lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta’minlanishi;
- ❖ ta’lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarining singdirilganligi;
- ❖ ta’lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;
- ❖ ta’limning uzluksizligi va izchilligi;
- ❖ o‘n bir yillik ta’limning hamda olti yoshdan etti yoshgacha bo‘lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o‘rta ta’limga tayyorlashning majburiyligi;
- ❖ davlat ta’lim standartlari va davlat ta’lim talablari doirasida ta’lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- ❖ o‘quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;
- ❖ insonning butun hayoti davomida ta’lim olishi;
- ❖ jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;
- ❖ ta’lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
- ❖ bilimlilik, qobiliyatlilik va iste’dodning rag‘batlantirilishi;
- ❖ ta’lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg‘unligi;
- ❖ ta’lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

Tarbiya prinsiplari- Tarbiya ishlarini tashkil etishning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- ❖ maqsadning aniq mezonlarda ifodalanishi;
- ❖ faoliyat maqsadini amalga oshirishda xizmat qilishi;
- ❖ bolalar tarbiyasidagi faoliyatni o‘qituvchi, ota – ona va jamoa bilan hamkorlikda boshqaruvni ta’minlash muhimdir. Tarbiya ishlarini tashkil qilish va

uning salohiyatini oshirish bola qalbida insoniy fazilatlarni singdirish ko'p jihatdan tarbiyachi-tarbiyalanuvchilarning ijodiy faoliyatini tashkil etishga bog'liq. Ular quyidagi omillarni qo'llash asosida vujudga keladi:

❖ Tarbiya jarayonini tashkil qilishdagi munosabatlar. Bunda tarbiyalanuvchilarning kundalik hayotiy voqyealari jamoadagi tartib qoida va xulqatvorlar haqidagi motivlar va ularga bir butun yondoshuv kabilardir;

❖ Tarbiya ishlarining maqsadi, aniqligi va ta'sirchanligi. Tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, shakl, metod, shart – sharoitlarni oldindan aniqlab qo'yilgan maqsadga muvofiqlashtirish;

❖ Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o'zaro munosabatlari. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning ruhiy holatlari, muloqat va munosabatda bo'lishlari, ruhiy shart – sharoitlar yaratilishi, tarbiyaviy tadbirlarni gigiyena qoidalariga moslash, estetik talablarga javob berishi, Tarbiya ishlarini muvaffaqiyatli tashkil etish funksiyalaridan biridir.

❖ Tarbiyalanuvchi – yoshlarning faolligi va mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil etish. Tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilishda o'quvchi yoshlarning faolligi ko'p jihatdan ixtiyoriylik, tashkilotchilik va ijodkorligiga bog'liq;

❖ Tarbiya ishlari ta'lim jarayonida olgan bilimlariga uyg'un bo'lishi. Tarbiya ishlarini rejalashtirishda turli fanlarning integratsiyasi hisobga olish ijobiy xarakter kasb etadi. Tarbiya ishlari metodikasi yosh avlodni har tamonlama barkamol avlod qilib tarbiyalash, ular ongiga milliy g'oyani singdirishda har tamonlama ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har bir fuqoroning ilm olishi, o'z qobiliyatlarini har tamonlama rivojlantirish ta'kidlanadi.

Tarbiya konsepsiyalari, qiyosiy tahlil, milliy tarbiya, milliy xususiyatlar, tarbiyasi nazariyasi, dunyo sivilizatsiyasi, ommaviy o'sish, jentelmen tarbiyasi, ishbilarmon, tarbiyaning izchilligi, pedagogik tajriba, axloq, odob, namuna, ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal, diniy tarbiya, aqliy tarbiya, sabr, qanoat, farzand burchi, ota-ona ma'suliyati, mahorat, ma'rifat, madaniyat, samimiyat.

Mavjud tarixiy vaziyat pedagogika nazariyasida qiyosiy yo'nalishni kuchaytirishni, turli zamon va makonlarda yaratilgan tarbiya konsepsiyalarini vertikal va gorizontal pedagogik integratsiya nuqtai nazaridan tahlil qilishni, xatolarni chetlab o'tib, tarix sinovidan o'tgan, insonparvarona mohiyatga ega bo'lgan tarbiyaviy konsepsiyalar yutuqlaridan, texnologiyasidan samarali foydalanishni taqozo qilmoqda. Ana shu mulohazadan kelib chiqib, amalga oshirilgan tahlil-sintez oldiga quyidagi vazifalarni qo'ydik;

❖ pedagogik nazariyalarning g'oyaviy asoslari va mazmunining mamlakatlar taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'sirini qayd qilish, umumlashtirish;

❖ Evropaning taraqqiy etgan mamlakatlarida, Osiyo va Afrikaning milliy mustaqillikni qo‘lga kiritgan ayrim mamlakatlarida tarbiyaviy konsepsiyalar rivojining tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, milliy-madaniy shart-sharoitlarini tahlil qilish;

❖ tarbiya nazariyalari, konsepsiyalarini milliy tarbiya bilan nazariy aloqalarini o‘rganish:

❖ zamonaviy o‘zbek maktabidagi milliy tarbiya tizimining tub xususiyatlarini qiyosiy asoslash.

Milliy tarbiya konsepsiyasi o‘zidan oldin mavjud bo‘lgan konsepsiyalarni to‘ldirib, ularning eng yaxshi qirralaridan foydalanib, Mustaqil O‘zbekistonda milliy istiqloliy ahamiyatga ega. Buning uchun O‘zbekistonda ham ijtimoiy manba (xalq, millat manfaatlari), ham siyosiy manba (milliy davlat – O‘zbekistonning o‘z taraqqiyot yo‘li), mafkuraviy manba (milliy istiqlol mafkurasi) va huquqiy manba (O‘zbekiston Konstitutsiyasi) ma’naviy manba (Ma’naviy yangilanishning strategik dasturi) mavjuddir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Damirov M.I p.f.n., dots. Sifatli ta’lim va fanlararo integratsiyaning ahamiyati” «TA’LIM TRANSFORMATSIIYASI” 2023y
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28 - fevraldagi PF-27-sonli Farmoni.
3. Karimova Madina Mo’minjon qizi “Ta’lim jarayonida yangi metod va usullardan foydalanish” Ta’lim psixologiyasi 2024

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ТА'ЛИМ-ТАРБИЯНИ JAHON TAJIRIBASI ASOSIDA TARBIYALANUVCHILARDA SHAKLLANTIRISH

Maxmudova Odina Mirzakarimovna

Andijon viloyati Andijon tumani 7-son DMTT direktori

Annatsiya: ushbu maqolada ta'lim tarbiya jarayoni, ta'lim tarbiyani jahon tajribasini o'rgangan holda tashkil etish va ta'lim tarbiyani jahon tajribasi asosida shakllantirish haqida aytib o'tilgan.

Аннотация: в данной статье описывается процесс образования, организация образования на основе мирового опыта и формирование образования на основе мирового опыта.

Abstract: This article describes the process of education, the organization of education based on world experience and the formation of education based on world experience.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, tajriba, Tarbiya jarayoni, tarbiyaviy maqsad, jahon tajribasi, milliy ruhda tarbiyalash.

Ключевые слова: воспитание, образование, опыт, образовательный процесс, образовательная цель, мировой опыт, воспитание в национальном духе.

Key words: education, education, experience, educational process, educational goal, world experience, education in the national spirit.

Boshqa davlatlar pedagogik tajribasini qiyosiy o'rganishning koni foyda ekanligini Ahmad Donish, Furqat, Ismoil Gaspirali, Rizouddin ibn Faxruddin, Avaz O'tar, Sote' al Husri, K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy va boshqalar pedagogik muammo sifatida kun tartibiga qo'ygan edilar. Ayniqsa K.D.Ushinskiyning jahon kezi, bu borada qilgan ilmiy xulosalari alohida e'tiborga sazovordir. Qator Ovrupo mamlakatlari tarbiyaviy tizimlarini o'rganib chiqqach, u "barcha xalqlar uchun umumiy bo'lgan tarbiya tizimi nafaqat amalga, balki nazariy darajada ham bo'lishi mumkin emas. Olmon pedagogikasi - nemis tarbiyasi nazariyasi demakdir va bundan ortiq narsa emas",- deya xulosa qiladi.

➤ U chet el pedagogik tajribasining ayrim ijobiy jihatlaridagina rus tarbiya tizimida foydalanish kerakligini qayd qilgan edi. L.Tolstoy har qanday chet el tarbiya tizimini Rossiyaga keltirishga keskin qarshi chiqqan edi. Chunki o'z "xalqi rioya qiladigan asosiy qoidalarni anglagan maktabgina yaxshi maktab bo'la oladi"

➤ Atoqli mutafakkir Rossiyada rus tarixi va milliy xususiyatlaridan kelib chiquvchi xalq ta'limi tizimi yaratilmog'i kerakligini qat'iy turib talab qilgan edi.

Tarbiya jarayoni- o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayonidir. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari rivojlanadi, ijtimoiy hayot uchun zarur bo'lgan ijtimoiy aloqalarni tashkil etishga xizmat qiladigan xulqiy odatlar hosil bo'ladi.

- tarbiyachi tarbiyalanuvchi shaxsining tez rivojlanadigan davri – tarbiyalanuvchilik yillarida uning ongiga turli faoliyat
- o'qish
- mehnat
- ijtimoiy ishlar
- o'yin
- sport
- badiiy havaskorlik

Markaziy Osiyoda ro'y berayotgan ma'naviy, madaniy, dunyoqarashdagi o'zgarishlar ayrim jihatlari bilan Sharq mamlakatlarining mustaqillikka chiqqan davrdagi holatini, G'arbiy Ovruponing Uyg'onish, o'zligini anglay boshlash davrini eslatadi. Kundalik turmushdagi, tafakkurdagi an'anaviylikning zamonaviylashuvi, demografik o'sish, shaharlarning yiriklashuvi, texnologiyada, bank ishlarida munosabatlarning o'zgarishi, yangi - tijoratchilar avlodining maydonga chiqishi, ishbilarmonlikning keng tarqalishi va boshqalar Uyg'onish davrining tavsifiy chizgilariga aylangan edi. Xorijiy tillarga, huquqshunoslikka, Vatan tarixiga qiziqishning ommaviy o'sishi maktab va tarbiya maqsadini keskin o'zgartirishning sharti bo'ldi.

Angliyadagi tarbiyaviy maqsad - jentelmenni tarbiyalash g'oyasi Fransiyada ham qabul qilinib, o'ziga xos tarzda amalga oshirildi. Bu quyidagicha ta'riflangan edi; "Fransiyada tarbiyadan maksad - o'zida yuksak axloqiy sifatlar, fazilatlar, ziyolilik, sog'lom mushohadalik ruhida tarbiyalanganlikni o'z Vatanida qabul kilingan xush xulqlik bilan uyg'unlashtirib, takomiliga etkazgan fransuzdir"¹, Olmoniyada madaniy uyg'onish davrida amalga oshirilgan islohotlar maktab, tarbiya maqsadini belgilashga mahsuldor ta'sir ko'rsatib, Olmoniyaning milliy davlat sifatida rivojlanishiga katta turtki bo'lib xizmat qildi.

G'arbiy yevropada uyg'onish davri ijtimoiy fanlar, xususan pedagogika fanining predmeti - tarbiya va uning mohiyati, maqsadi haqida dadil ilmiy fikrlar aytilganligi bilan ham e'tiborga molik. Bu fikrlar rang-barang bo'lib, tarbiya fonemonining turli qirralarini yoritishga xizmat qiladi.

G'arbiy Ovrupo davlatlari - milliy davlat sifatida shakllanib bo'lgan edilar; ikkinchidan, G'arbiy Ovrupo millatlari o'z davlatlarida milliyliklariga xavf soluvchi,

zarar etkazuvchi har qanday tashqi ta'sirdan holi edilar; uchinchidan, milliy g'uruni, tuyg'uni so'ndiruvchi milliy mustamlakalik azobini boshdan kechirmagan edilar. Ana shuning uchun ham milliylikni tiklash sobiq mustamlaka mamlakatlarning dastlabki ma'naviy ehtiyojiga aylanishi tabiiydir. Bu ehtiyoj er yuzidagi sobiq mustamlakachi mamlakatlarga emas, balki mustamlaka - "erli" xalqlarga xos bo'lganligi ana shu qonuniyatning dalilidir.

Afrikancha tarbiya. Maqsadi: yosh avlodni Afrika jamiyatida va Afrika sharoitida yashashga tayyorlash. Xalq donishmandligi ma'naviy, madaniy tajribasini avloddan-avlodga etkazib, afrikaliklarning (mustamlakalik darida) xo'rlangan qadr-qimmatini, milliy g'uruni saqlab qolib, tiklashga xizmat qildi va mustaqillik uchun kurashga tayyorladi. Afrikalik har bir bola – o'z qishlog'ining umumiy ma'naviy farzandi deb idrok qilinadi. Bola 6-7 yoshga kirguncha uning tarbiyasi bilan ona, 7 yoshdan oshgach, o'g'il bolani otasi yoki tog'asi, 10-11 yoshdan o'g'il-qizlar kasbga, 15-16 yoshdan oila qurishga tayyorlay boshlanadi. Habashiston, Gvineya, Tanzaniya, Senegal mamlakatlaridagi milliy uyg'onish, ta'lim va tarbiyani milliy asosga qurishda qarama-qarshiliklarga ham duch kelishdi. Bu qarama-qarshiliklardan biri – tafakkuri fransuzlashgan mahalliy milliy nigilistlar. Vatan istiqboliga befarq, ovrupotsentrizm tarafdorlarining milliy uyg'onishga qarshi turishlari tufayli sodir bo'ldi. Bu haqda Niger Prezidenti Bubu Ama 1968 yili "qora rangli fransuzlar"dan ranjib, "milliy madaniyatimizning qora tanli fransuzlar tomonidan xo'rlanishi va rad etilishi bizning o'zligimizdan uyalishimizga olib keldi", - degan edi.

Yapon milliy tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlaridan ayrimlari:

✚ milliy birlik, yaponlarning jamoa, urug' kollektivchilligi umummilliy darajada namoyon bo'ladi: kechagina bir-biriga raqobat qiluvchilar millat manfaatiga dahldor vaziyatda birdaniga bir-birini qo'llay boshlaydilar;

✚ jamoa ming ko'zli devor bo'lib, har bir yaponning hatti-harakatini kuzatadi, uning hatti-harakatidagi axloqiy qadriyatlarning sofligini nazorat qiladi... Yapon jamiyati axloqiylikning siri ana shunda, deb hisoblashadi;

✚ rostgo'ylik, bag'rikenglik sifatlarini tarbiyalashga favqulotda ahamiyat beriladi;

✚ ierogliflar ataylab maydalab yoziladi. Ularni qiynalib yodlash bolada ko'z qobiliyati(ko'rganini esda saqlash)ni rivojlantiradi. Ierogliflarni ko'p martalab, diqqat bilan ko'chirish o'quvchilarda tirishqoqlik, mehnatsevarlikni tarbiyalaydi;

✚ maktablarda "yapon axloqi" darsi maxsus o'tiladi. Bolalar asta-sekin xuddi kattalardek salomlashishga, hatti-harakatlar qilishga mashq qildirila boriladi. Agarda biror o'quvchi milliy axloq qoidalarini buzsa, bolalar uni "g'alati yapon" deyishadi. Keyinchalik ham u o'z xatolarini tuzatmasa, "begona" nomini oladi va bolalar undan uzoqlashadi;

✚ о‘smirlik – yapon bolalari uchun eng qiyin – cheksiz dars tayyorlash va kelajak haqida qayg‘urish yo‘llaridir;

✚ bolalarning aksariyati ikki maktabda o‘qishadi. Birinchi – asosiy, ikkinchi, Dzyuki – tushdan keyingi darsda o‘tilgan mavzuni takrorlash va qo‘shimcha materiallar bilan mustahkamlashga xizmat qiladi.

✚ oilada qiz bola tarbiyasi bilan ko‘proq ona, o‘g‘il bola tarbiyasi bilan ko‘proq ota shug‘ullanadi va h.k.

80-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab, pedagogikaga “umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash” tushunchasi kirib keldi. Shuni qayd qilish kerakki, umuminsoniy qadriyatlarni tushunishda, talqin qilishda ziddiyatlar bor edi. Masalan, 1992 yili “Pedagogika” oynomasi “Ta’lim va tarbiyada umuminsoniy qadriyatlar” mavzusida suhbatni e’lon qildi. Suhbatda Rossiyalik professor B.S.Gershunskiy va AQSH ning Sharqiy Evropani o‘rganish instituti rahbarlaridan biri Richard Sheyermanlar qatnashdi. R.Sheyerman eng oliy umuminsoniy qadriyat deb shaxsning uning o‘zi uchun axloqiy deb hisoblangan hatti-harakat erkinligini qayd qildi. Ya’ni o‘quv-tarbiya jarayonining har bir bosqichida, *bolaning yoshidan qat’iy nazar uning erkinligi cheklanmasligi kerak*. Lekin R.Sheyerman shaxsning kimdan, nimadan erkin bo‘lishi kerakligini tushuntirib bera olmadi. Aksincha, axloqiy me’yorlarni belgilashda muvofiqlikning yo‘qligi amerika yoshlari orasida borib turgan axloqsizlikka sabab bo‘lmoqda, deya o‘zini o‘zi rad etadi. Jumladan, AQSH da o‘g‘il bolalar, o‘smirlar orasida vahshiylarcha bir-birini, o‘z-o‘zini o‘ldirish keyingi 30 yil ichida 6 marta ko‘paygan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Daminov M.I p.f.n., dots. Sifatli ta’lim va fanlararo integratsiyaning ahamiyati” «TA’LIM TRANSFORMATSIYASI” 2023y
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28 - fevraldagi PF-27-sonli Farmoni.
3. Karimova Madina Mo’minjon qizi “Ta’lim jarayonida yangi metod va usullardan foydalanish” Ta’lim psixologiyasi 2024

REPRODUKTIV SALOMATLIK VA SOG'LOM OILANI SHAKLLANTIRISH

Musurmonova Muxlisa Axmad qizi

Do'stlik Jamoat salomatligi saqlash texnikumi

Maxsus fanlar kafedrasasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada onalar va bolalar salomatligini saqlash va mustahkamlash, sog'lom, jismonan va aqlan barkamol bolalarni tarbiyalashga qaratilgan davlat va ijtimoiy-tibbiy tadbirlar tizimi bayon etilgan. Bu borada sog'liqni saqlash tizimida onalar va bolalar salomatligini yanada muhofaza qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Reproductive salomatlik, inklyuziv ta'lim, "Ona va bola skrining", "Ayollar maslahatxona"lari, "Qizlar salomatlik markazlari", tibbiyot brigadalari, Perinatal markaz.

Insonning eng katta boyligi bu albatta, uning sog'ligidir. Shu bois, keyingi yillarda yurtimizda aholining salomatligini yaxshilash va mustahkamlash borasida katta ishlar qilinmoqda. Ayniqsa, xotin-qizlar sog'ligiga qayg'urish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatimizda bu borada qator vazifalar va chora-tadbirlar belgilanib, yildan-yilga ayollarga tibbiy xizmat ko'rsatish sifati yaxshilanmoqda, ajratiladigan mablag'lar ham sezilarli oshirilmogda. Ayollar salomatligi jamiyat boyligi hisoblanar ekan, demak tug'ilgan kunidan boshlab qizlarning sog'ligini saqlash va mustahkamlash yo'lida global va mahalliy miqyosda doimiy ko'mak va imkoniyatlar berilishi tabiiydir. So'nggi yillarda mamlakatimizda fertil yoshidagi ayollarning sog'ligini tiklash maqsadida bepul dori va vitaminlar bilan ta'minlanishi yo'lga qo'yildi. 2021 yilda ushbu vazifalarni bajarish uchun 30 milliard so'm ishlatilganligi, 2022 yil davomida tug'ish yoshidagi, homilador va bola parvarishidagi ayollarni dori va vitaminlar bilan ta'minlash uchun 100 milliard so'm ajratilishi ayollar salomatligiga yana bir muhim qadamdir. Kasallikni davolagandan ko'ra, uning oldini olish ma'qulligi hech kimga sir emas. Shuning uchun, davlatimiz rahbarining ko'rsatmasiga asosan, 9-12 yoshdagi o'smir qizlarni odam papillomasi virusiga qarshi emlash va boshqa turdagi vaktsinalari uchun 2022 yilda 200 milliard so'm ajratilganligi to'g'risida xushxabar xalqimiz tomonidan olqishlandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Undan tashqari, 3 million nafar xotin-qizlarni onkologik skriningdan o'tkazishni tashkil etish va bu tadbirlar uchun davlat byudjetidan 40 milliard so'm ajratish belgilandi. Hech shubhasiz, davlatimizning ayollar o'rtasida kasalliklar profilaktikasi bo'yicha tizimli va davomli tadbirlari o'z natijasini beradi. Kasallikni davolagandan ko'ra, uning oldini olish ma'qulligi hech kimga sir

emas. Shuning uchun, davlatimiz rahbarining ko'rsatmasiga asosan, 9-12 yoshdagi o'smir qizlarni odam papillomasi virusiga qarshi emlash va boshqa turdagi vaktsinalari uchun 2022 yilda 200 milliard so'm ajratilganligi to'g'risida xushxabar xalqimiz tomonidan olqishlandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Undan tashqari, 3 million nafar xotin-qizlarni onkologik skriningdan o'tkazishni tashkil etish va bu tadbirlar uchun davlat byudjetidan 40 milliard so'm ajratish belgilandi. Hech shubhasiz, davlatimizning ayollar o'rtasida kasalliklar profilaktikasi bo'yicha tizimli va davomli tadbirlari o'z natijasini beradi. Kasallikni davolagandan ko'ra, uning oldini olish ma'qulligi hech kimga sir emas. Shuning uchun, davlatimiz rahbarining ko'rsatmasiga asosan, 9-12 yoshdagi o'smir qizlarni odam papillomasi virusiga qarshi emlash va boshqa turdagi vaktsinalari uchun 2022 yilda 200 milliard so'm ajratilganligi to'g'risida xushxabar xalqimiz tomonidan olqishlandi desak mubolag'a bo'lmaydi. Undan tashqari, 3 million nafar xotin-qizlarni onkologik skriningdan o'tkazishni tashkil etish va bu tadbirlar uchun davlat byudjetidan 40 milliard so'm ajratish belgilandi. Hech shubhasiz, davlatimizning ayollar o'rtasida kasalliklar profilaktikasi bo'yicha tizimli va davomli tadbirlari o'z natijasini beradi. Jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanish hamda sog'lom turmush tarzi bo'yicha hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish orqali har bir fuqaroda kasallikka qarshi kuchli immun tizimi paydo bo'lishini ta'minlash, zararli odatlardan voz kechish, to'g'ri ovqatlanish tamoyillariga amal qilish, tiklash va rehabilitatsiya ishlari hamda ommaviy jismoniy faollik tadbirlarini tizimli va samarali tashkil qilish, bu borada tegishli infratuzilma va boshqa zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida: 1. Quyidagilar Sog'lom turmush tarzini hayotga keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari etib belgilansin:

} har bir oila, mahalla va tuman (shahar)da, maktabgacha, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim muassasalarida hamda boshqa tashkilotlarda jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug'ullanishga shart-sharoitlar yaratish; ommaviy sportni rivojlantirish bo'yicha oilalar, sinflar, mehnat jamoalari va hududlar o'rtasida sport musobaqalarini muntazam ravishda o'tkazish;

} aholi turli guruhlarining sog'lom ovqatlanishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishni ta'minlaydigan shart-sharoitlar yaratish, tarkibida tuz, qand va yog'miqdori ko'p bo'lgan hamda xamirli taom va shirinliklarni, non mahsulotlarini iste'mol qilishni qisqartirish, zararli odatlardan, xususan, alkogol va tamaki mahsulotlarini iste'mol qilishdan voz kechish yo'li bilan kasallikka chalinish, ortiqcha vazn holatlari (semizlik) va bevaqt vafot etishni kamaytirish;

} aholi o'rtasida sog'lom ovqatlanish madaniyatini keng targ'ib qilish, shu jumladan, tartibsiz va kechki uyqu oldidan ovqatlanish odatlaridan voz kechish;

} sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya etilishini oilalar, mahallalar, maktabgacha ta'lim va umumta'lim muassasalari darajasida sog'lom turmush tarzining ajralmas

qismi sifatida targ'ib qilish; Maktabgacha ta'lim, umumta'lim, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim muassasalarida, korxonalar, tashkilot va boshqa turdagi barcha muassasalarda jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanish uchun zamonaviy moddiy-texnika bazasini shakllantirish." [1] Hozirgi kunda zararli odatlarning oilaning psixologik tomondan rivojlanishiga qanchalik ta'sir etishi masalasida juda ko'plab izlanishlar amalga oshirilmogda. Ushbu izlanishlar shuni ko'rsatadi, oilalardagi sog'lom turmush tarziga rioya qilmaslik yoki ushbu muammoning jadallashib borishi asosan oiladagi er-xotin o'rtasidagi psixologik muhitning buzilganligidan ham kelib chiqmogda. Oilaviy munasabatlarning asosiy mazmun mohiyatini tibbiyot psixologiyasi va sog'lom turmush tarzi asoslarida atroflicha fikr yuritilgan bo'lib, ... G. Selyening stress va adaptatsiya sindromi haqidagi, Z. Freyding psixosomatik tibbiyot va psixoanalitik ta'limotlarga, shuningdek, salomatlikka nisbatan neogippokratik qarash, ... rivojlanib bormogda. Onalar va bolalar muhofazasi - onalar va bolalar salomatligini saqlash va mustahkamlash, sog'lom, jismonan va aqlan barkamol bolalarni tarbiyalashga qaratilgan davlat va ijtimoiy-tibbiy tadbirlar tizimi. O'zbekiston Respublikasida bu tizim ayollar, homiladorlar va emizikli onalar mehnatini muhofaza qilish qonunchiligi, onalar va bolalarni ijtimoiy-huquqiy himoya qilish, shuningdek, akusherlik-ginekologiya va pediatriya yordamini ko'rsatadigan maxsus davolashprofilaktika muassasalari tarmoqlarini yaratishga asoslangan. Mamlakat mustaqillikka erishganidan so'ng onalar va bolalarga qaratilgan keng qamrovli choratadbirlar ko'zda tutilgan dasturlar ishlab chiqilgan. 1998-yildan Toshkentda "Oila" ilmiy-amaliy markazi faoliyat ko'rsata boshladi. Bu markazda O'zbekistonda oilani shakllantirish va demografik rivojlantirishga oid muammolar yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari olib boriladi. Davlat tomonidan yosh bolali onalar ish soatlari cheklanadi, ularga to'liqsiz ish kuni, to'liqsiz ish haftasi, shuningdek, zaruriyatdan kelib chiqib o'zlariga qulay soatlarda yoki uyda ishlash imkoniyatlari beriladi. Har bir ona va bola sog'lig'ini kuzatish, ularga malakali tibbiy yordam ko'rsatish ham davlat zimmasida. Sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida davlat organlari, tashkilotlari va muassasalari tomonidan maktabgacha ta'lim, maktab, internat maktab, bolalarni sog'lomlashtirish komplekslari kabi xilma-xil tarmoqlar rivojlantirilmogda. Onalar va bolalarni sog'ligini saqlashga qaratilgan choralar 2 asosiy bo'limni: akusherlikginekologiya (tug'ishga yordam berish) va bolalarga davolash-profilaktika yordami ko'rsatishni tashkil qilishni o'z ichiga oladi. Akusherlik-ginekologiya yordamini maxsus muassasalar, xususan, shaharda tug'ruqxonalar, shuningdek, tarkibida ayollar maslahatxonasi bo'lgan tug'ruqxona komplekslari, kasalxonalarning akusherlik-ginekologiya bo'limlari, akusherlik va ginekologiya ilmiy tadqiqot instituti, tibbiyot institutlari akusherlik-ginekologiya kafedrasida tarkibidagi shu soha bo'limlari, ayollar maslahatxonasi, poliklinika va ishlab chiqarish korxonalarini tibbiy-sanitariya qismi qoshidagi akusherlik-ginekologiya

kabinetlari amalga oshiradi. Qishloq joylarda ayollarga akusherlik-ginekologiya yordamini viloyat, tuman kasalxonalarining tugʻruqxona boʻlimlari, ambulatoriyasi, feldsherakusherlik punktlari va poliklinikadagi akusherlik-ginekologiya kabinetlari koʻrsatadi. Ayollar maslahatxonasi oʻz hududidagi poliklinika, homiladorlarni sogʻlomlashtirish muassasalari, “Ona va bola skrining” markazi va perinatal markazlar, tibbiy-genetik, shuningdek, “Nikoh va oila” maslahatxonalarini, oilaviy va bolalar poliklinikalari, koʻp tarmokli kasalxonalarning ixtisoslashtirilgan boʻlimlari bilan uzviy bogʻliq holda faoliyat koʻrsatadi. Reproduktiv salomatlikka inson salomatligini asrash va mustahkamlashning asosiy tarkibiy qismi sifatida eʼtibor qaratiladi. Respublikamizda reproduktiv salomatlikni asrash boʻyicha qator meʼyoriy hujjatlar qabul qilingan. Reproduktiv (lot. re – tiklanish, takrorlanish maʼnosida, produco – yarataman). Reproduktiv salomatlik deganda insonning oʻzidagi mavjud irsiy axborotni keyingi avlodga yaxlit, genlarni mutatsiyalarga uchratmagan holda oʻtkazish natijasida oʻzidan sogʻlom nasl qoldirib, avlodlarning bardavomligini taʼminlash tushuniladi. Reproduktiv salomatlik – bu reproduktiv tizim va uning faoliyatiga bogʻliq barcha masalalar borasida faqat kasallik va kamchiliklar yoʻqligi boʻlibgina qolmay, balki toʻliq jismoniy, aqliy va ijtimoiy muvaffaqiyatlar holati hamdir. Reproduktiv huquq – bu barcha er-xotin juftliklar va alohida shaxslarning farzandlar soni, ular orasidagi oraliq va ularning tugʻilish vaqti haqida erkin hamda toʻliq masʼuliyat hissi bilan qaror qabul qilishi va buning uchun shart boʻlgan maʼlumot va vositalarga ega boʻlishi borasidagi asosiy huquqlarni tan olish sanaladi. Reproduktiv salomatlikka erishish uchun quyidagi tamoyillar: jinsiy yoʻl orqali yuqadigan kasalliklarni oldini olish, tashxislash va davolash (OITSning oldini olish), bepushtlikning oldini olish, oʻsma kasalliklari va oʻsma oldi kasalliklarining oldini olish, farzandlarni ona suti bilan boqish, onalik va bolalikning muhofazasi, oʻsmirlar reproduktiv salomatligi va jinsiy tarbiyasiga amal qilinishi lozim. Mamlakatimizda bolalar va oʻsmirlarning reproduktiv salomatligini muhofaza qilish – bu davlat siyosati darajasida eng koʻp eʼtibor qaratilayotgan masalalardan biridir. Respublikamizda ona va bola salomatligini muhofaza qilish tizimi rivojlanib, har bir viloyat va yirik shaharlarda perinatal va skrining markazlari tashkil etilgan. Umuman olganda, sogʻlom farzandni voyaga yetkazish, aholi, xususan, bolalar va oʻsmirlarning reproduktiv salomatligini mustahkamlash boʻyicha qator amaliy ishlar olib borilmoqda. Qarindoshurugʻlar oʻrtasida nikoh, erta homiladorlik, alkogol, narkotik moddalarni isteʼmol qilish, chekish va uning homilaga taʼsiri, ekologiya va ijtimoiy holat reproduktiv salomatlikka salbiy taʼsir koʻrsatuvchi omillar sirasiga kiradi. Reproduktiv salomatlik nafaqat ayolning, balki erkakning ham oʻzidan sogʻlom zurriyot qoldira olish davridagi salomatligidir. Ayniqsa, bu borada oʻsmir yigit-qizlarning salomatligiga jiddiy eʼtibor qaratish zarur. Bunda asosiy eʼtibor oila farovonligini taʼminlash, ularda ijobiy psixologik iqlimning hukm surishi, onalar va bolalar salomatligini saqlash, oilalarning

tom ma'noda ta'sirini ko'rsatadi. Ko'rsatib o'tilgan xavf omillari keyinchalik ularning oilalarida irsiy kasalliklarga chalingan farzandlarning dunyoga kelishi, homilada fiziologik jarayonlarning normal kechishining buzilishida kuzatiladi. Reproductiv salomatlikka kuchli tahdid soladigan omillardan biri irsiy kasalliklar sanaladi. Naslda irsiy kasalliklar yuzaga kelishining oldini olish maqsadida nikohlanadigan yoshlar tibbiygenetik konsultatsiyadan o'tishi qonun bilan belgilangan. Tug'ma kasalliklarni irsiy kasalliklardan farq etish zarur. Tug'ma kasalliklar homilaning rivojlanishidagi buzilishlar, masalan, onaning homiladorlik davrida og'ir infeksiya kasalliklariga chalinishi, chekish va alkogol ichimliklarini qabul qilinishi, oiladagi notinchlik, asab buzilishi, ichki va tashqi muhitning zararli omillari ta'sirida vujudga keladi, aksari hollarda nasldan naslga o'tmaydi. Kasallikni davolagandan ko'ra, uning oldini olish ma'qulligi hech kimga sir emas. Shuning uchun, davlatimiz rahbarining ko'rsatmasiga asosan, 9-12 yoshdagi o'smir qizlarni odam papillomasi virusiga qarshi emlash va boshqa turdagi vaktsinalari uchun 2022 yilda 200 milliard so'm ajratilganligi to'g'risida xushxabar xalqimiz tomonidan olqishlandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Undan tashqari, 3 million nafar xotin-qizlarni onkologik skriningdan o'tkazishni tashkil etish va bu tadbirlar uchun davlat byudjetidan 40 milliard so'm ajratish belgilandi. Hech shubhasiz, davlatimizning ayollar o'rtasida kasalliklar profilaktikasi bo'yicha tizimli va davomli tadbirlari o'z natijasini beradi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 25 apreldagi "2022-2026 yillarda onalik va bolalikni muhofaza qilishni kuchaytirish" to'g'risidagi Qarori
3. Vazirlar Mahkamasining "Respublikada onalar va bolalarning salomatligini mustahkamlashga doir kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi Qarori
4. A.G'afurov, A.Abdukaimov, J.Tolipova, O.Ishankulov, M.Umaraliyeva, I.Abduraxmovaning Biologiya kitobi

БЕПУШТЛИКНИ DAVOLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

Abdullayeva Maqsuda Ne'matilla qizi
Dóstlik Abu Ali ibn Sino nomidagi
Jamoat Salomatligi texnikumi
Maxsus fanlar-2 kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ayollarda uchrab turadigan bepushtlikning sababi, kelib chiqishi hamda zamonaviy davolash usullari borasida fikr yuritildi.

Kalit so'zlar: bepushtli, davolash, ovulyatsiya, EKO, nasl.

Ayollarda bepushtlik – bu butun dunyo bo'ylab ko'plab juftliklar duch keladigan murakkab tibbiy muammo. Toshkentdagi Isroil Tibbiyot Markazida (ITM) biz diagnostika va bepushtlikni davolashda kompleks yondashuvni taklif etamiz, tibbiyotning so'nggi yutuqlariga va mutaxassislarimizning ko'p yillik tajribasiga asoslanamiz. Bepushtlik, agar juftlik bola ko'rish yoshida bo'lsa va kontratsepsiya ishlatmasdan 12 oy davomida muntazam jinsiy hayot kechirsa va homiladorlik bo'lmasa aniqlanadi. Agar ayolning yoshi 35 dan katta bo'lsa, bu tashxis 6 oydan keyin qo'yiladi. Shunday qilib, 35 yoshgacha bo'lgan ayollarda bir yil davomida va 35 yoshdan katta ayollarda olti oy davomida homiladorlik bo'lmasa, diagnostika uchun shifokorga murojaat qilish kerak. Farzand ko'rish imkoni yo'qligi ikkala sherikka ham juda salbiy psixoemotsional ta'sir ko'rsatadi. Agar bemorga “mutlaq bepushtlik” tashxisi qo'yilgan bo'lsa, homiladorlik mumkin emas. Bu jinsiy organlarning anomaliyalari qaytarilmasligi bilan bog'liq (masalan, bachadon yoki tuxumdonlarning yo'qligi). Nisbiy bepushtlikda esa davolanishni o'z vaqtida boshlash va reproduktiv texnologiyalardan foydalanish bilan vaziyatni tuzatish va kutilgan homiladorlikka erishish mumkin. Bepushtlik sabablari ayollar va erkaklar sog'lig'i bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shuning uchun, ayollar, erkaklar va kombinasiyalangan bepushtlikni ajratib ko'rsatishadi, bunda ikkala juftlikda ham muammolar mavjud. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, hozirda 22 ta ayollar va 16 ta erkaklar bepushtligi sabablari ajratilgan. Ayollarda bepushtlikning ko'plab etiologik omillari mavjud. Bundan tashqari, noma'lum tabiiy kasalliklar mavjud. Ayollarda bepushtlikning 6 ta shakli ajratiladi:

1. **Gormonal.** Bunday holatda ayolda ovulyatsiya yo'q, chunki tuxumdon yoki yetilmaydi, yoki follikuldan chiqqa olmaydi. Anovulyatsiya gipotalamus va gipofizning shikastlanishi, tuxumdonlar polikistozlari, neoplaziyalar yoki tuxumdonlarning yallig'lanish kasalliklari, prolaktinning ortiqcha ishlab chiqarilishi, progesteron yetarli bo'lmagan sekretsiyasi natijasida boshlanishi mumkin.

2. **Bachadon.** Ushbu shakldagi bepushtlikka bachadon nuqsonlari olib keladi. Tug'ma – bachadon gipoplaziyasi, ikki barobar, sedlovid shakli, bachadon bo'shlig'ida to'siqning mavjudligi kabi anomalialar. Sotib olingan – yaxshi va yomon sifatli o'smalar, chandiqlar, operatsiyalar natijalari.

3. **Trubno-peritoneal.** Agar tuxumdon bachadonga o'ta olmasa, bepushtlik trubli deyiladi. Peritoneal shakl tuxumdonlarning bachadon va tuxumdonlar orasida harakatlanishida to'siq mavjudligini ko'rsatadi.

4. **Endometrioz fonida bepushtlik.** Bepushtlikdan aziyat chekayotgan bemorlarning deyarli uchdan birida shifokorlar aynan ushbu shaklni aniqlaydilar. Endometrioz o'zgarishlariga uchragan tuxumdonlar va bachadonlar maydoni tuxumdonning bachadon bo'shlig'iga kirish imkonini bermaydi.

5. **Immun.** Ayol organizmida erkak jinsiy hujayralarga yoki embrionga qarshi antitanachalar ishlab chiqarilganda yuzaga keladi.

6. **Noma'lum.** Statistika ko'ra, bepushtlikning taxminan 15% holatlari noma'lum etiologiyaga ega.

Ayollarda bepushtlik sabablari jinsiy organlarning anatomik va funktsional o'zgarishlari, bachadon, tuxumdonlar va tuxumdonlarning yallig'lanish kasalliklari, gormonal buzilishlar, endokrin patologiyalar (qalqonsimon bez va buyrak usti bezlari funktsiyasining o'zgarishi, tuxumdon o'smalari), bachadon miomalari, endometrioz, abort va tug'ilishdan keyin bachadon bo'yni jarohatlari, jinsiy yo'l bilan yuqadigan infeksiyalar (JIYI), kichik chanoqdagi yopishqoqlik jarayonini keltirib chiqaradigan infeksiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu holatlarni o'z vaqtida diagnostika qilish va davolash reproduktiv funktsiyani tiklashning majburiy sharti hisoblanadi. Bepushtlik erkaklarda ham, ayollarda ham uchraydi. Erkaklardagi bepushtlik — tug'dira olmaslikka jinsiy a'zolarining tug'ma nuqsoni, yallig'lanish kasalliklari yoki ularning shikastlanishi (qarang [Orxit](#), [Epididimit](#)), jinsiy maylning sustligi, shuningdek endokrin sistema faoliyatining o'zgarishi, urug' suyuushgi (sperma)da spermatozoidlar (jinsiy hujayralar) bo'lmasligi yoki ularning urug'lantira olish xususiyatining yo'qligi sabab bo'ladi. Ayollardagi bepushtlik — tug'maslikka bachadon, tuxum yo'llari, tuxumdon va naylarning yallig'lanishi, so'zak, jinsiy a'zolar sili; ichki sekresiya bezlari (tuxumdon, kalqonsimon bez, buirak usti bezi va boshqalar) faoliyatining buzilishi, balog'atga yetish davrida infeksiyon kasalliklar bilan og'rish natijasida markaziy nerv sistemasida ro'y bergan jiddiy o'zgarishlar, jinsiy a'zolarining yetilmay qolishi — infantilizm sabab bo'lishi mumkin. Yallig'lanishi tufayli bachadon naylarining bitib qolishi, teshigining juda torayib ketishi sababli ayol tuxum hujayrasi erkak jinsiy hujayrasi ([spermatozoid](#)) bilan uchrasha va urug'lana olmaydi yoki uruglangan tuxum hujayraning bachadonga utishi kiyinlashadi. Bepushtlikda erxotin tibbiy ko'rikdan o'tkaziladi. Bepushtlikni iloji boricha barvaqt aniqlab, sabablari bartaraf qilinsa yaxshi natijaga erishish mumkin. Bepushtlikni vrach davolaydi.

Yalligʻlanish jarayoni bilan bogʻliq boʻlgan bepushtda fizioterapiya va kurortlarda davolanish ayn ikksa muhim. Endokrin sistemasidagi oʻzgarishlar tufayli bepushtlik roʻy berganda fizioterapiya, kurortlarda davolanish bilan birga gormonal dori-darmonlar ham buyuriladi. Davolash tadbirlarining asosiy maqsadi – bepushtlikka olib kelgan sababni aniqlash va bartaraf etishdir. Buning uchun quyidagi usullar mavjud:

Medsina davolash. Xirurgik aralashuv – yopishqoqliklarni kesish, polioplarni olib tashlash, bachadon trubalarining oʻtkazuvchanligini tiklash.

Yordamchi reproduktiv texnologiyalar (YRT). Bugungi kunda EKV va EKV + ICSI kabi usullar, sunʻiy urugʻlantirish va boshqa usullar ayollarda bepushtlikni davolashda eng samarali hisoblanadi. Ushbu usullar mutlaq bepushtlik va boshqa davolash usullari natija bermagan holatlarda qoʻllaniladi. YRT (yordamchi reproduktiv texnologiyalar) usulini tanlash bepushtlikning etiologiyasiga bogʻliq. Agar homilador boʻla olmaslik ovulyatsiya yoʻqligi bilan bogʻliq boʻlsa va meditsina terapiyasi yordam bermasa, ekstrakorporal urugʻlantirish usuli qoʻllaniladi. Anovulyatsiyali ayollar uchun donor tuxumdonlar yoki embrionlardan foydalaniladigan YRT tanlanadi. Agar bachadon trubalarining oʻtkazuvchanligi yoʻqligi aniqlangan boʻlsa, asosiy tavsiya etilgan usul EKV boʻladi. Endometrioz holatida laparoskopiyadan soʻng va taʼsirlangan joylarni olib tashlagandan soʻng, homiladorlik yarim yil ichida sodir boʻlmasa, YRT usullariga murojaat qilish kerak. Biroq, oʻz tuxumdonlaridan foydalanish hatto EKV yordamida ham mumkin boʻlmagan holatlar mavjud. Bu tugʻma yoki orttirilgan omillar tufayli tuxumdonlar genetikasi sababli mutlaq ayol bepushtligi bilan bogʻliq holatlar quyidagilarni oʻz ichiga oladi:

Tuxumdonlarda tuxumdonlarning yoʻqligi: tuxumdonlarning muddatidan oldin tugashi sindromi, tuxumdon toʻqimalarining yoshga oid oʻzgarishlari, nurlanish zarar etkazishi.

Genetik anomaliyalar: masalan, Shereshevskiy – Turner sindromida jinsiy bezlar disgenезiyasi.

Tuxumdonlarning xirurgik olib tashlanishi.

Bunday holatlarda EKV klinikalari mutaxassislari donor ootsitlaridan foydalanish bilan homiladorlikni rejalashtirish dasturini tavsiya qiladilar. Donor ootsitlar fenotipik maʼlumotlar, qon guruhi va boshqa xususiyatlarga oid bemorlarning istaklariga muvofiq tanlanadi. Hozirda bunday dasturlar Oʻzbekiston Respublikasi hududida qonuniy jihatdan ruxsat etilmagan, ammo juftliklar bunday dasturlarni boshqa mamlakatlarda (RF, Qozogʻiston va boshqa) amalga oshirishlari mumkin, va ITMda ularga tayyorgarlik koʻrish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI:

1. Erkaklarda bepushtlik sabablari va davolash usullari - Andrologiya (avitsenna.uz)
2. Ayollar bepushtligi - sabablari, alomatlari, bepushtlikning omillari, tashxislash (mymedic.uz)
3. Bepushtlik - Vikipediya (wikipedia.org)
4. ЕКО - Bepushtlikni Davolash (IKSI) - Bepushtlik.uz
5. Zokirov, S. I., Sobirov, M. N., Tursunov, H. K., & Sobirov, M. M. (2019). Development of a hybrid model of a thermophotogenerator and an empirical analysis of the dependence of the efficiency of a photocell on temperature. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 49-57.
6. Горовик, А. А., & Турсунов, Х. Х. У. (2020). Применение средств визуальной разработки программ для обучения детей программированию на примере Scratch. Universum: технические науки, (8-1 (77)), 27-29.

SEZGI ANALIZATORLARI VA ULARNING TURLI KASALLIKLARDA BUZILISHI

Abdurazakova Umida Ravshan qizi

Do'stlik Jamoat salomatligi saqlash texnikumi

Umumkasbiy fanlar kafedrası o'qtuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson tanasi sezgilarining buzilishi analizatorlariva uni tekshirish taxlil qilingan. Kalit so'zlar: Sezgi, gipesteziya, retseptor, dizesteziya, paresteziya, kamerton.

Sezgi — olamdagi narsa va hodisalar ayrim xossalarining miyadagi taxlili. Materiyaning sezgi a'zolariga ta'sir ko'rsatib, bosh miya po'stlog'i nerv markazini qo'zg'atishi asosida paydo bo'ladi. Sezgi dunyoni bilishning birinchi bosqichi va tarkibiy qismidir. Sezgilar asosida hissiy bilishning idrok, tasavvur kabi shakllari yuzaga keladi. Tashqi qo'zg'ovchilarning o'ziga xos xususiyatlariga qarab, barcha sezgilar -tana sezgisi (tuyish), -ko'rish sezgisi,- eshitish sezgisi, -hid bilish sezgisi,- ta'm bilish sezgisi va boshqa turlarga bo'linadi. Sezgi fizik, fiziologik, psixologik jarayonlarda paydo bo'ladi. Fizik jarayonda har qanday narsa va hodisalar sezgi a'zolariga ta'sir etib, tegishli sezuvchi nervning chekka uchlarini qo'zg'aydi. Fiziologik jarayonda qo'zg'alish nervning o'tkazuvchi yo'li orqali bosh miya po'stining tegishli markaziy hujayralar tizimiga o'tadi. Psixologik jarayonda nerv qo'zg'alishida bizga ta'sir etgan qo'zg'ovchining analizi paydo bo'ladi va u sintezga aylanadi — Sezgi paydo bo'ladi. Sezgi a'zolari miya katta yarim sharlari faoliyati bilan bog'liq. Insonda voqelikni bilishda ko'rish Sezgisi yetakchi o'rinni egallaydi. Sezgilarni qayerda joylashganligiga qarab 3 ga ajratish mumkin:

- 1) ekstroretseptorlar — bular organizm sirtida bo'ladi, ularga ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm bilish, tuyish sezgilari kiradi;
- 2) interoretseptorlar — tanamiz ichidagi sezgilar, bularga ichak, jigar, o'pkadagi sezgilar kiradi;
- 3) proprioretseptorlar — muskul, pay, boylamlarda bo'ladi. Sezgilarning hammasi o'ziga xos xususiyat va qonuniyatlarga ega.

Sezgilarning umumiy qonuniyatlari sezgilarning yuzaga kelishi ma'lum qonuniyatlarning asosida yuz beradi. Sezgilarning buzilishi analizatorlar periferik bo'limlarining faoliyati izdan chiqqanida hammadan ko'p ma'lum bo'ladi. Sezgilarning buzilishi juda xilma-xildir bular: Giperesteziya (o'ta ta'sirchanlik), gipesteziya (kam ta'sirchanlik), anesteziya (sezuvchanlikning yo'qolishi), paresteziya (lovullash, sanchib og'rish, tortishish). Bunday buzilishlar nerv tolalarining xususan

tomir innervasiyasining organik va funksional buzilishlarida ro'y berishi mumkin. Sezgilarda orasida eng ko'p azob beradigani og'riqdir. Og'riq shakllanishida qobiq, shuningdek qobiqosti xosilalari ishtirok etadi. Og'riqning signal ahamiyati-xavf solayotgan kasallikni ogoxlantirishdir. Ayrim patologik xolatlarda ayniqsa, psixik va asab kasalliklarida idrok qilish akti buzilishi mumkin. Murakkab bilish jarayonlarining buzilishi agnoziyalar deb ataladi. Ko'rish, eshitish va taktik agnoziyalar farqlanadi. Ular tomir kasalliklari, travmalar, shish jarayoni va boshqa patologik xolatlarda bosh miya qobig'ining lokal shikastlanishida paydo bo'ladi. Bosh miya organik shikastlanganda, kam xollarda esa zaxarlanishlarda va somatik kasalliklarda derealizatsiya tipidagi idrok buzilish ro'y berishi mumkin. Bu murakkab patologik xolat bo'lib, bunda ongning o'ziga xos buzilishi bilan boruvchi idrok buzilishi kuzatiladi. Turli kasalliklarda xotiraning ayrim jarayonlari; esda saqlash, esga tushirish buzilishi mumkin. Buzilishning eng ko'p uchraydigan turlari gipomneziya, amneziya va paramneziya. Odam teri-muskul sezgisi orqali og'riq xarorat va ta'sirlarni qabul qiladi, hamda boshni, tanani va qo'l-oyoqlarning joylashishini sezadi. Bu turdagi sezgi retseptorlari terida, muskulda, bo'qinlarda va paylarda joylashgan bo'ladi. Terida joylashgan retseptorlarning umumiy soni 2,5 milliondan ortiq bo'lib, shulardan 1,5-2 mln. ni og'riq, 200-300 mingga sovuqni sezuvchi retseptorlar hisoblanadi. Muskul-bo'g'in sezgisining retseptorlari esa 500 mingdan ortiqdir. Sezgining buzilishi turlari ko'p xilda bo'lib, sezgi sohasining zararlanishida og'riq simptomi ko'p uchraydi. Og'riqning joylashishi va xarakteriga ko'ra turli bo'lib, periferik nervlar, orqa ildizcha va ko'ruv do'mboqining zararlanishida kuchli rivojlangan bo'ladi. Oqir impulsning o'tishida qamma afferent-mediator tizimlari (xolinergik, adrenergik, serotoninergik, gistaminergik va b.q.) ishtirok etadi. Ta'sirni, chumoli o'rmalashi va uvishishni sezish - paresteziya deyiladi. Dizesteziya - bu ta'sirotni boshqa cha qabul qilish bo'lib, bunda taktil sezgini og'riq, issiqni-sovuqdek qabul qilish va x.k. ko'rinishida kuzatiladi. Alloxeziya - ta'sirotni boshqa cha patologik qabul qilish bo'lib, bunda ta'sir etilgan joydagina emas, simmetrik tana yarmida sezish kuzatiladi. Poliesteziya - og'riq sezgisini boshqacha (izvrashenie) sezish turi bo'lib, bunda bitta ta'sirni, ko'p ta'sir etilgandek qabul qilish kuzatiladi. Anesteziya - sezishning umuman yo'qolishi bo'lib, geliganesteziya-tananing bitta yarmida sezgining yo'qolishi, bitta qo'l yoki oyoqda sezgining yo'qolishi - monoanesteziya, oyoqlarda va tananing pastki qismida sezgining yo'qolishiga-paraanesteziya deyiladi. Gipesteziya - bir turdagi, xamda bir necha turdagi sezishning susayishi bo'lib, sezgining kamayishi turli (gemigipesteziya, monogipesteziya) ko'rinishda bo'lishi mumkin. Giperesteziya-qo'zqalish xalqasining susayishi natijasida, xar-xil turdagi ta'sirlarga sezgining oshishi. Giperpatiya-o'ziga xos sezgi buzilish turi bo'lib, bunda xar qanday kuchsiz ta'sir, agar qo'zqalish xalqasini oshirsa uzoq oqibatli yoqimsiz og'riq xissiyoti bilan xarakterlanadi. Senestopatiya - turli xilda, davomli bezovtalik bemorda sanchuvchi, bosimli, chimchilash va shunga

o'xshash xissiyotlarning paydo bo'lishi bo'lib, bunda ularning kelib chiqishida aniq organik sabab kuzatilmaydi. Taktik sezgisi bemordan ko'zini yumib turish o'raladi va taktil sezgisini tekshirish uchun tekshiriluvchining boshi, tanasi va qo'l-oyoqlarining simmetrik qismlariga paxta yoki yumshoq soch tolalarini sal tegizib, astagina yurgiziladi. Shunday qila turib, har ikki tomondagi taassirotni baravar sezayotgan yoki sezmayotganligi so'raladi. Zararlanish simptomlari: bemor zararlanish sohasida ta'sirni sezmaydi (anesteziya) yoki sog'lom tomonga qaraganda kuchsiz (gipesteziya) yoki kuchli (gipersteziya) sezadi. Terining og'riq sezgisi oddiy to'noqich yoki igna yordamida tekshiriladi. Buning uchun tekshiriluvchidan ko'zini yumib turish so'raladi va gavdaning simmetrik qismlariga igna sanchib ko'riladi. Tekshiriluvchi ignaning o'tkirligini yoki o'tmasligini aytishi lozim. Sanchiqini sezmaydi (anesteziya) yoki sog'lom tomonga qaraganda kuchsiz (girpesteziya) yoki (kuchli gipesteziya) sezadi. Harorat sezgisini tekshirishda ikkita probirkadan foydalaniladi, bitta probirkaga 40 S atrofida issiq suv solinadi, ikkinchisiga 18-20 S sovuq suv solinib, tana va qo'l-oyoqlarning simmetrik qismlariga tekkiziladi. Normada issiq va sovuq suv solingan probirkaning ta'sirini yaxshi ajrata oladi. Zararlanish simptomlari: bemor zararlangan soxada issiq va sovuqni sezmaydi (termoanesteziya), yoki ayrim soxada xarorat sezgisining kamayishi (termogipesteziya) yoki ayrim xollarda xarorat sezgisining oshishi (termogipesteziya) kuzatiladi. Buni tekshirish uchun bemordan ko'zini yumib turish so'raladi va bemorning qo'l va oyoq barmoqini ushlab, barmoqning bo'qimidan bukuvchi va yozuvchi xarakterlar qilinadi. Bu xarakterlar bemordan so'raladi: "qaysi barmoqni ushlaganligini va qaysi tomonga xarakter qilinayotganligi". Agar ushbu tekshirishda muskul-bo'qim sezgisi distal qismda o'zgarganligi aniqlansa, qo'l yoki oyoqning proksimal qismida xam o'zgarish kuzatiladi. Normada vrachning har bir xarakterini bemor aniq topishi lozim. Zararlanish simptomlari: vrach zararlanish darajasiga qarab, bemorning qo'l yoki oyoq barmoqlarida, tizza yoki bilak-panjalarida, elka yoki son bo'qimlarida muskul-bo'qim sezgisining buzilganligini aniqlaydi. Masalan: agar katta miyaning tepa qismi zararlansa, zararlanish o'choqining qarama-qarshi tomondagi qo'l-oyoqlardagi bo'qimlarda sezgi buziladi. Muskul-bo'qim sezgisining ikki tomonlama o'zgarishi orqa miyaning orqa ustuni zararlanganda kuzatiladi. Bemor Romberg xolatida ko'zini yumib turganida birdan chayqalishi (orqa ustun ataksiyasi) paydo bo'ladi. Tekshirish usullari: tekshiriluvchi yoki bemor yotgan xolatda ko'zini yumish so'raladi va tananing simmetrik qismiga barmoq yoki o'tmas predmet bilan bosiladi. Tekshiriluvchi normada bosimdan ta'sirni va bir xil bo'lmagan bosimni ajrata olishi lozim. Zararlanish belgilari: bemorga qilinayotgan bosim darajasining farqini sezmaydi, xamda chuqur o'zgarish bo'lganida ta'sir va bosimning orasidagi farqni aniqlay olmaydi. Buni tekshirishda, ko'zini yumib yotgan bemorning ko'l kaftiga turli oqirlikdagi narsalar qo'yiladi. Tekshiriluvchi normada oqirlikning 1/20 qismining farqini aniqlashi lozim. Zararlanish simptomi: bemor narsalarning

oqirlik farqini aniqlay olmaydi. Bu turdagi sezgini tekshirishda vibratsiyalangan kamerton oyoqini (buning uchun bir daqiqada 128 yoki 256 marta liqillaydigan kamertondan foydalaniladi) qo'l yoki oyoqning ma'lum bir soxasiga, suyak ustiga (qo'l yoki oyoq barmoqlariga, tovonga va x.k.) qo'yiladi. Xarakatlanayotgan kamertonni birinchi zararlangan soxaga qo'yiladi, agar bemor kamerton xarakatini sezmayotganini aytsa, unda zararlanmagan soxaga quyiladi va kamerton xarakatining davomiyligini sezishi taqqoslanadi. Zararlanish belgilari: bemor zararlangan soxasida kamerton xarakatini sezmaydi (vibratsionanesteziya) yoki sog'lom tomonga nisbatan kam va juda qisqa vaqt sezadi (vibratsiongipesteziya).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Гройсман А.Л. Медицинская психология. М. 2001.
2. Кабанов М.М., Личко А.Е., Смирнов В.М. Методы психологической диагностики и коррекции в клинической практике. Л. 1983.
3. Карвасарский Б.Д. Медицинская психология. М. 1982.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ TASHKILOTLARIDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Farxodova Dildora Sherzod qizi

Samarqand viloyati Kattaqo'rg'on shahar 19-DMTT

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yangi innovatsion texnologiyalarning ahamiyati va ulardan foydalanish samaradorligi ko'rib chiqiladi. Ta'lim jarayonini takomillashtirish va bolalarning bilim olish jarayonini yanada qiziqarli, samarali qilish uchun qo'llanilayotgan zamonaviy usullar va texnologiyalar tahlil qilinadi. Shuningdek, yangi texnologiyalar yordamida bolalarda muhim ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni o'rganiladi.

Kalit so'zlar: *innovatsion texnologiyalar, maktabgacha ta'lim, ta'lim jarayoni, ko'nikmalar, axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT).*

KIRISH

Maktabgacha ta'lim bolalarning rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, bu davrda ularda asosiy ko'nikmalar shakllanadi. Ushbu davrda ta'lim jarayonini yanada samarali qilish va bolalarning qobiliyatlarini rivojlantirishda yangi innovatsion texnologiyalarning o'rni katta. Zamonaviy dunyo ta'lim tizimida turli innovatsiyalar, ayniqsa axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT), o'qitish jarayonini takomillashtirish uchun keng qo'llanilmoqda.

ASOSIY QISM

Innovatsion texnologiyalarning ta'rifi va mohiyati

Innovatsion texnologiyalar zamonaviy ta'limda o'qitishning sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ular turli interaktiv vositalar, dasturiy ta'minotlar, robototexnika va boshqa texnologik yechimlarni o'z ichiga oladi. Maktabgacha ta'limda bu texnologiyalar bolalarning kognitiv rivojlanishi va muloqot ko'nikmalarini kuchaytiradi.

Maktabgacha ta'limda yangi texnologiyalarning qo'llanilishi

Yangi texnologiyalar yordamida bolalarning tasavvurlarini boyitish, muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish mumkin. Misol uchun, interaktiv doskalar, ta'limiy o'yinlar, video darslar va turli mobil ilovalar maktabgacha ta'lim muassasalarida keng qo'llanilmoqda.

Innovatsion texnologiyalar yordamida o'qitish samaradorligini oshirish

Innovatsion texnologiyalar yordamida o'qituvchilar o'quv jarayonini individual ehtiyojlarga mos ravishda tashkil etishlari mumkin. Bu bolalarning o'ziga xos

qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, o'quv jarayonida interaktiv yondashuvlar bolalar e'tiborini jalb qilishda muhim rol o'ynaydi.

AKT vositalari va ularning o'rni

Axborot-kommunikatsion texnologiyalar maktabgacha ta'limda keng qo'llanilmoqda. Elektron darsliklar, virtual tur va o'yinlar, bolalarning dunyoqarashini kengaytirish va ularga bilim berish jarayonini osonlashtirishga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'limda zamonaviy metod va texnologiyalar yaratish va ulardan foydalanish zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Quyida zamonaviy metodlar va texnologiyalar haqida misollar bilan batafsil ma'lumotlar keltiriladi:

Zamonaviy metodlar

1. O'yin orqali o'rgatish (Game-based Learning):

Bu metod bolalar uchun qiziqarli va interaktiv ta'lim jarayonini yaratish uchun ishlatiladi. O'yinlar orqali bolalar ma'lum mavzularni o'rganib, ularni amalda qo'llashni o'rganadilar. Masalan, matematik hisoblashlar o'yin orqali amalga oshirilsa, bolalar raqamlar bilan ishlashni o'rganadilar va bu ularga qiyinchilik tug'dirmaydi.

2. STEM ta'limi:

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) usuli orqali bolalarda ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlariga qiziqish uyg'otiladi. Bu metod mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi va bolalarni tajribalar orqali o'rganishga yo'naltiradi. Masalan, oddiy fizik tajribalar orqali bolalar harakat qonunlarini o'zlari amalda o'rganishlari mumkin.

3. Konstruktorlik metodlari:

Bolalarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish maqsadida turli konstruktorlardan foydalanish keng tarqalgan. Masalan, LEGO to'plamlari yordamida bolalar turli shakllar yaratib, ijodiy tafakkur va muhandislik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Zamonaviy texnologiyalar

1. Interaktiv doskalar (Interactive Whiteboards):

Interaktiv doskalar ta'lim jarayonini yanada dinamik qiladi. O'qituvchilar doskada multimediyaga kontentlarini namoyish etib, bolalarning e'tiborini jalb qilishlari mumkin. Misol uchun, hayvonlar haqida video va tasvirlar ko'rsatish orqali bolalar yangi bilimlarni o'zlashtiradi.

2. Ta'limiy mobil ilovalar va dasturlar:

Bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan ta'limiy ilovalar orqali o'quv jarayonini individual tarzda tashkil qilish mumkin. Masalan, "ABC Mouse" va "Khan Academy Kids" kabi ilovalar bolalarga o'z qobiliyatlari va tezligiga qarab ta'lim olish imkoniyatini beradi.

3. Robototexnika darslari:

Robototexnika bo'yicha darslar bolalarning texnologiyaga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Masalan, oddiy robotlarni yig'ish va dasturlash orqali bolalar texnologik bilimlarni amalda qo'llashni o'rganadilar. Bu ularda muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Virtual reallik (VR) texnologiyalari:

Virtual reallik texnologiyalari orqali bolalar turli joylarni yoki olamlarni virtual tarzda o'rganishlari mumkin. Masalan, maktabgacha ta'limda virtual hayvonot bog'i yoki tabiat darslari tashkil etilib, bolalarga dunyoqarashlarini kengaytirish imkoniyati yaratiladi.

5. 3D printerlar:

3D printerlar yordamida bolalar o'z qo'llari bilan yaratgan loyihalarni haqiqatga aylantirishlari mumkin. Masalan, oddiy shakllarni chizib, ularni 3D printerda chop etish orqali bolalar ijodiy va texnologik ko'nikmalarni o'rgangan bo'lalilar.

Misollar

- **O'yin orqali o'rgatish misoli:** Bolalarga hayvonlar haqida bilim berish uchun interaktiv o'yinlar tashkil etiladi. Masalan, bolalar o'yin orqali hayvonlarni tovushlariga qarab aniqlashlari yoki ularni yashash muhitiga ko'ra ajratishlari mumkin.

- **STEM metodidan foydalanish misoli:** Bolalar oddiy suvni filtratsiya qilish tajribasini bajarishadi. Bu orqali ular suvning tabiatdagi sikli va toza suv olish usullarini amalda o'rganadilar.

- **Virtual reallik texnologiyasidan foydalanish misoli:** O'quvchilarga virtual reallik ko'zoynaklari orqali o'rmon ichidagi sayohatni tashkil qilish, hayvonlar va o'simliklarni tabiiy muhitda kuzatish imkoniyati yaratiladi.

Yuqoridagi zamonaviy metod va texnologiyalar maktabgacha ta'limda qo'llanilishi orqali bolalarning rivojlanishi tezlashib, ularning ta'lim olish jarayoni yanada qiziqarli va samarali bo'ladi.

XULOSA

Yangi innovatsion texnologiyalar maktabgacha ta'limni zamonaviy va samarali qilishda katta ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalar bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlab, ta'lim jarayonini qiziqarli va ijodiy usullar bilan boyitadi. Kelgusida texnologiyalarni yanada kengroq qo'llash orqali maktabgacha ta'lim tizimini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Maktabgacha ta'lim tizimida zamonaviy metod va texnologiyalarning joriy qilinishi bolalarning har tomonlama rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. O'yin orqali o'rgatish, STEM ta'limi kabi metodlar bolalar uchun yanada interaktiv va qiziqarli ta'lim muhitini yaratadi. Bu usullar bolalarning mantiqiy fikrlashini, ijodkorligini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa,

konstruktorlik va robototexnika darslari bolalarda texnologiyaga qiziqish uyg'otib, ularning muhandislik qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy texnologiyalardan, xususan, interaktiv doskalar, ta'limiy mobil ilovalar va dasturlar bolalarning individual ehtiyojlarini qondirishda juda samarali hisoblanadi. Bu texnologiyalar orqali har bir bola o'z qobiliyatlari va o'zlashtirish tezligiga qarab ta'lim olishi mumkin. Interaktiv texnologiyalar ta'lim jarayonini qiziqarli qilib, bolalar orasida bilim olishga nisbatan qiziqishni oshiradi. Virtual reallik texnologiyalari va 3D printerlar bolalarning tasavvur doiralari kengaytiradi va ijodiy qobiliyatlarini yangi bosqichga ko'taradi.

Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar o'qituvchilarga ta'lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. AKT vositalari va boshqa innovatsion usullar yordamida ta'lim jarayonini optimallashtirish, har bir bolaning o'quv jarayonida faol ishtirokini ta'minlash mumkin. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar o'qituvchilarga darslarni boshqarish va kuzatish imkonini beradi, bu esa ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Kelgusida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yangi innovatsion texnologiyalardan yanada keng foydalanish orqali ta'lim tizimini yanada takomillashtirish mumkin. Bu jarayon o'quvchilarning ta'lim olishga nisbatan munosabatlarini o'zgartiradi va ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Shu bilan birga, yangi metod va texnologiyalar orqali o'qituvchilar zamonaviy talablarga mos pedagogik yondashuvlarni shakllantirishlari va bolalar rivojlanishiga katta hissa qo'shishlari mumkin.

Natijada, maktabgacha ta'limda yangi innovatsion texnologiyalar va metodlardan keng foydalanish bu sohani yuqori bosqichga olib chiqib, bolalar uchun har tomonlama rivojlanish imkoniyatini yaratadi. Bu esa jamiyatning kelajagini ta'minlovchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedova N. "Maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalar." Toshkent: Fan, 2020.
2. Islomov A. "Bolalar bog'chalarida zamonaviy ta'lim usullari." Samarqand, 2021.
3. Karimov S. "AKT vositalari va ta'lim tizimi." O'zbekiston ta'limi jurnal, 2022.
4. Xodjayeva, N. M. (2020). Maktabgacha ta'limda innovatsion pedagogik texnologiyalarning ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
5. Rasulova, G. S. (2019). O'yinlar orqali bolalar rivojlanishi. Toshkent: Pedagogik ta'lim nashriyoti.
6. G'ofurov, A. (2021). STEM ta'limi va uning maktabgacha ta'limdagi o'rni. Toshkent: Ma'rifat nashriyoti.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ИККИНЧИ ТИЛГА О'RGATISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O'RNI

Yakubova Dilorom Rafilovna

*Qoraqalpog'iston Respublikasi Qo'ng'iro't tumani
23-son DMTT direktori*

Annatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ikkinchi tilga o'rgatishda multimedia vositalarining o'rni va ular orqali ta'lim samaradorligini oshirish usullari keltirilgan.

Аннотация. В данной статье представлена роль мультимедийных средств при обучении второму языку в дошкольных образовательных организациях и пути повышения эффективности обучения с их помощью.

Abstract. This article presents the role of multimedia tools in teaching a second language in preschool educational organizations and ways to increase the effectiveness of education through them.

Kalit so'zlar: multimedia, tovush, axborot texnologiyalar, ikkinchi til, pedagoglar, videofilmlar, audio axborotlar, bolalar.

Ключевые слова: мультимедиа, звук, информационные технологии, второй язык, педагоги, видеофильмы, аудиоинформация, дети.

Key words: multimedia, sound, information technologies, second language, pedagogues, video films, audio information, children.

Bog'cha yoshidagi bosqichda til qobiliyatining rivojlanishi asosan doimiy taqlid orqali shakllantiriladi va ko'pgina ro'llar ko'pincha multfilmlarda taqlid orqali paydo bo'ladi, Shuning uchun, multfilmni tomosha qilayotganda, bolalarning harakatlardagi o'zgarishlarni ko'rishimiz mumkin. Shu sababli, multfilmni samarali ta'lim vositasi sifatida qo'llashimiz mumkin, bu esa bolalarning ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Hozirgi kunda ba'zi ota-onalar bolalarning multfilmga bo'lgan qiziqishidan juda tashvishga tushishadi, ammo aslida, yosh bolalarning rivojlanishidagi ularning fantaziya dunyo qarashini shakllanishining asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun, o'qitishda biz Amerika Qo'shma Shtatlarining masofadan boshqarish usuli ya'ni, multfilmlarni bolalarning til taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatish usuliga aylantirishimiz mumkin. Barchamiz bilamizki, bu bosqichda yosh bolalar o'zlarining fikrlash qobiliyatlari va tilni qo'llash qobiliyatini haqiqiy hayot tajribasidan o'rganib boradilar, ayniqsa bu bosqichdagi yosh bolalar uchun multfilmlar bilan muloqot qilish, Masofadagi masovaviy hissiy jihatini kengaytirib, bolalarning til bilimi darajasini oshirish uchun xizmat qiladi.

Aslida chet tilini o'rganishni bolaning juda ham yosh davirlardan boshlagan ma'qul hisoblanadi. Kichik yoshdagi bolalarning miyya faoliyati to'xtovsiz o'sish rivojlanishda davom etayotgani uchun ular miyya faoliyati to'liq shakllanib bo'lgan, katta shaxslarga nisbatan yangi ma'lumotni ancha tezroq qabul qilish qobiliyatiga egadirlar. Ushbu o'ziga xosliklarni inobatga olgan holda darsni rejalashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Masalan, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga chet tilini o'qitishda asosan o'yin, rasmlar, qo'shiq va she'rlardan, multfillardan foydalanish samarali usul hisoblanadi.

❖ axborotning xilma-xil turlari: an'anaviy (matn, jadvallar, bezaklar va boshqalar), original (nutk, musika, videofilmlardan parchalar, telekadrlar, animatsiya va boshqalar) turlarini bir dasturiy maxsulotda integratsiyalaydi. Bunday integratsiya axborotni ro'yxatdan o'tkazish va aks ettirishning turli kurilmalari: mikrofon, audio-tizimlar, optik kompaktdisklar, televizor, videomagnitafon, videokamera, elektron musiqiy asboblardan foydalanilgan holda kompyuter boshqaruvida bajariladi;

❖ muayyan vaqtdagi ish, o'z tabiatiga ko'ra statik bo'lgan matn va grafikadan farqi ravishda, audio va videosignallar faqat vaqtning ma'lum oralig'ida ko'rib chiqiladi. Video va audio axborotlarni kompyuterda qayta ishlash va aks ettirish uchun markaziy protsessor tez harakatchanligi, ma'lumotlarni o'zlash shinasining o'tkazish qobiliyati, operativ (tezkor) va video-xotira katta sig'imli tashqi xotira (ommaviy xotira), hajm va kompyuter kirish-chiqish kanallari bo'yicha almashuvi tezligini taxminan ikki baravar oshirilishi talab etiladi;

❖ "inson-kompyuter" interaktiv mulokotining yangi darajasi, bunda muloqot jarayonida foydalanuvchi ancha keng va har tomonlama axborotlarni oladiki, mazkur xolat ta'lim, ishlash yoki dam olish sharoitlarini yaxshilashga imkon beradi.

Bolani yoshlik chog'idan boshlab ingliz tiliga bo'lgan qiziqishlarini oshirish borish kerak, uni xato bo'lsada gapirishga majbur qilish kerak, ana shundagina tarbiyalanayotgan bola o'z oldidagi to'siqlarni yengib o'tib, qo'rqmasdan gapira oladi. Agarda biz chet tili darsini dars emas, balki o'yin shakliga keltirsak kichik yoshdagi bolalarni qiziqishini yanada oshiradi. Shu bilan birgalikda ularning aktivlik darajasi ham o'sib boradi. O'yining turlari juda ko'p misol uchun tarbiyachi "qopda nima bor degan" o'yini bolalar bilan o'ynashi mumkin. Xonadagi kichik buyumlarni xaltachaga solib, bolalarga birma bir olishriga ruhsat beradi va bolalar bu buyumlar nomini ingliz tilida aytib berishadi. "Is it a banana(an apple, an orange)?" tarbiyachi baholashga kirishadi, va eng ko'p bal to'plagan guruhni taqdirlaydi. Shu bilan

bolalar yanada chet tilga boʻlgan qiziqishlari oʻsib boradi. Kompyuterlarning 70-yillarda taʼlim soxasida keng qoʻllash yoʻlida urinishlar zoye ketganligi, avvalombor, ular unumdorligining nixoyatda pastligi bilan bogʻliq edi. Amaliyot shuni koʻrsatmoqdaki, multimedia vositalari asosida bolalarni oʻqitish ikki barobar unumlidir va vaqtdan yoʻtish mumkin. Multimedia vositalari asosida bilim olishda 30 % gacha vaqtni tejash mumkin boʻlib, olingan bilimlar esa xotirada oʻzoq muddat saqlanib qoladi. Agar pedagoglarga berilayotgan materiallarni koʻrish (video) asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlab qolinishi 25-30 % oshadi. Bunga qoʻshimcha sifatida oʻquv materiallari audio, video va grafika koʻrinishda mujassamlashgan holda

berilsa, materiallarni xotirada saqlab kolish 75 % ortadi. Bunga biz multimedia vositalari asosida chet tillarini oʻrganish jarayenida yana bir bor ishonch xosil qildik. Multimedia vositalari asosida bolalarga taʼlim berish va kadrlarni qayta tayyorlashni yoʻlga qoʻyish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Multimedia tushunchasi 90-yillar boshida xayotimizga kirib keldi. Uning oʻzi nima degan savol tugʻiladi? Koʻpgina mutaxassislar bu atamani turlicha tahlil qilishmoqda. Bizning fikrimizcha, multimedia — bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya (obʼyektlarining fazodagi xarakati) effektlari asosida oʻquv materiallarini bolalarga yetkazib berishning mujassamlangan xoldagi koʻrinishidir. Hozirgi kunda maktabgacha taʼlim tashkilotlarida oliy maʼlumotli til boʻyicha maxsus pedagog kadrlar samarali faoliyat koʻrsatib kelmoqdalar. Til oʻqituvchilaridan MTT tarbiyalanuvchilari bilan ikkinchi tilni oʻrgatish jarayonida AKT dan foydalanish taʼlim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Bu borada ishlarni tashkil qilish pedagogdan yuqori malakani talab etadi. Tarbiyachilarning taʼlim jarayonida multimediyadan foydalanish bolalarga:

- fanga qiziqish uygʻotish, oʻz bilimlarini nazorat qilish va mustahkamlash;
- ensiklopedik koʻrinishdagi axborotlarni tezkor olish;
- mavzuni oʻrganishda oʻzi uchun qulay boʻlgan tezlik va oʻzlashtirish darajasini tanlash;
- zamonaviy axborot — kommunikatsion texnologiyalarga jalb qilish, uni egallash va unga doimiy ishlashga boʻlgan ehtiyojni shakllantirish imkoniyatlarni beradi.

Multimedia — bu obyekt va jarayonlarni anʼanaviy matn shaklida emas, balki fotorasm, video, chizma, animatsiya, ovoz yordamida namoyish qilishdir. Multimediali darslar quyidagi didaktik masalalarni hal qilishga yordam beradi:

- fan boʻyicha asosiy bilimlarni oʻzlashtirish;

- o‘zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta’minlash;
- o‘z — o‘zini nazorat ko‘nikmasini shakllantirish;
- bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini rivojlantirish;
- bolalarni - o‘zlashtirilgan bilimlar izchilligini ta’minlash;
- o‘z — o‘zini nazorat ko‘nikmasini shakllantirish;
- bilim olishga bo‘lgan ehtiyojini rivojlantirish;
- pedagoglar o‘quv materiali ustida mustaqil ish olib borishlarida o‘quv – metodik yordam ko‘rsatish.

Tarbiyachilar multimedia texnologiyalari asosida o‘qitish katta samara beradi. Buning uchun esa mashg‘ulotlarning har bir mavzusi bo‘yicha dars ishlanmalari yaratilishi lozim. Ana shu ishlanma asosida barcha mavzularga oid axborot texnologiyalari vositalari yordamida bayon etilishi lozim bo‘lgan nazariy va amaliy materiallarning electron taqdimoti shakli tayyorlanadi. Dars ishlanmalariga taqdimot slaydlar tayyorlanib, videoproyektorlar orqali bolalarga tushuntirilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Multimediali taqdimot nafaqat matnli va ko‘rgazmali balki ovoqli, animatsiyali bo‘lishi bolalar tomonidan mavzuni mukammal o‘zlashtirishda katta ahamiyatga ega bo‘ladi. Bugungi kunda bolalar rivojiga kompyuter texnologiyalari ta’sirining ko‘zga tashlanib turgan ayrim jihatlarini ko‘rib chiqaylik. Oilalarda mediatexnologiyalardan qanchalik ko‘p foydalanilib borilishi bilan bolalarga bilim beruvchi, savodxonlikni o‘rgatishga yordam beruvchi dasturlar soni ham ko‘payib bormoqda. Bundan tashqari, Internet tarmog‘iga ulangan televideniye va kompyuter qurilmalari bolalar uchun atrof-muhitni va hayotiy vaziyatlar bilan tanishib borishda katta imkoniyatlarni taqdim etmoqda. Ma’lumki, kompyuter qurilmasining o‘ziyoq bolani o‘ziga qiziqtirib jalb etadi, bolani tezroq bilishga undaydi. Axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanib, o‘tilgan har bir mashg‘ulot emotsional ko‘tarinkilikka, muvaffaqiyatga erishishga, topshiriqlarni bajarish uchun intilishga majbur etadi.

Xulosa shuki: Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, 80-90 % bolalar AKTdan foydalanish undan o‘yin orqali bilim olish va o‘ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi o‘yinlar, mashg‘ulotlar, rangli tas’virdagi chizmalarni ko‘rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini shakllantirish mumkin ekan.

ADABIYOTLAR:

1. Aripov M., Fayziyeva M., Dottoev S. Web-texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: «Faylasuflar jamiyati», 2013.
2. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. Monografiya. -T.: Fan, 2007.

3. Bent B.Andresen and Katja van den Brink. Multimedia in Education.UNESCO Institute for Information Technologis in Education. 2013.ISBN 978-5-7777-0556-3.

4. D.Sayfurov, Fayziyeva M. Ta'limda ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalari moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Toshkent davlat pedagogika universiteti huzuridagi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi. 2017 y.

5. Fozilov Sh.X., Jumanazarov S.S.Axborotli olam. Ilmiy-ommabop risola. Fan va texnologiya» nashriyoti. 2007 yil.

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕЕ МЕСТО В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Комила Мирзаева

*Государственный институт искусства и культуры
Таджикистан имени Мирзо Турсунзаде
Магистратура 1- курса музыкального факультета*

Аннотация. Человек, попадающий в загадочный мир музыки, неизбежно осознает, что это бесподобный океан. Этот океан характеризуется своим звучанием из современности, своим формированием на основе законов времени и пространства на протяжении всей истории, его пониманием и превращением в ценности в зрелости традиций, а также его оживленным развитием, основанным на божественном даре креативность. В этом мудрость объяснения каждого периода своими музыкальными традициями. То, что музыка небесна или божественна, отражено в древних источниках. В данной статье представлены сведения об истории и развитии музыкальной педагогики в Узбекистане, ее значении сегодня, а также о роли музыки в образовании, трудах наших прадедов в области музыки, их научных взглядах.

Ключевые слова: музыка, история, культура, педагогика, Средняя Азия, искусство, литература, образование, древность, воспитание, эстетика, развитие, духовность.

ВВЕДЕНИЕ

Человечество сформировало свое духовное богатство на уровне своей духовности и развивало его с течением времени. В этом процессе каждая область с течением времени обострялась и совершенствовалась, обогащалась на основе новых творческих связей и демонстрировала свою эффективность. Процессы музыкальной сферы от древних ценностей к современным стандартам можно понять только из уникальных работ, запечатленных в тонах. Сфера применения этого очень широка, их сложно даже представить. Потому что каждый народ имеет свою духовность, просвещение, эстетику и в процессе жизни проникался национальными и искусными факторами. В ее основе лежат два огромных направления мысли: народная массовая музыка и продукт индивидуальных творческих отношений мысли. Тот факт, что древние традиции музыкального искусства формировались и развивались в культуре народов Востока и оказали творческое влияние на все человечество, нашел свой ответ в науке. Почти все виды искусства были созданы тысячи лет назад. Искусство появилось не только в одном месте, но и на нескольких континентах, в разных широтах и

климатических условиях. Изображения очень древней эпохи на скалах найдены в Африке, в Испании, на берегах Онежского озера, в Китае. В Древней Греции широко была развита «наука врачевания музыкой». Например, математик и философ Пифагор рекомендовал музыку как средство комплексного лечения души человека и родины. Говорят, что Александр Македонский многое сделал при звуке музыки. Корни музыкального наследия, созданного узбекским народом, уходят в глубь веков. Дошедшие до нас памятники благодаря увлекательному изобразительному искусству наших предков свидетельствуют о том, что узбекская инструментальная музыка зародилась еще в глубокой древности. Статуя, держащая солнечный луч, была найдена при раскопках, проводившихся в древнем Афросиабе. Ученые полагают, что эта статуэтка была создана в III-I веке до нашей эры. По мнению ученых, редкие памятники, известные в науке как Айриташ, находки с изображением женщины, играющей на арфе, из древней крепости Топрок на равнине, где начинаются южные хребты горы Султан-Увайс, относятся к III-IV векам.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В VIII-XII веках период, известный как период «восточного или мусульманского Возрождения» в истории востоковедения, является высшим пиком всех событий средневековья на Востоке. Абу Юсуф Якуб ибн Исхак аль-Кинди, Абу Наср ибн Мухаммад аль-Фараби, Абу Али ибн Сина и другие были прекрасными представителями этой эпохи. Согласно труду Аль-Фараби «Китаб уль-Муסיки аль-Кабр» («Большая книга музыки»), посвященному музыке, наука о музыке состоит из практического и теоретического разделов. Первый касается исполнения музыкальных произведений с использованием музыкальных инструментов. Второй изучает происхождение мелодии и законы создания музыкальных произведений. По мнению Фароби, искусство, в том числе музыка, — это не божественный дар, а продукт человеческого творчества. Ее задача — быть полезной человеку в совершенствовании его интеллектуальных и нравственных качеств. Ибн Сина писал о музыке в своих пяти произведениях. Это музыкальный раздел многотомной энциклопедии «Китаб аль-Шифа» («Книга исцеления»). По мнению Ибн Сины, искусство, в том числе музыка, — это наука. Отсюда и суть искусства «воспринимать умом» или «познавать предмет». Ибн Сина подчеркивал образовательную природу музыки. Основное внимание уделяется воспитанию эстетического вкуса средствами искусства. Великий ученый подчеркивает, что для всестороннего развития человека необходимы физические упражнения для двустороннего физического совершенствования, музыка и другие виды искусства для духовного развития надо воздействовать через. Алишер Навои, султан поэтического сословия, как обладатель тонкого вкуса и высокого интеллекта, любил слушать музыку и

наслаждался ею всем сердцем. Поэт всегда заботился о талантливых актерах, он постоянно заботился о совершенстве молодежи. Он считал, что наслаждение музыкальным искусством является одним из инструментов, играющих главную роль в развитии человека. "Поэт, который не воспринимает музыку, наполовину поэт", - говорит Навои. В этом слове ясно видна суть эстетических воззрений поэта. Музыкальное образование – это инструмент, ведущий человека к красоте, формирующий эстетические и эмоциональные характеристики человека. Настоящие музыкальные произведения обобщают эстетические, моральные и политические идеи того времени. Жизнь человека немислима без музыкального искусства. Искусство не только дает людям духовное питание, но и играет важную роль в их физическом развитии. Осознавая роль музыки в нравственном и эстетическом воспитании, необходимо не забывать ее значение в воспитании молодого поколения. Музыкальная красота – важный фактор формирования духовного образа человека. Музыка – это не врожденное стремление к красоте, эстетическая потребность. Оно появилось у человека под влиянием труда и окружающего мира. С изменением внешнего мира менялся и сам человек, в котором он прогрессировал не только физически, но и духовно. Духовные способности человека и, прежде всего, его эстетическое чувство постепенно развивались и воспитывались. Музыкальное искусство является мощным инструментом познания жизни и просвещения людей. Но от силы эстетического и художественного воздействия на человека зависит уровень его служения в знаниях и образовании. Музыкальное искусство – специфический вид человеческой деятельности, задача которого – оказание эстетического служения обществу. В этом смысле ничто не может его заменить. Музыка занимает активное место во всех сферах общественной жизни. Таким образом, эстетическое отношение к действительности выражается как в музыкальных произведениях, созданных композиторами, так и в художественных принципах, которые привносятся в творчество, быт и отношения людей. Музыка, как и любой другой вид искусства, зародилась в древние времена, когда люди жили в пещерах, пользовались каменными орудиями и покрывались шкурами животных. Его духовный мир был ограничен, язык беден, а представления об окружающих событиях весьма неясны. Но тем не менее музыкальные шедевры, даже если они находятся в «диком» состоянии, созданы именно этими древними народами. В процессе развития жизни уникальное совершенство западной культуры выходит за рамки современного музыкального искусства. не сложно получить. В ее основе лежат этапы обобщения музыкального искусства и его внутренних элементов на профессиональном уровне, в процессе гармонизации пропорциональных звуковых занавесей и все такое же! необходимо признать, что именно такие критерии привели к прекрасной гармонии музыкального

искусства всего человечества. В результате в создании музыкального искусства возникли такие установки, как стремление, подражание и следование западному музыкальному искусству. Каждый народ вместе со своим национальным музыкальным искусством формировал на их основе западное музыкальное творчество. Нет сомнения, что это подражательные отношения на первых этапах своего развития. Однако время и пространство, идеология и политика, а также современные творческие отношения обеспечивают появление новых направлений. Искусство узбекской народной музыки имеет уникальное фольклорное и классическое музыкальное наследие, уникальное и прекрасно сформированное в национальных процессах. К XX веку в эти пути общественной жизни и в нашу музыкальную культуру стало внедряться новое направление. Это было развитие музыкального творчества на основе настоящей западной музыкальной культуры. Следует отметить, что любая музыка, если она служит развитию национальной культуры, обязательно найдет свой ответ на практике. Исторически узбекский народ создал свой уникальный талант в сфере образования. Даже в тот период, когда зороастризм был широко распространен на земле, где сегодня проживает узбекский народ, преобладала педагогическая идеология. Это выражено на некоторых страницах дошедшей до нас священной книги зороастрийской религии «Авеста». Однако возможности освещения истории образования, науки и культуры доисламского периода ограничены. Потому что, во-первых, греко-македонские войска под предводительством Александра, а затем арабские завоеватели под предводительством Кутайбы ибн Муслима стали причиной утраты почти всех трудов и источников того периода. Но научное изучение, тщательный анализ и применение существующих педагогических взглядов ислама и постислама, национальных образовательных традиций, ценностей, народной педагогики является важной и актуальной задачей современности, пока мы не добьемся независимости. Мы изучали европейскую педагогику как основу нашей воспитательной работы. Задача сейчас – сосредоточиться на изучении наиболее передовых традиций восточной педагогики и западной педагогики. Потому что наука впервые развилась на Востоке. Прав был великий немецкий учёный Герлер, когда сказал: «Восток — учитель Европы». Педагогика преподаёт различные педагогические теории, содержание и методы обучения, основанные на законах общественного развития. Он творчески использует все передовые и прогрессивные идеи педагогических систем прошлого. Итак, история педагогики – это общественная наука. Он подходит к историческим педагогическим явлениям исходя из потребностей времени, раскрывает многообразие теории и практики образования на разных этапах, показывает пути развития передовых взглядов. История музыкальной педагогики включает в себя следующие предметы: педагогика, психология,

история культуры, история узбекского инструментального искусства (в целом история узбекской музыки), история Узбекистана, история народов мира, философия, этнография, археология. связанные с этикой и рядом других наук. При изучении и анализе узбекской музыкальной педагогики мы опираемся на древние письмена, надписи, рукописные памятники, научное и духовное наследие мыслителей Востока, фольклор, священные книги, пандномы. Предки узбекского народа жили несколько тысяч лет назад, и они прошли долгий и трудный путь для создания высокой и уникальной культуры. Использование первых каменных орудий для жизнеобеспечения, изготовление более совершенных орудий, период семеноводства, достижения в хозяйственной жизни и культурном развитии нашей истории обусловлены тем, что наши предки обладали богатой древней культурой. В первом тысячелетии до нашей эры разные племена и народы жили в государствах Бактрии, Хорезма, Согдионы, Маргиены, Парфии и Парканы. Они состоят из таких племен и родов, как саки, массагеты, согдийцы, хорезмийцы, бок-тары, чочлики, парканы, и считаются предками народов-охотников-собираателей в современной Средней Азии. В регионах проживания этих народов сформировались свои культурные традиции. Например, в первой половине века до нашей эры развитие и прогресс в различных отраслях народного хозяйства происходили в древних государствах: Бактрии и Согдии, Маргионе, Хорезме, Паркане, Парфии. Ахмонитяне, появившиеся в 9-6 веках до нашей эры, Греко-Бактрия, образовавшаяся в середине 3 века до нашей эры, кушаны, образовавшиеся в 1 веке нашей эры, эфталиты, появившиеся в 5 веке до нашей эры. н.э., затем Сасаниды и, наконец, социальная культура в государствах Турецкого ханства пошла на подъем. Образовательное наследие занимает особое место в структуре древней культуры, усвоенной нашими предками. Об этом свидетельствуют важные археологические находки современных тюрко- и персоязычных народов, творческое наследие историков, деятелей литературы и искусства, образцы художественных и литературных произведений. К числу таких важных источников относятся историко-географические и нравственные труды греческих учёных Геродота, Сократа, Плутарха, Полиена, учёных Абу Райхана Беруни, Махмуда Кашгари, философа, востоковеда и историка: Э. Э. Бертельса, С. П. Толстова, В. В. Брагинского. Орифий и другие исследования. Древнейшие памятники образования не дошли до нас напрямую. Памятниками духовной культуры тюркских и персоязычных народов, созданными как комплекс мудрости и искусства жизни, признанными образцом практического отношения к существованию, являются «История» древнегреческого историка Геродота, «География». Страбона и Махмуда Кошга. Такие произведения Ари, как «Девону Лугатит-Тюрк», а также Орхун-Енисейские надписи сохранились в

литературных и исторических источниках и через них дошли до нас. Изучение природы этих памятников показывает, какую большую роль в становлении человека сыграла материальная и духовная культура. В частности, образование повлияло на формирование человека интеллектуально и нравственно, а формирование личности, в свою очередь, способствовало формированию общества личностей. Итак, процесс обеспечения развития человека, обладающего способностью мыслить, и социальное развитие общества формируются во взаимной связи. Знание природы этого исторического процесса показывает нам, что человеческое мышление формировалось очень давно и в сложных условиях. В частности, образование повлияло на формирование человека интеллектуально и нравственно, а формирование личности, в свою очередь, способствовало формированию общества личностей. Итак, процесс обеспечения развития человека, обладающего способностью мыслить, и социальное развитие общества формируются во взаимной связи. Знание природы этого исторического процесса говорит нам о том, что человеческое мышление формировалось длительное время и в сложных условиях. Известно, что в процессе создания человеческого общества человек совершенствовался как биологически, так и социально. Первые религиозные верования, усовершенствование простейших изобретений и т. д. дали начало формированию человеческого разума. Этот процесс длился тысячи лет, и именно в этот период возникли правила поведения и социальные требования, принятые за основу формирования человеческого сознания. Эти требования составляют основное содержание и сущность памятников, созданных в определенный период. Особенности древнейшего народа, его первоначальные, простые желания и надежды выражались в образах легендарных персонажей и героев, отраженных в древних эпосах. Мир мысли наших самых древних предков отражен в легендах и повествованиях, которые охватывают религиозные верования и ритуалы, такие как поклонение духам (анимизм), поклонение духам предков (тотемизм) и колдовство. Но эти повествования и легенды выражают и дух того времени, когда жили массагеты, саки, хорезмийцы, согды и парфяне. Этап исторической ограниченности в жизни народов Средней Азии начинается примерно в первом тысячелетии до нашей эры. Это были оседлые земледельцы (сугдийцы, бактрийцы, хорезмийцы) и кочевые племена (саки, массагеты и др.). Сведения о них можно найти и в Авесте. К этим временам относится зарождение народного поэтического и музыкального искусства. Книга «Авеста» и другие древние письменные памятники свидетельствуют о том, что народное поэтическое и музыкальное искусство изначально находилось в синкретическом состоянии, от элементов своих браков, обычаев и свадебных зрелищ. Сама «Авеста» представляет собой фактически комплекс арконов, распространявшихся в

устной форме в исполнительской среде и лишь позднее приведённых в книжную форму. Его стихи и особенно буквы, составляющие часть гимнов (в которых буква «т» в конце слова произносится очень мягко, и не исключено, что она в последнее время стала формой «гох» : - якгох, дюгох, сегох и др.) в мелодиях, составляющих мелодическую систему, исполняемых приятным голосом, встречается дайб. В «Авесте» существовало понятие «таинственного слуха», называемого «шруна». Зороастрийцы считали слушание, получение пищи для тела через ухо священным чувством. В исламской религии чувство слуха (некоторые) является одним из атрибутов Бога. Интересно, что зороастрийцы привыкли наслаждаться не только красотой гласных, но и звуком огня и даже тишиной. Музыка как искусство в буквальном смысле начинается с ее исполнения и прослушивания. Композитор является создателем мелодии, а слушатель – ее получателем. В нашем народе есть поговорка: «Слушатель тот, кто по-настоящему ценит композитора, его учителя и требовательного». В данном случае по-особому подразумевается человек, который понимает и слышит. Все они могут служить дополнительным доказательством нашей точки зрения. Узбекский народ имеет многовековое музыкально-историческое наследие, широкое понимание музыки как духовно-просветительского фактора развития музыкально-педагогической мысли, наряду с педагогическими науками, философией, историей, требует изучения неразрывной связи с основами музыковедения и нравственной науки. Ряд восточных мыслителей в своих работах, посвященных другим областям, описывали художественное, эстетическое и воспитательное значение музыки для настроения человека. Искусство и литература развивались и развивались в направлении исламской культуры. В этот период жили и творили сотни дворян, таких как Фергани, Фараби, Беруни, Хоразими, Термизи, Рудаки, Фирдавси, Яссави, Кашгари. Важность музыкального образования для будущего поколения подчеркивали античные мыслители. Именно в этот период рассматривалась задача формирования положительных качеств музыки. В древних трактатах о музыке говорится: «Кто обратится к музыкальному искусству, имя того не запятнается». особое место, а также несколько частных школ, где музыканты обычно имеют определенное количество учеников, обучаемых преподавателем, находящихся на полном материальном обеспечении, в этой школе в известной степени напоминает художественные школы, существовавшие в Италии в XV-XVI веках. Рассматривая исторические аспекты музыкальной культуры Узбекистана, необходимо отметить ее связь с культурой братских народов, проживающих на территории Средней Азии. При изучении музыкальной культуры народов Средней Азии до X-XI веков ее следует рассматривать как общую музыкальную

культуру, послужившую основой развития узбекской и таджикской музыкальной культуры.

Музыкальная культура узбекского народа и музыкальные произведения, являющиеся продуктом профессионального творчества, развивались в недрах традиций, основанных на устной передаче, и дошли до нас через хафизов, музыкантов и бахши. Здесь собраны новейшие образцы народного творчества, музыка в исполнении народа и его профессиональных исполнителей. Музыка предков узбекского народа прочно связана с творчеством братских народов, проживавших на территории Средней Азии, прежде всего таджиков. Эта музыка представляла собой единство произведений вплоть до X-XI веков (то есть до тех пор, пока эти народы активно не граничили), а в дальнейшем послужила общей основой формирования узбекской и таджикской музыкальных культур. старая форма "тароник"-таронача, стилевая концепция, близкая к "Бухорча", "Ферганача"), "сувора" ("асп рос") также имеет свои корни в "Авесте". Упомянутые древние музыкальные символы были наполнены новые значения и содержание согласно идеологии более поздних периодов, конечно, в любом случае эти символы являются словами, связанными со звуками, дошедшими до нас из нового времени. Это подтверждают и данные археологии, этнографии и других наук. В условиях бесклассового общества в Средней Азии были созданы основы музыкальных инструментов, то есть ударные, духовые и струнные типы звуков.

Упадок семеноводческого общества и переход к классовому обществу, возникновение государств в Бактрии, Сугдияне и Хорезме, военно-административное объединение Ахмена, государство Александра Македонского, возникновение Греко-Бактрии Царство с VII века до нашей эры по VII век нашей эры. Охватывает очень большой исторический период вплоть до IV века. Этот период знаменит возникновением древнего устного музыкально-поэтического творчества, в котором преобладает мифологический героизм эпического характера. Героические легенды, эпические песни полны красочных образов героической борьбы народов Средней Азии за свою независимость. До наших дней сохранились отрывки из сакских легенд, повествующие о несравненном мужестве и любви к стране пастуха Широка, пожертвовавшего жизнью ради свободы своего народа.

. Сложные исторические условия в жизни, культуре и быте узбекского народа не позволяло выйти за рамки феодальных норм. Общее и духовное богатство, накопленное веками, было захвачено или уничтожено захватчиками. Меч и насилие уничтожили многие культурные ценности узбекского народа. Но, несмотря на это, ценное культурное наследие народа с течением времени и историческими кризисами дошло до наших дней. В процессе сознательной работы мышление человека совершенствовалось и прогрессировало. Выражение

эмоций, настроений и страстей стало самой сильной стороной музыки. Чувства и настроения человека не появляются сами по себе. Источником человеческих чувств и настроений является реальная жизнь. В зависимости от ситуации мы либо грустим, либо радуемся, наш гнев усиливается, или нашу радость невозможно сдержать, или мы страдаем. Следовательно, если музыка выражает такие чувства, то она отражает действительность. Но нецелесообразно превращать содержание музыки в выражение определенных чувств. Музыка также может воплощать идеи. Сущность концепции сохранения музыкального наследия заключается не просто в слепом повторении и сохранении идей прошлого, а означает необходимость его развития с точки зрения сознательного мировоззрения и интересов человечества, критического присвоения и пересмотра творчества. В результате творческого изучения народного музыкального искусства нашими композиторами созданы произведения искусства, пополнившие сокровищницу узбекской культуры. Песни от сердца человека, чувствующего жажду красоты, являются фундаментальной основой формирования композиторского творчества. Таким образом, музыка отражает действительность в особой, неповторимой форме, выражает основные идеи общества и времени, самое главное в отношениях людей. Музыка понимает действительность на философско-обобщенной основе. В творчестве каждого композитора выражена какая-то характеристика времени, в котором он живет. Влияние музыки на людей очень сильно, ведь это высокоэмоциональное искусство, захватывающее чувства людей. Музыка открывает человеку чудесное, неведомое прежде высокое чувство, она способна изменить человека, утончить его душу, обогатить его духовно. Вот почему недаром говорят, что музыка есть выражение всех добрых чувств в человеческой природе. Человек, любящий музыку, духовно обогатится, его сердце утончится, его духовность повысится. Любая наука состоит из вывода, концентрации знаний об объективных законах развития природы, общества и мышления, достоверной и обобщенной системы знаний. Для того чтобы любая наука выделялась и имела нормативную функцию, существование частного понимания считается неизбежным условием. Воспитание, воспитание и обучение – основные понятия педагогики как науки. Воспитание – это вид социальных отношений, при которых люди одной категории влияют на других с целью направленного формирования личности. Образование – это такая сторона воспитания, которая включает в себя систему научных и культурных ценностей, накопленных человечеством. Образование приходит разными способами. Преподавание – это процесс освоения отдельных сторон общественно-исторического опыта человечества под руководством специально подготовленного человека (под руководством учителя, наставника, профессора, инструктора). Методика

музыкального образования входит в систему педагогических наук и занимает в ней особое место. Вопросы музыкального образования рассматриваются в связи с общими проблемами образования в современной педагогике. Музыкально-эстетическое воспитание – гораздо более широкое понятие, чем музыкальное образование. В этом процессе урок музыки занимает важное место, но не занимает особого места. Большую роль в музыкальном воспитании играют активное развитие навыков восприятия музыки, любовь к искусству и прекрасному в жизни, умение творчески выражать свои чувства на языке музыки. О музыкальном образовании говорится в широком педагогическом смысле, обо всей системе образовательных учреждений подразумевается, что образовательный процесс осуществляется в соответствии с определенной целью. Целью хорошо организованного музыкального образования является формирование всесторонне и гармонично развитой личности, готовой к труду и общественной деятельности и всегда любящей Родину. Активное восприятие красоты в музыке требует умственной активности. Никогда не следует отказываться от создания интеллектуальной основы в создании и восприятии музыки. Слушая музыку, мы не только переживаем ту или иную ситуацию, но и различаем, отбираем, оцениваем и размышляем над воспринятым материалом. Воспитание музыкального восприятия и вкуса, развитие музыкальных способностей всегда взаимодействует с умственным и нравственным воспитанием. Музыкальное восприятие включает в себя нечто большее, чем просто восприятие красоты, которое, в свою очередь, является разновидностью музыкального восприятия. Все прекрасное можно воспринимать музыкально, но не все музыкально воспринимаемое прекрасно. Положительные стороны действительности выражаются в красоте. Когда мы в своем музыкальном восприятии жизненных явлений и событий попадаем в разные душевные настроения, мы получаем только удовольствие, когда понимаем красоту. Также наличие настоящего музыкального вкуса – одно из важных качеств этого человека. Потому что во вкусе раскрывается духовный мир того или иного человека. Поэтому бороться за здоровый вкус – значит заботиться о человеческих качествах личности. Учащийся с совершенным музыкальным вкусом – это не только ребенок, разбирающийся в шедеврах искусства, но он ценит красоту жизни в какой бы форме она ни проявлялась в природе, манерах, творчестве или окружающих его предметах. Он готов нанести удар по всем идейным и моральным днам. Роль литературы и искусства в воспитании учащихся в эстетическом духе, в развитии их художественного вкуса чрезвычайно велика. Потому что возможности музыкального искусства очень широки в формировании нравственных норм детей, закреплении таких качеств, как активное отношение к жизни. Наряду с тем, что искусство усиливает у

учащихся чувство высокой человечности, оно также оказывает влияние на духовный рост учителя. Помимо конкретных задач музыкального характера и воспитания, современный урок музыки должен иметь и следующие задачи. Система музыкального образования в школе состоит из многих элементов, таких как: уроки музыки, музыкальное образование в классе и вне школы, вокально-хоровые студии и кружки, вокально-инструментальные ансамбли, музыкальные школы и др. В этой системе очень большое место занимает система массовой информации. Все образовательные и развивающие средства формируют музыкально-эстетическую среду, в которой возникают интересы и потребности школьника в области музыки. Урок музыки в школе является частью системы эстетического воспитания, которая во многом направлена на духовное развитие школьника. Развитие и обогащение музыкальных и творческих способностей, формирование навыков восприятия музыки, интереса к музыкальному искусству, художественного хобби учащихся должно осуществляться по продуманной и последовательной системе. Для урока музыки характерны свои виды деятельности: прослушивание и анализ музыкального произведения, пение, выполнение действий под музыку, музыкальное творчество. В ходе урока эти виды деятельности невозможно отделить друг от друга, поскольку они взаимосвязаны, а иногда и поглощаются друг другом. В процессе прослушивания музыки учащиеся приобретают определенный объем музыкально-теоретических знаний, приобретают опыт умения слушать музыку и одновременно развивают аналитические способности. При пении в группе развиваются певческий голос и все компоненты умения слушать музыку (громкость, ритм, гармония звуков, тембр). Пение хором, игра на детских музыкальных инструментах, движение под музыку, развитие исполнительских навыков в процессе импровизации (свободного творчества) превращают учащихся в активных, заинтересованных, эмоциональных участников учебного занятия. Задача музыкальной науки – активное отношение ребенка к красоте.

— научить быть, творчески подходить к музыке. Этого можно достичь не только на основе освоения и понимания любой асами, но и на основе знания истории ее создания, основ теории музыки и законов ее развития. Однако восприятие музыки является основой всех видов деятельности учащихся на уроке. Понимание музыки необходимо для полноценного восприятия окружающей жизни, ведь в конечном итоге умение глубоко проникнуть в суть художественного произведения и эстетическое в жизни поможет всестороннему развитию личности школьника. Урок музыки, как и все предметы, должен решать поставленную перед собой задачу, и чем активнее и целенаправленнее он будет решать эту задачу, тем выше будет уровень музыкального образования школьников. Урок – это организационная форма воспитательной работы в

школе, при которой учитель работает с постоянной группой учащихся по установленному графику в течение четко определенного периода времени, ведет коллективную познавательную деятельность, реализует учебную программу, использует различные методы для ее выполнения. достичь дидактических и образовательных задач, которые он соответственно определяет. Процесс обучения можно рассматривать как целенаправленную, последовательно меняющуюся взаимосвязанную деятельность педагога. В ходе этой деятельности решаются задачи получения информации, развития и воспитания работника. Процесс взаимодействия ученика и преподавателя на уроке музыки основан на личном общении. Направляет и контролирует музыкальную деятельность всех без исключения учащихся музыкального класса. Это также способствует взаимодействию и контролю со стороны коллег среди студентов. Работа учителя на уроке создает основу для того, чтобы все учащиеся овладели основами знаний, изучаемых на самом уроке, развили необходимые навыки и компетенции. Каждый урок музыки должен обогащать ученика новыми знаниями, расширять его кругозор, развивать его музыкальные навыки и способности или совершенствовать то, что он изучил ранее. Учащиеся продвигаются от урока к уроку, как будто поднимаясь по бесконечной лестнице знаний. На уроках музыки ожидается развитие учащихся во всех аспектах в области музыки, создается фундамент музыкальной культуры. Урок музыки дает ощущение понимания радости создания музыки, формирует чувство признательности за красоту, умение наслаждаться нравственно-эстетическим содержанием композитора или народной музыки. На уроке будут эффективны все виды творческой деятельности, тесно связанные друг с другом. В то же время урок своим содержанием, методами и организацией должен иметь большое воспитательное значение, оказывая воспитательное воздействие на учащихся, формируя их научное мировоззрение, мировоззрение, духовные качества личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Воспитание, обучение, развитие учащихся на уроке должно осуществляться сообща и во взаимодействии. Это один из важнейших принципов музыкальной педагогики. Школа не ставит целью подготовить учащихся к профессиональной музыкальной деятельности. Однако способность понимать музыку, воспринимать ее и воздействовать ею дает каждому студенту, независимо от того, будет ли он в будущем профессиональным музыкантом или будет обладать базовыми знаниями, навыками и компетенциями музыкально-эстетической деятельности в чрезвычайно разнообразных формах музыкальной культуры. Независимо от того, станет ли он хорошо подготовленным слушателем, это должно быть характерно.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. История узбекской советской музыки. Вип.1. - Ташкент: изд.им. Г. Гуляма, 1972
2. История узбекской музыки. Составители: Соломонова Т.Е., Кафурбеков Т.Б. Ташкент: Учитель, 1981. – 131 с.
3. Ибрагимов. О «Музыкальное творчество узбекского народа» Ташкент, Г. Гулом-1994.
4. Юнусов Р.Ю. Узбекская народная музыка. Часть 2. (методическое пособие) Т.: Зия чашма, 2000. – 56 с.
5. Кадыров.Р.Г. «Психология музыки» Ташкент «Музыка» Уз.ДК. 2005.
6. Шарипова.Г. «История музыкально-педагогического образования» Текст лекции Электронная версия. Руководство. Т. 2007.
ТДПУ с уставным наименованием
7. История узбекской музыки. Бахром Мадримов
8. Тораев Ф.Ю. Бухара муканни. – Ташкент: Наука, 2009. – 323 с.
9. Артыков Т. «Методика преподавания музыки» Ташкент-2010, издательство «Мухаррир».

LOST IN TRANSLATION: WHY "HAPPINESS" DOESN'T ALWAYS TRANSLATE

Ashurokhunova Dildora
Student, Gulistan State University

Abstract: Happiness, a seemingly universal emotion, poses a significant challenge to translators. This article examines the linguistic barriers that hinder the accurate translation of "happiness" across languages. We delve into the nuances of meaning, the influence of cultural values, and the limitations of language itself, showcasing how "happiness" can be lost in translation.

The concept of happiness, while ostensibly universal, is deeply intertwined with cultural values and societal norms. This article explores how the meaning of "happiness" varies across languages and cultures, highlighting the complexities of accurately translating this multifaceted emotion. We examine real-world examples of translation dilemmas, showcasing the potential pitfalls of assuming a shared understanding of "happiness."

The translation of happiness presents a unique challenge, raising questions about the limits of language and the universality of human experience. This article delves into the linguistic and cultural complexities surrounding the translation of "happiness," highlighting the potential for misunderstanding and misinterpretation. We explore the implications of these challenges for cross-cultural communication, global understanding, and the pursuit of happiness itself.

Key words: Happiness, Translation, Cross-cultural communication, Linguistic barriers, Cultural values, Semantics, Meaning, Language, Intercultural understanding, Polysemy, Idioms, Connotations, Cultural metaphors, Language families, Cultural Differences, Individualism vs. collectivism, Materialism vs. spirituality, Untranslatability, Cultural adaptation

We all yearn for it, strive for it, and yet, the very word "happiness" can be elusive and slippery. While seemingly a universal emotion, the concept of happiness is surprisingly complex, defying easy translation across languages and cultures. How can something so personal and subjective be captured in a single word, let alone be accurately conveyed across linguistic and cultural boundaries? The journey to understanding happiness across languages is fraught with challenges, revealing the limitations of language itself and the intricate interplay between culture and emotion.

Imagine trying to translate the Japanese concept of "ikigai," that deep sense of purpose and fulfillment, into English. Or attempting to convey the French "joie de vivre," that infectious zest for life, to someone who speaks only Spanish. The task

seems impossible, as if the essence of these emotions gets lost in the translation. This is the challenge faced by translators grappling with the elusive concept of "happiness," an emotion that carries a unique weight and meaning in each language and culture.

The pursuit of happiness is a universal human endeavor, yet the very word we use to describe it, "happiness," is a surprisingly complex and culturally-laden concept. Translating happiness across languages is a challenging task, often requiring a deep understanding of both linguistic nuances and cultural values. This article explores the reasons why "happiness" doesn't always translate, uncovering the intricacies of language and the diverse ways in which cultures perceive and experience this cherished emotion.

The linguistic obstacles to translating "happiness" begin with the very word itself. "Happiness" in English carries a broad and multifaceted meaning, encompassing feelings of joy, contentment, satisfaction, and even a sense of well-being. Other languages may have separate words for each of these nuances, highlighting the subtle differences in how cultures conceptualize and express happiness. For instance, the Japanese "shiwase" emphasizes a sense of luck and fortune, while the Danish "lykke" conveys a more profound sense of contentment and fulfillment. These variations in meaning create a significant challenge for translators striving to capture the full essence of happiness in a different language.

Beyond linguistic nuances, the translation of "happiness" is further complicated by the profound influence of cultural values and societal norms. What constitutes happiness in one culture might be considered insignificant or even undesirable in another. In individualistic societies, happiness might be associated with personal achievement and self-fulfillment, while in collectivist cultures, it might be tied to strong social connections and fulfilling one's role within the community. These cultural variations make it difficult to find a universal translation of happiness that truly resonates with the intended audience.

The complexities of translating "happiness" are evident in the numerous instances where the word has been misunderstood or misrepresented. For example, a direct translation of the English phrase "happy birthday" into Chinese might convey a sense of forced cheerfulness, as the original meaning of the Chinese phrase is closer to "wish you good luck" or "may you have a good life." These discrepancies underscore the importance of considering cultural context when attempting to translate happiness, as a literal translation may fail to capture the nuances of meaning and sentiment.

In individualistic cultures like the United States, happiness might be associated with personal achievements, financial success, and individual freedom. In collectivist cultures like Japan or China, happiness might be more closely tied to familial harmony, fulfilling one's social obligations, and contributing to the well-being of the community.

Cultures that emphasize materialism might equate happiness with wealth, possessions, and status. Cultures that prioritize spirituality might associate happiness with inner peace, connection to a higher power, and spiritual growth. Hedonistic cultures might prioritize immediate pleasure and gratification as the path to happiness. Eudaimonic cultures might emphasize finding meaning and purpose in life through contributing to something larger than oneself.

The meaning of "happiness" can evolve within a culture over time, influenced by historical events, political changes, and societal shifts.

Happiness can be experienced differently across different social classes, racial groups, and gender identities within the same culture.

Emphasize that language is not just a tool for communication but also a powerful reflection of a culture's values, beliefs, and experiences.

Beyond linguistic nuances, the translation of "happiness" is further complicated by the profound influence of cultural values. What constitutes happiness in one culture might be considered insignificant or even undesirable in another. For instance, in individualistic societies, happiness might be associated with personal achievement and self-fulfillment, while in collectivist cultures, it might be tied to strong social connections and fulfilling one's role within the community. This cultural variation is further exemplified by the differing emphasis on materialism versus spirituality. Cultures prioritizing material wealth might equate happiness with financial success, while cultures focused on spiritual growth might associate happiness with inner peace and connection to a higher power. These cultural variations underscore the challenge of translating "happiness" across linguistic and cultural boundaries, making it vital to consider the specific context and values of the target audience.

The challenges of translating "happiness" extend beyond mere linguistic discrepancies. Misinterpretations can lead to misunderstandings, miscommunications, and even cultural clashes. For example, a well-intentioned attempt to express sympathy for someone experiencing grief might be misconstrued as insincere or even offensive if the cultural norms surrounding mourning differ significantly. Recognizing the unique cultural contexts and values associated with happiness is crucial for effective communication and building bridges across cultural divides.

Understanding the context in which "happiness" is used is crucial for accurate translation. A simple "I am happy" might convey a sense of contentment in one context, but in another, it might imply a deeper sense of fulfillment or even a state of euphoria. Translators must carefully consider the specific situation, the speaker's intentions, and the cultural norms of the target audience to convey the intended meaning and sentiment accurately.

Translating "happiness" is not merely a linguistic exercise but a deeply human endeavor. It requires empathy, sensitivity, and a willingness to embrace the nuances of

different cultural experiences. By stepping outside of our own cultural lens and attempting to understand the perspectives of others, we can bridge the gap between languages and create a more nuanced and accurate understanding of the concept of happiness. This requires a commitment to cultural understanding and a willingness to acknowledge the richness and diversity of human experience.

While the pursuit of happiness may be universal, the nuances of its meaning and expression are uniquely shaped by language and culture. Recognizing these differences is not just a linguistic exercise; it's a vital step toward greater understanding and empathy. When we strive to understand the diverse ways in which happiness is conceptualized and experienced, we open ourselves to a richer and more nuanced understanding of the human condition. Let us approach translation, particularly when it comes to emotions like happiness, with sensitivity, humility, and a genuine desire to bridge cultural divides.

In the end, perhaps the most important lesson we can learn from the challenges of translating happiness is the power of shared human experience. Despite linguistic and cultural differences, we all share the fundamental desire to feel joy, contentment, and fulfillment. Recognizing this common ground can help us bridge the gaps that often divide us and build a world where understanding, empathy, and shared human values are paramount.

The elusive nature of happiness, its resistance to simple translation, serves as a reminder of the profound interconnectedness of language, culture, and individual experience. While the concept of happiness may seem universal, its true meaning is often deeply personal and rooted in a complex tapestry of cultural values and linguistic nuances. As we continue to navigate the complexities of cross-cultural communication, let us remember that the true measure of success lies not in finding a perfect translation, but in fostering deeper understanding, empathy, and a celebration of the diversity of human experience.

The concept of "happiness" is far from universal; it is deeply influenced by cultural, linguistic, and contextual factors that shape how individuals perceive and express their emotional states. The nuances embedded in different languages and cultures can lead to misunderstandings or oversimplifications of what it truly means to be happy. As we navigate an increasingly globalized world, recognizing these differences is essential not only for effective communication but also for fostering empathy and understanding among diverse populations. By appreciating the complexities of happiness across cultures, we can enrich our own perspectives and cultivate a more inclusive dialogue about what it means to lead a fulfilling life. Ultimately, embracing the idea that happiness is a multifaceted experience allows us to connect more deeply with ourselves and others, transcending the barriers of language and culture.

References:

1. Diener, E., & Suh, E. M. (2000). "Culture and Subjective Well-Being." Culture and Subjective Well-Being. MIT Press.
2. Whorf, B. L. (1956). "Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf." MIT Press.
3. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). "Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation." *Psychological Review*, 98(2), 224-253.
4. Wierzbicka, A. (1999). "Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals." Cambridge University Press.
5. Seligman, M. E. P. (2002). "Positive Psychology: Fundamental Concepts." *American Psychologist*, 55(1), 5-14.
6. Kitayama, S., & Markus, H. R. (2000). "Culture and Emotion: The Role of Culture in the Experience of Emotion." *Emotion*, 1(1), 22-37.
7. Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). "The Social Context of Well-Being." *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 359(1449), 1435-1446.

THE GLOBAL PURSUIT OF HAPPINESS: A COMPARATIVE STUDY OF CULTURAL VALUES

Ashurokhunova Dildora

Student, Gulistan State University

Abstract: This article explores the multifaceted concept of happiness as it is perceived and pursued across diverse cultures. By examining cultural values, beliefs, and social norms, we aim to understand how different societies define, experience, and prioritize happiness. Utilizing a comparative approach, we analyze qualitative and quantitative data from various regions, highlighting the influence of individualism versus collectivism, economic factors, and community engagement on well-being. The study reveals that while the desire for happiness is universal, its expression and the pathways to achieving it vary significantly across cultures. This divergence underscores the importance of contextualizing happiness within cultural frameworks, offering insights into how global perspectives on well-being can inform policies and practices. Ultimately, this research contributes to a deeper understanding of the interplay between culture and happiness, advocating for a more nuanced appreciation of what it means to lead a fulfilling life in an increasingly interconnected world.

Key words: Happiness, Cultural values, Well-being, Individualism, Collectivism, Cross-cultural comparison, Life satisfaction, Social norms, Economic factors, Community engagement, Global perspectives, Fulfillment, Cultural frameworks, Happiness policies, Subjective well-being, Cultural psychology, Quality of life, Emotional well-being, Comparative study, Interconnectedness

In an increasingly interconnected world, the pursuit of happiness has emerged as a universal aspiration, yet the pathways to achieving it are profoundly influenced by cultural values. This comparative study explores how different societies define and prioritize happiness, revealing a rich tapestry of beliefs and practices that shape individual and collective well-being. From the individualistic ethos of Western cultures, which often emphasizes personal achievement and self-fulfillment, to the collectivist traditions of many Eastern societies that prioritize community harmony and relational bonds, the ways in which happiness is understood and pursued vary significantly. By examining these cultural frameworks, we can gain deeper insights into the factors that contribute to life satisfaction across diverse contexts, ultimately highlighting the intricate relationship between culture and happiness in our global society.

Language is not merely a tool for communication; it is a profound reflection of cultural values and societal norms, particularly in the context of the global pursuit of

happiness. This comparative study explores how different linguistic frameworks encapsulate diverse perceptions of happiness across cultures, revealing the intricate relationship between language, thought, and emotional expression. From the nuanced vocabulary that describes joy and contentment in various languages to the idiomatic expressions that convey collective well-being, linguistic analysis offers valuable insights into how cultures prioritize and interpret happiness. By examining these linguistic elements, we can better understand the underlying values that shape individual and communal aspirations for fulfillment, highlighting both the universal quest for happiness and the unique cultural narratives that inform our experiences.

Building on the linguistic foundations of happiness, this study delves into specific cultural contexts that shape how happiness is conceptualized and articulated. For instance, in many Western cultures, happiness is often associated with individual achievement and personal fulfillment, reflected in phrases like "the pursuit of happiness" found in foundational texts such as the U.S. Declaration of Independence. In contrast, collectivist societies may emphasize communal well-being, where happiness is intricately tied to family and social harmony, as seen in languages like Japanese, which features terms such as "wa" (和) that signify peace and togetherness. By analyzing these linguistic distinctions, we uncover not only the semantic variations but also the underlying philosophies that drive societal behaviors and expectations around happiness. This comparative approach sheds light on how cultural narratives influence emotional expression and societal structures, ultimately enriching our understanding of what it means to be happy in a globalized world.

In addition to the linguistic nuances surrounding happiness, cultural values deeply influence how individuals and societies prioritize well-being. For example, in Western cultures, particularly those influenced by individualism, happiness is often viewed as a personal achievement. This is evident in the prevalence of self-help literature and positive psychology, which emphasize personal goals and self-actualization. Terms like "self-care" and "personal growth" are frequently used to denote pathways to happiness, reinforcing the idea that individuals are responsible for their own emotional states.

Conversely, in collectivist cultures, such as those found in many Asian countries, happiness is frequently framed within the context of community and familial relationships. The concept of "collective happiness" is paramount, where individual joy is intertwined with the well-being of the group. In languages such as Mandarin, terms like "renqing" (人情), which refers to the social obligation to maintain harmonious relationships, highlight the importance of interpersonal connections in achieving happiness. This cultural emphasis on relational harmony can shape societal norms and expectations, leading to different approaches to emotional expression.

Moreover, religious and philosophical traditions also play a significant role in shaping attitudes towards happiness. For instance, Buddhist teachings often stress the impermanence of happiness and advocate for a mindful approach to life, which contrasts sharply with the more hedonistic perspectives prevalent in some Western philosophies. By examining these diverse cultural frameworks, we gain insight into how language not only reflects but also reinforces distinct values surrounding happiness. This comparative analysis not only enriches our understanding of global perspectives on well-being but also emphasizes the importance of cultural sensitivity in discussions about happiness across different societies.

As the global pursuit of happiness continues to gain traction in an increasingly interconnected world, the role of language in shaping and reflecting cultural values becomes even more pronounced. Social media and digital communication platforms have facilitated the rapid exchange of ideas about happiness, allowing diverse cultural narratives to intermingle. This cross-cultural dialogue often leads to a blending of concepts, where terms from one culture are adopted and adapted by another, creating new interpretations of happiness. For example, the Japanese concept of "ikigai," which refers to finding joy in life's purpose, has gained popularity in Western contexts, inspiring individuals to seek fulfillment beyond material success. However, this globalization of happiness discourse also raises questions about cultural appropriation and the potential dilution of meaning. As individuals navigate these varied interpretations, they may inadvertently overlook the deeper cultural significance embedded in these concepts. Thus, while the global conversation about happiness fosters greater understanding and appreciation for different perspectives, it also underscores the necessity of approaching such discussions with cultural humility and awareness. By recognizing the rich tapestry of meanings associated with happiness across languages and cultures, we can cultivate a more nuanced appreciation for what it means to pursue well-being in a diverse world.

As the global pursuit of happiness continues to gain traction in an increasingly interconnected world, the role of language in shaping and reflecting cultural values becomes even more pronounced. Social media and digital communication platforms have facilitated the rapid exchange of ideas about happiness, allowing diverse cultural narratives to intermingle. This cross-cultural dialogue often leads to a blending of concepts, where terms from one culture are adopted and adapted by another, creating new interpretations of happiness. For instance, the Japanese concept of "ikigai," which refers to finding joy in life's purpose, has gained popularity in Western contexts, inspiring individuals to seek fulfillment beyond material success. Similarly, the Danish notion of "hygge," emphasizing coziness and contentment, has sparked interest in lifestyle practices that prioritize well-being. However, this globalization of happiness discourse raises questions about cultural appropriation and the potential dilution of

meaning. The risk lies in oversimplifying complex cultural frameworks into easily digestible concepts that may lose their original significance. As individuals navigate these varied interpretations, they may inadvertently overlook the deeper cultural significance embedded in these concepts. Furthermore, linguistic nuances can shape how happiness is expressed and understood; for example, some languages have multiple words for happiness, each capturing different emotional states or contexts. Thus, while the global conversation about happiness fosters greater understanding and appreciation for different perspectives, it also underscores the necessity of approaching such discussions with cultural humility and awareness. By recognizing the rich tapestry of meanings associated with happiness across languages and cultures, we can cultivate a more nuanced appreciation for what it means to pursue well-being in a diverse world.

In conclusion, the global pursuit of happiness serves as a fascinating lens through which we can examine the intricate interplay between language, culture, and values. As individuals from diverse backgrounds engage in discussions about what constitutes happiness, they not only share personal experiences but also reflect the unique cultural narratives that shape their understanding of well-being. This comparative study highlights how linguistic expressions of happiness vary across cultures, revealing deeper insights into societal priorities and emotional frameworks. While globalization has facilitated the exchange of ideas and practices related to happiness, it also poses challenges in preserving the rich cultural nuances that inform these concepts. As we navigate this complex landscape, it becomes essential to approach the pursuit of happiness with cultural sensitivity and openness, recognizing that each culture offers valuable perspectives that enrich our collective understanding. Ultimately, by embracing the diversity of happiness narratives, we can foster a more inclusive dialogue that celebrates the myriad ways individuals and communities find joy and fulfillment in their lives.

References:

1. Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1-31.
2. Kahneman, D., & Deaton, A. (2010). High Income Improves Evaluation of Life but Not Emotional Well-Being. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(38), 16489-16493.
3. Tsai, J. L., & Chentsova-Dutton, Y. (2002). Understanding the Cultural Context of Emotion: The Role of Culture in Emotion Regulation. *International Journal of Psychology*, 37(3), 181-192.
4. Uchida, Y., & Kitayama, S. (2009). Happiness and Unhappiness in Japan and the United States: A Cultural Perspective. In *Culture and Subjective Well-Being* (pp. 129-150). MIT Press.

5. Wierzbicka, A. (1999). Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals. Cambridge University Press.
6. Geeraerts, D., & Cuyckens, H. (2007). The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics. Oxford University Press.
7. Inglehart, R., & Welzel, C. (2005). Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge University Press.
8. Helliwell, J. F., Layard, R., & Sachs, J. (2020). World Happiness Report 2020. Sustainable Development Solutions Network.
9. Schwartz, S. H. (1999). A Theory of Cultural Value Orientations: Explication and Applications. Communication 2000.
10. Hofstede, G. (2001). Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. Sage Publications.
11. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. Psychological Review, 98(2), 224-253.

HAPPINESS AND THE LIMITS OF LANGUAGE: A CRITICAL ANALYSIS OF TRANSLATION THEORY

Ashurokhunova Dildora

Student, Gulistan State University

Abstract: This article explores the intricate relationship between happiness and language, focusing on the limitations inherent in translation theory. While language serves as a primary vehicle for expressing emotions and cultural values, the nuances of happiness often elude precise translation across linguistic boundaries. This critical analysis examines how varying cultural contexts shape the conceptualization of happiness and the challenges faced by translators in conveying these sentiments. By investigating key translation theories alongside empirical examples, the article highlights the potential for misinterpretation and loss of meaning when translating expressions of happiness. Ultimately, it argues for a more nuanced understanding of translation that acknowledges the cultural dimensions of emotional expression, suggesting that effective communication of happiness may require more than mere linguistic fidelity it demands an appreciation of the underlying cultural frameworks that inform our understanding of well-being.

Key words: Happiness, Language, Translation Theory, Cultural Context, Emotional Expression, Linguistic Boundaries, Nuances, Misinterpretation, Cultural Frameworks, Well-Being, Semantic Challenges, Cross-Cultural Communication, Conceptualization, Expressive Limitations, Meaning Loss, Emotional Nuance, Translation Challenges, Intercultural Understanding, Sentiment Translation, Linguistic Fidelity

In an increasingly interconnected world, the pursuit of happiness transcends cultural and linguistic boundaries, yet the very act of translating emotions poses significant challenges. Language is not merely a tool for communication; it is a vessel of cultural identity and personal experience. As we navigate the complexities of translation theory, it becomes evident that certain nuances of happiness may elude precise articulation across different languages. This critical analysis explores the limitations inherent in translation, examining how linguistic structures can both illuminate and obscure our understanding of happiness. By delving into the interplay between language and emotion, we aim to uncover the profound implications of these limitations on cross-cultural communication and the universal quest for well-being.

In modern and interconnected world, the pursuit of happiness transcends cultural and linguistic boundaries, yet the very act of translating emotions poses significant challenges. Language is not merely a tool for communication; it is a vessel of cultural

identity, history, and personal experience. Each language carries its own unique set of connotations, idiomatic expressions, and cultural contexts that shape how emotions are expressed and understood. For instance, the Japanese concept of "komorebi," which refers to the interplay of sunlight and leaves, encapsulates a nuanced appreciation for nature that may not have a direct counterpart in English. As we navigate the complexities of translation theory, it becomes evident that certain nuances of happiness may elude precise articulation across different languages. The limitations of language can lead to misinterpretations or oversimplifications of emotional states, which may hinder authentic cross-cultural communication. This critical analysis explores these limitations, examining how linguistic structures can both illuminate and obscure our understanding of happiness. By delving into the interplay between language and emotion, we aim to uncover the profound implications of these limitations on cross-cultural communication and the universal quest for well-being, ultimately questioning whether true emotional resonance can ever be fully captured through translation.

The intricacies of translating happiness are further complicated by the subjective nature of emotional experiences. Happiness is not a monolithic concept; it varies widely across cultures and individuals, shaped by societal norms, personal values, and lived experiences. For example, while Western cultures often equate happiness with individual achievement and personal fulfillment, many Eastern cultures may prioritize communal well-being and harmony as essential components of a happy life. This divergence in understanding can lead to significant challenges in translation, where a term like "happiness" may carry different implications and expectations depending on the cultural lens through which it is viewed. Moreover, the emotional weight attached to certain words can be lost in translation; the English word "joy," for instance, may evoke a sense of exuberance that is not fully captured by its equivalents in other languages. This disparity raises critical questions about the efficacy of translation in conveying not just the words, but the emotional depth and cultural significance behind them. By examining these cultural variations and the limitations they impose on translation, we can better understand how language shapes our perceptions of happiness and the potential for miscommunication in cross-cultural exchanges.

The translation of happiness is further complicated by the fact that different languages encapsulate unique emotional nuances that may not be directly translatable. For instance, the Danish concept of "hygge" refers to a specific sense of coziness and contentment derived from simple pleasures, often emphasizing togetherness and well-being. This term lacks a direct English equivalent, illustrating how cultural contexts shape our understanding of happiness. Additionally, research in psychology suggests that the words we use can influence our emotional experiences. A study published in the journal **Emotion** found that individuals who describe their feelings using rich, varied language tend to experience emotions more intensely than those who use more

limited vocabulary. This phenomenon indicates that the language we employ not only reflects our emotional states but also shapes them, creating a feedback loop between language and emotion. Furthermore, the Sapir-Whorf hypothesis posits that language influences thought, suggesting that speakers of different languages may experience happiness differently based on linguistic structures. For instance, in languages with a more complex system of tenses, such as Greek, speakers may have a different relationship with time and thus a different experience of happiness compared to speakers of languages with simpler tense systems. These examples underscore the intricate interplay between language and emotion, revealing how translation may fall short in capturing the full spectrum of what happiness means across diverse cultures.

In exploring the relationship between happiness and the limits of language, it becomes evident that translation is not merely a mechanical process of converting words from one language to another. Rather, it is an intricate dance of cultural nuances, emotional resonances, and contextual subtleties that often elude direct equivalence. For instance, certain words or phrases that encapsulate joy or contentment in one language may lack an exact counterpart in another, leading to a dilution or misrepresentation of the original sentiment. This discrepancy underscores the idea that happiness, as a subjective experience, is deeply intertwined with linguistic expression. Consequently, the act of translation can inadvertently reshape our understanding of happiness itself, revealing how language both constrains and enriches our emotional landscapes. By critically analyzing these limitations, we can appreciate the profound impact that linguistic choices have on our pursuit of joy and fulfillment across different cultures.

Linguistic Relativity: The Sapir-Whorf hypothesis suggests that the structure of a language influences its speakers' worldview and cognition. This implies that concepts of happiness may vary significantly across cultures, shaped by linguistic frameworks.

Untranslatable Words: Many languages have unique words that encapsulate complex emotions or states of happiness, such as the Portuguese "saudade," which conveys a deep emotional state of nostalgic longing. These untranslatable terms highlight how certain feelings might be inadequately expressed in other languages.

Cultural Context: Happiness is often tied to cultural practices and values. For example, collectivist societies might prioritize communal joy over individual happiness, leading to different expressions and interpretations of what it means to be happy.

Emotional Nuance: Studies in psychology indicate that language can affect emotional expression. For instance, bilingual individuals may experience different emotional responses depending on the language they use, suggesting that language shapes not just communication but also emotional experience.

Translation Loss: Research shows that translating poetry or literature often results in a loss of emotional depth and cultural significance, which can alter the original message about happiness and its portrayal.

Cognitive Dissonance: The limits of language can lead to cognitive dissonance when individuals attempt to articulate their feelings of happiness across different languages, potentially leading to frustration or a sense of isolation.

Language and Identity: The language we speak can influence our sense of identity and belonging, which in turn affects our overall happiness. Bilingual individuals may feel a different sense of fulfillment when using their native language compared to a second language.

In conclusion, the exploration of happiness through the lens of translation theory reveals profound insights into the intricate relationship between language and emotion. While language serves as a vital tool for expressing our innermost feelings, its limitations often hinder our ability to fully convey the nuances of happiness across cultural and linguistic boundaries. The existence of untranslatable words, the influence of linguistic relativity, and the cultural contexts that shape our understanding of joy underscore the complexity of this emotional experience. As we navigate the challenges of translation, it becomes evident that true happiness transcends mere words; it is a deeply personal and culturally embedded phenomenon. By acknowledging these limitations, we open ourselves to richer, more empathetic dialogues about happiness that honor the diverse ways in which it is experienced and expressed around the world. Ultimately, this critical analysis invites us to reflect on our own linguistic frameworks and consider how they shape our perceptions of joy, urging us to seek deeper connections beyond language itself.

In summary, the interplay between happiness and language underscores the inherent challenges of communication in a multicultural world. Translation theory not only highlights the barriers that exist when attempting to convey emotional experiences but also invites us to appreciate the rich tapestry of human expression that varies across cultures. As we grapple with the limits of language, we are reminded that happiness is not solely defined by words; it is a lived experience shaped by context, personal history, and cultural narratives.

Moreover, this critical analysis encourages us to embrace the ambiguity and complexity of emotions, recognizing that some aspects of happiness may elude precise articulation. Instead of viewing these limitations as shortcomings, we can see them as opportunities for deeper understanding and connection. By fostering an openness to diverse expressions of joy, we can cultivate empathy and appreciation for the myriad ways happiness manifests in our lives.

Ultimately, as we navigate the nuances of translation and the quest for shared understanding, we are called to reflect on our own definitions of happiness. In doing

so, we can enrich our interactions and create spaces where the essence of joy transcends linguistic barriers, allowing for a more profound appreciation of our shared humanity.

References:

1. Baker, M. (2006). **Translation and Conflict: A Narrative Account**. Routledge.
2. Benjamin, W. (1968). "The Task of the Translator." In **Illuminations**. Schocken Books.
3. Sapir, E. (1921). **Language: An Introduction to the Study of Speech**. Harcourt Brace.
4. Nida, E. A., & Taber, C. R. (1969). **The Theory and Practice of Translation**. Brill.
5. Katan, D. (2004). **Translating Cultures: An Introduction for Translators, Interpreters, and Mediators**. Routledge.
6. Hofstede, G. (2001). **Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations**. Sage Publications.
7. Wierzbicka, A. (1999). **Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals**. Cambridge University Press.
8. Lyons, J. (1981). **Language, Meaning, and Context**. Routledge.
9. Vygotsky, L. S. (1986). **Thought and Language**. MIT Press.
10. Searle, J. R. (1969). "Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language." Cambridge University Press.

MODA VA USLUBLAR

Alimova Gulsevar Shuxrat qizi

Annotatsiya: Maqolada moda va uslub tarixi, zamonaviy ayollar modasi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Moda, modalar tarixi, zamonaviy moda, uslub tarixi, shoxli shlyapa, tendensiya, ko'yлак.

Аннотация: В статье освещается история моды и стиля, современная женская мода думал о

Ключевые слова: Мода, история моды, современная мода, история стиля, роговая шляпа, тенденция, рубашка.

Annotation: History of fashion and style in the article, modern women's fashion thought about.

Keywords: Fashion, fashion history, modern fashion, style history, horn hat, trend, shirt.

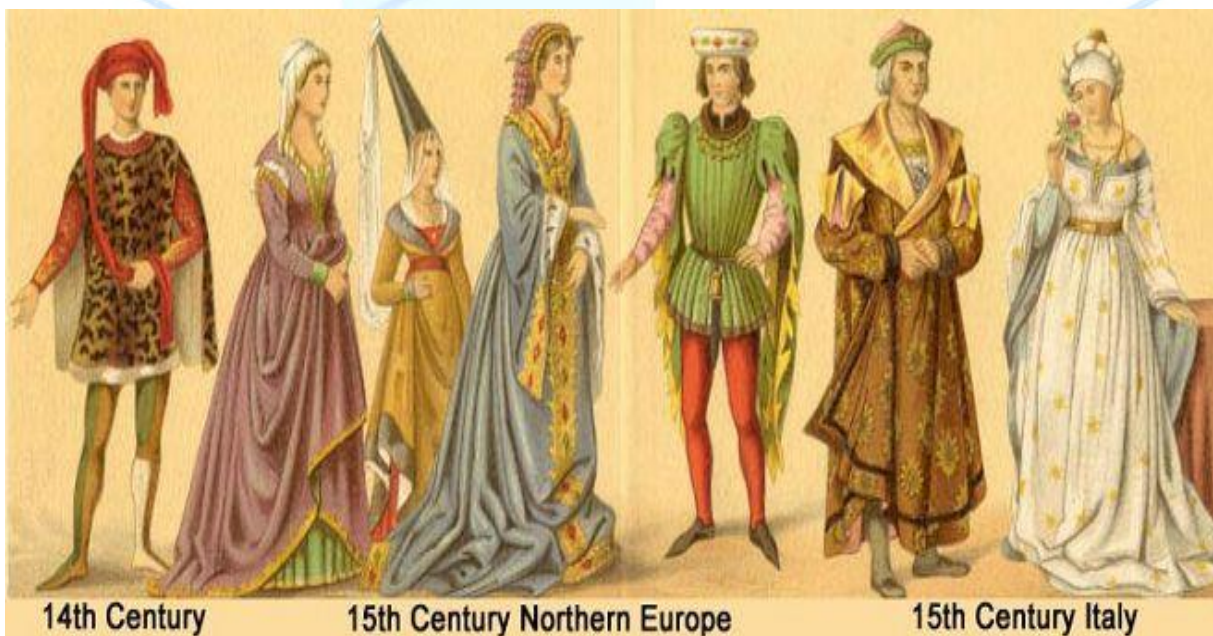
Moda nima degan savol ko'plab ayollarni egallaydi. Poyafzal, kiyim-kechak va manikyurdagi tendentsiyalar qanchalik tez o'zgarib borayotganini hammamiz bilamiz va biz ularga amal qilishga harakat qilamiz. Biroq, go'zal xonimlarning bir nechtasi bu kontseptsiya nimani o'z ichiga olganini va qaerdan kelib chiqqanligini tushunadi.

Moda tarixi qanday boshlangani haqidagi savolga javob berish oson emas. Muayyan sivilizatsiyaning barcha vakillari yuradigan shkaf buyumlari juda uzoq vaqtdan beri mavjud edi, ammo o'sha paytda odamlar qanday qilib chiroyli va jozibali kiyinish haqida o'ylamaganlar. Ular uchun kiyim kiyish shunchaki isinish va begona ko'zlardan yashirishning bir usuli edi. samimiy qismlar. Har qanday yangilik yoki xorijiy kiyimlar "dushmanlik bilan" qabul qilindi, shuning uchun biror narsani o'zgartirish yoki o'zgartirish istagi yo'q edi.

Mutaxassislarning fikricha, moda va uslub tarixi faqat XIV asrda boshlangan. Frantsiya poytaxti Parij ushbu tushunchalarning vatani deb ataladi, garchi boshqa Evropa mamlakatlari aholisi ham ular tomonidan bir zumda olib ketilgan. O'sha davrning eng yorqin vakili konuslar maxsus tarzda biriktirilgan mato tuzilishi bo'lgan "shoxli shlyapa" edi.

Kelajakda ayollar kiyimidagi tendentsiyalar har bir yangi mavsumda o'zgarib boshladi. Shunday qilib, sovuq havoning boshlanishi bilan go'zal xonimlar baxmal kiygan va kiyingan yozgi davr- tabiiy ipakdan tayyorlangan mahsulotlarda. Asta-sekin, garderob buyumlarining kesilishi o'zgarib boshladi - ba'zi modellar avvalgilariga qaraganda bir oz ochiqroq bo'ldi. Bugungi kunda ma'lum bo'lgan uslublar paydo bo'ldi, ular modaistning qiyofasini maftunkor va jozibali qiladi.

Ayollar modasining tarixi Frantsiyada boshlangan bo'lsa-da, uning shakllanishining dastlabki ikki asrida uning asosiy yo'nalishi Italiya, aniqrog'i, Venetsiya edi. Venetsiyalik go'zallar liboslar va soch turmagi uchun ohangni o'rnatadilar, soxta sochlar va chignonlarni trendga kiritadilar, pul to'laydilar. Maxsus etibor aksessuarlar. Shunday qilib, 15-asrda deyarli barcha yosh ayollar eng nozik ro'molcha va yuzlarini o'rab turgan baxmal choyshab kiyishadi.

Biroz vaqt o'tgach, 16-asrning o'rtalaridan boshlab, Ispaniya trendsetterga aylandi. Prudish ispanlar yopiq va pok kiyimlarni - kar yoqali ko'ylaklar, uzun yenglar va yuqori kraxmalli yoqalar. Yubkalar asosan shishgan va uzun bo'lib, o'sha paytda yalang oyoqlarni ochib beradigan hech qanday kesmalar yoki assimetrik etaklar haqida gap bo'lmagan. Bu orada yosh xonimlar paydo bo'ldi yangi yo'l erkaklarni vasvasaga solish - har xil xushbo'y hidlar modaga kirib, ularning egasining qiyofasini sir va shahvoniylik bilan ta'minlaydi.

Nihoyat, 17-asrda tashqi ko'rinishi uchun mas'ul bo'lgan mamlakat Frantsiya modani buyura boshladi. Parijliklar juda uzoq vaqt - ikki yuz yildan ortiq vaqt davomida umume'tirof etilgan deb hisoblangan. Bu vaqt ichida tendentsiyalar o'zgardi katta soni marta, lekin butun dunyodagi ayollar parijliklarning fikriga to'liq bo'ysunishdi va o'z kiyimlarini zavq bilan nusxalashdi va o'zlaridan deyarli hech narsa qo'shmadilar.

Moda nima ekanligini o'ylab, ba'zi ayollar bu tushunchani uslub bilan aralashtirib yuborishadi. Darhaqiqat, moda deganda u yoki bu uslubning boshqalarga nisbatan vaqtinchalik hukmronligi tushuniladi. Deyarli har doim bu atama faqat ma'lum bir hududni, masalan, tuman, shahar yoki shtatni anglatadi, lekin umuman butun dunyoni emas. Zamonaviy ayollar modasi nafaqat kiyim va poyabzal, balki bo'yanish, manikyur, soch turmagi, atirlar, aksessuarlar va boshqa sohalarga ham tegishli.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Andreeva, A. Yu. Kostyum tarixi. Davr. Uslub. Moda: qadimgi Misrdan zamonaviy A. Yu. Andreeva 2001
2. Theandreeva R. P. Moda R. P. Andreeva Lite, 1997 yil
3. Waldono I. TS. Moda XX asr: entsiklopediya I. Ts. Baldano M 2002
4. Bloochina I. V. Jahon tarixi Kostyum, moda va uslub I. V. Bloxin - Minsk: hosil yig'im-terimi, 2007 y.

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТИЗИМИДА ЧЕТ ТИЛЛАРНИ О'RGATISHNI ТАКОМИЛЛАСHTIRISH ISTIQBOLLARI

Ischanova Lolita Bekdjanovna

Samarqand viloyati Urgut tumani 4-son DMTT direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimidagi, tarbiyalanuvchilarni chet tillarni, xususan, ingliz va rus tillariga o'qitishdagi mavjud muammolar va ularning yechimlari haqida so'z yuritilgan.

Аннотация: В данной статье говорится о существующих проблемах в системе дошкольного образования, преподавании иностранных языков, особенно английского и русского, и их решениях.

Abstract: This article talks about the existing problems in the preschool education system, the teaching of foreign languages, especially English and Russian, and their solutions.

Kalit so'zlar: Metodika, xorijiy tillar, tarbiyalanuvchilar, talaffuz me'yorlari, predmetlar, multimedia, didaktik materiallar, samarali ta'lim.

Ключевые слова: Методика, иностранные языки, дети, стандарты произношения, предметы, мультимедиа, дидактические материалы, эффективное обучение.

Key words: Methodology, foreign languages, children, pronunciation standards, subjects, multimedia, didactic materials, effective education.

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi professional ta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Bu maktabgacha ta'lim jarayonini ham chetda qoldirgani yo'q. Yoshlar ta'limi davomida xorijiy tillarni o'rgatishning ahamiyati sezilarli darajada oshdi. Hozirgi kunda maktabgacha ta'limga etibor berish, davlatning ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jihatdan rivojlantirish demakdir. Yoshlarimiz zamonaviy va har taraflama yetuk malaka ega kadr bo'lib yetishishlari uchun hamma sharoitlar yaratilgan. Bundan tashqari yuksalish asrida bilim olishga anchagina ko'proq e'tibor qaratilgan. Shuningdek, biz yoshlar O'zbekiston kelajagini porloq qurishimiz uchun, avvalo, samarali va sifatli bilimga ega bo'lishimiz zarur. Shu o'rinda chet tilini o'rganish va o'rgatishni kuchaytirishimiz, xorijiy top universitetlar bilan exchange dasturlarini amalga oshirishimiz hamda bu orqali ko'plab metodlarni o'rganib tatbiq etishimiz zarur. Avvalo maktabgacha ta'lim tizimida nima uchun xorijiy tillarni o'qitish kerak? degan savolga yuzlansak. Buning eng muhim sabablaridan biri shuki, maktabgacha ta'lim jarayonidagi tarbiyalanuvchilarda xorijiy tillarni tez o'zlashtirish darajasi kattalarga qaraganda ancha yuqori bo'lishi hamda tarbiyalanuvchilarda

maktabgacha bo‘lgan davrda ularning dunyoqarashini kengaytirish kabi masalalar ko‘zda tutiladi.

Maktabgacha ta‘limning maqsadi- bolani maktabga tayyorlash, o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish, uning qobiliyatlarini namoyon qilishka ko‘mak berishdir. Shularni inobatga olgan holda, “Maktabgacha ta‘lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora- tadbirlari to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori va shu bilan birga “Maktabgacha ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” tasdiqlandi. Bu hujjatlarda maktabgacha ta‘lim tizimi tarmog‘ini yanada kengaytirish, bollarni o‘qitishning zamonaviy hamda samarali metodikalaridan foydalanish va maktabgacha ta‘lim muassalarini malakali kadrlar bilan ta‘minlash, bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlash kabi masalalar aks etgan. Xususan, buyuk mutafakkir bobomiz Alisher Navoiy ham o‘z asarlarida – Til bilgan el biladi deb xalqni til o‘rganishga, dunyo qarashini boyitishga da‘vat etgan. Maktabgacha ta‘lim jarayonida xorijiy tillarni o‘qitishning ijobiy jihatlari ham talaygina. Bu yoshdagi bolalar o‘zlarining dunyoqarashlari shakllanayotgan davrda bo‘lib, chet tillarini o‘rgatish bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi. Ularni ruhlantirib yangi bilimlarni o‘rganishga undaydi. Nafaqat maktabgacha ta‘limda balki boshlang‘ich ta‘limda ham xorijiy tillarni o‘qitish juda muhim. Ya‘ni, xorijiy tillarni o‘qitishdagi asosiy fundament maktabgacha ta‘lim jarayonida shakllanadi. Shu sababli bu davrlar tarbiyalanuvchilarga chet tillarini o‘qitishda samarali metodlar va kelgusida yaxshi natijalar talab qiladi. Shunday ekan maktabgacha ta‘lim tizimida xorijiy tillarni o‘qitishda bir nechta muammolar ham mavjud. Keling bu muammolar va uning yechimlari bilan tanishib olamiz. Avvalo oldimizda uchraydigan muammo bu ilk maktabgacha ta‘lim yoshidagi tarbiyalanuvchilarni xorijiy tillarga qiziqtirish va ularni diqqatini jamlash. Tarbiyalanuvchilarning idroklari tezkor bo‘lib, ular barcha atrofdagi yuz berayotgan jarayonlarni diqqat bilan kuzatishadi va his qilib turishadi. Hamda, ular bu jarayonlardan tez zerikadi. Yana bir tur tarbiyalanuvchilarga jarayonlarni ko‘rib his qilib tursa ham, bu jarayonlarni qabul qilmaydi. Bu borada tarbiyachilar o‘rgatilayotgan mavzuga doir rangli kartochkalar, sifati yuqori bo‘lgan mavzuga doir predmetlar aks etgan rasmlar hamda eng muhimi davr talabi bo‘lmish AKT vositalari va multimedialardan foydalanishlari lozim. Navbatdagi masala bu tarbiyalanuvchilar psixologiyasiga ham etiborli bo‘lish. Har bir tarbiyalanuvchilarning o‘zini psixikasi bo‘ladi. Pedagoglar mashg‘ulotlar jarayonida bu narsalarni xisobga olgan holda tarbiyalanuvchilar bilan suhbatlashib o‘tmog‘i ham lozim. Masalan tarbiyalanuvchilarning ismini, yoshini yoki qiziqishlarini so‘rash yaxshi usuldir. Bu tarbiyalanuvchilarda e‘tiborga tushganlik hissini uyg‘otadi. Umumiy qilib aytganda, aslida chet tilini o‘rganishni bolaning juda ham yosh davrlardan boshlagan ma‘qul hisoblanadi. Kichik yoshdagi bolalarning miyya faoliyati to‘xtovsiz o‘sish rivojlanishda davom etayotgani uchun ular miyya faoliyati to‘liq shakllanib bo‘lgan,

katta shaxslarga nisbatan yangi ma'lumotni ancha tezroq qabul qilish qobiliyatiga egadirlar. Ushbu o'ziga xosliklarni inobatga olgan holda darsni rejalashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Masalan, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga chet tilini o'qitishda asosan o'yin, rasmlar, qo'shiq va she'rlardan, multfillardan foydalanish samarali usul hisoblanadi. Chunki ulardagi asosiy tushuncha miyasida rasmi holda tasvirlanadi. Bu esa o'z navbatida bizdan barcha o'rgatiladigan narsalarni shunga ko'ra tasvirlashni talab etadi.

Misol uchun, Ingliz yoki rus tilidagi tarbiyalanuvchilar uchun mo'ljallangan multfilmlar va qo'shiqlardan foydalanilsa tarbiyalanuvchilar multfilmdagi harakat so'zlarini ma'nosini bilmasa ham undagi yuz berayotgan voqeliklardan anglab oladi. Musiqa va qo'shiqlarga kelsak biz musiqalardagi chet tili so'zlarini tarbiyalanuvchilarga yoki ular bilan birgalikda harakatlanib raqsga tushgan holatda ifodalasak tarbiyalanuvchilar yangi so'zni harakatlar orqali tushunish ko'nikmasi paydo bo'ladi. Gapirish masalasiga to'xtalsak tarbiyalanuvchilar garchi noto'g'ri gapirsa ham gapirsin. Yuqorida aytganimizdek noto'g'ri gapiryapsan deyish xato. Gapirishni shakllantirish uchun kichik-kichik dialoglardan sahna ko'rinishi sifatida foydalanish samarali natija beradi. Yana bu borada "bu nima? U nima?" metodlarini ishlatish ham kerak. Tarbiyalanuvchilarga predmetlarning rasmi ekran orqali hamda plakatlarda ko'rsatiladi. Bu metodika tarbiyalanuvchilarni yod olgan so'zlarini mustahkamlashga yordam beradi. Eng asosiysi maktabgacha ta'lim yoshidagi tarbiyalanuvchilarga ingliz va rus tillarini o'rgatishda har-xil o'yin tarzidagi

metodikalardan foydalanish eng zamonaviy usullardan hisoblanadi. Bu uslubda sinfdagi deyarli barcha tarbiyalanuvchilar ishtirok etishga qiziqish bildiradilar.

Maktabgacha ta'limda tahsil olayotgan bolalarning psixikasi qizqish va yoqtirish kategoriyasiga asoslangan. Yosh bolalar tabiatan yorqin va chiroyli narsalarga juda ham qiziqishadi va ko'p e'tibor berishadi. Buni yosh bolalarning chiroyli ustozlarni, xushmuomala pedagoglarni yoqtirishidan ham yaqqol sezish mumkin. Shuning uchun ularga uzatilayotgan ma'lumotlar, albatta, ularning qiziqishini inobatga olgan holda yetkazilishi va rangli materiallar, rasmi qo'llanmalar bevosita ta'lim jarayonida qo'llanishi lozim. Bu degani maktabgacha ta'lim tashkilotidagi yoshlarni o'qitish metodikasi, avvalo, ularning qiziqishlariga bog'liq.

Хулоса о‘rnida shuni aytish joizki, maktabgacha ta’lim tizimida xorijiy tillarni o‘rgatish, ushbu davrdagi tarbiyalanuvchilarning kelajakda chet tilidagi bilimlarini eng asosiy fundamenti ekanligini tan olgan holda biz bu davrdagi tarbiyalanuvchilarga xorijiy tillarni o‘qitishning zamonaviy usullaridan

foydalanmog‘imiz darkor. Darhaqiqat, maktabgacha yoshidagi tarbiyalanuvchilarning miyya faoliyati to‘xtovsiz o‘shish rivojlanishda davom etayotganligi tufayli biz ularga xorijiy tillarni o‘rgatishning innovatsion va qulay usullari ustida ishlamoq‘imiz kerak. Biz foydalanishimiz mumkin bo‘lgan metodikalar ham tarbiyalanuvchilarning yoshiga qarab tanlash joiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. [https://blog.xabar.uz/post/maktabgacha-ta-lim-jarayonida-xorijiy-tillarni-o‘qitishning-zamonaviy usullari](https://blog.xabar.uz/post/maktabgacha-ta-lim-jarayonida-xorijiy-tillarni-o-qitishning-zamonaviy-usullari)
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/xorijiy-tillarni-oqitishning-samarali-usullarinemis-tili-misolida>
3. Urmonovich N. O. MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 14. – №.
4. Google.ru saytlari
5. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/umumii-urta-talim/5141.htm>
6. Usmonova, U. (2021). МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМДА БОЛАЛАРНИ ИЛК YOSHIDA XORIJIY TILLARNI O‘RGATISHDA TA’LIMIY O‘YINLARNING AHAMIYATI: BAHOLASH. Maktabgacha ta’lim jurnali,

HAYDOVCHINING MADANIYATI VA ETIKASI

*Toshkent viloyati Piskent tumani
1-son Kasb Hunar Maktabi
"Mahsus fanlar" kafedrasida
Katta o'qituvchisi
Usmanova Navro'za Zokirjon qizi*

Annotatsiya: ushbu maqolada haydovchining madaniyati va etikasi, haydovchining zarur hujjatlari va haydovchining umumiy majburiyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: ruxsatnoma, guvohnoma, yagona tartib, tezliklar, harakat marshruti.

КУЛЬТУРА И ЭТИКА ВОДИТЕЛЯ

Пискентский район Ташкентской области
Профессионально-техническое училище № 1
Кафедра «Специальных наук».
Старший преподаватель
Усманова — дочь Навроза Закирджана.

Аннотация: в данной статье представлена информация о культуре и этике водителя, необходимых документах водителя и общих обязанностях водителя.

Ключевые слова: разрешение, сертификат, единая процедура, скорости, маршрут движения.

DRIVER CULTURE AND ETHICS

Piskent district of Tashkent region
Vocational School No. 1
Department of Special Sciences.
Senior Lecturer
Usmanova is the daughter of Navroz Zakirdzhan.

Abstract: This article provides information about driver culture and ethics, required driver documents, and general driver responsibilities.

Key words: permit, certificate, unified procedure, speeds, route.

O`zbekiston Respublikasida yo`l harakatining yagona tartiblari. Respublikadagi yo`llarda transport vositalarining o`ng taraflama harakati.

- O`zbekiston Respublikasida yo`l harakatining yagona tartiblari. Respublikadagi yo`llarda transport vositalarining o`ng taraflama harakati.

- Avtomobil yo`llarida harakat tartibsiz ravishda vujudga keladi. Har bir haydovchi o`ziga qulay harakat tartibini tanlaydi hamda o`zi tanlagan harakat tartibining boshqa harakat katnashchilariga ta`siri bilan hisoblashmaydi. Shuningdek, turli rusumli avtomobillarning har xil dinamik sifati harakat tartibiga ta`sir qilishi muqarrar. Yo`l harakatida avtomobillarning o`zaro ta`siri harakat miqdori qancha ko`p bo`lsa, shuncha orta boradi.

- *Yo`l harakatini tashkil etish* – transport vositalari oqimini maksimal darajada yo`lning geometrik o`lcham imkoniyatlaridan foydalanib, uning har xil bo`laklarida xavfsiz harakat tartibini va yuqori o`tkazish qobiliyatini ta`minlashga qaratilgan tadbirlar tizimidan iborat.

Yo`l harakatini tashkil etish tamoyillari transport oqimini to`g`ri yo`naltirishga, kerak hollarda ularni tezliklar bo`yicha guruhlariga ajratishga, har bir yo`l bo`lagi uchun ratsional tezliklarni belgilashga, haydovchilarga o`z vaqtida harakat marshruti va yo`l sharoiti to`g`risida axborot berishga qaratilgan.

- Yo`l harakatini tashkil etish tamoyillari transport oqimini to`g`ri yo`naltirishga, kerak hollarda ularni tezliklar bo`yicha guruhlariga ajratishga, har bir yo`l bo`lagi uchun ratsional tezliklarni belgilashga, haydovchilarga o`z vaqtida harakat marshruti va yo`l sharoiti to`g`risida axborot berishga qaratilgan.

- Avtomobil transportining ishini, haydovchi mehnatini, yo`ldagi transport vositalari va piyodalarning harakatini tashkil qilishni bir- biridan farqlash lozim. Birinchi ikki masala bilan asosan avtokorxonalar, keyingisi bilan esa yo`l xo`jaliklari, yo`l harakati xavfsizligi organlari va hokimiyat vakillari shug`ullanadilar.

- Yuqoridagilardan kelib chiqib, *yo`l harakatini tashkil qilishning asosiy maqsadi* deb har xil transport vositalarini yuqori tezlik bilan yo`lning turli bo`lagidan yilning har qanday ob-havo sharoitlarida xavfsiz o`tkazish tushuniladi. Harakatni tashkil etishning *asosiy vazifalari* quyidagilardan iborat:

transport vositalarining harakat tartibini belgilash va ta`minlash;

- transport vositalarining harakat tartibini belgilash va ta`minlash;
- avtomobillarning yuqori samaradorlik bilan ishlashini har qanday ob-havo sharoitida ta`minlash va eng yaxshi yo`l sharoitlarini vujudga keltirish;

- harakat xavfsizligini yo`lning har qanday bo`lagida va turli ob-havo sharoitlarida ta'minlash;
- atrof - muhitni bulg`atmaslik;
- transport vositalarining va yo`l inshootlarining tez ishdan chiqmasligini ta'minlash.
- Ma'lumki, har qanday faoliyatni amalgam oshirishda, uni to`g`ri tashkil qilishda biror narsaga ya'ni qandaydir qonuniyatlarga asoslanish, maqsadga erishishning yagona to`g`ri tashkil qilishda insoniyat tarixida juda ko`plab qoidalar ishlab chiqilgan va ular takomillashib brogan. Yo`l harakati qoidalari juda qadimga borib taqaladi. Yo`llarda birinchi transport vositalari – “izvoshlar” baud obo`lishi bilan ular uchun harakatlanish qoidalari ishlab chiqilgan.

Yo`l harakati qatnashchilariga qo`yiladigan talablar. Yo`l harakati qatnashchilarining vazifalari.

- Yo`l harakati qatnashchilariga qo`yiladigan talablar. Yo`l harakati qatnashchilarining vazifalari.
- Avtomagistral – 5.1. yo`l belgisi bilan belgilangan, har bir yo`nalishning qatnov qismlari yotiq chiziq bilan ajratilgan (u bo`lmaganda yo`l to`siqlari bilan) hamda boshqa yo`llar, tramvay vat emir yo`llari, piyoda va velosiped yo`laklari bilan bir sathda kesishmaydigan yo`l.
- Avtopoyezd – ulagich moslamalari bilan ulangan egarli shatakka oluvchi va yarim tirkama yoki yuk avtomobili va tirkama (tirkamalar)dan iborat transport vositasi tarkibi.
- Yo`l harakati xavfsizligi – yo`l harakati qatnashchilarining yo`l-transport hodisalari va ularning oqibatlaridan himoyalanganlik darajasini aks ettiruvchi yo`l harakati holati.
- Velosiped – odam kuchi bilan harakatlantiriladigan (nogironlar aravachasidan tashqari) ikki yoki undan ortiq g`ildirakli transport vositasi.

Transport vosirasining egasi – transport vositasiga mulk huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlar asosida egalik qiluvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Transport vosirasining egasi – transport vositasiga mulk huquqi yoki boshqa ashyoviy huquqlar asosida egalik qiluvchi yuridik yoki jismoniy shaxs.

Haydovchi – yo`llarda transport vositasini boshqarib borayotgan shaxs. Boshqarishni o`rgatuvchi, ot aravani boshqarayotgan, hayvonlarni minib harakatlanayotgan yoki ularni yetaklab borayotgan, chorva mollari (poda)ni haydab borayotgan shahslar haydovchiga tenglashtiriladi.

Majburiy to'xtash – texnik nuqson, tashilayotgan yuk, haydovchi va yo'lovchining holati, yo'ldagi biror to'siq tufayli xavf yuzaga kelganda yohud ob-havo sharoitiga bog'liq holda transport vositasi harakatini to'xtatish.

Asosiy yo'l – tuproqli yo'lga nisbatan qattiq qo'lamali (asfalt va sement-betonli, tosh va shunga o'xshashlar yotqizilgan), kesishayotgan yoki tutashgan yo'lga nisbatan 2.1, 2.3.1, - 2.3.3 yoki 5.1 yo'l belgilari bilan belgilangan yohud yondosh hoduddan chiqadigan yo'lga nisbatan har qanday yo'l.

Ikkinchi darajali yo'lning bevosita chorrahaga tutash qismining qo'lamali bo'lishi uni asosiy yo'l bilan teng huquqli qilmaydi.

Ikkinchi darajali yo'lning bevosita chorrahaga tutash qismining qo'lamali bo'lishi uni asosiy yo'l bilan teng huquqli qilmaydi.

Arava – ot (yoki boshqa hayvonlar) ga qo'shib tortiladigan yoki odam mushak kuchi bilan harakatga keltiriladigan dvigatel bilan jihozlanmagan, yuk tashishga mo'ljallangan qurilma.

Yo'l – transportvositalari va piyodalarning harakatlanishi uchun qurilgan yoki moslashtirilgan yer bo'lagi yohud sun'iy inshoot yuzasi. Yo'l avtomobil va shahar elektr transporti yo'llarini hamda trotuarlarni o'z ichiga oladi.

Yo'l - transport hodisasi – transport vositasining yo'lda harakatlanishi jarayonida ro'y bergan, fuqarolarning halok bo'lishiga yoki sog'lig'iga zarar yetishiga, transport vositalari, inshootlar, yuklarning shikastlanishi yohud boshqa moddiy zarar yetishiga sabab bo'lgan hodisa.

Haydovchining zaruriy hujjatlari. Haydovchining majburiyatlari. Yo'l transport hodisasi sodir etgan haydovchilarning vazifalari.

Haydovchining zaruriy hujjatlari. Haydovchining majburiyatlari. Yo'l transport hodisasi sodir etgan haydovchilarning vazifalari.

Mexanik transport vositasining haydovchisi quyidagilarni yonida olib yurishi va IIO hodimlari talab qilganda tekshirish uchun taqdim etishi shart:

Haydovchilik guvohnomasi va uning tallonini yoki transport vositasini vaqtinchalik boshqarish huquqini beruvchi tallonni, haydovchilik guvohnomasi belgilangan tartibda olib qo'yilgan bo'lsa, uning tallonini, haydovchilik guvohnomasi va uning talloni olib qo'yilgan hollarda vaqtinchalik ruxsatnomani; Vaqtinchalik boshqarish huquqini beruvchi talon yoki vaqtinchalik ruxsatnoma bilan transport vositasini boshqarishda haydovchining shaxsini tasdiqlovchi hujjatni; 00Transport vositasi yoki tirkamani qayd qilish guvohnomasini, transport vositasining egasi

bo`lmagan hollarda esa umumiy egalik huquqini yoki tasarruf etish huquqini beruvchi, egalik qilishga va foydalanishga berilganligini tasdiqlovchi hujjatni;

Transport vositasi egasining fuqarolik javobgarligini majburiy sug`urta qilish bo`yicha sug`urta polisini;

Transport vositasi egasining fuqarolik javobgarligini majburiy sug`urta qilish bo`yicha sug`urta polisini; Qonunchilikda ko`zda tutilgan hollarda yo`l varaqasi va tashilayotgan yukning hujjatlarini. Tegishli toifadagi transport vositasini boshqarish huquqini beruvchi haydovchilik guvohnomasiga, uning taloniga, vaqtinchalik ruxsatnomaga ega bo`lgan shaxs, o`ziga tegishli bo`lmagan transport vositasini, uning egasi yonida bo`lganida yohud tasarruf etish huquqini beruvchi yoki egalik qilishga, foydalanishga berilganligini tasdiqlovchi hujjatlari bo`lgan shahs ishtirokidagina (ularning roziligi bilan) boshqarishi mumkin, agar transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug`urta qilish bo`yicha shartnoma ushbu transport vositasidan cheklanmagan shaxslarning foydalanishini hisobga olgan holda tuzilgan yoki transport vositasini boshqarayotgan shaxs sug`urta polisida ko`rsatilgan bo`lsa.

Konstruksiyasida xavfsizlik kamarlari nazarda tutilgan transport vositasi harakatlanib borayotgan havdovchi xavfsizlik kamarini taqib olishi shart.

Konstruksiyasida xavfsizlik kamarlari nazarda tutilgan transport vositasi harakatlanib borayotgan havdovchi xavfsizlik kamarini taqib olishi shart.

Quyidagi shaxslarga xavfsizlik kamarini taqmaslikka ruxsat beriladi:

Avtomobilning orqa o`rindig`idagi 12 yoshgacha bo`lgan bolalar ;

Transport vositasini o`quvchi boshqarayotgan vaqtda avtomototransport vositasini yoki shahar elektr transportini boshqarishni o`rgatuvchi amaliy mashg`ulotlar instruktori;

Homilador ayollar, salomatligi xavfsizlik kamari taqish imkonini bermaydigan bemor yo`lovchilar;

Orqaga harakatni oshirayotgan haydovchilar;

Aholi punktlarida harakatlanishda – yo`nalishsiz taksi haydovchilari, taksining orqa o`rindig`idagi yo`lovchilar;

Aholi punktlarida tashqi qismiga maxsus rangli grafik chizmalar chizilgan transport vositalari haydovchilari va yo`lovchilari.

1. Mexanik transport vositasining haydovchisi quyidagi hujjatlarni yonida olib yurishi va IIO xodimlari talab qilganda ularga tekshirish uchun berishi shart: tegishli toifadagi transport vositasini boshqarish huquqini beruvchi haydovchilik guvohnomasini, uning talonini (eski namunadagi haydovchilik guvohnomasi bo`lsa),

haydovchilik guvohnomasi belgilangan tartibda olib qo'yilgan hollarda vaqtincha ruxsatnomani;

2. vaqtincha ruxsatnoma bilan transport vositasini boshqarishda haydovchining shaxsini tasdiqlovchi hujjatni;

3. transport vositasini (mopeddan tashqari), mavjud bo'lganda tirkamani ro'yxatdan o'tkazish haqidagi guvohnomani;

4. transport vositasining egasi bo'lmagan hollarda esa, umumiy egalik huquqini yoki tasarruf etish huquqini beruvchi, egalik qilishga va foydalanishga berilganligini tasdiqlovchi hujjatni, transport vositasi egasining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish bo'yicha sug'urta polisida ko'rsatilgan transport vositasi egasining yaqin qarindoshlari (ota-ona, er (xotin), bolalar, aka-ukalar, opa-singillar) bundan mustasno;

5. transport vositasi egasining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish bo'yicha sug'urta polisini (elektron ko'rinishda ham bo'lishi mumkin).

6. «Nogironligi bo'lgan shaxs» taniqli belgisi o'rnatilgan transport vositasini birinchi yoki ikkinchi guruh nogironligi bo'lgan shaxs boshqarayotganda nogironligini tasdiqlovchi hujjatni;

7. qonunchilik hujjatlarida ko'zda tutilgan hollarda litsenziya guvohnomasini, yuridik shaxs tomonidan berilgan transport vositasini boshqarish huquqini beruvchi ishonchnomani yoki yo'l varaqasini, tashilayotgan yuk hujjatlarini;

8. yuridik shaxslar transport vositalari haydovchilarining, shu jumladan yo'lovchi yoki yuk tashish faoliyatini amalga oshiruvchi haydovchilarning malaka oshirishdan o'tganligi to'g'risidagi sertifikatini.

Transport vositasining haydovchisi quyidagilarga majburdir:

1. transport vositasini spirtli ichimliklar, giyohvandlik vositalari, ularning analoglari, psixotrop yoxud kuchli ta'sir qiluvchi moddalar ta'sirida yoki o'zgacha tarzda mast holatda, sezgirlik va e'tiborni susaytiradigan dori-darmonlar ta'sirida, yo'l harakati xavfsizligiga tahdid soladigan charchoqlik va betoblik holatida boshqarish;

2. har qanday mastlik holatida, sezgirlik va e'tiborni susaytiradigan dori-darmonlar ta'sirida, yo'l harakati xavfsizligiga tahdid soladigan charchoqlik va betoblik holatida bo'lgan, shuningdek, tegishli toifadagi transport vositasini boshqarish huquqini beruvchi haydovchilik guvohnomasi bo'lmagan, yo'l varaqasida yoki transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish bo'yicha sug'urta polisida ism-familiyasi ko'rsatilmagan (transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish bo'yicha shartnoma

ushbu transport vositasidan cheklanmagan shaxslarning foydalanilishini hisobga olgan holda tuzilgan hollardan tashqari) shaxslarga transport vositasini boshqarish uchun topshirish;

3. tormoz tizimi, rulʼ boshqaruvi ishlamayotgan, ulagich moslamasi (avtopoezd tarkibida) nosoz boʻlgan, sutkaning qorongʻi vaqtida yoki koʻrinish cheklangan vaziyatlarda yonmaydigan fara chiroqlari va orqa gabarit fara chiroqlari, yomgʻir yoki qor yogʻayotgan vaqtda oyna tozalagich ishlamaydigan transport vositasini boshqarish;

4. tegishli ruxsatsiz transport vositalariga maxsus texnik jihoz (ratsiya, sirena va shu kabilar)lar oʻrnatish;

5. transport vositalarining tashkiliy jamlanmasi, shu jumladan piyodalar jamlanmalari harakatiga xalaqit berish va ular orasiga kirish;

6. transport vositasini boshqarish paytida telefondan (telefondan quloqchinlar orqali va qoʻllarni ishlatmasdan turib soʻzlashuvlar olib borish imkoniyatini beradigan boshqa uskunalar orqali foydalanish bundan mustasno), transport vositasi salonining old qismiga oʻrnatilgan tele, videomonitoridan tele, videodasturlarni tomosha qilish uchun foydalanish;

7. aholi punktlarida transport vositalarining magnitofon va ovoz chiqaruvchi boshqa apparaturalarni hamda dvigatelʼ shovqinini belgilangan meʼyordan baland ovozda qilib foydalanish.

8. Harakatlanish vaqtida ushbu Qoidalarga 3-ilovada koʻrsatilgan transport vositalaridan foydalanishni taqiqlovchi shartlar yuzaga kelganda, haydovchi ularni bartaraf etishi, agar buning iloji boʻlmasa, zarur boʻlgan ehtiyot choralarini koʻrgan holda taʼmirlash yoki toʻxtab turish joyiga evakuator yoki shatakka olish orqali transport vositasini olib borish choralarini koʻrishi mumkin.

Tavsiya etiladigan adabiyotlar roʻyxati:

1. Shavkat Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qatʼiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi boʻlishi kerak” Toshkent – “Oʻzbekiston”-2017.
2. K.Madumarov, A.Norqulov Texnikaviy chizmachilik Niso poligraf 2017 y.
3. E.Ruziyev va boshqalar Chizmachilik (topshiriqlar toʻplami) Ilm Ziyo 2015 y.
4. Y.Ibragimov Texnikaviy chizmachilik va elektron sxemalarni oʻqish Ilm Ziyo 2015 y.
5. A.Umronxoʻjayev, Sh.Jumanov “Mashinasozlik va qurilish chizmachiligi” 2005y

6. YE.I.Ro‘ziyev, A.O.Ashirboyev “Muhandislik grafikasini o‘qitish metodikasi” 2010 y.

7. J.Y.Yodgorov, A.X.Narzullayev “Mashinasozlik chizmachiligi” 2009 y.

8. A.Ashirboyev-“Chizmachilik” Yangi nashr 2008 y.

Internet manbalari

1. <https://kitobhon.com/oz/kitob/mehnat-muhofazasi-va-tehnika-xavfsizligi>

2. <https://uz.denemetr.com/docs/134/indeh-234700.html>]

3. [https://cyberleninka.ru/article/n/avtotransport-korxonalarida-tehnik-xizmat-korsatish-](https://cyberleninka.ru/article/n/avtotransport-korxonalarida-tehnik-xizmat-korsatish-va-ta-mirlash-ishchilarini-kompetensiyaviy-yondoshuv-asosida-tayyorlash)

[va-ta-mirlash-ishchilarini-kompetensiyaviy-yondoshuv-asosida-tayyorlash](https://cyberleninka.ru/article/n/avtotransport-korxonalarida-tehnik-xizmat-korsatish-va-ta-mirlash-ishchilarini-kompetensiyaviy-yondoshuv-asosida-tayyorlash)

4. https://fvv.uz/uz/handbooq/behave_street_roud

5. [https://intrucks.com/uz/chemicals/engine-maintenance-diagnosis-and-maintenance-of-](https://intrucks.com/uz/chemicals/engine-maintenance-diagnosis-and-maintenance-of-the-engine-file-abstract-yakovlev/)

[the-engine-file-abstract-yakovlev/](https://intrucks.com/uz/chemicals/engine-maintenance-diagnosis-and-maintenance-of-the-engine-file-abstract-yakovlev/)

6. https://amastercar.ru/articles/auto_repair_device.shtml

7. <https://pro-sensys.com/info/articles/obzornye-stati/ustroystvo-konstruktsiya-avtomobilya/>

MULTIMEDIA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ORQALI SIFATLI TA'LIMNI TASHKIL QILISH

Mamajonova Maftuna Ma'ruffjonqizi

Farg'ona viloyati Rishton tuman 54- DMTT uslubchisi

Hozirgi kunda o'sib kelayotgan yosh avlodni har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda, hamda ta'lim –tarbiya jarayoni samaradorligini zamon talablari darajasiga olib chiqishda, axborot kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ayniqsa yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishda zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanish, sohaga innovatsiyalarni joriy etish eng dolzarb vazifalardandir. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim tizimini zamonaviy talablarga asoslangan holda tashkil etish, bolalarni sog'lom va har tomonlama yetuk qilib voyaga yetkazishda, axborot texnologiyalarining ahamiyati to'g'risida fikr yuritilgan, shuningdek maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari va tarbiyalanuvchilarning ota-onalari uchun bir qancha tavsiyalar yoritilgan.

Asosiy qism.

Bugungi jadal rivojlanib borayotgan axborotlashtirish tizimi jamiyatimizning barcha sohalari qatorida ta'lim sohasini ham qamrab olmoqda. Hozirgi kunda media, ya'ni ommaviy axborot vositalari, internet orqali uzatilayotgan har qanday ma'lumot insonga o'zining ma'lum bir ta'sirini o'tkazib, uning dunyoqarashini o'zgartirishga sabab bo'lmoqda.

Axborotlashtirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi tayyorlov guruh xonalarini yetarlicha jihozlash, multimedia jihozlari uchun moslashtirish masalalarini hal etish, maktabgacha ta'lim tashkilotida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning AKT bo'yicha savodxonligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiyachi, tarbiyaviy faoliyat jarayonida har bir mavzu bo'yicha to'liq ma'lumot beruvchi va bolalarning yosh davrlariga mos ravishda animatsion video roliklar yaratib faoliyat olib borsa, o'quv faoliyati bolalar uchun ancha samarali va qiziqarli hamda foydali tarzda bo'ladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari ya'ni multimedia vositalari orqali bilim berishning an'anaviy usullardan afzalligi shundaki, har bir videorolik orqali o'quv faoliyat mavzulari multfilmlar orqali bola tilida yoritiladi, bu orqali esa bolaning bilim olishga ishtiyoqi va qiziqishi sezilarli darajada ortadi. Yosh bolalar tevarak-atrofga, voqea va xodisalarga, narsa va buyumlarga qiziquvchan bo'ladi. Hamma narsani ushlab, paypaslab, yurgizib, harakatga keltirib ko'rishni yoqtiradilar. Kompyuter o'yinlari

tarbiyalanuvchilarning ushbu qiziquvchanlik xususiyatini oshiradi. Natijada, ularning aqliy rivojlanishi shakllana boradi.

Maktabgacha ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishdan kutiladigan natijalar quyidagilarda yaqqol namoyon bo'ladi:

✚ birinchidan, maktabgacha ta'lim sohasida ta'lim sifati va bolalarni maktabga tayyorlash samaradorligining yaxshilanishi hamda rivojlanish muhitining rivojlanishini ta'minlash.

✚ ikkinchidan, dasturlashning ilk bosqichlarini (algoritm) ekran orqali birin – ketin yoritib borilishi bolalarning erkin fikrlashi doirasi va dunyoqarashining kengayishiga olib keladi.

✚ uchinchidan, bolalarning intellektual, ijtimoiy-hissiy va ijodiy rivojlanishi darajasining oshishi;

ota-onalar bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligining yanada mustahkamlanishi va qulaylikni ta'minlashi bilan afzaldir.

Ayniqsa axborot texnologiyalari va innovatsiyalarning imkoniyatlari bolalarning aqliy intellektual rivojlanishiga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi, shu jihatdan, maktabgacha yoshdagi bolalar bilimlariga qo'yiladigan Davlat talablari, "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida bilim va ko'ikmalarni egallagan, axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalari va ulardan to'g'ri foydalana oladigan 6-7 yoshli bola axborot zamonaviy, ilg'or texnologiyalar asosida ta'lim berayotgan maktab ta'limiga yetarli intellektual ko'nikmalarga ega, psixologik tayyorlangan holda yo'llanadi. Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limning ilk bosqichi bo'lgan maktabgacha ta'lim sohasiga kiritilishi pedagog xodimlarning oldiga katta mas'uliyat qo'yilishi bilan birga, ularning o'z ustida ishlab, AKT bo'yicha bilim saviyasini oshirishni, shuningdek ularning izlanuvchanligi va ijodkorligini talab etadi. Zamonaviy axborotlashgan jamiyat maktabgacha ta'lim tashkiloti pedagoglari oldiga bir qator vazifalarni qo'yadi. Eng avvalo, pedagog kompyuter o'yinlarini va ta'lim dasturlarini tanlashda bolaga boshchilik qilishi kerak. Buning uchun tarbiyachi kompyuter savodxonligini egallagan bo'lishi zarur, shuningdek maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilayotgan ta'lim-tarbiya faoliyatida bevosita global internet tarmog'i resurslaridan unumli foydalana olishi muhim. Maktabgacha yoshdagi bola hayotida o'yin – bu eng asosiy faoliyat turi hisoblanib, u bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Bu interfaol kompyuter o'yinlari tarbiyachi tomonidan davlat talablariga mos ravishda Power Point dasturida va mashg'ulotda bolalar bilan birga o'ynash uchun yaratilgan bo'lishi zarur. Masalan, o'yin faoliyat markazida "Farqini top", "Nima kam", "Xatoni top", "Rasmni bo'ya" ta'limiy o'yinlarni animatsion tasvirlar yordamida o'ynasa mavzuga oid berilgan bilimlarni bola zo'r qiziqish bilan o'zlashtiradi. Shu bilan birga AKT bolaga interfaol

ta'lim berish vositasi sifatida bolaning yangi bilimlarni tez o'zlashtirishiga va dunyoqarashini kengayishiga imkon beradi.

Multimediali kompyuter o'yinlari tarbiyalanuvchilarning qiziquvchanlik xususiyatini oshirishini quyidagilar asosida yaqqol ko'rishimiz mumkin bo'ladi:

❖ Ekranida ko'rsatiladigan o'yin obyektiga animatsiya samarasi berilgan bo'lishi va ular doimiy ravishda harakatlanib turishida;

❖ Tovushida;

❖ Musiqada;

❖ Animatsiyada;

❖ Multifikatsiyada;

O'yin davomidagi ushbu "kompyuterli" psixologik-pedagogik ta'sirlar yosh bolalarning faqat qiziquvchanlik xususiyatini oshiribgina qolmasdan, balki bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini ham oshiradi. Bu ma'lumotlardan ma'lum bo'ldiki, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar tarbiyasining shakllanishida axborot texnologiyalari ya'ni, multimedialardan foydalanish uni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida samarali qo'llash hozirgi kunning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga media ta'lim-tarbiya berish jarayonida, foydalanish uchun qo'shimcha vositalar - kompyuter va fleshkalar, prezentatsiyalar, kompakt disklar, turli xil taqdimotlar, slydlar va hokazolar talab etiladi. Multimedia texnologiyalaridan foydalanish jarayonida tarbiyalanuvchining yoshi, darsga tayyorgarlik darajasi, jamoadagi o'zaro munosabatlari va o'zini tutish va boshqarish qobiliyatlarini e'tiborga olish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasida an'anaviy ta'lim shakllari bilan kompyuterlashtirilgan pedagogik texnologiyalarni taqqoslaydigan bo'lsak, kompyuterlashtirilgan texnologiyalarda samarali natijalar namoyon bo'ladi. Kompyuter ekranida axborotning o'yin shaklida aks etishi bolalarda shu faoliyat turiga nisbatan diqqat va qiziqishini uyg'otadi; harakat, tovush, multiplikatsiya tasvirlari bola xotirasida uzoq vaqt taassurot qoldiradi. Muammoli masalalarning qo'yilishi va ularning to'g'ri yechimini kompyuter orqali topilishi bolalarda mantiqiy fikrlash qobiliyatini rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim konsepsiyasida ko'rsatilganidek, kompyuter bolaga alohida yondashuv imkonini yaratadi, bu jarayonda har bir bolada o'z intellektual darajasida va shaxsiy xususiyatlaridan kelib chiqib topshiriqni bajarishiga imkon bo'ladi. AKTning maktabgacha ta'limga kiritishidagi dolzarb muammolardan yana biri zamonaviy axborot texnologiyalari sohasida pedagog xodimlar kompetentligining yetarli emasligidir. Bugungi kun pedagoglari zamon bilan hamnafas ravishda o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil oshirib borishlari zarur.

Кutilayotgan natija:

Tarbiyachi pedagogning multimedia va axborot texnologiyalaridan keng foydalanishi natijasida quyidagicha ijobiy samaradorligiga erishish mumkin.

Masalan;

- pedagog faoliyati rivojlantiruvchi muhitini ta'minlashga;
- Mashg'ulotlar uchun ajratilgan vaqtni tejashga;
- Mashg'ulotlarni "o'yin" tarzida olib borishga;
- O'qitishning motivatsiyasini kuchaytirishga;
- Bolalarni turli ko'rinishidagi faoliyat turlariga jalb qilishga;
- Fikrlash, mulohaza qilish va bahslashishga;

Multimedia vositalaridan foydalanish bolalarning bilim olishida, mavzuni o'zlashtirishga qiziqishlarini ortishida; mustaqil ravishda o'qish, sanash va qo'shishni o'rganishlarida; predmetlar, sonlar orasidagi bog'liqlikni tushunishlariga katta yordam beradi. Bundan tashqari, media vositalari bolalarda atrof-muhitdagi voqea-hodisalarni tadqiq qilishlari va kuzatishlariga; mulohaza qilish va fikrlash qobiliyatlarini ortishiga olib keladi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish o'z navbatida bir qancha xususiyatlarni o'z ichiga olib, tarbiyalanuvchilarning faolligini oshirishda, ta'lim shaklini qulaylashtirishda, shuningdek, ta'lim mazmunida, tuzilishida, uslublarida va turli shakllarida namoyon bo'ladi.

Bolalarda multimedia savodxonligini oshirish uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

- pedagog avvalo axborot texnologiyalari haqidagi bilimlarni egallashi va ularni amaliyotda qo'llay olishi kerak;
- Pedagog bolalar uchun maqbul multimedia vositalarini tanlashi kerak, ya'ni bolalarning o'zlari uchun qulay va yoshiga mos vositalardan foydalanishi;
- O'quv tarbiyaviy faoliyatlarni multimedia vositalaridan foydalanib bolalar uchun tushunarli va qiziqarli usullarda tashkil etishi;
- Bolalarda multimedia savodxonligini oshirish orqali ularda kreativ g'oyalarni uyg'otuvchi omillarni shakllantirishi kerak;

Bu jarayonida ularning ota-onalari va tarbiyachilari o'zaro hamkorlikda ishlashlari ham alohida ahamiyat kasb etadi. Tarbiyalanuvchilar olgan bilimlarini uzoq vaqt xotiralarida saqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Biz hammamiz media olamida yashaymiz va har kuni media savodxonlik muammolariga duch kelamiz. Maktabgacha yoshdagi bolalarga bunday qiyin sharoitda o'zini tutish qoidalari va o'z-o'zini himoya eta olishni o'rgatish juda muhimdir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimediali kompyuterli ta'limni amalga oshirishning asosiy talablaridan biri - bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirishni ta'minlashdan iborat.

Har bir maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari dasturli va rolli multimedia vositalaridan har bir mavzuga doir videolar, slaydlar va turli zamonaviy texnologiyalar

asosida materiallar tayyorlab kelib o'quv faoliyatlari jarayonlarida qo'llashlari mumkin. Kompyuterdan foydalanib, o'rganiladigan materialni bosqichlar bo'yicha to'la ma'lumotga ega bo'lgan holda, ba'zi hollarda alohida elementlarini ko'rish mumkin, zarur bo'lganda material qayta namoyish etiladi. Bolalarda multimedia savodxonligini oshirish uchun biz, kompyuter va dasturlash mahoratini rivojlantirishimiz, fotosurat va videolarni tahlil qilishni o'rganishimiz, shuningdek, media vositalari orqali ma'lumotlarni topishimiz va qo'llashimiz kerak bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida multimedia savodxonligini oshirishda tarbiyachi bolalar bilan turli faoliyat jarayonlarida o'tkazgan to'garaklarida bolaning yoshini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini yoshiga mos qilib zamonaviy axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanishni va xavfsizlik qoidalariga amal qilgan holda o'tkazishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, axborot kommunikatsiya texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimida pedagogik jarayonni tashkil etishda, uzluksiz metodik xizmat ko'rsatishda, metodik faoliyatni rejalashtirishda, qulaylik yaratadi. Shu bilan birga ulardan noto'g'ri foydalanish bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Mazkur jarayon pedagoglar va ota-onalardan katta mas'uliyatni talab qiladi. Tarbiyachi pedagog qanchalik ijtimoiy madaniyatga ega bo'lsa, u ta'lim –tarbiya berayotgan tarbiyalanuvchilar shunchalik odob-axloq tushunchalariga ega bo'ladilar. Chunki pedagog bolaning har tomonlama riojlanishi uchun axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanishni ta'minlaydi. Zero, bugungi kunning eng dolzarb vazifasi ham kelajak egalari bo'lgan yosh avlodga maktabgacha ta'lim bosqichidanoq sifatli ta'lim va tarbiya berishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining 2019- yil 16- dekabrda
2. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi 595-sonli Qonunining 53-moddasi <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-ta'lim-tashkilotlarining-ta'lim-jarayonida-multimediaga-asoslangan-kompyuter-o'yinlarini-qo'llash/viewer>
3. <https://marifat.uz/marifat/ruknlar/umumiy-orta-ta'lim/media-va-axborot-savodxonligi>.

BO'LAJAK TEXNOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARINI XALQARO BAHOLASH TIZIMINI TA'LIM JARAYONIGA TATBIQ ETISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Rajabova Dilfuza Abdumajitovna
Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi
Raximjonova Zarinaxon Farxod qizi
Baxriddinova Sevinch Ulug'bek qizi
Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

Аннотация

Maqolada kredit-modul tizimining mazmuni va mohiyati hamda oliy ta'limda kredit-modul tizimini joriy etish uchun zarur bo'lgan metodik shart-sharoitlar haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Калит so'zlar: kredit-modul tizimi, kredit tizimi, ta'lim, ECTS kreditlar, o'quv reja, modulli o'qitish, baholash mezonlari, xalqaro.

Аннотация

В статье освещены содержание и сущность кредитно-модульной системы, а также методические условия, необходимые для внедрения кредитно-модульной системы в высшем образовании.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, кредитная система, образование, ECTS кредиты, учебный план, модульное обучение, критерии оценки, международный.

Annotation

The article highlights the content and essence of the credit-modular system, as well as the methodological conditions necessary for the introduction of the credit-modular system in higher education.

Key words: credit-modular system, credit system, education, ECTS credits, curriculum, modular training, evaluation criteria, international.

Respublikamizda so'ngi yillarda bo'lajak texnologiya o'qituvchilarining kreativligini rivojlantirish talablarga javob beradigan, mustaqil va erkin fikrlaydigan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Texnologiya fani o'qituvchilarining zamonaviy ta'lim texnologiyalarining mohiyatidan xabardorliklari, ulardan ta'lim jarayonida samarali foydalana olishlari hamda darslarni puxta loyihalashtirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar sohasida ilg'or xorijiy tajribalar: modulli – kredit tizimi, blended learning (aralash o'qitish) cays –study (keys-stadi),

masofali o'qitish, mahorat darslari, vebinar, evristik metodlar va boshqalar. Zamonaviy ta'limda tyutorlik, supervizorlik va moderatorlik faoliyati.

«Modulli o'qitish» termini xalqaro tushuncha modul bilan bog'liq bo'lib, uning bitta ma'nosi - faoliyat ko'rsata oladigan o'zaro chambarchas bog'liq elementlaridan iborat bo'lgan tugunni bildiradi. Bu ma'noda u, modulli o'qitishning asosiy vositasi sifatida, tugallangan informatsiya bloki sifatida tushuniladi.

«Modul» lotincha so'z bo'lib, «qism» yoki «bo'lak» («blok») degan ma'noni bildiradi. Bu tarkibiy bo'laklar, ya'ni modullar eng kichik bo'laklardan hamda ularning turli miqdordagi to'plamlaridan iborat bo'ladi.

Modul bu o'quv materialining mantiqan tugallangan birligi bo'lib, o'quv fanining bir yoki bir necha fundamental tushunchalarini o'rganishga qaratilgandir.

Modulli o'qitishda, o'quv dasturlarini to'la, qisqartirilgan va chuqurlashtirilgan tabaqalash orqali, o'qitishni tabaqalash imkoniyati yaratiladi. Ya'ni o'qitishni individuallashtirish mumkin bo'ladi.

Modulli o'qitish - o'qitishning istiqbolli tizimlaridan biri hisoblanadi. Chunki u talabalarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir [20].

Kredit-modul tizimini joriy etishda, avvalo OTM da o'qituvchilar ko'nikmasini, bilimini shakllantirishga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. O'quv materiallari, o'quv muassasasi moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash, talabalarning mustaqil o'qish madaniyatini shakllantirish, ularning u yoki bu yangilikni qabul qilishi darajasi ham g'oyatda muhimdir. Kredit tizimining ahamiyati shundaki, akademik dasturlar mehnat bozori talablariga mos holda tuziladi. O'quv rejadagi fanlarning 50 foizi tanlov fani bo'lib, o'quv jarayoniga axborotiy tizimlar joriy etiladi. Shu sabab zarur axborotni mustaqil topadigan, unga ishlov berib, tahlil qiladigan va undan samarali foydalanadigan mutaxassislarni shakllantirishda o'qitishning kredit tizimini keng tatbiq etish lozim.

«Kredit» atamasi (ECTS - credit) – sinovdan o'tdi, ma'lum bir kursni o'quv yurtida o'tganligi haqidagi guvohnoma ma'nosini anglatadi.

Kredit – shartli sinov birligi bo'lib, talabaning o'quv fanining ma'lum bir qismini o'tganligi haqidagi ma'lumot beradi. Har bir o'quv faniga ma'lum miqdordagi kredit

b
i
r
l
i
k
l
a
r

STEM ta'limi bugungi jamiyatda eng dolzarb bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish uchun bolalarni jalb qilish uchun mo'ljallangan umumiy ta'lim tizimi uchun uzoq vaqt davomida yangilanishidir. "STEAM" tushunchasi AQSh da 20-asrning oxirida, mamlakatning yuqori texnologiyali kompaniyalari ma'lum fan sohalarida yuqori malakali mutaxassislarining keskin tanqisligini tan olishga majbur bo'lgan paytda paydo bo'lgan [3]. Turli texnologiyalarning tez rivojlanish evolyusiyani ko'pchilikni muammoning yechimini izlashga majbur qildi va 90-yillarda AQShning Milliy Ta'lim Ilmiy Fondi P.Faletra yig'ilishida NSF direktori R.Koluell ko'magida qisqartma taklif qilingan bo'lib va keyinchalik qabul qilindi.

STEM ta'limi texnologiyasi maktab o'quvchilarini yangicha o'qitish metodikasi bo'lib, an'anaviy o'qitish metodikasidan farqli metodika hisoblanadi. U o'quvchilarni bir vaqtning o'zida to'rtta – fan texnologiya, muhandislik, tasviriy san'at, matematika bo'yicha o'qitishga mo'ljallangan. STEM fan bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan o'qitish tizimidir. STEM ta'limi amaliy mashg'ulotlar yordamida ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash tushuniladi.

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study — xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) — bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi butun dunyo bo'ylab ta'limni baholash, tushunish va yaxshilash bo'yicha ish olib boradigan milliy tadqiqot institutlari, tadqiqot agentliklari, olimlar va tahlilchilarning xalqaro hamkoridir.

Kredit texnologiyasi bo'yicha talabalar bilimini baholash metodikasi

O'quv jarayoni kredit texnologiyasi asosida tashkil etilganida, aksariyat hollarda 4 balli baholar shkalasini qo'llab, 100 foiz baholash tizimi ishlatiladi.

Masalan: A-4 b; V-3,5 b; S-3 b; D -2,5; Ye-2 b; F- 1,5 b; F-1 b.

100 foizli baholash tizimi quyidagicha taqsimlanishi mumkin: mashg'ulotlarsha qatnashishi – 5%, joriy testlash – 30%, odatda 3 marta 10% dan; mustaqil ishlarni bajarish – 15%, o'rtacha 3 marta 5% dan; laboratoriya ishlarini bajarish – 10%, kurs loyihasi (ishi)ni bajarish -10%; yakuniy imtihon -30%.

Baholash mezonlari

Baholar ta'rifi	Shartli belgisi	O'zlashtirish %	Baholash mezonlari	Tayyorgarlik darajasi
A'lo	A	90-100	Bilimlarni umumlashtiradi va baholaydi, tahlil etadi, tushunadi, biladi	4-daraja ijod darajasi
Juda yaxshi	V	80-90 tahlili	Tahlil etadi, qo'llaydi, tushunadi, biladi	3-darajasi ko'nikma, malaka

				va darajasi (avtomatik)
Yaxshi	S	70-80 qo'llash	Qo'llaydi, tushunadi, biladi	3-darajasi qo'nikma va malaka darajasi
Qoniqarli	D	tushunish	Tushunadi, biladi	2-daraja qayta tiklash darajasi
Yetarli	Ye	50-60 bilish	Biladi	1-darajasi tasavvur etish darajasi
Yetarli emas, qo'shimcha yana ishlash talab qilinadi	FY	40-50	Yomon biladi	0-darajasi yomon tasavvur etadi
Yetarli emas, qo'shimcha yana juda ham qo'p ishlash talab qilinadi	F	40 kam	Umuman bilmaydi	0-darajasi umuman tasavvur etmaydi

O'quv fani materialining 90-100% o'zlashtirishi "a'lo" bahoga to'g'ri keladi. Bu tayyorgarlikni 4-darajasiga tenglashtiriladi va "ijod darajasi" deb belgilaydi.

O'quv fani dasturi kamida 50% o'zlashtirilganida "yetarli" bahosi qo'yiladi, bu o'zlashtirishning tasavvur darajasi" deb belgilanadi. O'quv fanining 40 % dan kam o'zlashtirishi, tayyorgarlikning 0-darajasi, ya'ni "umuman tasavvur etmaydi" deb hisoblanadi.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimida kredit-modulli ta'limni joriy etish orqali talabalar modul dasturlari yordamida mustaqil ishlashga asoslangan o'quv-bilish faoliyatini tashkil etish, talabani har bir komponent bo'yicha to'liq o'zlashtirishga erishish, ta'lim samaradorligini ta'minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi (O'z.Res. Prezidentining 2019 yil 8 oktabrdagi PF-5847-son Farmoni
2. Ishmuhammedov R. Ta'limda innovasiya. – Toshkent:«Fan», 2010.
3. Avliyoqulov N.X. Pedagogik texnologiyalar. T.2009
4. Xodjayev B.X., Choriyev A., Saliyeva Z.T. Pedagogik tadqiqotlar metodologiyasi. Darslik. – T.: IQTISODIYOT DUNYOSI, 2018.
5. Жураев А.Р. Метод эффективного использования технических средств обучения в организации учебного процесса в направлении «технологическое образование». Научно-методический журнал «Вестник науки и образования». Москва, 2020- г. № 19 (97). Часть 2. С 38 – 41.
6. D.A.Rajabova, M.T.Mirzamaxmudova Ta'limni raqamlashtirish jarayonida bo'lajak texnologik ta'lim o'qituvchilarining kreativligini rivojlantirish omillari . "Zamonaviy uzluksiz ta'lim sifatini oshirish:innovatsiya va istiqbollari" xalqaro konferensiya.T.:2023 yil. 121-123-betlar.

ZAMONAVIY TEXNIKA RIVOJLANISH TARIXI VA ISTIQBOLINI O'RGANISH

*Abduxakim Nigmatovich Abdullayev t.f.n., PhD.,
Toshkent davlat pedagogika universiteti
"Texnologik ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti
Barnoyev Javohir Xurshid o'g'li
TT-201 guruh talabasi
Yangibayev Bekpulat Baxram o'g'li
TT-201 guruh talabasi*

ANNOTATSIYA: O'quvchilarga yangi va ilg'or texnologiya va uning ifodalanishi haqida tushuncha berish; o'quvchilarda ishlab chiqarish sohalaridagi kasblarga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda yangilikka intilish hissini tarbiyalash; o'quvchilarning yangi texnika va ilg'or texnologiya haqidagi bilimlarini rivojlantirish.

KALIT SO'ZLAR: Ilg'or texnologiya, ishlab chiqarish, Hozirgi zamon ishlab chiqarish texnologiyasi, Mashinalar ishchi organlari, parmalash stanoklarida ishlash

АННОТАЦИЯ: дать студентам понимание новых и передовых технологий и их выражения; пробуждать интерес студентов к профессиям в сфере производства, воспитывать у них стремление к инновациям, развивать знания студентов о новой технике и передовых технологиях.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Передовые технологии, производство, современные технологии производства, рабочие органы машин, работа на сверлильных станках

ANNOTATION: To give students an understanding of new and advanced technology and its expression; to arouse students' interest in the professions in the fields of production, to educate them to strive for innovation; to develop students' knowledge of new techniques and advanced technology.

KEY WORDS: Advanced technology, production, modern production technology, working bodies of machines, work on drilling machines

NATIJARLAR:

Texnika yunon techne san'at, mahorat -inson faoliyati vositalari majmuyi bo'lib, ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish va jamiyatning turmush talablarini qondirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy ishlab chiqarishning rivojlanish jarayonida insoniyatning bilimi va ishlab chiqarish tajribasi texnikada mujassamlashadi. Texnika insonning og'ir mehnatini yengillashtiradi va uning samaradorligini oshiradi. Tabiatni jamiyatning ehtiyojiga mos holda o'zgartirishga imkon beradi. Texnika aqliy va jismoniy mehnat bilan bog'liq texnologik vazifalarini asta sekin o'z zimmasiga oladi. Texnikadan moddiy va madaniy boylik yaratishda mehnat predmetlariga ta'sir qilish, energiyahosil qilish, uzatish va bir turdan ikkinchi turga aylantirish, tabiat va jamiyatni rivojlantirish, qonunlarini tadbiq etish, transport va aloqa, axborotlarni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va uzatish, maishiy xizmat, tibbiyot va mudofaani ta'minlashda keng foydalaniladi.

- yangi texnika va ilg'or texnologiya haqida tushuncha berish;
- ishlab chiqarish sohalarida afzalliklari va qiyinchiliklari haqida ma'lumot berish.
- ishlab chiqarish sohalarining rivojlanishi bevosita yangi texnika va ilg'or texnologiyalarni joriy etish bilan bog'likligini tushuntirish

Keyingi yillarda kompozit materiallarni ko'plab ishlab chiqarishga va foydalanishga alohida e'tibor berilmoqda. Yangi materiallar yaratishda ularga ishlov berish imkoniyatlari ham hisobga olinadi. Masalan, juda qattiq qotishmalardan zagotovkalar kesishda ularga nisbatan qattiqroq materialdan yasalgan asboblardan bo'lishi shart. Yangi materiallar (plastmassalar, sintetik kauchuklar, smolalar, sun'iy olmos va h.k) tufayli yangi texnologiyalar vujudga keladi. Chunonchi mashinasozlikda sintetik olmoslardan foydalanish detallar prokat qilingandan so'ng tokarlik ishlarisiz silliqlash yoki issiqligicha shlifovkalash imkonini beradi. Faqat yangi materiallar emas, balki energiyaning yangi turlari ham yangi texnologiyalar yaratishga yordam beradi. Bu jihatdan lazer, elektron-nur, plazma texnologiyalari alohida etiborga loyiqdir. Kam chiqindili va chiqindisiz texnologiyalarni keng joriy qilish fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirishning muhim yo'nalishidir. Sizlar metall qirqish stanoklarida ishlayotganingizda anchagina metallni qirindiga aylanishini ko'rgansiz. Ko'p hollarda dastlabki metallning 70-80 foizini chiqindilar tashkil qiladi. Xuddi shu sababli, xususan mashinasozlikda metallarni qirqish bilan ishlash o'rniga chiqindisiz va kam chiqindili texnologik usullarni qo'llash nihoyatda muhim ahamiyatga egadir. Mazkur usullardan biri - detallarni metall poroshoklaridan tayyorlash — poroshokli metallurgiya bo'lib, bu usul ilgari minutlar, ba'zan soatlar sarflanadigan detallar tayyorlashni aniq forma va o'lchamlar bilan sekunlarda bajarish imkonini berayotir. Ana u usulda metall poroshogi (yoki poroshoklar aralashmasi) po'lat press-qolipga solinadi va katta bosim bilan presslanadi. Shunda metall zarralari bir-biriga jipslashadi, natijada geometrik parametrlari bo'yicha tayyor detalga mos zagotovka hosil bo'ladi. Keyin zagotovkani maxsus pechlarda juda yuqori temperaturada qizdiriladi (yaxlitlanadi) - metall zarralari birlashib, jips bir jinsli massaga aylanadi. G'oyat murakkab konfiguratsiyali detal tayyor bo'ladi. Bu usul bilan tayyorlanadigan detallar uchun kerakli asbob-uskunalar ayrim hollarda **odatdagi** metall qirqish stanoklariga qaraganda soddaroq va arzonroq bo'ladi. **Poroshokli** metallurgiyadan issiqqa, korroziyaga chidamli yangi materiallar olishda **ham** foydalaniladi. Bu esa yangi texnologiyalar yangi materiallar yaratishga xizmat qilishining bir misolidir. Ma'lumki, metallarni bosim bilan ishlash metall qirqish **stanoklarida** detallar tayyorlashga nisbatan ancha tejamlidir. Mexanik shtampovka o'rnini asta-sekin suv zarbi, magnit maydoni, portlatish bilan shtampovkalash egallamoqda. Sovuq va issiq holda hajmli shtampovkalash, aniq quyish, erigan suyuq materiallardan detallarni shtampovkalash va hokazolar ham nihoyatda tejamli texnologiyadir. So'nggi yillarda metallarni qirqish tezligini oshirish, kimyoviy reaksiyalarni tezlashtirish va hokazolar hisobiga an'anaviy texnologik jarayonlarni intensivlashtirishdan ham keng foydalanilmoqda. Ko'p operatsiyalarni birlashtiradigan uzluksiz texnologik jarayonlarni qo'llash katta samara beradi. Uzluksiz texnologiya texnologik operatsiyalarni qo'shish orqali zagotovkalarni, detallar va materiallarni bir ish o'rnidan ikkinchi ish o'rniga tashish hamda boshqa qator yordamchi operatsiyalarni bartaraf etadi. Masalan, poroshokli metallurgiya usulida detallar tayyorlashda ko'pincha presslash va qizdirish jarayonlari qo'shiladi: metall

poroshoklari presslanadi va biryo'la qizdiriladi. Zamonaviy ishlab chiqarishga yangi materiallarni, ilg'or texnologik jarayonlarni joriy etish, an'anaviy texnologik jarayonlarni intensivlashtirish xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy yo'lidir.

MUHOKAMA: Kundalik turmushda ko'rsatuvchi qurilmalar juda qulay bo'lsa, ishlab chiqarishda ko'pincha o'Ichayotgan parametrlarning absolyut qiymatidan tashqari, muayyan vaqt ichida uning o'zgarish xarakterini ham bilish zarur bo'lib qoladi. Ana shunday hollarda registrasiya qiladigan: o'zi yozadigan yoki mashinkali qurilmalardan foydalaniladi. Yuqorida aytilgan barcha texnik qurilmalar mashinalar, asboblari, uskunalari va qurilmalar ishlab chiqarishni texnikaviy jihozlash vositalari bo'lib, ular texnologik jarayonni amalga oshirish uchun zarur. Yangi texnologiyalar prinsiplari yangi texnikani taqozo etadi va bunday texnikasiz texnolog-olimlarning g'oyalari ro'yobga chiqmaydi. Ilmiy bilimlar yuksak darajada rivojlanishi bilan ishlab chiqarishning texnik vositalari uzluksiz takomillashadi. Ularni amaliyotga tatbiq etish muddati ancha tezlashadi. XX-asrning birinchi choragida bajarilgan fundamental ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgunicha taxminan 20 yil vaqt o'tgan bo'lsa, so'nggi yillarda ana shu vaqt ko'p hollarda 5-6 marta qisqardi. Texnikaning muvaffaqiyati o'z navbabda ilmiy tadqiqotlarning sur'atini jadallashtiradi va imkoniyatlarini kengaytiradi. Fan, texnika va ishlab chiqarishning o'zaro chambarchas bog'lanishi fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirishning muhim shartidir. Hozirgi texnika uchun oldindan belgilangan xossalarga ega bo'lgan xilma-xil materiallar kerak. Bunday materiallar, masalan, juda katta yuk yoki issiqlik va sovuqqa chidamli, muayyan fizik-kimyoviy xossalarga ega bo'lishi (turli agressiv muhitga, haddan tashqari yuqori yoki past elektr o'tkazuvchanlikka dosh bera olishi) lozim. Buning zarurligini texnika murakkab sharoitlarida ishlatilganida yuqori darajada mustahkamligi va ishlash qobiliyatini saqlash kerakligi bilan izohlash mumkin. Masalan kosmik kema fazoda uchayotganida bosim va tebranish (vibratsiyaga, haroratning keskin farqlanishina, Quyosh radiyasiyasining ta'siri va hokazolarga duch keladi. Demak, bunday apparatlar uchun o'ta qattiq, issiqqa chidamli materiallar kerak. Aslida esa bunday materiallar tabiatda yo'q. Turli kimyoviy elementlarni birlashtirib oldindan belgilangan xossalarga ega bo'lgan yangi materiallarni hosil qilish mumkin.

XULOSA:

Dars tipi: Yangi bilimlar berish.

Dars turi: amaliy

Darsda qo'llaniladigan o'qitish metodlari: ma'ruza, suhbat, tushuntirish.

Dars jihozi: tarqatmali materiallar, komp'yuter, proyektor, ekran, ishlab chiqarish sohalariiga oid slaydlar, ko'rgazmalar va h.

Darsning borishi:

Tashkiliy qism.

O'tilgan darsni so'rash va baholash:

1. Texnologiya deb nimaga aytiladi?

2. Texnologik jarayon nima?

III. Yangi mavzuni bayon qilish.

Reja

1. Hozirgi zamon texnikasi.

2. Ilg'or texnologiya.

3. *Mashinalarning ishlab chiqarishda va turmushda qo'llaniladigan texnika va vositalardan boshqalardan nima bilan farqlanadi?*

4. *Mashinalar vazifasiga ko'ga qanday tasniflanadi?*

5. *Hozirgi zamon ishlab chiqarish texnologiyasi qanday yo'nalishlar bo'yicha takomillashmoqda.*

XXI-asrda qo'llaniladigan texnika qaysi sohalarga, tarmoqlarga yoki ishlab chiqarish korxonasiga tegishli bo'lmasin, ularda komp'yuter elementlari kiritiladi. Hozirgi zamon texnikasining asosini mashinalar tashkil etadi. Ular qanday ishni bajarishiga ko'ra bir-biridan farqlanadi va energetika mashinalari (turbina, ichki yonish dvigateli, elektrodvigatel, elektrogenerator va b.), ishchi mashinalar, shu jumladan, texnologik mashinalar (stanok, seyalka va b.); transport mashinalari (samolyot, avtomobil, vertolyot, velosiped va b.); axborot mashinalari (oddiy arifmometr dan elektron-hisoblash mashinalarigacha) deb ataladi. Hozirgi ishlab chiqarishda ana shu mashinalarning barcha turlaridan foydalaniladi.

Mashina o'z vazifasini bajara olishi uchun ishchi (ijrochi) organi bo'ladi. Uning tuzilishi mashinaning vazifasiga va ishlash sharoitiga bog'liqdir. Masalan, ventilyatorning ishchi organi - parragi, ekskavatorning ishchi organi - kovsh, avtomobilning ishchi organi - g'ildiraklari hisoblanadi. Mashinalar ishchi organlari yordamida ko'zlangan foydali ishlarni bajaradi. Mashinaning ishchi organini dvigatel harakatga keltiradi. Harakat dvigateldan ishchi organga maxsus uzatmalar (uzatish qurilmalari yoki mexanizmlar) orqali o'tadi. Buning uchun texnologik va transport mashinalarida ko'proq mexanik uzatmalardan, ya'ni tasmali, zanjirli, tishli, chervyakli, friksion uzatmalardan foydalaniladi. Agar harakatning uzatilishi suyuqlik yoki gazlar ishtirokida amalga ohsa, bunday uzatmalar gidravlik yoki pnevmatik uzatmalar deyiladi. Odatda uzatma mexanizm dvigatel harakatlantiradigan kirish zvenosi va mashinaning ichki organi yoki qurilma ko'rsatkichiga birikkan chiqish zvenosidan tashkil topadi. Agar texnologik mashinaning ishchi organi, aytaylik, stanok supporti ilgari qaytma va aylanma harakat qilsa, mexanizm konstruksiyasi harakatning uzatilishi va tezlikning o'zgarishini ta'minlashdan tashqari dvigatel valining aylanma harakatini supportning ilgari qaytma harakatiga aylantirishi ham kerak.

Mashinaning ishini boshqarish lozim. Ilgari mashinalarni faqat inson boshqarar edi. Hozir esa ishlab chiqarishda boshqarish vazifasini bajaradigan avtomat moslamalardan tobora keng qo'llanilmoqda. Ular oldindan berilgan dastur bo'yicha ishlaydi, ishchi esa faqat ishlab chiqarishning borishini nazorat qiladi.

Vazifasi, konstruksiyasi va o'lchamlari har xil bo'lgan barcha mashinalar bitta umumiy xususiyatga ega - ular foydali ishni bajaradi. Ishchi asboblari kabi texnika vositalari o'zicha ishni bajara olmasligi bilan mashinalardan farqlanadi. Asbob insonning mehnat quroli (masalan, nina, belkurak, otvyortka va b.) yoki mashinalarning ijrochi organlari (parma, freza va b.) sifatida xizmat qiladi. Ishchi asboblardan tashqari o'lchash asboblari ham mavjud bo'lib, siz ular bilan mahsulot sifatini nazorat qilish masalasini o'rganishda tanishdingiz.

Ko'pchiligingiz parmalash stanoklarida ishlashda konduktor deb ataladigan texnik moslamani uchratgansiz. Bu moslama oldin rejalamasdan detalning kerakli joyida teshik parmalash imkonini beradi. Detalning har bir turi uchun maxsus ishlab

chiqilgan va tayyorlangan konduktor bo'lishi kerak. Ana shu moslamalar, maxsus asboblardan va boshqa asboblardan parmalash stanogining uskunalari hisoblanadi. Uskuna deganda, texnologik jihozlarni to'ldiradigan va texnologik jarayonning muayyan qismini mustahkamlash, zagotovka hamda detallarni uzatish va nazorat qilishni bajarish uchun kerakli texnik moslamalarning hammasi tushuniladi. Ishlab chiqarishning har qanday tarmog'ida qo'llanadigan texnika vositalarining katta gruppasini nazorat-o'lchov qurilmalari tashkil qiladi. Ular qator belgilari: vazifasi, ishlash prinsipi va hokazolari bo'yicha tasniflanadi.

Moddaning massasini, haroratni, bosim va boshqalarni o'lchash qurilmalari o'lchanadigan kattalikning turiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Ishlash prinsipiga ko'ra mexanik, elektrik, gidravlik, optik va b. Shuningdek, kombinasiyalashgan (elektromexanik) qurilmalar bo'lishi mumkin. Ishlab chiqarish sharoitida ko'pincha kuzatuvchining ko'zi ilg'amaydigan jarayonlarning ayrim parametrlarini, masalan, pechlardagi issiqlikni, atom reaktorining holati va boshqalarni o'lchash zarurati tug'iladi. Bunday paytlarda qurilmalarning datchiklari (parametrlari o'lchagichlar) bevosita ob'ektda, qurilmaning indikatorini (o'lchanayotgan kattalikning ko'rsatkichi) operatorning maxsus pultida bo'ladi. Bu xildagi qurilmalarni distansion qurilmalar deyiladi. Ko'p qurilmalar o'lchanayotgan kattalikning ana shu o'lchash paytidagi qiymatini ko'rsatadi. Bularni ko'rsatuvchi qurilmalar deb ataladi. Ular, masalan, ampermetr, voltmeter, manometr, tarozi va b. Ular strelkali yoki raqamli (elektron soatlar tipida) bo'lishi mumkin.

Yangi materiallar faqat kosmosdagina zarur emas. Sanoat va qishloq xo'jalik texnikasini ishlatish sharoiti ko'pincha ana shu texnika tayyorlanadigan materialdan bir necha xossalarga ega bo'lishini, masalan, ham tebranishga chidamli, ham yuqori darajada mustahkam va oson ishlov beriladigan bo'lishini taqozo etadi. Lekin yangi materiallarni yaratish zarurligi faqat murakkab ekspluatatsiya sharoiti bilan bog'liq emas. Ishlatib kelinayotgan qotishmalarning ayrim tarkibiy materiallari juda qimmat, ularning tabiiy zapaslari cheklangandir. Sizlar balki kompozitsion materiallar haqida eshitgandirsiz. Bu sintetik materiallar moddalarning turlicha birikishi (kompozitsiyasi)dan iborat bo'ladi. Albatta ularni ayrim komponentlarning oddiygina aralashtirilishi deb tushunmaslik kerak. Kompozitlarning farqli xossalari: chidamliligi, yuqori darajada mustahkamligi, issiqqa bardosh berishi, korroziyanmasligidir. Bunday materiallardan tovushdan tez uchadigan samolyotlarda, dengiz texnikasida, qishloq xo'jaligida, engil sanoat va hokazolarda foydalaniladi.

Yangi o'tilgan mavzuni mustahkamlash va baholash:

1. Mashinalarning ishlab chiqarishda va turmushda qo'llaniladigan texnika va vositalardan boshqalardan nima bilan farqlanadi?
2. Mashinalar vazifasiga ko'ra qanday tasniflanadi?
3. Hozirgi zamon ishlab chiqarish texnologiyasi qanday yo'nalishlar bo'yicha takomillashmoqda.

IV. Darsni yakunlash (xulosalash) va uyga topshiriq berish. @ mail ma'lumotlarini to'plash

BBB metodi yordamida mavzuni tushuntirish

?- **Bilmayman; + Bilaman; √ – Bilishni xoxlayman**

№	Savollar	Bilmayman	Bilaman	Bilishni xoxlayman
1	<i>Mashinalarning ishlab chiqarishda va turmushda qo'llaniladigan texnika va vositalardan boshqalardan nima bilan farqlanadi?</i>			
2	<i>Mashinalar vazifasiga ko'ga qanday tasniflanadi?</i>			
3	<i>Hozirgi zamon ishlab chiqarish texnologiyasi qanday yo'nalishlar bo'yicha takomillashmoqda.</i>			

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayev.A.N (2024). Use of measuring instruments. v international bulletin of engineering and technology (113–119). <https://doi.org/10.5281/zenodo.10726900>

2. Abdullayev.A.N (2024). A study of enclosed cylindrical and bevel gear reducers. Nauka i innovatsiya, 2(6), 148–154.<https://inacademy.uz/index.php/si/article/view/28348>

3. Abdullayev.A.N (2023). Methodology of problem solving in technical mechanics classes. Scientific electronic magazine "Science and Education". Volume 4 Issue 4 https://drive.google.com/file/d/1GJzuiTGK_1Tj7HReL8P16_yMqytgpgj1/view?usp=share_link . ISSN 2181-0842 . APRIL 2023 . 684-688

4. A.N.Abdullayev. "Innovations in the field of pedagogical technologies of teaching in technical higher education institutions" Republic-wide scientific and technical conference on "Modern research, innovations, current problems and development trends of techniques and technologies" April 8-9, 2022, pp. 336- 339 Jizzakh polytechnic institute

5. A.N. Abdullayev. "Universal stand for laboratory and practical classes in electrical engineering". Collection of materials of the scientific-practical conference on the topic "The role of young scientists of higher and secondary special, vocational educational institutions in the innovative development of agriculture". TashDAU, Tashkent-2016, 382-386

6. A.N.Abdullayev. "Development of production serving farms" problems and solutions to increase the export potential of the agricultural sector, to organize multi-sectoral farms, to develop the production and market infrastructure serving them, April 27 2019 TDAU

О'QUVCHILARNI KASB TURLARI BILAN TANISHTIRISH XAMDA KASB-HUNARGA YO'LLASHDA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH

*Nizomiy nomidagi TDPU Dotsent
To'liqinova Xolida To'liqunovna
Nizomiy nomidagi TDPU
TT-302 guruh talabasi
Samadova Muxlisa Baxtiyor qizi
TT-302 guruh talabasi
Kudratova E'zoza Odil qizi
TT-302 guruh talabasi
Xujanazarova Umida Erkin qizi*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ajdodlarimiz o'z hunarlarini, san'atlarini kelgusi avlodlarga to'liq yetkazish, ularni o'tmishimiz madaniyati-yu, san'ati bilan oshno qilish uchun nechog'li katta g'ayrat-shijoat bilan, ko'z nurini, qalb qo'rini sarflab, tinimsiz mehnat qilganlari xamda yosh avlodni tarbiyalashda mehnatga, kasb - hunarga o'rgatishgan va shu jabxada bo'sh vaqtlari besamar ketmasligi haqida fikir yuritiladi.

АННОТАЦИЯ

В этой статье наши предки с большим энтузиазмом, светом глаз, сердца стремились в полной мере передать свои ремесла и искусства будущим поколениям, познакомить их с культурой и искусством нашего прошлого. Думается, что это те, кто тратил свои деньги и работал. неустанно учили молодое поколение труду, профессии и тому, чтобы их свободное время не тратилось впустую в этом отношении.

ANNOTATION

In this article, our ancestors with great enthusiasm, light of eyes, hearts sought to fully pass on their crafts and arts to future generations, to introduce them to the culture and art of our past. It seems that these are those who spent their money and worked. tirelessly taught the younger generation work, profession and that their free time should not be wasted in this regard.

Kalit so'zlar: Xalq, hunar, tehnologik ta'lim, maktab, hunarmand, do'st, mehnat, go'zalik, tarbiya, san'at, milliy, madaniyat, mashg'ulot, to'garaklar, qiziqish, qobiliyat, xurmat, e'tibor.

Ключевые слова: Люди, ремесло, технология воспитания, школа, ремесленник, друг, труд, красота, воспитание, искусство, национальность, культура, подготовка, кружок, любопытство, способность, уважения, внимание.

Keywords: People, crafts, parenting technology, school, artisan, friend, work, the beauty, parenting, art, nationality, culture, training, circle, curiosity, ability, respect, attention.

Hunarmandchilik, hunarmandlik — milliy-anʼanaviy mayda mahsulotlarni ishlab chiqarish, oddiy mehnat qurollari yordamida yakka tartibda va qoʻl mehnatiga asoslangan sanoat turi; shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi. Yirik sanoat ishlab chiqarishi vujudga kelishiga qadar keng tarqalgan, ayrim sohalari keyin ham saqlangan. Kam rivojlangan mamlakatlarning xalq xoʻjaligida hozir ham muhim oʻrin egallaydi. Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, toshtaroshlik, oʻymakorlik, kashtadoʻzlik, oʻnchilik, tikuvchilik, toʻquvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardoʻzlik, boʻyoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va boshqalar)ga ajraldi. Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab paxta va pilla bor yerda toʻqimachilik, sifatli xom-ashyo bor yerda kulolchilik, jun va teri koʻp yerda toʻqimachilik va koʻnchilik, shunga qarab kosibchilik, oʻrmonlar koʻp yerda yogʻochsozlik maʼdanlarga boy yerlarda metal ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo boʻylarida kemasozlik va boshqa rivoj topgan.

Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda Hunarmandchilikning 3 turi shakllangan:

- 1) uy hunarmandchiligi;
- 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik
- 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.

Uy hunarmandchiligi kapitalizmga qadar boʻlgan davrlarda hunarmandchilikning eng koʻp tarqalgan turi boʻldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xoʻjalikning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaharlar rivoji buyurtma bilan hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal oʻsishi bilan uzviy bogʻliq. Natijada hunarmandchilik mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqariddi. Davr taqozosi bilan Hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash boʻyicha ixtisoslasha bordi.

Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasbkoriga qarab shakllangan 20-asrning boshlarida Toshkentda konchilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, oʻqchilar, kosiblar mahallalari boʻlgan). Ayrim mahalla, kvartal, shahar, oʻlkalar hunarmandchilikning maʼlum mahsulotlari bilan shuhrat qozona boshladilar. Hunarmandchilik mahsulot — pul munosabatlariga kengroq va chuqurroq tortilganligi

sari tabaqalashdi. Uddaburon va serharakat hunarmandlar boyib dastlabki kapital jamg'arilishi tufayli kapital sohibiga aylandi va ularning ustaxonalari negizida kichik zavod va fabrikalar vujudga keldi, bu korxonalarda kambag'allashgan hunarmandlar yo'llanib ishlay boshladi. Natijada hunarmandchilikning rivoji bozor iqtisodiyotining kapitalistik shaklini yuzaga keltirdi. Hunarmandchilik Yevropa shaharlarida sanoat rivojiga ham o'z hissasini qo'shdi (to'qish dastgohlari takomillashdi, 14-asr o'rtalarida Germaniyada domna pechlarining paydo bo'lishi metallurgiyaga jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. 14-15-asrlarda o'q otar qurollar ishlab chiqarila boshlandi). Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari hunarmandchilikning keyingi taraqqiyotiga zarba berdi, hunarmandchilikning ko'pgina sohalari tushkunlikka uchradi. Sanoat to'ntarishi oqibatida tez va arzon ommaviy ishlab chiqarila boshlagan fabrika, zavod mahsulotlari hunarmandchilik mahsulotlarini bozordan siqib chiqardi. Rivojlangan mamlakatlarda yakka buyurtmalar va qimmatbaho badiiy saqlanib qoldi.

20-asr boshlarida esa mashinalashgan ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilishi bilan mahsulotlarining tur tarkibi va ishlab chiqarish hajmi keskin kamaydi. 20-asr davomida va 21-asr boshlariga kelib yirik industrial ishlab chiqarish qaror topgan bo'lsada, hunarmandchilikning mavqei saqlanib qoldi. Hunarmandchilikning bozorda segmenti kichik bo'lganidan yirik ishlab chiqarish egallay olmaydigan, talab individuallashgan o'z o'rnini bor. Mini texnologiyaning paydo bo'lishi hunarmandchilikda tovarlarni yakka tartibda va sifatli ishlab chiqarish imkonini beradi. Bunga milliy ustboshlar, milliy cholg'u asboblari, mayda asbob-uskunalar, turli yodgorlik buyumlari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni kiritish mumkin. Hozirgi hunarmandchilik kichik biznes tarkibidagi yakka mehnat faoliyati va oilaviy korxonalardan iborat. O'zbekiston hududida neolit davridayoq hunarmandchilikning dastlabki muhim tarmog'i hisoblangan sopol buyumlar ishlab chiqarish va to'qimachilik vujudga keldi (Xorazm vohasidagi Kaltaminor madaniyati, Surxondaryodagi Sopollitepa va boshqalar). Miloddan avvalgi 2-asrdan boshlab hunarmandchilik mahsulotlari savdosida Buyuk ipak yo'li muhim ahamiyatga ega bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (Arab xalifaligida po'lat, O'rta Osiyo va Hindistonda shoyi, chinni, qog'oz) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to'qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O'rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi. 9-10-asrlarda O'rta Osiyoda yirik hunarmandchilik markazlari paydo bo'ldi. Ip mato, gilam (Urganch, Shosh), shoyi (Marv), mis va temirdan yarog'-aslaha, pichoq tayyorlash (Farg'ona), shoyi matolar, shisha mahsulotlari tayyorlash (Buxoro) avj oldi. 13-asrda mo'g'ullar bosqini hunarmandchilik rivojiga zarba berdi. Temuriylar davlatining vujudga kelishi hunarmandchilik rivojiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

O'рта Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari 20-asrning 20-yillarigacha saqlandi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Xiva, Toshkent kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandlik katta rol o'ynadi (19-asrning 60-yillarida Xivada hunarmandchilikning 27 turi rivoj topgan, shahardagi bozorlarda hunarmandlarning 556 do'koni bo'lgan, 80-yillarda shaharda 2528 xo'jalik hunarmandchilik bilan shug'ullangan).

O'zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, o'zida xilma-xil kasbkorlarni birlashtirgan. Masalan, terini qayta ishlash sohasida konchilar, etikdo'zlar, maxsido'zlar, kovushchilar, egar-jabduqchilar, telpakchilar, po'stinchilar, kamarchilar, to'qimachilik sohasida bo'zchilar, atlaschilar, gilamchilar, sholcha va namatchilar; metallni ishlash sohasida temirchilar, taqachilar, misgarlar, chilangarlar, zargarlar kabi kasblar bo'lgan. Bo'lar hunarmandchilikning tarmoq strukturasi belgilangan. Sharqdagi musulmon ustaxonalarida bo'lgani kabi O'zbekistonda chevarlik, kashtachilik bilan ayollar uyda o'tirib shug'ullanishgan. Hunarmandchilikning ijtimoiy strukturasi usta, xalfa va shogird kabi ijtimoiy toifalar mavjud bo'lgan. Hunarmandchilikning ichki tartib va qoidalarini uning nizomi sifatidagi "Risolalar" belgilab bergan. Har bir kasbning o'z rahnamosi, ya'ni piri va "Risolasi" bo'lgan, avlodan-avlodga o'tuvchi odatlari va udumlariga rioya etilgan. Masalan, ish boshlashdan oldin usta o'z pirini yodga olib undan madad so'rash, shogirdiga fotiha berish kabi odatlarga amal qilingan. O'zbekiston Rossiya mustamlakasiga aylangach, hunarmandchilik metropoliya sanoatining raqobatiga duch kelib, o'zining ilgarigi mavqeini yo'qotgan bo'lishiga qaramay, uning ko'p tarmoqlari saqlanib qoldi, chunki u milliy ehtiyojni qondiradigan tovarlarni, chunonchi, kiyim-kechak, idish-tovoq, uy-ro'zg'or buyumlari, mayda mehnat qurollarini yaratib, ularni mahalliy bozorga yetkazib berdi. Hunarmandchilikning yashovchanligini ta'minlashda chet Hindisondagi amaliy ishlar eldan keltirilgan xom ashyo, materiallar, kichik uskunalar muhim rol o'ynadi. Masalan, AQShdan keltirilgan teri bo'yog'idan foydalanib ko'pchilik amirkon deb nomlangan yupqa charm ishlab chiqara boshladi. Shu munosabat bilan amirkon etik, mahsi va kovushlar paydo bo'ldi. Germaniyadan "Zinger" firmasining tikuv mashinalari keltirilishi bilan tikuvchilik keng yoyildi. 20-asrning 20-yillarida sho'rolar hokimiyati qaror topishi bilan hunarmandlarning asosiy qismi dastlab artellarga, keyinchalik, zavod, fabrikalarga, badiiy buyumlar korxonalariga jalb qilindi. Ularga xom ashyo, material, asbob- uskunalar davlat tomonidan yetkazib beriladigan, yaratilgan mahsulotlar do'konlar va matbubot kooperatsiyasi orqali sotiladigan bo'ldi. Iste'dodli hunarmandlar ijodiy tashkilotlarga qabo'l qilindi, amaliy bezak san'ati rivojlantirildi (masalan, 30-yillarda Toshkentda o'quv ishlab chiqarish kombinati tashkil etilib, yosh hunarmandlar unda ta'lim oldilar, 1968 yilda Buxoroda kandakorlar maktab ustaxonasi, 1978 yilda Qo'qonda yog'och o'ymakorligi maktab ustaxonasi tashkil topdi).

O‘zbekiston mustaqillikni qo‘lga kiritgandan so‘ng hunarmandchilik rivojida yangi davr boshlandi, xalq hunarmandchiligi bozor qoidalari zamirida qaytadan tiklandi. O‘zbekistonda mahalliy sanoat korxonalarining birinchilar qatori xususiylashtirilishi natijasida mayda davlat korxonalari hunar-mandlarning xususiylashtirilishiga aylantirildi, yangi hunarmandchilik korxonalari ochildi.

Hunarmandchilik faqat ichki bozorga emas, balki eksportga ham ishlay boshladi. Hunarmandchilikning tashkiliy shakli ham o‘zgardi: kichik oilaviy korxonalar, yakka tartibdagi mehnat faoliyati shaklida rivojlana bordi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muslimov N.A. Bulajak mehnat ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirish. - T.: fan, 2004 yil.
2. Tulqinova X.T. Development of pupil’s professional interests based on an innovative approach // Current research journal of pedagogics. Vol. 04 issue 02, 2023. P. 55-57. ISSN 2767-3278. SJIF. Impact Factor 7.266. DOI-10.37547/crjp: <https://masterjournals.com/index.php/crjp/article/view/1247>
3. Tulqinova X.T. Continuity and continuity of development of pupil’s professional interests // Frontline social sciences and history journal. Vol. 03 issue 01, 2023. P. 58-62. ISSN 2752-7018. SJIF Impact Factor 2021: 5.376, 2022: 5.561 <https://www.frontlinejournals.org/journals/index.php/fsshj/article/view/346>
4. Tulqinova X.T. Improvement of “technology” by the method of innovative approach // International conference on Multidisciplinary studies in education and applied sciences. Istanbul, April 27 th 2022: conferencezone.org
5. Tulqinova X.T. Technology in education electronics-didactic occupation means without applying the effectiveness of the organization // International Multidisciplinary scientific conference on ingenious global thoughts hosted from Kuala Lumpur, Malaysia. May 31st 2021: <https://conferencepublication.com>
6. Xolida, T. L., & Maftuna, N. (2022, May). ENSURING THE CONTINUITY OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN TECHNOLOGY. In *Conference Zone* (pp. 81-85).
7. Xolida.T. L., & Maftuna, A. (2022, May). THE ROLE OF CLUBS IN CAREER GUIDANCE. In *Conference Zone* (pp. 33-35).
8. Tolqunovna.T.X. (2023). Development of students' professional interests based on an innovative approach. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 19, 157-159.
9. Тулкинова.Х. (2022). Innovatsion yondashuv asosida o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini rivojlantirishning pedagogik-psixologi asoslari. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(4).
10. TX To‘lqunovna, MN Leonodovna. Understanding The Pedagogical Basis Of Students'interest In Professions: A Comprehensive Analysis *International Journal of Advance Scientific Research* 4 (03), 118-126 bet. https://scholar.google.pt/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=aEWapCcAAAJ&citation_for_view=aEWapCcAAAJ:eQOLeE2rZwMC

TEACHING ENGLISH TO PRESCHOOL CHILDREN METHODS

*Madaminova Gulmira Ravshanbek qizi - English teacher
Khorezm Region, Shovot district, 8-State Educational Organization*

Abstract: in this article English to preschool children teaching methods were written, and now English is becoming a world language therefore, it should be started from pre-school, that is, kindergarten age, this is what the article is about gives information.

Key words: foreign language, words, phonetics, rule, dog, rabbit, Rhythmic music, methodology.

In the past few years, learning a foreign language has been one of self-development became a necessity rather than a method. Foreign language not only in schools and universities, but also compulsory education in many additional pre-school educational institutions became a component.

Demand for a foreign language in society, on the one hand, and also parents language is not only a factor in educating a modern person, but also his it is another to understand that it is the basis of social and material well-being in society on the other hand, this moment makes early learning of a foreign language especially popular and relevant.

If 20 years ago knowledge of the language was required only in certain fields of work, now at least one had to be mastered.

The main problem of teaching a foreign language is the age of the student. As you know, guys is more convenient for learning. Until recently, teaching methods for children was aimed at school age, now parents learn a foreign language as early as possible trying to start. Teach preschool children a foreign language main goals:

- formation of children's basic communication skills in a foreign language;
- achieve one's goals, express one's thoughts and feelings in life communication conditions

the ability to use a foreign language;

- creating a positive attitude to further study of foreign languages;
- arouse interest in the life and culture of other countries

Preschool age is especially good for starting to learn a foreign language is convenient. Children of this age are distinguished by their sensitivity to language phenomena, they are interested in understanding their speech experience, the "secrets" of language. They are easily and firmly remember a small amount of language material and multiply it well.

With age, these favorable factors lose their power.

There is another reason why an early age is better for learning a foreign language.

The younger the child, the less. Vocabulary in local language, but at the same time he has little need for speech: communication in a young child areas are less than in adults, it is still a complex connection does not have to solve problems. This means that it is a foreign language when mastering, such a big difference between native and foreign languages does not notice, and his sense of achievement is brighter than that of older children will be Teaching children is absolutely more than schoolchildren and adults It is a very difficult issue that requires a different methodological approach. If the adult foreign just because he speaks a language does not mean he can teach it to others. Methodical children from a foreign language for a long time when faced with disadvantaged classes they may feel disgusted and lose confidence in their abilities.

Only experienced professionals should work with preschool children.

At the preschool age, when learning English, children are gradually communicative develop the basics of competence, which is the beginning of learning English stage includes the following aspects:

- the ability to repeat phonetically correct English words teacher, native language or behind the speaker, that is, listening attention, phonetic hearing and formation of correct pronunciation step by step;
- acquisition, consolidation and activation of English vocabulary;
- acquisition of a certain number of simple grammatical structures, coherent statement make up Methodology of conducting direct educational activities of children's language taking into account the age and individual characteristics of the structure of abilities construction and their development should be directed. Communication in a foreign language

Must be motivated and focused. A child is positive about a foreign language it is necessary to create a psychological attitude and a way to create such positive motivation is to play. The game is both a form of organization and children in a certain amount the method of conducting cumulative lessons is English vocabulary, many poems, learn songs, count rhymes and more. This form of teaching language skills and speaking skills creates favorable conditions for mastering. The ability to trust the performance of the game is foreign to give a natural impetus to speech in the language, even the simplest expressions are interesting and makes it meaningful. Playing in foreign language teaching is contrary to educational activity not, but organically connected with it. Games in direct educational activities should not be episodic and isolated need which combines other activities in the process of language learning and A matching end-to-end game technique is required. Game methodology is imaginary create a situation and accept a certain role by the child or the teacher based on doing.

Cartoons. Children learn sentences from cartoons while learning a foreign language Although they don't understand, they are using it through the actions of the characters in the cartoon tries to understand the words. It is interesting for children to

learn the language is an effective way. Nowadays, all kindergartens in China are equipped with multimedia devices provided. From English songs for children to poems and stories, is being taught through videos. This is a fun day of boring language lessons turns it into a game. There are about 10 children in one group in Chinese kindergartens and the educator regularly based on the psychology of each child the method of education is used for them. It is only to become an educator from an educator not at the same time an artist, musician, foreign language teacher, and well a psychologist also requires being a mother. Of course, it is currently developing In modern times, the Chinese have created great facilities for the younger generations in this regard are giving Teaching through multimedia gives the educator great opportunities. In this raising children's interest to a high level and keeping their attention for a long time can be attracted. Through this, I improve children's language skills we can see that it has increased. If our topic is "Animals" we name different animals In teaching, we use their sounds first, children pay close attention to this they look, and immediately say the names of animals such as cat, tiger, bear... they start

Reference

1. David A. J, Eggen, P. Kauczak. Methods for Teaching: Promoting students learning [M] 2002.
2. Liu Wang. tomorrow xinglixue kaocha[J]. 2017-18.
3. Feng Wang, Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Years Childhood Education [J]. Early Childhood Educ

UZOQ MASOFALI SIMSIZ NUQTADAN NUQTAGA RADIOTO‘LQINLI KO‘PRIK ORQALI TELEKOMMUNIKATSION ALOQA QAMROVI HOSIL QILISH

Sultanov Tulkinjon Ibragimovich

*Muxammad al-Xorazmiy nomidagi TATU mustaqil izlanuvchi doktoranti,
“O'zbektelekom” AK Samarqand filiali direktori,*

Xodjayev Djaxongir Baxtiyorovich

“O'zbektelekom” AK Samarqand filiali bo‘lim boshlig‘i,

Jo‘raqulov Abduxafiz Hasanovich

*Muxammad al-Xorazmiy nomidagi TATU mustaqil izlanuvchi doktoranti,
“O'zbektelekom” AK Samarqand filiali 1-toifali muhandisi.*

Anotatsiya: 802.11 Wi-Fi texnologiyasi odatda bir yuz metr maksimal masofaga ega simsiz kirish tarmoqlarini yaratish uchun ishlatiladi. To'g'ri rejallashtirish va mos antennalar yordamida, shu texnologiyadan nuqtadan-nuqtaga aloqalar yaratish uchun ham foydalanish mumkin, bu masofa bir necha kilometrni tashkil qilishi mumkin. Turli tarmoqlarni ulash uchun uzoq masofalarda kabellarni ishlatish har doim ham maqsadga muvofiq bo'lmaydi va aqlli bo'lmaydi, shuning uchun simsiz aloqalar uzoq masofali tarmoqlar yaratishda va tarmoq kengaytirilishini ta'minlashda simli aloqalarga nisbatan iqtisodiy jihatdan samarali bo'lishi mumkin.

Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar ikki lokal tarmoq (LAN) segmentlarini ulash uchun ishlatilishi mumkin, bu esa iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda, tarmoq kengaytirilishi va yuqori tezlik, markazlashtirilgan va oson boshqaruv, ko'zga ko'rinadigan (LOS) ilovalar uchun yuqori throughput kabi boshqa afzalliklarni taqdim etadi. Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqa simsiz LAN masofasini bir necha yuz futdan bir necha milyagacha uzaytirishi mumkin, bu nuqtadan-nuqtaga aloqalar uchun yuqori yo'naltirilgan antennalardan foydalanish bilan yanada kengaytirilishi mumkin, va turli tashkilotlarda zaxira tarmoq sifatida xizmat qilishi mumkin. Shuning uchun biz universitet kampusi yoki tashkilot uchun soft private branch exchange (PBX) tizimini yaratdik, bu tizim internet orqali ovozli aloqa (VoIP) qo'ng'iroqlari va tezkor xabar almashish imkoniyatlarini taqdim etadi, Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar g'oyasini amalga oshiradi. Bundan tashqari, biz berilgan tizimning sifatini (QOS) ma'lumotlar tezligi va ulanishi nuqtai nazaridan analiz qildik, bandwidth test va ping test yordamida TCP va UDP holatlari uchun.

Kalit so'zlar: Simsiz Nuqtadan-Nuqtaga Ko'prik Aloqa, LAN segmentlari, Soft PBX, VoIP, Tezkor Xabar Almashish, QOS.

1. Kirish

Ko'plab qishloq hududlari va rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlarda past foydalanuvchi zichligi bilan yaxshi bog'lanish echimlari mavjud emas. Past zichlikdagi muhitlarda odamlar odatda kichik joylarda to'plangan, bu joylar orasida katta masofalar mavjud. Bunday muhitlarning misoli, turli bo'limlar yoki binolar orasida masofalar mavjud bo'lgan katta korxonalar yoki qishloqlar yoki shaharchalardir. Bunday holatlarda, an'anaviy bog'lanish variantlari iqtisodiy jihatdan samarali emas [1]. Fibro-optika uzoq masofali asosiy tarmoqlar uchun juda yaxshi tanlov bo'lishi mumkin. U yaxshi ishonchlilikni ta'minlaydi, ammo tarmoq kengaytirilishi uchun mos emas. Bundan tashqari, uning o'rnatish va texnik xizmat ko'rsatish xarajatlari juda yuqori. Shunday qilib, past zichlikdagi muhitlar va intranet bog'lanishlari holatida, ular qimmatga tushadi va resurslar isrof bo'ladi. Sun'iy yo'ldosh texnologiyalari tarqatish trafiklari uchun juda samarali, lekin ikki yo'nalishli internet va intranet kirish va interaktiv aloqa uchun, ular throughputda jiddiy cheklolarga ega va qimmat bo'ladi. An'anaviy mikroalga aloqalari throughputni oshirish mumkin, lekin odatda litsenziyalanishni talab qiladi va shu sababli foydalanish uchun qimmat. Baza stansiyalari modeli bilan ishlaydigan tarmoqlar, masalan, Worldwide Interoperability for Microwave Access (WiMAX) va mobil tarmoqlar, masalan, General Packet Radio Service (GPRS) va Code Division Multiple Access (CDMA) qimmat baza stansiyalarini o'z ichiga oladi, bu past zichlikdagi hududlarda etarlicha foydalanuvchilarni qamrab olmaydi va shu bilan resurslar isrof bo'lishiga olib keladi [2].

Simsiz mesh tarmoqlari odatda 802.11 Wi-Fi texnologiyasi yordamida tashkil etiladi va yuqori foydalanuvchi zichligi muhitlarida internet kirishini ta'minlash uchun xizmat qiladi. Ushbu simsiz mesh tarmoqlari bir yuz metr atrofidagi masofada Omni-directional Access Points (APs) yordamida hududni to'liq qamrab beradi. Lekin mesh tarmoqlari kattaroq hududlarga kengaytirilganda ikkita asosiy kamchilikka ega. Birinchidan, o'sib borayotgan tarmoqda APs sonining ortishi, Omni-directional antennalari bilan, bir-birini qamrab olishdagi aralashuvni oshiradi. Ikkinchidan, past darajadagi Omni-directional antennalardan foydalanish, hop uzunligini oshiradi, bu throughputning pasayishiga olib keladi [2]. Shunday qilib, foydalanuvchilar soni past bo'lgan hollarda, to'liq qamrovni ta'minlash yoki saytlarga simlarni tortish kabi an'anaviy yondashuvlar samarali emas. Muqobil variant uzoq masofali simsiz nuqtadan-nuqtaga aloqalarni ishlatish orqali faqat zarur joylarni qamrab olishdir. Bunday aloqalar Wi-Fi yordamida past narx va sozlash osonligi bilan amalga oshirilishi mumkin. Shunday qilib, past zichlikdagi muhitlar va ba'zi tashkilotlar uchun internet kirishi va intranet kommunikatsiyalari uchun eng yaxshi yechim Wi-Fi-ni ko'prik rejimida ishlatishdir, nuqtadan-nuqtaga va nuqtadan-ko'plab nuqtalarga aloqalarni taqdim etadi [1]. Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar uzoq masofalarda aloqa ta'minlashda simli tarmoqlarga nisbatan iqtisodiy jihatdan samarali

ekanligini isbotlagan, ayniqsa qishloq hududlarda va korxonalar yoki binolar ichida. Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar nisbatan arzon va tarmoq kengaytirilishi, yuqori tezlik, markazlashtirilgan va oson boshqaruv va ko'zga ko'rinadigan (LOS) ilovalar uchun yuqori throughput kabi bir qator afzalliklarni taqdim etadi. Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar simsiz lokal tarmoq (WLAN) masofasini bir necha yuz futdan bir necha milyagacha uzaytirishi mumkin, yuqori yo'naltirilgan antennalardan foydalanish va ushbu nuqtadan-nuqtaga aloqalar uchun mos rejalashtirish bilan. Ular turli tashkilotlarda zaxira tarmoq sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Shuning uchun, ushbu maqolada biz har qanday past zichlikdagi muhitda VoIP va tezkor xabar almashish xizmatlarini taqdim etadigan Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalar g'oyasini taklif etamiz.

Biz soft PBX tizimining bir uchida ushbu ilovalarni yoqish uchun serverni o'rnatamiz va boshqa uchida Wi-Fi asosidagi nuqtadan-nuqtaga aloqalarni ta'minlash uchun AP-larni sozlaymiz. Bundan tashqari, biz berilgan tizimning sifatini (QOS) ma'lumotlar tezligi va ulanishi nuqtai nazaridan analiz qilamiz, bandwidth test va ping test yordamida TCP va UDP holatlari uchun. Maqolaning qolgan qismi quyidagicha tashkil etilgan. II-bo'limda maqolada ishlatilgan terminologiya muhokama qilinadi va III-bo'lim tizim modeli haqida ma'lumot beradi. IV-bo'lim soft PBX tizimini tushuntiradi va V-bo'lim kuzatuvlarni taqdim etadi. VI-bo'lim maqolani yakunlaydi.

2. Bog'liq Terminologiya

2.1. Simsiz Ko'priklar

Bizning tizimimizda tarmoq segmentlarini nuqtadan-nuqtaga aloqalar orqali ulash uchun simsiz ko'priklardan foydalanamiz. Agar xabarlar tarmoqdagi har bir manzilga uzatilsa, LAN keraksiz trafik bilan to'lib ketadi, shuning uchun ko'priklar odatda LAN-ni segmentlarga ajratish va LAN segmentlarini o'zaro ulash uchun ishlatiladi. Ko'prik tarmoq yechimi murakkab konfiguratsiyalarni, masalan, IP marshrutlashni talab qilmaydi. Ko'prik tarmoq LAN segmentlarini boshqaradi va butun tarmoq uchun yagona subnet yaratadi. Ko'priklar Open System Interconnection (OSI) modelining ma'lumotlar ulanishi qatlamida ishlaydi. Ko'priklar qaysi manzillar qaysi tarmoq segmentida joylashganligini o'rganadi va keyingi xabarlarini to'g'ri tarmoq segmentiga yo'naltirish uchun oldindan belgilangan jadval yaratadi. Ko'priklar kelayotgan paketlarni tekshiradi va maqsadli media access control (MAC) manzilini oldindan belgilangan jadvalda qidiradi. Agar maqsadli MAC manzil oldindan belgilangan jadvalda topilsa, paket mos portga uzatiladi va agar maqsadli MAC manzil bir xil segmentda topilmasa, ko'prik uzatishni cheklaydi [3].

Simsiz ko'priklar ham xuddi shunday funktsiyaga ega va ikki LAN segmentini simsiz interfeys orqali, masalan, radio aloqasi orqali ulash uchun ishlatiladi, ularga bog'lanish va ma'lumotlarni uzatishni ta'minlashda yordam beradi. Simsiz ko'priklar odatda Ethernet tarmog'ini simsiz aloqalar orqali o'zaro ulash uchun ishlatiladi. Oddiy

qilib aytganda, simsiz ko'prik — bu ikki tarmoq segmentini uzoq masofalarda simlar bo'lmagan holda bir-biri bilan shaffof ravishda aloqa qilish imkonini beruvchi qurilma. Ular geografik jihatdan ajratilgan hududlarni, masalan, masofadagi binolarni asosiy binoga ulash uchun foydalanilishi mumkin, to'g'ri antennalardan va LOS dan foydalanib, 30 milyagacha masofada. Ikki joyni simsiz ko'prik orqali simsiz ulash, xuddi shu maqsad uchun optik tolalar yoki mis kabellarni o'rnatish va texnik xizmat ko'rsatishga qaraganda ancha iqtisodiy jihatdan samarali. Simsiz ko'priklar saytlarni simlar bilan ulash qiyin bo'lgan holatlarda bog'lanishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, simsiz ko'priklar tarmoq kengaytirilishini juda oson amalga oshirish imkonini beradi, faqat qiziqarli joyda ko'prik rejimida ishlaydigan boshqa AP qo'shish orqali [4].

2.2. Simsiz AP-lar

Simsiz kirish punktlari (AP yoki WAP) WLANlarda maxsus sozlangan tugunlardir. Ular bir nechta simsiz qurilmalarni simli LAN-ga ulash uchun ishlatiladigan tarmoq qurilmalardir. AP-lar WLAN radio signalining markaziy uzatuvchisi va qabul qiluvchisi sifatida ishlaydi. Uy yoki kichik biznes tarmoqlarida ishlatiladigan AP-lar odatda kichik, maxsus qurilmalar bo'lib, ularda o'rnatilgan tarmoq adapteri, antenna va radio uzatgich mavjud. AP-lar 802.11 simsiz aloqa standartlarini qo'llab-quvvatlaydi. Odatda, WAP-lar "root rejimida" ishlaydi, bu nuqtadan-ko'p nuqtalarga konfiguratsiya bo'lib, AP ko'plab 802.11 stansiyalari va qo'shni Ethernet LAN o'rtasida ramkalarni uzatadi. Biroq, WAP-larda LAN segmentlarini nuqtadan-nuqtaga aloqada bog'lash uchun sozlanishi mumkin bo'lgan ko'prik rejimi ham mavjud. Simsiz ko'priklar LAN segmentlari o'rtasida ramkalarni uzatishda xuddi shu 802.11 simsiz aloqa standartlaridan foydalanadi [4].

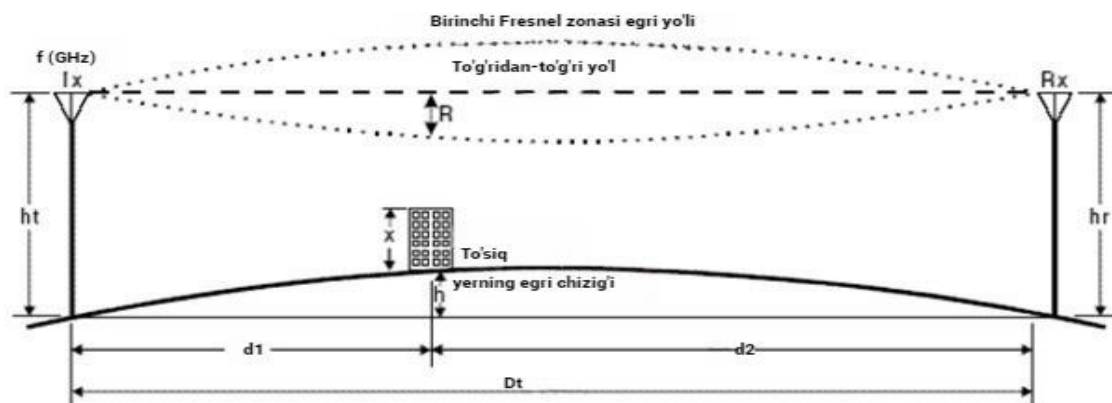
2.3. 802.11 Standartlari uchun FCC Qoidalari

Wi-Fi 802.11 standarti litsenziyasiz Industrial, Scientific and Medical (ISM) bandida ishlaydi, shuning uchun ushbu bandida ishlaydigan signal bir-biriga aralashishi mumkin. Shunday qilib, FCC tomonidan bu muammolarni hal qilish uchun ba'zi qoidalar belgilangan bo'lib, bu qoidalar signalning kuchi yoki Effective Isotropic Radiated Power (EIRP) bo'yicha ba'zi cheklovlarni o'rnatadi. Bu qoidalar 2.4 GHz va 5 GHz ishlash chastotalari uchun, shuningdek, nuqtadan-nuqtaga va nuqtadan-ko'p nuqtalarga topologiyalar uchun turlicha. Ushbu loyiha doirasida, LAN segmentlari o'rtasida nuqtadan-nuqtaga aloqa 5 GHz bandida FCC tomonidan belgilangan cheklovlar doirasida amalga oshiriladi, ular shunday deydi: “30dBm maksimal uzatish kuchi uchun, 23dBi yo'naltirilgan antennadan foydalanish mumkin, nuqtadan-nuqtaga aloqalarda uzatgich kuchini kamaytirmasdan. Biroq, agar yo'naltirilgan antenaning kuchi 23dBi dan ortiq oshsa, antenna kuchi 23dBi dan ortiq oshishi uchun har bir 1dBi ortish uchun 1dB uzatish kuchining pasayishi talab qilinadi” [5].

2.4. Nuqtadan-nuqtaga aloqalarda fresnel zona o'chirilishi

Biz tizimimizda nuqtadan-nuqtaga aloqani o'rnatish uchun 5 GHz ISM bandidan foydalanamiz, bu elektromagnit spektrning mikrodalga hududida joylashgan. Mikrodalga aloqalari odatda LOS kommunikatsiyalari uchun ishlatiladi, chunki mikrodalgalarda juda yo'naltirilgan va to'g'ri chiziqlarda harakatlanadi. Ammo mikrodalgalarda energiyasi ingichka bo'lmaydi. Ular antennadan uzoqlashgan sayin tarqaladi. Signal tarqalgan hudud Fresnel zona deb ataladi.

Agar Fresnel zonada to'siq bo'lsa, radio signalning bir qismi to'g'ri chiziqqa yo'nalishdan egilib, qabul qiluvchi antennaga yetib boradigan radio chastotali (RF) energiyaning kamayishiga olib keladi. Fresnel zonalar transmitter, qabul qiluvchi va ular o'rtasidagi LOS atrofida konsetrik ellipslar sifatida ham ko'rilishi mumkin. Birinchi Fresnel zona mikrodalga uzatish energiyasi eng intensiv bo'lgan hududdir va u transmitter va qabul qiluvchi o'rtasidagi to'g'ridan-to'g'ri chiziqqa eng yaqin joyda joylashgan, 1-rasmda ko'rsatilgan. Birinchi Fresnel zonadagi to'siqlar hatto aloqa muvaffaqiyatsizliklariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, mikrodalga nuqtadan-nuqtaga aloqa rejalashtirilganda Fresnel zona o'chirilishi eng muhim hodisa hisoblanadi. Nuqtadan-nuqtaga mikrodalga aloqa orqali zararsiz aloqa ta'minlash uchun birinchi Fresnel zonaning radiusi har qanday to'siqdan 60 foiz toza bo'lishi kerak. Ushbu Fresnel zona o'chirilishini uzatish va qabul qilish tomonlaridagi antenna balandliklarini sozlash orqali amalga oshirish mumkin [6].

Rasm 1. Fresnel zonalari

2.5. Nuqtadan-nuqtaga aloqa qurilmalari

LAN segmentlarini nuqtadan-nuqtaga ko'prik aloqasi orqali ulash uchun biz MikroTik SXT 5HnD qurilmalaridan foydalanamiz. Bu qurilmalar arzon narxlariga ega bo'lib, ko'p funktsiyali va yuqori tezlikka ega bo'lib, 5 GHz ISM bandida ishlaydi. Qurilmalarda 802.11a/n simsiz standartni qo'llab-quvvatlash, 26dBm uzatish kuchi, o'rnatilgan 16dBi dual chain antenna, 10/100 Ethernet porti kabi ko'plab muhim xususiyatlar mavjud. Ushbu qurilmalar o'zlariga xos simsiz protokoli bo'lgan Nv2 ni qo'llaydi, bu 802.11 simsiz chiplar bilan ishlash uchun mo'ljallangan.

Nv2 protokoli, uzoq masofali nuqtadan-nuqtaga aloqalar uchun Time Division Multiple Access (TDMA) texnologiyasiga asoslangan bo'lib, 802.11 qurilmalari uchun Carrier Sense Multiple Access (CSMA) texnologiyasidan farq qiladi. Nv2 protokoli AP da vaqtni qat'iy o'lchamdagi slotlarga bo'lib, media kirishni nazorat qiladi. Ushbu slotlar dinamik tarzda downlink (AP dan mijozlarga yuborilgan ma'lumot) va uplink (mijozlardan AP ga yuborilgan ma'lumot) qismlarida taqsimlanadi, AP va mijozlardagi navbat holatiga asoslanadi. Nv2 protokoli AP tomonidan media kirishi rejalashtiriladi, har bir mijoz uchun vaqt qanday foydalanilishi va vaqt qanday belgilanishi haqida ba'zi siyosatlariga asoslangan bo'lib, 802.11 standartlaridagi raqobatga asoslangan usullar bilan solishtirganda farq qiladi. Shuningdek, Nv2 da har bir ramka tasdiqlashlari yo'qligi sababli tarqalish kechikishi kamayadi. Nv2 protokoli, berilgan media foydalanishni maksimal darajada oshirish va har bir ramka yukini kamaytirish uchun ramka yig'ish va parchalashni amalga oshiradi. Qurilmalar shuningdek, 802.11n standartining MIMO xususiyatidan foydalanishni ta'minlaydigan yuqori throughput (HT) funksiyasini ham o'z ichiga oladi. HT zanjirlar 0 va 1 o'chirilgan holda uzatish va qabul qilish tomonlarda ishlatilsa, 2x2 antenna diversifikatsiyasi va fazoviy multiplexing amalga oshirilishi mumkin, bu qurilmaning throughput'ini sezilarli darajada oshiradi. "HT guard interval" opsiyasi yordamida, guard interval uzunligini sozlash orqali inter symbol interference minimallashtiriladi va kerakli throughput saqlanadi [9].

3. Tizim modeli

Nuqtadan-nuqtaga mikrodalga ko'prik aloqasi 1 km masofada joylashgan ikki binodagi LAN segmentlarini ulash uchun tashkil etilgan. To'g'ri uzatishlar uchun ikkala antenna to'g'ri yo'naltirilgan va Fresnel zonaning 60 foizi to'siqsiz bo'lishi kerak. Sayt so'roviga ko'ra, ikki bo'lim orasida to'siqlar mavjudligi aniqlangan, shuning uchun antenna ancha balandlikda o'rnatilishi kerak, shunda to'g'ri yo'l ta'minlanadi. Tizim modeli Rasm 2 da LAN segmentlarini nuqtadan-nuqtaga aloqani tashkil etish va intranet hamda internetga kirishni ta'minlash uchun turli qurilmalar qanday ulanishi ko'rsatilgan.

Aloqa tomonidagi AP ko'prik yoki AP sifatida sozlanadi, boshqa tomonda esa mijoz sifatida ishlaydi. Mijoz, switch/router bilan ulanishi mumkin, shuningdek, simli qurilmalar (masalan, kompyuterlar) va simsiz qurilmalar (laptoplar, telefonlar) ushbu simsiz aloqadan foydalanishi mumkin. Boshqa tomondagi AP ham switch/router ga ulangan bo'lib, IP PBX server VoIP aloqa va tez xabar yuborish uchun ulanishda foydalaniladi. Boshqa simli yoki simsiz qurilmalar ham intranet aloqalari uchun unga ulanishi mumkin. Switch/routerlar VoIP qo'ng'iroqlari/tez xabar yuborishlarni LAN segmentida uzatadi, APlar (AP yoki ko'prik rejimida sozlangan) VoIP qo'ng'iroqlari/tez xabar yuborishlarni boshqa LAN segmentiga uzatadi. Ethernet kabellari va Power over Ethernet (POE) adapter interfeys va kuchlanishni ta'minlash uchun ishlatiladi.

Rasm 2. Simsiz nuqta-to'liq ko'priq tizim modeli."

3.1. Qurilmalarni sozlash

Ulanishni ta'minlash uchun ikkita RouterBoard SXT G-5HnD aksess nuqtasidan foydalanamiz. Ulardan biri ko'priq (AP) sifatida, ikkinchisi esa stansiya ko'prigi (mijoz) sifatida sozlanadi. Qurilmalar grafika orqali Winbox dasturi yordamida sozlanadi. AP/mijoz tomonidagi qurilmalarga kirgandan so'ng, avval MAC va IP manzillari sozlanadi, so'ngra ular AP yoki mijoz sifatida aniqlanadi.

AP va mijozda turli interfeyslarni belgilash orqali simsiz nuqta-to'liq ulanish yaratiladi, manzilni hal qilish protokoli (ARP) yoqilgan bo'ladi. Nuqta-to'liq ulanishning simsiz xususiyatlari, masalan, diapazon, kanal kengligi, chastota va simsiz protokol AP va mijoz tomonida 5 GHz, 20 MHz, 5180 MHz va Nv2 sifatida sozlanadi. Mijoz tomonida FCC qoidalari talabiga muvofiq qo'lda uzatish quvvati 30 dBi ga sozlanadi. AP va mijoz tomonlarida barcha HT zanjirlari yoqilgan bo'lib, MIMO xususiyatini ta'minlaydi va qo'riqlash intervali 800 ns ga saqlanadi, bu esa simvolli aralashuvni oldini olish va yanada barqaror ulanishni ta'minlashga yordam beradi.

Simsiz nuqta-to'liq ulanish sozlangandan so'ng, LAN segmentining ikkala uchida ko'priq sozlamalarini amalga oshirish zarur. AP va mijoz tomonida, ko'priq aylanish tsikli (RSTP) protokoli foydalanilib, ko'priq aylanishini oldini olish uchun ikkita interfeys belgilangan: biri nuqta-to'liq ko'priq ulanishi uchun, ikkinchisi esa maxsus LAN segmentiga ulanish uchun. Qurilmalarga avtomatik IP manzilini taqdim etish uchun Dynamic Host Configuration Protocol (DHCP) ishlatiladi, bu soft PBX qo'ng'iroqlari va tezkor xabarlar uchun har bir LAN segmentiga ulanadi. Sozlama soft PBX serveriga ulangan AP qurilmasida amalga oshiriladi. Gateway DHCP uchun statik IP belgilangan va boshqa IP manzillar DHCP havzasidan dinamik tarzda, maksimal ijara muddati 3 kun bo'lgan holda ajratiladi.

4. Soft PBX

PBX — kompaniyaga tegishli telefon almashish tizimi bo‘lib, kompaniya ichidagi foydalanuvchilar uchun kiruvchi va chiquvchi qo‘ng‘iroqlarni boshqaradi. Kompaniyalar faqat bitta liniyani ijaraga olishadi va ko‘plab odamlar uni foydalanadi, har birida turli raqamga ega telefon bo‘ladi, bu raqamlar uzatish raqami deb ataladi. PBX avtomatik ravishda kiruvchi qo‘ng‘iroqlarni kerakli uzatish raqamlariga yuboradi. PBX tashkilot ichida qo‘ng‘iroqlarni almashishi va tashqariga qo‘ng‘iroq qilish uchun jamoat telefon tarmog‘iga (PSTN) ulanishi mumkin.

An'anaviy PBX qimmat bo‘lishi mumkin, chunki u mis simlar va boshqa apparat uskunalari talab qiladi. Soft PBX (shuningdek IP yoki virtual PBX deb ataladi) — internet protokoli (IP) tarmog‘ida ovozni yuborish uchun ishlatiladigan telefon tizimi bo‘lib, an'anaviy PBX kabi dasturda ishlatiladi, ammo turlicha ishlaydi. U kompyuter PBX dasturi va ovoz orqali internet protokoli (VoIP) asosida bo‘lib, an'anaviy telefon apparat va mis zanjirlariga tayanmaydi. Soft PBX tizimi ma'lumotlar trafigi va ovoz qo‘ng‘iroqlari uchun yagona tarmoqdan foydalanadi, ikkalasi ham IP paketlariga o‘ralgan va tarmoq orqali uzatiladi, an'anaviy PBXdan farqli o‘laroq. Soft PBXning katta qismi dastur tomonidan boshqariladi, shuning uchun ular nisbatan arzonroq. Soft PBX tizimi uchta komponentdan iborat: telefonlar, soft PBX serveri va ixtiyoriy VoIP gateway. Telefonlar VoIPni qo‘llab-quvvatlashi kerak.

PCga o‘rnatilgan Soft PBX dasturi soft PBX serverining maqsadini bajarishi mumkin. VoIP gatewaylar ixtiyoriy bo‘lib, tashqi PSTNga ulanish uchun ishlatiladi. Soft PBX foydalanuvchilari o‘z sessiya boshlanish protokoli (SIP) manzilini, an'anaviy PBXdagi uzatish raqamlari kabi, soft PBX serveriga ro‘yxatdan o‘tishadi, bu server barcha foydalanuvchilar va ularning SIP manzillarining ma'lumotlar bazasini saqlaydi. VoIP telefon qo‘ng‘iroqlari IP telefoniya protokoli SIP yordamida o‘rnatiladi, o‘zgartiriladi va tugatilib, qo‘ng‘iroq qilish uchun serverga murojaat qilinadi. Qo‘ng‘iroq qilinayotgan tomonning raqami terilganda, telefonning IP manzili mos SIP manziliga xaritalanadi va maqsadga yuboriladi. PSTNga qo‘ng‘iroqlar VoIP gateway orqali yo‘naltiriladi.

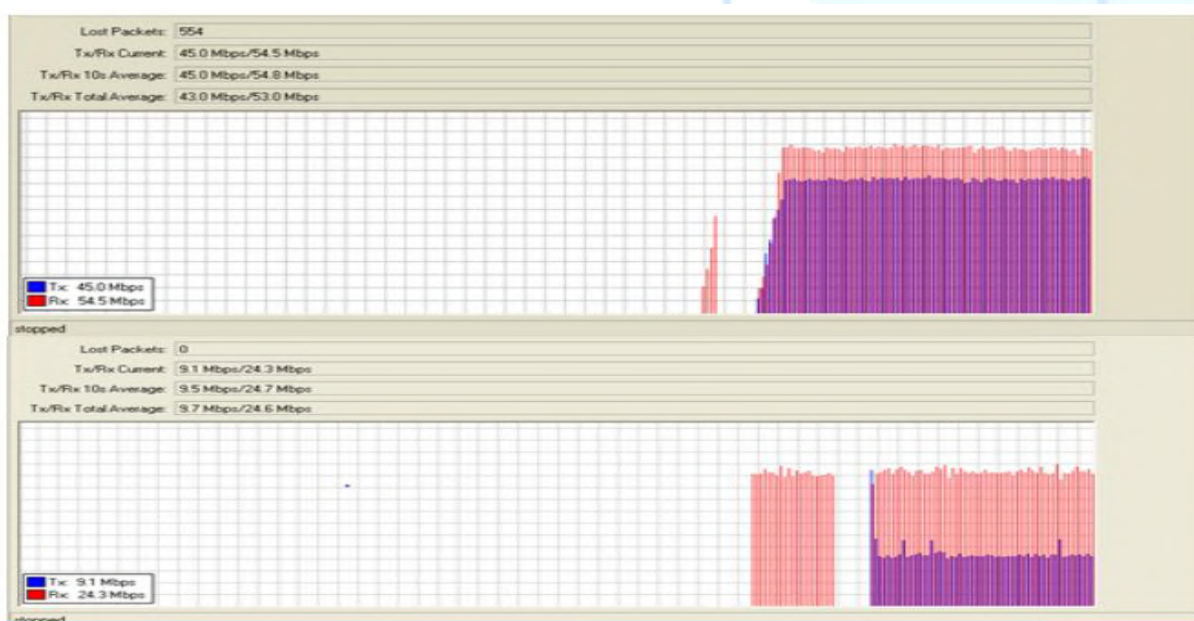
Agar qo‘ng‘iroq soft PBX tarmog‘idan tashqarida bo‘lishi kerak bo‘lsa, server uni gatewaylarga yo‘naltiradi va ularni PSTNga yuboradi. Shuningdek, PSTNdan kelgan qo‘ng‘iroqlar gateway orqali serverga yo‘naltiriladi va server ular kerakli maqsadga yuboradi [8].

4.1. VoIP qo‘ng‘iroqlari uchun

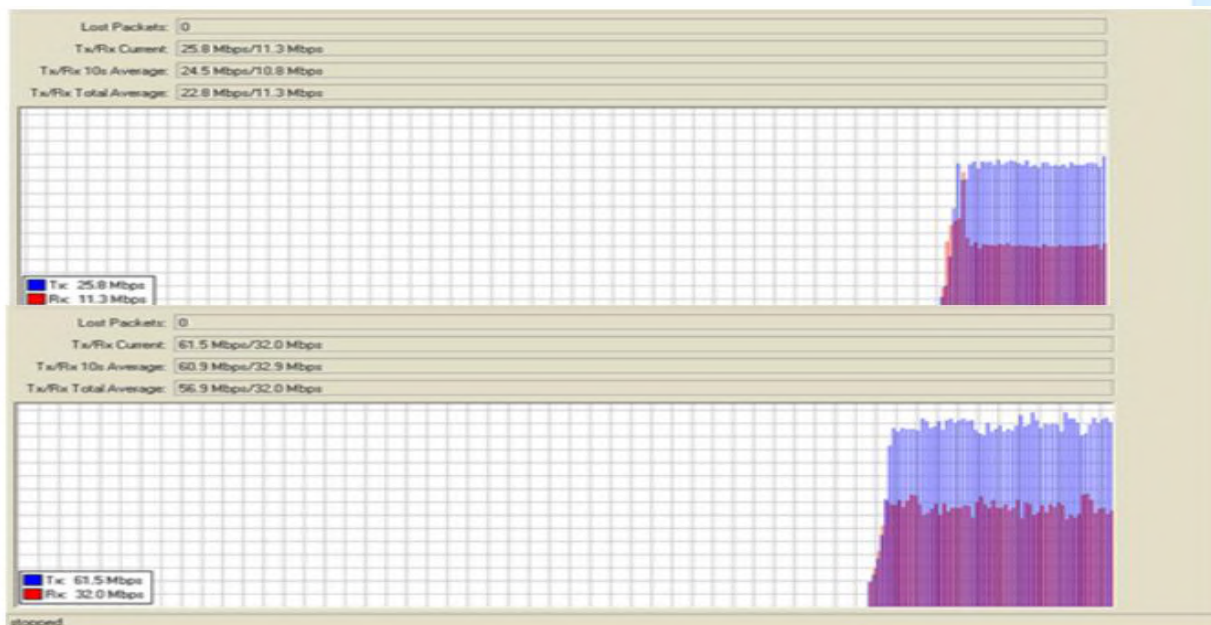
VoIP qo‘ng‘iroqlari uchun, Asterisk ishlatiladi, bu ochiq manba soft PBX dasturi bo‘lib, u an'anaviy vaqt bo‘linishi (TDM) texnologiyasi va paketli ovoz protokollarini (VoIP va Voice over Frame Relay) qo‘llay oladi. Asterisk to‘liq xususiyatli PBX sifatida ishlaydi va SIP telefonlarda qo‘ng‘iroqlarni aniqlash, qo‘ng‘iroqni kutish, qo‘ng‘iroqni qaytarish/busy, javobsiz qo‘ng‘iroqni qaytarish, ovozli pochta, eng arzon

marshrutlash, qo'ng'iroqni konferensiya qilish kabi deyarli barcha an'anaviy qo'ng'iroq xususiyatlarini qo'llab-quvvatlaydi. Asterisk uchta VoIP protokolini qo'llab-quvvatlaydi: ikki sanoat standarti va biri maxsus Asterisk uchun. Inter-Asterisk almashinuvi (IAX) Asterisk tarmog'ida standart hisoblanadi.

Boshqa protokol Session Initiation Protocol (SIP) bo'lib, bu VoIP uchun Internet Engineering Task Force (IETF) standarti. So'nggi biri H.323 bo'lib, bu VoIP uchun Xalqaro Telekommunikatsiya Ittifoqi (ITU) standarti. Asterisk ko'plab kodeklar va fayl formatlarini, masalan, A-law, u-law, GSM 6.10, MP3, PCM, VOX va LCP-10ni qayta ishlashni ta'minlaydi [9]. Soft PBXni sozlash uchun, Asterisk10 va uning paketlarini Ubuntu Linux operatsion tizimiga yuklab olib, o'rnatamiz. SIP fayli SIP mijozlarini, ishlatiladigan kodeklarni, pochta manzillarini va boshqa parametrlarni belgilash uchun tahrirlanadi. Har bir SIP mijoz yoki foydalanuvchi uchun turli uzatish raqamlari belgilanadi va har bir telefonni autentifikatsiya qilish uchun umumiy parol ishlatiladi. Foydalanuvchi mavjudligini tekshirish har 60 soniyada amalga oshiriladi. Barcha kodeklar orasidan biz faqat u-law, A-law va GSM kodeklarini soft PBX tizimida ishlatamiz. Mailbox ovozli pochta xabarlarini uchun ishlatiladi, shunday qilib, 101 uzatish raqamiga ega foydalanuvchining ovozli xabarlarini 101@default da saqlanadi. Qo'ng'iroqlarni qabul qilish va yuborish uchun dial plan fayli yaratiladi, shunda buyruqlar quyidagi tartibda bajariladi: agar uzatish raqamiga qo'ng'iroq bo'lsa, qo'ng

Rasm 3. UDP va TCP uchun APda kenglik testi"

Rasm 4. UDP va TCP uchun mijozda kenglik testi"

Seq # / Host	Time	Reply Size	TTL	Status
0 192.168.88.2	6ms	50	64	
1 192.168.88.2	8ms	50	64	
2 192.168.88.2	8ms	50	64	
3 192.168.88.2	9ms	50	64	
4 192.168.88.2	8ms	50	64	
5 192.168.88.2	7ms	50	64	
6 192.168.88.2	5ms	50	64	
7 192.168.88.2	7ms	50	64	
8 192.168.88.2	7ms	50	64	
9 192.168.88.2	7ms	50	64	
10 192.168.88.2	6ms	50	64	
11 192.168.88.2	7ms	50	64	
12 192.168.88.2	8ms	50	64	
13 192.168.88.2	8ms	50	64	
14 192.168.88.2	4ms	50	64	
15 192.168.88.2	6ms	50	64	
16 192.168.88.2	6ms	50	64	
17 192.168.88.2	7ms	50	64	

Rasm 5. APda ping testi"

Seq # / Host	Time	Reply Size	TTL	Status
0 192.168.88.1	3ms	50	64	
1 192.168.88.1	27ms	50	64	
2 192.168.88.1	10ms	50	64	
3 192.168.88.1	32ms	50	64	
4 192.168.88.1	16ms	50	64	
5 192.168.88.1	14ms	50	64	
6 192.168.88.1	4ms	50	64	
7 192.168.88.1	16ms	50	64	
8 192.168.88.1	32ms	50	64	
9 192.168.88.1	21ms	50	64	
10 192.168.88.1	32ms	50	64	
11 192.168.88.1	9ms	50	64	
12 192.168.88.1	20ms	50	64	

Rasm 6. Mijozda ping testi"

5.1. Kenglik testi

Kenglik testi ulanishning ikkala tomonida, ya'ni uzatish va qabul qilishda, kenglik va ma'lumotlar tezligini olish uchun amalga oshiriladi. Kenglik testi ayni vaqtda

jo'natilgan paketlar soniga qarab paket yo'qotilishlarini ham beradi. TCP va UDP protokollarida kenglik testi ikki xil holatda o'tkaziladi, chunki ular ma'lumotlar tezligi va paket yo'qotilishi bo'yicha turlicha natijalarni beradi.

AP qurilmada o'tkazilgan kenglik testi natijalari Rasm 3 da ko'rsatilgan. UDP va TCP uchun ikkala tomonda, uzatilgan va qabul qilingan paket o'lchami 1500 bit bo'lganda natijalar olinadi. UDP uchun QOS tahlili uzatish tezligi 45 Mbps va qabul qilish tezligi 54.5 Mbps bo'lib, ikkala tomon uchun umumiy ma'lumotlar tezligi taxminan 99.5 Mbpsni tashkil qiladi, bu esa bir vaqtning o'zida bir nechta ovozli qo'ng'iroqlar va ma'lumotlar uzatishni ta'minlaydi. 1500 bitli paket o'lchamida, ikkala tomonda, ikkilamchi ma'lumotlar tezligi 99.5 Mbps bo'lganda, deyarli 66,333 paket har soniyada uzatiladi, ulardan 554 tasi vaqtida yo'qoladi. Shuning uchun, paket yo'qotilishi hech qachon 1 foizdan oshmaydi, bu esa ovozli qo'ng'iroqlar va ma'lumotlar uzatish uchun optimal hisoblanadi. TCP uchun paket yo'qotilishi 0 bo'lib, TCP ulanish orientatsiyalangan ishonchli protokol bo'lib, har bir uzatilgan paket tasdiqlanadi va hech qanday paket yo'qolmaydi. Biroq, bir nechta tasdiqlar tufayli ma'lumotlar tezligi uzatish tomonida 9.1 Mbps, qabul qilish tomonida 24.3 Mbpsga pasayib, ikkala tomon uchun umumiy ma'lumotlar tezligi 39.4 Mbpsni tashkil qiladi. Biroq, ma'lumotlar tezligi bir vaqtning o'zida bir nechta ovozli qo'ng'iroqlar va ma'lumotlar fayllarini yuborish uchun hali ham yetarli. Mijoz qurilmada o'tkazilgan kenglik testi natijalari Rasm 4 da ko'rsatilgan. UDP uchun natijalar uzatish tomonida ma'lumotlar tezligi 61.5 Mbps va qabul qilish tomonida 32 Mbpsni tashkil etadi, bu ikkala tomon uchun umumiy ma'lumotlar tezligi 93.5 Mbpsni beradi, bu esa bir vaqtning o'zida bir nechta ovozli qo'ng'iroqlar qilish uchun optimal hisoblanadi va UDP protokoli uchun paket yo'qotilishi nolni tashkil qiladi. Mijoz tomonidagi TCP protokoli natijalari samarali ma'lumotlar tezligi uzatish tomonida 25.8 Mbps va qabul qilish tomonida 11.3 Mbpsga kamayganini ko'rsatadi, bu ikkala tomon uchun umumiy ma'lumotlar tezligi 37.1 Mbpsni tashkil qiladi. Paket yo'qotilishi ishonchlilik sababli nolni tashkil qiladi.

5.2. Ping testi

Ping "Packet Internet Gofer" so'zlarining qisqartmasidir. Ping Internet Control Message (ICMP) protokoli orqali ishlaydi va tarmoqdagi nisbiy ulanishni tekshiradi. Shunday qilib, ping testi ulanishni tekshirish va paketni maqsadga yuborish va maqsaddan javob paketini olish uchun o'rtacha kechikish vaqtini aniqlash uchun amalga oshiriladi. Ping testi AP va mijoz qurilmalarda ikkala uchida ham ulanish va kechikishni tekshirish uchun amalga oshiriladi. APda ping testi uning mijoz bilan ulanishini tekshirish uchun o'tkaziladi.

AP qurilmada o'tkazilgan ping testi natijalari Rasm 5 da ko'rsatilgan. Yuborilgan paketlar va ping javoblarining ping statistikalaridan ko'rinib turibdiki, o'rtacha kechikish 7 ms dan oshmaydi, bu esa bir vaqtning o'zida bir nechta ovozli

qo'ng'iroqlar va ma'lumotlar uzatish uchun juda mos keladi. Ping javoblaridagi uzluksizlik ham ovozli qo'ng'iroqlar uchun ulanishning ishonchligini kafolatlaydi. Mijozda ping testi AP mijoz bilan ulanishini va paketlarni uzatish va qabul qilishdagi kechikishni tekshirish uchun amalga oshiriladi. Mijoz qurilmada o'tkazilgan ping testi natijalari Rasm 6 da ko'rsatilgan. Natijalar ko'rsatadiki, ulanish uchun minimal kechikish 3 ms va o'rtacha kechikish 18 ms. Bu kechikish AP qurilmada o'tkazilgan ping testi bilan solishtirganda biroz katta, ammo ovozli qo'ng'iroqlar va tezkor xabarlar uchun QOS talablarini qondiradi.

6. Xulosa

Ushbu ishda biz LAN segmentlarini 1 km masofada ulangan va soft PBX yordamida VoIP va tezkor xabarlar xizmatlarini taqdim etadigan simsiz nuqta-to'liq ko'prik ulanishidan foydalanamiz. Simsiz ko'prik ulanishi litsenziyalanmagan diapazonda ishlashiga qaramay, interferensiya va ishonchlik yetishmovchiligidan aziyat chekishi mumkin, ammo bu kamchiliklarni to'g'ri rejalashtirish bilan sozlash mumkin. Simsiz ko'prik ulanishi arzonligi, mos ma'lumotlar tezligi, oson o'rnatish, oson muammolarni hal qilish va past zichlikdagi muhitlar uchun kengaytirish kabi ajoyib afzalliklarni taqdim etishi mumkin.

Adabiyotlar:

- [1] Wireless Revolution. (2016) Wireless Revolution on Economist.[Online].Available:<http://www.economist.com/node/9080024>.
- [2] Point to Point Broadband Wireless for Enterprise. (2016) White paper on Point to Point Broadband WirelessforEnterprise.[Online].Available:http://www.motorolasolutions.com/content/dam/msi/docs/business/solutions/industry_solutions/education/motowi4/_documents/sttic_files/ne_wb_enterprise_wp_us_r4_new.pdf.
- [3] Jeffrey S. Beasley, Networking, 2nd ed., New Mexico State Univ., USA: Prentice Hall, 2008.
- [4] Understanding Wireless Bridging and WDS. (2016) on Connect802.[Online].Available:http://www.connect802.com/wireless_bridging.html.
- [5] FCC Rules. (2016) the fcc-rules on afar tutorials. [Online].Available: <http://www.afar.net/tutorials/fcc-rules>.
- [6] Fresnel Zone. (2016) Fresnel Zone on Digital Air Wireless. [Online].Available:<http://www.digitalairwireless.com/wireless-blog/recent/fresnel-zones-what-are-they-and-why-arethey-so-important.html>.
- [7] Mikrotik. (2016) Wireless Workshop on Mikrotik. [Online].Available:<http://mum.mikrotik.com/presentations/US12/uldis.pdf>.
- [8] IP PBX. (2016) IP PBX on Asterisk Applications. [Online].Available:<http://www.asterisk.org/getstarted/applications/pbx>.
- [9] Mark Spencer, "Introduction to the Asterisk Open Source PBX," Libre Software Meeting, France, Linux Support Services Inc., 2002.
- [10] Openfire. (2016) Openfire 4.0.2 on igniterealtime. [Online].Available:<https://www.igniterealtime.org/projects/openfire>.

O'RTA OSIYO TILSHUNOSLIGINING RIVOJLANISH TARIXI. BUYUK ALLOMALARNING LINGVISTIK QARASHLARI VA ASARLARI

Dadabayeva Hayotxon Faxridin qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

4-bosqich talabasi

[Tel:+998971102284](tel:+998971102284)

E-mail:dadabayevahayotxon@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi kunga kelib turli sohalar ichida o'z o'rniga ega bo'lgan tilshunoslik sohasi paydo bo'lishi va rivojlanishi o'z tarixiga ega. Bu yo'nalishda nafaqat G'arb olimlarining hissasi balki Sharq allomalarining ham o'rni beqiyosdir. Mazkur maqolada bobokalonlarimiz Alisher Navoiy va Abu Rayhon Beruniylarning lingvistik qarashlari hamda tilshunoslikka oid asarlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: uyg'onish davri, tilshunoslik, tibbiyot, tarix, falsafa, morfologik, morfema, sintaktik, chog'ishtirma, dorivor, adabiyot, O'rta Osiyo, Yevropa, Saydana.

Abstract: The emergence and development of the field of linguistics, which has taken its place among various fields, has its own history. In this direction, not only the contribution of western scientists, but also the role of eastern scientists is incomparable. This article talks about the linguistic views of our great-grandfathers Alisher Navoi and Abu Rayhan Beruni and their works on linguistics.

Key words: renaissance, linguistics, medicine, history, philosophy, morphological, morpheme, syntactic, conjugation, medicine, literature, Central Asia, Europe, "Saydana".

IX-XII asrlarda O'rta Osiyoda milliy tafakkur yuqori darajaga ko'tarildi. Aynan ushbu davrda O'rta Osiyo juda ko'p fanlar poydevori, asosini yaratgan buyuk allomalar dunyoga kelgani bois u **birlamchi Uyg'onish davri** deb ham yuritiladi. Buyuk bobokalonlarimiz bo'lgan Abu Rayhon Beruniy, Muso Al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Al-Farg'oniy kabi qomusiy olimlarning matematika, kimyo, geodeziya, astronomiya, tibbiyot, musiqa, tarix, falsafa kabi qator fanlar bo'yicha yaratgan asarlari jahonning durdona asarlari sifatida butun dunyoda e'tirof etiladi. Ayni paytda buyuk allomalar tomonidan bevosita tilning fonetik, morfologik, sintaktik qurilishi, so'zning ma'no xususiyatlariga bag'ishlangan asarlar ham yaratilganki, bu O'rta Osiyoda tilshunoslik fanining shakllanishi va rivojlanishiga bevosita ta'sir qilmay qolmadi. Xususan, o'zbek adabiy tilining shakllanishi va o'z o'rnini egallashida hamda keyingi taraqqiyotida buyuk mutafakkir bobomiz Alisher Navoiyning xizmatlari beqiyosdir. Biroq Navoiygacha bo'lgan davrda yaratilgan

barcha ilmiy asarlar arab tilida, badiiy asarlar fors tilida yozilgani bois O'rta Osiyoda tilshunoslikning shakllanish va rivojlanish davrini 2 davrga:

- Navoiygacha bo'lgan davr.
- Navoiydan keyingi davrlarga bo'lib o'rganish mumkin.

Alisher Navoiyning lingvistik qarashlari. Jahon tilshunosligi tarixida katta obro'-e'tiborga sazovor bolgan Alisher Navoiy butun faoliyatini o'zbek madaniyatini dunyoga tanitish, o'zbek adabiy tilining mavqeini baland ko'tarishga bag'ishladi. Alisher Navoiy o'zigacha bo'lgan turkiyo'g'y shoirlardan Sakkokiy, Haydar Xorazmiy, Atoiy, Muqimiy, Gadoiy va Mavlono Lutfiylarning nomlarini hurmat bilan tilga oladi. Lekin forsiy shoirlar qarshisiga chiqadigan, ular bilan dadil bellasha oladigan yolg'iz Mavlono Lutfiydan o'zga shoir paydo bo'lmaganidan afsuslanadi. Hamon badiiy adabiyotda fors-tojik tili yetakchilik qilmoqda, o'zbek tilining imkoniyatlari yashirin qolmoqda edi. Alisher Navoiy bu haqida bunday yozadi: "Bu alfoz va iboratda bu navh daqoyiq ko'pdurkim, bu kunga degincha hech kishi haqiqatig'a mulohaza qilmag'on jihatdin bu yashurun qolibdur... va filhaqiqat, agar kishi yaxshi mulohaza va tammul qilsa, chun bu lafzda vushat (kenglik) va maydonida muncha fusxat (ochiqlik) topilur..." Shoir turk (o'zbek) tilini xazina, chamanzor hisoblaydi. Bu shunday xazina va chamanzoriki, atrofi el oyog'i yetishidan asralgan va qimmatbaho narsalarga boshqalarning qo'li tegishidan saqlangan. Fors-tojik adabiyoti o'zbek adabiyotiga nisbatan ancha qadimiy va boy tajribaga ega bo'lganligi, bu tilda hatto qofiya-lug'at kitoblari ham yaratilganligi tufayli fors-tojik tilida ijod qilish bir muncha osonroq edi. Shuning uchun ham ko'pgina turk (o'zbek) shoirlari o'z ona tillarida emas, balki fors-tojik tilida ijod qilar edilar. Natijada o'zbeklarning ma'lum guruhi fors-tojik tilidagi adabiyotlardan bahramand bo'lsalar ham, lekin ko'pchiligi badiiy adabiyotdan bebaxra qolayotgan edi. Alisher Navoiy "Hayrat ul-abror" dostonida yozadi:

Forsi el topdi chu xursandliq

Turki dog'i topsa barumandliq.

Alisher Navoiy-chog'ishtirma (kontrastiv) lingvistikaning asoshi. Alisher Navoiy o'z ona tilida badiiy ijod qilish, ona tilining butun go'zalligi, tarovatini amalda ko'rsatish bilangina cheklanib qolmadi. Ona tilini o'sha davrda badiiy adabiyot uchun an'ana bo'lib qolgan fors tiliga qiyoslab, bu tildan hech qolishmasligini, hatto ba'zi o'rinlarda ustunroq turishini ilmiy jihatdan ham isbotlab bermoqni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Ana shu maqsadda 1499-yilda ikki til muhokamasiga-ikki tilning chog'ishtirma grammatikasiga bag'ishlangan maxsus asarini-"Muhokamat ul-lug'atayn" asarini yaratdi. Alisher Navoiyning bu asarining maydonga kelishi bilan dunyo tilshunosligida yangi sahifa ochildi. Tilshunoslikning hozirgi kunda chog'ishtirma (kontrastiv) lingvistika deb yuritiluvchi yangi yo'nalishiga asos solindi. Chog'ishtirma tilshunoslikning o'ziga xos xususiyati shundaki, ikki tizimga mansub bo'lgan tillar tilning barcha sathlari bo'yicha bir-biriga solishtiriladi. Ularning o'ziga

xos xususiyatlari ochib beriladi. Tilshunoslik tarixida chog'ishtirma tilshunoslikning paydo bo'lishi G'arb tilshunoslarining nomi bilan bog'lanadi va bu tilshunoslik yo'nalishining boshlanishi XIX asrdan deb belgilanadi. Bu fikrlar G'arb olimlarining Alisher Navoiy asarlaridan bexabarligidan paydo bo'lgan. Agar boxabar bo'lganlarida edi, Alisher Navoiyning lingvistik merosidan hayratga tushgan va so'zsiz uni chog'ishtirma tilshunoslikning otasi deb hisoblagan bo'lardilar. Chunki "Muhokamatul-lug'atayn" asarida chog'ishtirma tilshunoslikning barcha belgilari mavjud. Birinchidan, solishtirish uchun turli tizimdagi tillar olinadi. Turkiy tillarga mansub bo'lgan turk(o'zbek) tili bilan hind-ovrupa tillarining eroniy tarmog'iga oid sart (fors-tojik) tili o'zaro muqoyasa qilinadi. Ikkinchidan, solishtirish uchun keltirilgan daliliy misollar tasodifiy bo'lmasdan, tilning butun tizimini qamrab oladi. Alisher Navoiy tilshunoslikning bir qator sohalari-fonetika, morfemika, so'z yasalishi, morfologiya, sintaksis masalalar yuzasidan fikrlarini bayon qiladi.

Abu Rayhon Beruniyning lingvistik qarashlari. Dunyo madaniyati va ma'naviyati taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan, fan tarixida juda katta iz qoldirgan qomusiy olimlarimizdan yana biri Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmad al-Beruniydir. U o'z davridagi barcha fan sohalari bo'yicha qalam tebratib, 150 dan ortiq asar qoldirdi. Bizgacha yetib kelgan asarlari orasida "Xronologiya", "Hindiston", "Geodeziya", "Minerologiya", "Mas'ud qonuni" hamda "Saydana" nomi bilan mashhur bo'lgan "Kitob as-saydana fit-tibb", asarlari tadqiqotchilar tomonidan maxsus o'rganildi va arab, rus, ingliz, nemis va boshqa tillarga tarjima qilinib, nashr etildi. Beruniy ilmiy xazinaning kaliti sanaluvchi tilga va tilshunoslikka alohida e'tibor berdi. U yoshligida yunon, lotin, arab, fors, so'g'd, suryoniy tillarini chuqur o'rgandi. Chunki jahon sivilizatsiyasining beshigi Yunoniston va Rumo o'lkalari bo'lib, antik madaniyat namunalari barchasi shu tillarda yozilgan edi. Beruniy umrining so'nggi yillarida dorivor o'simliklar, hayvonlar va ma'danlar tavsifiga bag'ishlangan "Saydana" asarini yozdi. Beruniyning tilga va tilshunoslikka bo'lgan qarashlari mana shu asarida yaqqol namoyon bo'ladi. "Saydana" ning kirish qismida muallifning yoshlik yillarida o'zini qurshab turgan olamni va undagi narsalarni turli tillarda qanday nomlanishini bilishga naqadar ishtiyoqmand ekanligini bayon qilinadi. "Saydana" asarini yozish uchun muallif yoshligidan dunyoning turli mintaqalarida o'zi bevosita ko'rgan va yozib olgan dorivor moddalarni berish bilangina cheklanmaydi. Balki o'zigacha bo'lgan barcha olimlarning yozib qoldirgan ilmiy merosini sinchiklab o'rganib, ulardan samarali foydalanadi. Asardagi 29 bob va 1116 maqolada dorivor moddalarning nomi izohlanadi. Har bir bob bir harfga bag'ishlanadi. Beruniy bu asarida arabcha, yunoncha, suriyacha, forsha, xorazmiycha, sug'dcha, turkcha va boshqa tillardagi o'simlik, hayvon, minerallar va ulardan tayyorlanadigan dorivorlar nomlarini to'playdi va izohlaydi. "Saydana" asari dorivor moddalar lug'atiga aylanadi. U lug'atning xarakterli xususiyati shundaki, muallif foydalanuvchilarga oson bo'lishi uchun dorivor

moddalar nomini arab alifbosi tartibida joylashtirgan. Bu lug'at bir vaqtning o'zida ham izohi, ham tarjima, ham etimologik, ham dialektologik lug'atning ilk namunalaridan sanaladi. Beruniy morfologik birlik bo'lgan morfemalar haqida, ya'ni so'zning ma'noli birliklari haqida ham fikr yuritadi va ularni o'zak hamda o'zak bo'lmagan (affiks) turlarga ajratadi. Beruniy dunyo tillari, ularning farqli xususiyatlari, leksikografiya, etimologiya, grammatika masalalari bo'yicha o'zining ma'lum qarashlarini bayon qildi va bu bilan tilshunoslikning fan sifatida shakllanishi va lingvistik ta'limotning rivojiga ma'lum hissasini qo'shdi.

Xulosa qilib aytganda, tilshunoslikning paydo bo'lishi va fan sifatida rivojlanishi boshqa turdosh sohalarning rivojiga ham o'z hissasini qo'shgan. Dunyo taraqqiyotining tamal toshini qo'ygan buyuk allomalarimiz tilshunoslik sohasida ham o'zlarining zalvorli asarlari bilan tilshunoslik tarixida munosib iz qoldirishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik.-T.,2007/2010.
2. Nurmonov A, Iskandarova Sh. Umumiy tishunoslik.-T, 2007.
3. Umarxo'jayev M. Umumiy tilshunoslik.-Andijon, 2010.
4. Шарафутдинова Н.С. Теория и история лингвистической науки-2007.
5. Irisqulov M.T. Tilshunoslikka kirish.-T, 2008.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	ТРАНСФОРМАТОРЛАРНИ ЕНЕРГИЯ ИНТЕНСИВЛИГИНИ ОШИРИШДА СОВУТИШ ТИЗИМИНИНГ ЎРНИ	3
2	MOLIYAVIY HISOBOTLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TUZISHNI MUAMMO VA YECHIMLARI	7
3	MOLIYAVIY HISOBOTLARNI XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA TUZISHNI TAKOMILLASHTIRISH	12
4	MOLIYAVI INSTRUMENTLARNI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MAVZUSIDA MAQOLAGA ANNOTATSIYA	16
5	“KECHA VA KUNDUZ” ROMANI UMRBOQIYLIGIDA MAVZU VA G’OYANING O’RNI	20
6	USTOZNING MAQOMI ULUG` SANALGAN YURT	24
7	СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УЛЬТРАЗВУКОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ОЧАГОВЫЕ ОБРАЗОВАНИЯ ПЕЧЕНИ	26
8	TRANSLATION AND ETHICS: DISCUSSING SPIRITUAL RESPONSIBILITY IN CONDUCTING LANGUAGE	30
9	ONA TILI VA ADABIYOT FANINI OQITISHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH MASALASI	34
10	ELEKTROTEXNIKA VA ELEKTRONIKA FANINI O’QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	40
11	CORPUS OF NEOLOGISMS IN UZBEK LANGUAGE	44
12	MANZARALI QAYRAG’OCH NIHOLLARNI YETISHTISH USULLARI	50
13	MOZIYGA QAYTIB ISH KO’RISH HAYRLIKDIR YOXUD ABDULLA AVLONIYNING XOTIRLAB...	55
14	SARLAVHALARDA TAG MA’NONING IFODALANISHI	58
15	FACTORS FOR THE FORMATION OF THE LOCAL ECONOMIC BUDGET IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP	60
16	THE MAIN FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP	63
17	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA MENEJERLIK VA MENEJMENT TUSHUNCHASI VA UNING XUSUSIYATLARI	66
18	MAKTABGACHA TA’LIMDA TASHKILOTLARIDA INKLYUZIV TA’LIM TIZIMIGA ETIBOR VA UNI TAKOMILLASHTIRISH	70
19	MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA MASHG’ULOTLARDA TA’LIM SIFATINI NAZORAT QILISH VA TASHKIL ETISH	74
20	MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA TA’LIM-TARBIYANI TASHKIL ETISH PRINSIPLARI	78
21	MAKKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA TA’LIM-TARBIYANI JAHON TAJRIBASI ASOSIDA TARBIYALANUVCHILARDA SHAKLLANTIRISH	82

22	REPRODUKTIV SALOMATLIK VA SOG‘LOM OILANI SHAKLLANTIRISH	86
23	BEPUSHTLIKNI DAVOLASHNING ZAMONAVIY USULLARI	91
24	SEZGI ANALIZATORLARI VA ULARNING TURLI KASALLIKLARDA BUZILISHI	95
25	MAKTABGACHA TA‘LIM TASHKIOTLARIDA YANGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	99
26	MAKTABGACHA TA‘LIM TIZIMIDA IKKINCHI TILGA O‘RGATISHDA MULTIMEDIA VOSITALARINING O‘RNI	103
27	РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ И ЕЕ МЕСТО В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	108
28	LOST IN TRANSLATION: WHY "HAPPINESS" DOESN'T ALWAYS TRANSLATE	121
29	THE GLOBAL PURSUIT OF HAPPINESS: A COMPARATIVE STUDY OF CULTURAL VALUES	126
30	HAPPINESS AND THE LIMITS OF LANGUAGE: A CRITICAL ANALYSIS OF TRANSLATION THEORY	131
31	MODA VA USLUBLAR	136
32	MAKTABGACHA TA‘LIM TIZIMIDA CHET TILLARNI O‘RGATISHNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI	140
33	HAYDOVCHINING MADANIYATI VA ETIKASI	144
34	MULTIMEDIA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ORQALI SIFATLI TA‘LIMNI TASHKIL QILISH	152
35	BO‘LAJAK TEXNOLOGIK TA‘LIM YO‘NALISHI TALABALARINI XALQARO BAHOLASH TIZIMINI TA‘LIM JARAYONIGA TATBIQ ETISH TEXNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH	157
36	ZAMONAVIY TEXNIKA RIVOJLANISH TARIXI VA ISTIQBOLINI O‘RGANISH	161
37	O‘QUVCHILARNI KASB TURLARI BILAN TANISHTIRISH XAMDA KASB-HUNARGA YO‘LLASHDA KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH	167
38	TEACHING ENGLISH TO PRESCHOOL CHILDREN METHODS	172
39	UZOQ MASOFALI SIMSIZ NUQTADAN NUQTAGA RADIOTO‘LQINLI KO‘PRIK ORQALI TELEKOMMUNIKATSION ALOQA QAMROVI HOSIL QILISH	175
40	O‘RTA OSIYO TILSHUNOSLIGINING RIVOJLANISH TARIXI. BUYUK ALLOMALARNING LINGVISTIK QARASHLARI VA ASARLARI	187

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

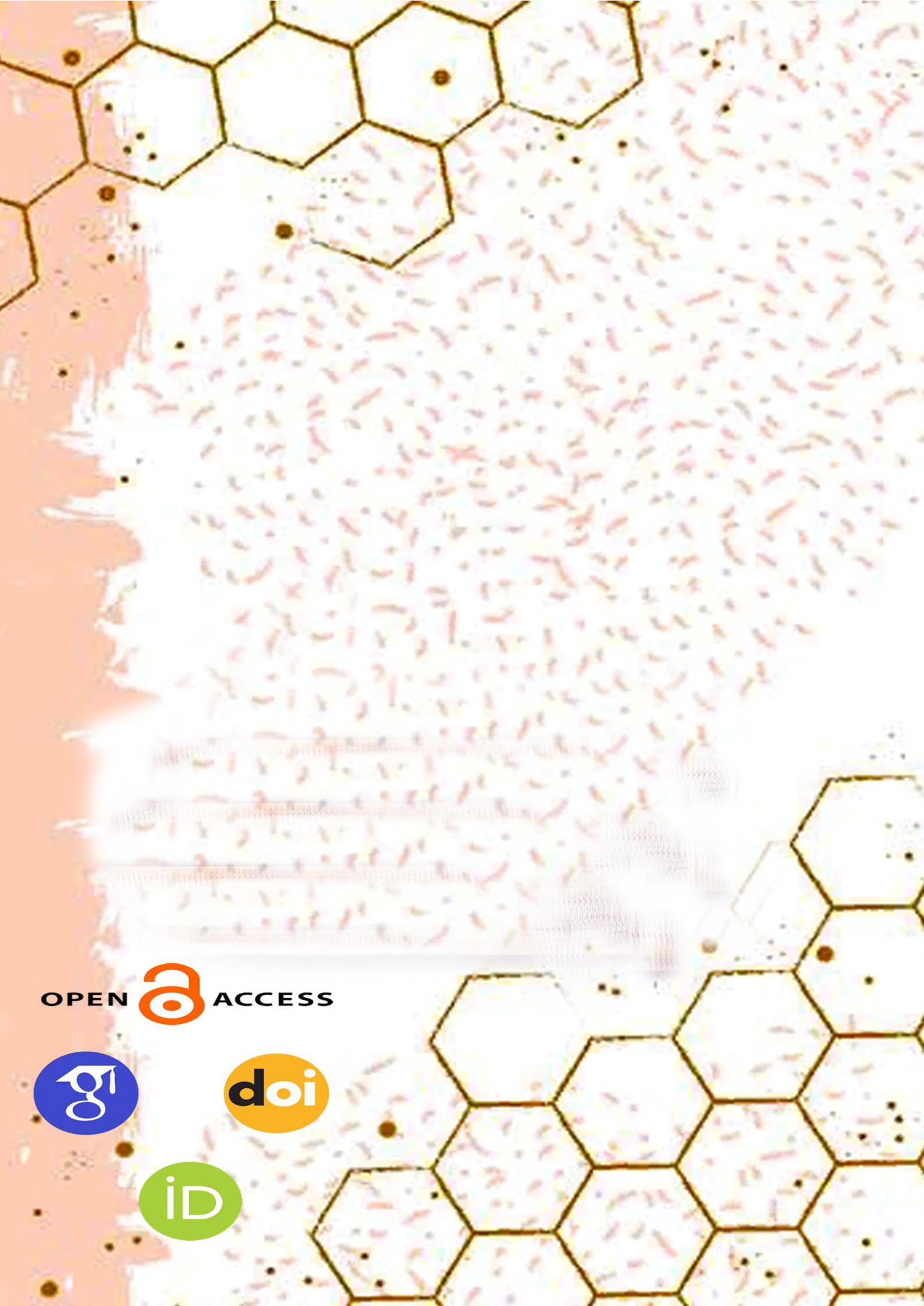
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2024-г.

OPEN ACCESS

